DAVID E. MURPHY

ENIGMA BARBAROSSA
Ce știa Stalin

DAVID E. MURPHY

ENIGMA BARBAROSSA

Ce știa Stalin

Traducere: Mona IOSIF

EDITURA MILITARĂ

BUCUREȘTI, 2013

Coperta: **Adrian PANDEA**
Redactare & layout: **Marius IORGULESCU**

David E. Murphy, *What Stalin Knew: the Enigma of Barbarossa*
Yale University Press New Haven & London

Copyright © 2005 by David E. Murphy
All rights reserved

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României MURPHY, DAVID E.
Enigma Barbarossa: ce știa Stalin / David E. Murphy; trad.: Mona Iosif. - București: Editura Militară, 2013
Index
ISBN 978-973-32-0918-8

I. Iosif, Mona (trad.)

94(47)" 1941.06"

CUPRINS

Cuvânt-inainte al autorului *[la ediția în limba engleză, 2005]*..... 11
Abrevieri și acronime..... 13
Surse utilizate..... 15

Introducere. Controlul absolut al lui Stalin, interpretări greșite și decizii dezastruoase..... 19
Capitolul 1. Stalin *versus* Hitler. Context..... 25
Capitolul 2. Un general de neclintit: Ivan losifovici Proskurov..... 31
Capitolul 3. Proskurov îl avertizează pe Stalin 39
Capitolul 4. Granițele sovietice se extind spre vest..... 53
Capitolul 5. Finlandezii luptă. Proskurov este făcut țap ispășitor... 71
Capitolul 6. Rezidențele din Europa de Vest ale Direcției Informații Militare sovietice..... 87
Capitolul 7. Rezidențele din Europa de Est ale Direcției Informații Militare sovietice..... 97
Capitolul 8. Cine sunteți dvs., dr. Sorge? Stalin nu a auzit de dvs. 111
Capitolul 9. Informațiile externe ale NKVD..... 119
Capitolul 10. Spionii recrutați de Fitin..... 125
Capitolul 11. Ascultând inamicul..... 137
Capitolul 12. Lucrători la căile ferate..... 147
Capitolul 13. Trupele de grăniceri știau..... 155
Capitolul 14. Proskurov este demis..... 169
Capitolul 15. Golikov și Operația *Leul de Mare*..... 177
Capitolul 16. „Noi nu deschidem focul asupra avioanelor germane pe timp de pace”..... 193

Capitolul 17. Dezinformarea germană. De ce a fost crezută de Stalin? 205
Capitolul 18. Scrisori secrete..... 219
Capitolul 19. Epurările reîncep..... 227
Capitolul 20. în ajunul bătăliei..... 239
Capitolul 21. O vară de chin..... 251
Capitolul 22. Ultime considerații..... 267
Concluzie. Va fi viitorul doar o reiterare a trecutului?..... 281

Anexa 1. Organizațiile și funcțiile informațiilor militare sovietice.. 289
Anexa 2. Scrisorile lui Hitler către Stalin..... 293
Anexa 3. Lista celor executați fără proces la 28 octombrie 1941... 297
Anexa 4. Cronologia rapoartelor provenite de la agenți..... 299
Anexa 5. Glosar. Spionii și ofițerii care îi gestionează..... 303

Indice de nume..... 313

Soției mele, Star

La începutul anilor ’20, Stalin și câțiva dintre colegii săi se relaxau în Parcul Morozovka, întinși pe iarbă. Unul dintre ei a întrebat: „Ce poate fi mai bun pe lumea asta?”. „Cărțile”, a răspuns unul. „Nu există nicio plăcere mai mare decât femeia, femeia ta”, a replicat un altul. Apoi, a fost rândul lui Stalin: „Cel mai dulce lucru este să ticluiești un plan, apoi, mereu la pândă, să aștepți multă, muuuultă vreme, până afli unde se ascunde individul.
Apoi, să-l prinzi și să te răzbuni. ”

MIKLOS KUN, *Stalin: An Unknown Portrait*

CUVANT-INAINTE AL AUTORULUI

[la ediția în limba engleză, 2005]

Această carte apare în urma unei sugestii a lui Jonathan Brent, directorul editorial al editurii Yale University Press, cel care mi-a adus primul în atenție vasta colecție de documente de arhivă din domeniul informațiile secrete sovietice, organizată de către Aleksandr N. Iakovlev și de membrii organizației sale, Fundația Internațională „Democrația" din Moscova. Brent considera că vom aduce o contribuție valoroasă la înțelegerea evenimentelor care au condus la invadarea URSS de către germani, la 22 iunie 1941, dacă eu, ca ofițer de informații de carieră, voi cerceta, din această perspectivă, modul cum funcționau serviciile sovietice la acea vreme și cum a reacționat Stalin la rapoartele despre iminenta invazie germană pe care acestea i le prezentau. încă de la început, Jonathan Brent și echipa sa de la Yale University Press mi-au sprijinit necondiționat eforturile. Trebuie să-i mulțumesc în mod special redactorului acestei cărți, Roslyn Schloss, a cărei muncă herculeană a transformat textul în cel pe care îl aveți în fața ochilor.

Cecetările mele au beneficiat mult de sfaturile și de sprijinul prietenilor și colegilor mei din Statele Unite, care mi-au făcut cunoscute diverse publicații pe acest subiect. Robert Tarleton mi-a pus la dispoziție materiale din vasta sa bibliotecă, la fel și Harriet Scott, care continuă să urmărească îndeaproape domeniul afacerilor militare din Rusia. Vechiul meu prieten, William J. Spahr, biograful lui Jukov, a fost întotdeauna gata să răspundă întrebărilor mele. Un alt prieten, Hayden B. Peake, în prezent custodele arhivelor CIA, m-a încurajat în munca mea, la fel ca și istoricii CIA Kevin C. Ruffner, Donald P. Steury și Michael Warner. Serge Karpovici, un fost coleg și un vechi prieten, m-a găzduit în Moscova, mi-a făcut cunoștință cu prieteni și apropiați ai săi de acolo și mi-a deslușit complicatele fraze rusești întâlnite în

procesul de traducere.

îi datorez mulțumiri deosebite lui Ghennadi Inozemțev, pentru ospitalitatea sa și a familiei sale și pentru sprijinul de neprețuit care m-a ajutat să mă descurc în complexitatea birocrației și a internetului rusești. Foarte important a fost contactul pe care el l-a menținut, în interesul meu, cu Lidia Ivanovna Morozova,

fiica generalului Proskurov, care i-a împărtășit amintiri despre tatăl ei. Serghei A. Kondrașev, cu care am colaborat în calitate de coautori ai lucrării *Battleground Berlin: CIA versus KGB in the Cold War (Câmp de luptă Berlin: CIA versus KGB în Războiul Rece),* merită, de asemenea, o mențiune specială, pentru eforturile sale în relationarea cu Serviciul Rus de Informații Externe (SVR) și pentru ospitalitatea sa în Moscova.

în sfârșit și cel mai important, fără ajutorul soției mele, Star, această carte nu ar fi fost niciodată terminată. M-a încurajat tot timpul, iar eforturile ei de a-mi citi și corecta paginile, precum și răbdarea de a transforma capitolele neșlefuite într-o formă acceptabilă, pe calculator, au fost neprețuite.

ABREVIERI ȘI ACRONIME

AMTORG: Compania Comercială Sovietică din New York
AVP RF: Arhiva de Politică Externă a Federației Ruse
CC: Comitetul Central al Partidului Comunist
Ceka: vezi VCKBKS
ENIGMA: Mașina de codare germană
FSB: Serviciul Federal de Securitate *(Federalnaia Slujba Bezopasnosti)*
GKO: Comitetul de Stat pentru Apărare *(Gosudarstvennîi Komitet Oboronî)* 1941-1945
GPU: Direcția Politică de Stat *(Gosudarstvennoe Politiceskoe Upravlenie),* 1923-1934
GRU: Direcția Generală de Informații *(Glavnoe Razvedîvatelnoe Upravlenie)* a Marelui Stat Major al armatei sovietice
GTU: Direcția Generală de Transporturi a NKVD *(Glavnoe Transportnoe Upravlenie)*
GUGB: Direcția Generală a Securității Statului a NKVD *(Glavnoe Upravlenie Gosudarstvennoi Bezopasnosti)*
GULAG: Direcția Generală a Lagărelor *(Glavnoe Upravlenie ispravitelno-trudovîh laghe- rei i kolonii)*
GUPV: Direcția Generală a Trupelor de Grăniceri *(Glavnoe Upravlenie Pogranvoisk)*
JIC: Comitetul întrunit pentru Informații *(Joint Intelligence Committee)* al Marii Britanii
MGB: Ministerul Securității Statului *(Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopasnosti)*
MI-5: Serviciul de Securitate britanic (contrainformații)
MI-6: Serviciul Secret de Informații britanic
MVD: Ministerul de Interne *(Ministerstvo Vnutrennih Del)*
Narkom: Comisar al poporului *(Narodnîi Kommisar)*
NKGB: Comisariatul Poporului pentru Securitatea Statului *(Narodnîi Kommisariat Gosudarstvennoi Bezopasnosti)*

NKID: Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe *(Narodnîi Kommisariat Inostrannîh Del)*

NKO: Comisariatul Poporului pentru Apărare *(Narodnîi Kommisariat Oboronî)*

NKPS: Comisariatul Poporului pentru Căile de Comunicație *(Narodnîi Kommisariat Putei Soobșenia)*

NKVD: Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne *(Narodnîi Kommisariat Vnutrennih Del)*

OKW: Comandamentul Suprem al Forțelor Armate germane *(Oberkommando der Wehrmacht)*

OUN: Organizația Naționaliștilor Ucrainieni *(Organizația Ukrainskih Nationalist™)*

PVO: Apărarea Antiaeriană *(Protivovozdușnoi oboronî)*

RF: Federația Rusă *(Rossiiskaia Federația)*

RGVA: Arhiva Militară de Stat a Rusiei

RKKA: Armata Roșie a Muncitorilor și Țăranilor *(Raboce-Krestianskaia Krasnaia Armia)* RU: Direcția Informații Militare *(Razvedîvatelnoe Upravlenie)*

RU GS KA: Direcția Informații, Statul Major General, Armata Roșie *(Razvedîvatelnoe Upravlenie, Generalnîe Știab, Krasnaia Armia)*

SIS: Serviciul Secret de Informații britanic *(Secret Intelligence Service* - MI-6)

SNK: Sovietul Comisarilor Poporului *(Sovet Narodnîh Komissarov)*

Stavka: Marele Cartier General *(Stavka)* al Armatei Roșii în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial

SVR: Serviciul de Informații Externe al Federației Ruse *(Slujba Vnești Razvedki)* TASS: Agenția Telegrafică a Uniunii Sovietice *(Telegrafnoe Aghentstvo Sovetskogo Soiuza)* ULTRA: numele de cod al operațiunii britanice de decriptare a codurilor germane VCKBKS: Comisia Extraordinară a întregii Rusii pentru Combaterea Contrarevoluției și Sabotajului *(Vserossiikaia Cerezvîceainaia Komisia po Borbe s Kontrrevoliuției i Sabotajem);* precursoare a altor organizații de securitatea statului: GPU, OGPU, NKVD, NKGB, MGB și KGB

VENONA: program secret anglo-american de decriptare a mesajelor sovietice

VKP(b): Partidul Comunist al Uniunii Sovietice *(bolșevic) (VsesoiuznaiaKommunisticeskaia Partia (bolșevikov))*

VNOS: Serviciul sovietic de observare aeriană, avertizare și comunicații *(Slujba voz- dușnogo nabhudenia, opoveșenia i sviazi)*

SURSE UTILIZATE

Principala resursă în cercetarea întreprinsă în scrierea acestei cărți a fost colecția de documente în două volume *1941 god (Anul 1941),* publicată la Moscova, în anul 1998, de către *Mejdunarodnîi Fond „Demokratia”* (Fundația Internațională „Democrația”) în seriile *Rossia - XX Vek.* Potrivit editorului principal, academicianul Aleksandr N. Iakovlev, colecția a fost realizată ca răspuns la o directivă din 1995 a președintelui Federației Ruse, Boris Elțîn. Documentele au fost adunate din Arhiva Afacerilor Externe ale Federației Ruse (AVP RF), Arhiva Președinției Federației Ruse (AP SVR), Arhiva Centrală a Serviciul de Informații Externe (TsA SVR), Arhiva Militară de Stat a Rusiei (RGVA), Arhiva Economică de Stat a Rusiei (RGAEh), Centrul Rus pentru Păstrarea și Studierea Documentelor de Istorie Recentă (RtsKhIDNI), Centrul pentru Păstrarea Documentației Actuale (TsKhSD), Arhiva Centrală a Ministerului Apărării al Federației Ruse (TsA MO FR) și Arhiva Centrală a Serviciului Federal de Securitate (TsA FSB). Colecția conține de asemenea documente germane relevante pentru această perioadă, provenind din diverse arhive ale Republicii Federale Germania.

în plus față de principala colecție a lui A.N. Iakovlev, am folosit două colecții de documente. Prima, *Organi Gosudarstvennoi Bezopasnosti SSSR v Velikoi Otecestvennoi Voine (Organele Securității de Stat ale URSS în Marele Război al Patriei),* a fost publicată în două volume, la începutul anului 1995, de către Serviciul Federal de Contrainformații (FSK), mai târziu redenumit Serviciul Federal de Securitate (FSB). Aceasta conține documente care redau rapoarte întocmite de FSK și Serviciul de Informații Externe (SVR) pentru perioada premergătoare lunii iunie 1941. Ea este în mod special valoroasă, deoarece conține sinopsisuri biografice detaliate ale fiecărei persoane care apare în documente. A doua, *Sekreti Ghitlera na stole u Stalina (Secretele lui Hitler pe biroul lui Stalin),* a fost publicată tot în 1995, spre sfârșitul anului, de FSB și SVR. Aceasta aduce în atenție

documente care acoperă numai perioada din martie 1941 până la 22 iunie, același an. Există unele documente care apar în ambele colecții, a TsA SVR și a TsA FSB. Unele documente se regăsesc, de asemenea, și în *1941 god.*

Scopul acestor lucrări este să demonstreze că, în perioada de dinainte de război, securitatea internă și serviciile de informații externe ale securității de stat au oferit conducerii sovietice avertizări ample despre iminența atacului german, dar rapoartele lor au fost ignorate. Posibilele motivații pentru un asemenea comportament sunt dezbătute ușor diferit în cele două lucrări. în plus, ambele prezintă versiunea proprie asupra evenimentelor și circumstanțelor care au condus la invadarea Uniunii Sovietice de către Germania, susținând că Franța și Anglia, sprijinite de Statele Unite, plănuiau, încă de la începutul anilor 1930, să direcționeze puterea militară germană în ascensiune împotriva URSS, într-o campanie de eliminare a „bolșevismului". Drept rezultat, Occidentul și Uniunea Sovietică au eșuat în crearea unei coaliții anti-Hitler, iar Stalin a fost fortat să încheie un tratat de neagresiune cu Germania. Nu sunt de acord cu această poziție, deși ea se bucură de o susținere importantă în cercurile oficiale ale Rusiei de azi. Este încă utilizată de unii pentru a-1 exonera pe Stalin de răspundere în ceea ce privește comportamentul avut în lunile care au precedat invazia germană și pentru a explica eșecul serviciilor de informații de a-i slăbi lui Stalin convingerea că, dacă Hitler nu ar fi provocat de măsuri defensive sovietice, el n-ar invada URSS, până când sovietele nu ar fi fost mai bine pregătite.

în contradicție cu aceste două lucrări, cartea lui Iakovlev, *1941 god,* îl învinovățește direct pe Stalin. Unii susțin însă că, în selecția sa de documente, Iakovlev evidențiază dovezile care anunță invazia germană și lasă în umbră pe cele care arată că forțele germane ar fi putut fi utilizate pentru un atac îndreptat asupra Angliei. Această critică nu este întru totul exactă, dar este adevărat că lucrarea lui Iakovlev nu explică criteriile folosite pentru alegerea documentelor de arhivă sau standardele utilizate de îngrijitorii ediției în procesul lor de selecție. Știm totuși că lucrarea *1941 god* este singura publicație rusă care conține rapoarte oficiale ale serviciilor de informații militare, completate de referințe din Arhiva Centrală a Ministerului Apărării (TsA MO RF).

Până acum, nu a fost publicată nicio istorie oficială a GRU - informațiile militare. în anul 2001, Olma Press din Moscova a publicat o lucrare în două volume scrisă de Aleksandr I. Kolpakidi și de Dmitri P. Prohorov, intitulată *Imperia GRU,* care prezintă date despre istoria, organizarea și personalitățile informațiilor militare, fără să ofere totuși

referințe de arhivă. în 2002, editura Neva din Petersburg, în colaborare cu Olma Press, a publicat lucrarea *GRU: Dela i Liudi,* în colecția *Rossia v Liṭah.* Această carte, scrisă de Veaceslav M. Lure și Valeri Kocik, deși la rândul ei neoficială, conține numele a peste 1 000 de ofițeri din serviciile militare de informații, și, lucru extraordinar, include și un indice. Totuși, nu există nicio referință la arhive care să sprijine aceste date.

Celelalte referințe din cartea mea la rapoartele serviciilor de informații și la variate documente au fost preluate din lucrări și periodice rusești și străine citate la note. în fond, toate aceste surse suferă din pricina aceleiași lipse a documentării de arhivă. Așadar, este aproape imposibil să se dovedească sau să se respingă

afirmațiile din aceste surse, citate de unii și dezaprobate de alții. Un bun exemplu este seria de articole realizate Ovidi Gorceacov, intitulată *„Nakanune, Ui Traghedia Kassandrî: Povest v Documentah”* în numerele 6 și 7 ale periodicului *Gorizont* (1988). Gorceacov prezintă o serie de rapoarte ale agenților NKGB despre mai multe ambasade străine. Am verificat aceste rapoarte împreună cu un general-maior din FSB, recent trecut în rezervă, care susținea că nu există înregistrări ale numelor de cod ale agenților, își exprima îndoielile cu privire la veridicitatea informațiilor lui Gorceacov și adăuga că, în orice caz, din pricina pierderilor suferite în timpul epurărilor, NKGB nu ar fi avut capacitatea de a gestiona agenții la o scară așa de mare. Este posibil, dar capitolul 8, *Organs of State Security in the Prewar Period. 1939-june 1941* (Organele Securității de Stat în perioada de dinainte de război. 1939-iunie 1941) din *Istoria Soveṭkih Organov Gosudarstvennoi Bezopasnosti (Istoria organelor Securității de Stat sovietice),* un document strict secret publicat în 1997 sub îngrijirea directorului KGB Victor M. Cebrikov, pentru a fi folosit ca text de manual în școlile KGB, arată că Direcția a Il-a a NKGB (Contrainformații) era într-adevăr capabilă să organizeze operații foarte sofisticate, lă nivel de agenți și tehnică, direcționale împotriva personalului și tehnicii străine din Moscova. Un articol recent descrie o operație tehnică foarte complexă executată la reședința unui atașat militar german de rang înalt, care a implicat săparea unui tunel de la o casă vecină. încheiată în august 1941, această operație a permis accesul la detalii esențiale privind atitudinile și acțiunile ambasadei germane în ultimele două luni de dinaintea invaziei.

Singurul meu acces direct la arhive a fost la Arhiva Militară de Stat a Rusiei (RGVA), acolo unde am putut să consult dosarul personal al lui Ivan I. Proskurov. Mărturiile superiorilor săi din armată și ale ofițerilor politici arată că Proskurov a fost un pilot dedicat și un comunist

devotat. Nu am primit acceptul de a cerceta Arhiva Centrală a Ministerului Apărării (TsA MO RF) și nici nu am putut obține răspunsuri la o serie de întrebări în legătură cu unele chestiuni, dezbătute în publicații nesecretizate, pe tema serviciilor militare de informații.

Știam că accesul la Arhiva Centrală a SVR, serviciu succesor al Direcției Generale I (Serviciul de Informații Externe al KGB), era imposibil de obținut, astfel încât am pregătit un set asemănător de întrebări, de asemenea bazate pe informații din arhiva SVR, publicate în *1941 god.* Pentru acestea, am inclus referințe oficiale din arhive și le-am trimis Biroului de Relații Publice al SVR în octombrie 2002. în mai 2003, am fost informat că SVR nu îmi va putea pune la dispoziție nici măcar acele documente apărute în *1941 god.* Acestea fuseseră resecretizate. Mai mult, SVR nu putea să facă publice documente de arhivă relative la evenimente sau incidente derivate din articole nesecretizate sau din publicații nesecretizate ale SVR.

Primul număr din publicația *Buletin* a Proiectului pentru Istoria Mondială a Războiului Rece (1992) conține următoarea frază: „Pentru istoricii Războiului Rece, frustrați timp de zeci de ani de secretele care au înconjurat arhivele sovieti-

ce, lunga așteptare pare să se încheie.” Peste mai bine de zece ani, am descoperit că, pentru tema mea de interes - informațiile pe care le avea Stalin în legătură cu intențiile germane din anii 1940-1941 -, arhivele de dinainte de război deținute de serviciile sovietice de informații și de siguranță nu puteau fi accesate. Era evident faptul că interzicerea accesului la informații reflectă deciziile politice ale actualei conduceri ruse, pentru a se asigura că numai aceste servicii pot utiliza materialele de arhivă proprii pentru interpretarea trecutului.

INTRODUCERE

CONTROLUL ABSOLUT AL LUI STALIN, INTERPRETĂRI GREȘITE ȘI DECIZII DEZASTRUOASE

La 17 iunie 1941, Stalin a primit un raport semnat de Pavel M. Fitin, șeful serviciului de informații externe al NKGB, în care se spunea că „toate pregătirile Germaniei pentru un atac armat asupra Uniunii Sovietice au fost încheiate și că invazia poate fi așteptată oricând." Sursa era un ofițer de informații din Ministerul Aerului, condus de Hermann Goring. Pe marginea raportului, Stalin a mâzgălit o notă către șeful lui Fitin, comisarul poporului pentru siguranța statului, Vsevolod N. Merkulov: „Tovarășe Merkulov, îți poți trimite «sursa» din cadrul comandamentului aviației germane în mă-sa. Asta nu este o sursă, ci un *agent de dezinformare."* La cinci zile după ce Stalin își exprima aceste sentimente, începea atacul violent al Germaniei, aducând cu sine un război care va avea ca rezultat moartea a douăzeci de milioane de cetățeni sovietici.

Această catastrofă a fost atât de mare, încât poporul rus nu a reușit nici până azi să-și revină. Nevoia de a găsi o încheiere, un răspuns pentru acei ani, este atât de mare, încât în Rusia continuă și la ora actuală dezbaterile dureroase, legate, în principal, de rolul jucat de Stalin. înainte de a examina acțiunile lui Stalin din anii de dinaintea războiului, este totuși esențial să înțelegem că acesta deținea controlul politic total. Neavând nicio opoziție serioasă, a devenit principalul factor de decizie, generator al politicilor interne și externe, supremul „Șef' care nu tolera nicio contrazicere. Stalin, deja Prim Secretar al Comitetului Central al VKP(b), a devenit Președinte al Sovietului Comisarilor Poporului la 5 mai 1941. Mulți observatori vestici au presupus că noua poziție era necesară pentru a-i permite lui Stalin să joace un rol mai puternic în negocierile cu Germania. în realitate, această schimbare a creat numai impresia unei consolidări a puterii lui Stalin. Ca Prim Secretar al partidului, Stalin domina deja Politburoul și Comitetul Central.

Puterea lui Stalin deriva numai în parte din poziția sa formală, fiind

determinată într-o măsură mult mai mare de teama universal răspândită că, fără niciun avertisment, la porunca lui, orice cetățean se putea trezi în ghearele șefului aparatului polițienesc, Beria, și ale inchizitorilor săi politici. Toți, de la comisari ai po-

porului la generali marcanți și până Ia funcționarii cei mai de jos, știau că asupra lor se putea abate, oricând, fie condamnarea la moarte, fie ani lungi de GULAG. Exploatându-le teama, Stalin a putut să-și promoveze vederile aberante asupra politicii externe, a strategiei militare, a dezvoltării armamentelor și așa mai departe, de obicei fără să întâmpine nicio opoziție din partea specialiștilor. Insistența cu care a susținut adoptarea sugestiei vechiului său prieten, mareșalul Grigori I. Kulik, ca tunurile antitanc de 107 mm, folosite în războiul civil rus din anii 1917- 1919, să fie adaptate pentru tancurile din anul 1941 este numai un exemplu. Un altul ar fi refuzul de a permite apărării aeriene sovietice să împiedice misiunile de recunoaștere ale aviației germane în anul de dinaintea invaziei.

Acest climat de cumplită frică, întărită de secretul în care lucrau Stalin și lingăii care îl înconjurau, i-a pus în dificultate până și pe cei mai buni generali și comandanți sovietici, chiar dacă iminenta confruntare cu Germania se apropia, în relațiile cu cei din jur sau cu emisarii străini, Stalin era un maestru al conspirațiilor, interpretând, după caz, rolul liderului genial sau al negociatorului dur. în relationarea cu subordonatii sau cu Comitetul Executiv al Cominternului, Stalin adera la formulările leniniste și la jargonul de partid. Unii istorici occidentali au argumentat că Stalin nu era un revoluționar, ci un om de stat, al cărui scop era acela de a promova interesele naționale ale țării sale. Aceștia trec însă cu vederea faptul că Stalin, deși și-a moderat retorica revoluționară, a rămas un susținător al cauzei comuniste, folosind tacticile revoluționare pentru a-și atinge obiectivele atunci când circumstanțele îi erau favorabile.

încă din anul 1937, teroarea declanșată împotriva oficialilor de partid suspectați că se opun lui Stalin s-a extins la cadrele Armatei Roșii. Presupus necesare pentru a împiedica crearea unei așa-numite *Coloane a Cincea* în caz de război, acțiunile lui Stalin nu numai că au avut ca rezultat pierderea unor comandanți superiori, precum mareșalul Mihail N. Tuhacevski, dar au și decimat corpul de ofițeri la toate nivelurile ierarhice. Mii de ofițeri cu experiență de luptă și educație aleasă au fost executați, trimiși în lagăre sau înlăturați din funcție. Aceste acțiuni nu au încetat în anii 1938-1939, ci au continuat chiar până în zilele de dinainte de invazia germană. Arestările și execuțiile din această fază târzie au fost direcționale, în cea mai mare măsură, împotriva oficialilor industriei de aviație și a specialiștilor tehnici din forțele aeriene ale Armatei Roșii, care erau făcuți țapi

ispășitori pentru eșecul sistemului stalinist de a dezvolta o armă a aerului eficientă.

Un alt grup atacat cu obstinație în mai-iunie 1941 au fost veteranii din războiul civil din Spania. Foști consilieri ai guvernului republican, aceștia au fost aduși înapoi la Moscova pentru a înlocui ofițerii epurați, mulți dintre ei avansând pe scara ierarhică în cadrul Armatei Roșii. Și totuși, aceștia manifestau un spirit independent pe care Stalin nu-1 putea tolera. Acești veterani decorați au fost torturați și executați fără proces, la insistențele lui Stalin, privând astfel forțele sovietice de singurele cadre care aveau experiență în lupta contra germanilor.

Decizia lui Stalin de a încheia un pact de neagresiune cu Germania, alături de protocolul secret anexat, a permis URSS să-și extindă granițele vestice pe seama

unei Polonii înfrânte și să pregătească terenul pentru incorporarea ulterioară în URSS a Țărilor Baltice și a unei părți din teritoriul României. Dar această expansiune s-a făcut cu un preț foarte mare. în loc să fie consolidată, apărarea Uniunii Sovietice a fost grav subminată. Sovietele au preluat niște popoare potențial ostile, care au oferit serviciilor de informații germane recruți gata pentru operațiuni de sabotaj în preziua invaziei. Din punct de vedere militar, aceste operații au prejudiciat comunicațiile și transportul sovietice. Fortificațiile de câmp de-a lungul fostei granițe, vitale pentru aliniamentul defensiv al Armatei Roșii, au fost distruse, iar noua linie de fortificații de-a lungul noii frontiere nu a fost niciodată finalizată, în disputele pe marginea acestei chestiuni, Stalin a insistat să păstreze primele eșaloane în apropiere de noua graniță, în ciuda lipsei structurilor defensive, ceea ce a reprezentat o eroare fatală. A refuzat să ia în considerare strategia defensivă recomandată de oameni ca mareșalul Șapoșnikov, care credea cu tărie că sistemul de apărare sovietic ar trebui să profite de fortificațiile dispuse de-a lungul graniței de dinainte de 1939, astfel încât să ofere posibilitatea unei apărări în adâncime. Se spunea că Stalin n-ar fi vrut să cedeze invadatorilor nicio bucată din pământul acestor noi țări, din pricina orgoliului de a fi cucerit noi teritorii în vest. Consilierii militari nu au reușit să-l facă să se răzgândească. Să fi fost oare mândria singurul motiv pentru respingerea strategiei de „apărare în adâncime”?

Mai există și alte posibile explicații, nu numai pentru respingerea unei strategii defensive în adâncime, dar și pentru decizia de a încheia un pact de neagresiune cu Germania. Unul dintre factori era convingerea fermă a lui Stalin, evidențiată de Criza sudetă din 1938, că nici Franța, nici Anglia, ca state capitaliste, nu ar coopera niciodată cu Rusia comunistă pentru menținerea păcii în Europa Centrală și de Est. Stalin era convins că cele două ar realiza mai degrabă o înțelegere

tacită pentru a se asigura că Hitler se va îndrepta către est, lăsând neatinsă Europa de Vest, și că ar merge până acolo încât să i se alăture într-un atac împotriva URSS. Stalin se înșela din nou în presupunerile sale și, odată ce Anglia a declarat război Germaniei și Churchill s-a alăturat guvernului Chamberlain, erau foarte puține șanse ca asemenea temeri să se adeverească. Stalin nu știa decât că, începând din anii 1920, Churchill se opunea cu fermitate și constant comunismului ca sistem și se aștepta ca acesta să accepte bucuros invazia germană asupra URSS. Se pare că nu era la curent cu eforturile insistente prin care Churchill, în anii 1930, descriin- du-1 pe Hitler ca pe o amenințare majoră la adresa intereselor britanice, a încercat să convingă guvernele conservatoare care s-au succedat să îmbunătățească apărarea Angliei. Necunoașterea sau neînțelegerea politicilor Occidentului și acceptarea naivă a doctrinei marxiste explică mult din comportamentul dezordonat al lui Stalin în materie de politică externă din anii care au precedat invazia germană.

Teoria conform căreia planurile lui Stalin de a ataca preventiv Germania ar explica pasivitatea sa în fața acumulării de forțe a acesteia rămâne una încă viu dezbătută în studiile rusești actuale. Strâns legată de această teorie este acuzația că, din pricina faptului că serviciile de informații sovietice nu au reușit să afle data

exactă a atacului german, Stalin nu a putut ști cu precizie când să-și lanseze propriul atac preventiv.

Documentele examinate în cartea de față stabilesc dincolo de orice îndoială că > serviciile sovietice de informații erau la curent cu această amenințare. (Pentru o cronologie a rapoartelor de informații, a se vedea Anexa 4.). Atât serviciile de informații externe, cât și cele de contrainformații au exploatat toate resursele avute la dispoziție, fie acestea umane sau tehnice. Este adevărat că acestea nu au avut acces la persoane aflate în cercul apropiat al lui Hitler și nici la cele mai înalte niveluri ale conducerii germane. De asemenea, din câte cunoaștem, nu au dispus - în perioada dinaintea războiului - nici de tehnică de interceptare de înaltă performanță, așa cum era, de pildă, cazul serviciilor britanice. Totuși, gradul de detaliu al rapoartelor pe tema pregătirilor germane în vederea invaziei din iunie 1941 este impresionant, după orice standard. Nu putem accepta nici argumentul avansat de diverse publicații cum că acțiunile diversioniste germane au fost cauza principală pentru care serviciile sovietice au întâmpinat dificultăți în analiza informațiilor disponibile, în identificarea materialelor de intoxicare și în transmiterea de rezultate viabile conducerii politico-militare sovietice. Desigur, cei care apără serviciile de informații au

argumentat că acestea erau, pe atunci, lipsite de resursele necesare pentru a realiza o analiză riguroasă. Dar acest lucru este departe de a fi adevărat în cazul serviciilor militare sovietice, care dispuneau de o unitate de analiză și care aveau ca principală sarcină interpretarea acțiunilor germane desfășurate la granița sovietică. în ceea ce privește Serviciul de Informații Externe al Securității Statului (NKVD/NKGB), practica intoxicării - „măsurile active" - a reprezentat un element major al doctrinei și al operațiilor sale încă de la înființare. Desigur, discernerea liniilor principale ale campaniei de intoxicare a germanilor nu era o sarcină dificilă pentru acest serviciu.

Nu era prima dată când serviciile de informații s-ar fi simțit obligate să furnizeze rapoarte care erau considerate a fi conforme planurilor și politicilor liderilor politici. Și nici primul caz în care conducătorii politici nu au reușit să ia măsuri pe baza avertismentelor oferite de servicii. Aceste probleme eterne afectează multe societăți, dar tind să fie mai pronunțate în țările democratice, unde vocea poporului poate limita libertatea de acțiune a liderilor. Un astfel de exemplu este atitudinea refractară a guvernelor conservatoare britanice din anii 1930 față de conștientizarea pericolului german. Mai aproape de zilele noastre sunt eșecurile administrației Bush în legătură cu Irakul. Deși serviciile de informații au produs rapoarte despre arme de distrugere în masă, rapoarte care s-au dovedit a fi neadevărate, administrațiile prezidențiale au ignorat, pe de altă parte, o serie de indicatori despre intențiile Al Quaida de a coordona un atac terorist masiv asupra unor ținte de pe teritoriul Statelor Unite.

Totuși, nu se poate compara situația din 1941 a Sovietelor cu aceea a unui alt guvern din alte vremuri. întâi de toate, dimensiunile amenințării erau considerabil mai mari. Imediat după victoria obținută în Franța în iunie 1940, germanii au

comasat, la granița URSS cu Polonia ocupată, trupe de combatanți experimentați. Aveau la dispoziție arme performante și tehnici de acțiune militară pentru arme întrunite, în așa fel încât reprezentau o amenințare nu numai pentru unitățile Armatei Roșii cu care se înfruntau, ci și pentru supraviețuirea regimului sovietic în sine. Informațiile puse la dispoziția liderilor sovietici erau precise și detaliate, dar Stalin le-a respins și a refuzat să permită armatei sale luarea măsurilor care se impuneau, de teamă să nu „provoace" Germania. Consecințele în termeni de pierderi omenești au fost catastrofale, depășindu-le pe cele suferite de orice altă națiune în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

La 21 iunie 1941, trupele germane și ale aliaților săi se aflau dispuse la granița sovietică gata de luptă. Acestea se aflau față în față

cu trupele sovietice nedesfășurate complet în dispozitiv și deloc pregătite pentru confruntare. în istoriografia sovietică și cea străină, această lipsă de pregătire este în mod obișnuit atribuită incapacității lui Stalin de a lua o decizie. Motivele acestei amânări reprezintă încă subiect de dezbatere, atât în fosta URSS, cât și în afara ei. Unii istorici susțin că Stalin ar fi avut motive raționale. El credea cu tărie că Hitler, care reușise să-și impună dominația asupra Europei de Vest, era prea inteligent pentru a crede că poate cuceri Rusia, în condițiile în care alții, înaintea lui, dăduseră greș. într-adevăr, acțiunile lui Stalin din iunie 1941 demonstrează că era convins, așa cum vizaseră acțiunile diversioniste ale lui Hitler, că trupele germane au fost desfășurate în Polonia ocupată cu scopul exclusiv de a evita bombardamentele și supravegherea britanice. De asemenea, era convins că Hitler intenționa încă să invadeze Insulele Britanice, o acțiune care ar fi amânat, desigur, orice atac asupra Uniunii Sovietice, dar care, dacă forțele germane ar fi fost respinse și înfrânte, ar fi deschis drumul lui Stalin către Europa de Vest. Toate acestea s-au dovedit a fi însă niște iluzii.

Alți specialiști ar putea argumenta că această nehotărâre a lui Stalin, această insistență a sa ca armata să nu acționeze, pentru a nu-1 provoca pe Hitler sau pe generalii acestuia, ar fi derivat din conștientizarea faptului că Armata Roșie nu era pregătită să înfrunte Wehrmachtul. Dar însuși Stalin și sistemul pe care el l-a creat au fost generatorii acestei situații. Epurările ofițerilor, născute din teama că armata ar putea reprezenta o amenințare la adresa puterii sale, refuzul său de a lua măsuri împotriva zborurilor de recunoaștere ale Luftwaffe, întârzierile în finalizarea construcției zonelor fortificate, incapacitatea economiei sovietice (incluzând fermele colective) de a oferi Armatei Roșii posibilități minimale de transport, toate acestea izvorau dintr-un sistem în care un singur om, permanent înfricoșat de posibilele amenințări la adresa puterii sale personale, a putut să subordoneze nevoile națiunii convingerilor sale iraționale. Rezultatul a fost o catastrofă istorică.

Cu toate că Stalin este principalul responsabil, el nu a acționat singur, așa după cum nici epurările nu le-ar fi putut duce la capăt de unul singur. El a avut complici binevoitori în cadrul partidului, în structurile statului, în armată și în serviciile de informații și de securitate. în climatul de teroare și de obedință pe care l-a creat, era inevitabilă apariția unor grave erori de delegare a răspunderii

și de omisiuni, în special din partea serviciilor de spionaj. Informațiile despre pregătirile Germaniei în vederea invaziei ajungeau într-un volum atât de mare la Moscova, încât chiar și cei mai docili

colaboratori ai lui Stalin din cadrul serviciilor aveau dificultăți în a stopa fluxul continuu de astfel de rapoarte.

Fără îndoială, Stalin a avut la dispoziție suficiente date despre pregătirile germane pentru invazia URSS. Dacă acestea ar fi fost evaluate și diseminate corespunzător, s-ar fi putut lua niște măsuri defensive care ar fi putut fie să-l determine pe Hitler să se răzgândească, fie să conducă la respingerea atacului, atunci când acesta s-a produs.

CAPITOLUL 1

STALIN *VERSUS* HITLER. CONTEXT

Anul 1945 a cunoscut sfârșitul celui mai distrugător război din istoria omenirii. Printre națiunile care au suferit cele mai mari pierderi omenești și materiale au fost Germania și Uniunea Sovietică. Ce a făcut ca acest război catastrofal să fie inevitabil a fost decizia pe care liderul german și cel sovietic au luat-o la sfârșitul lunii august a anului 1939. De ce a fost luată această decizie? Cum vedeau lumea, la acea dată, liderul Germaniei, Adolf Hitler, și omologul său, Iosif Stalin?

Atât Germania, cât și Rusia sovietică au fost înfrânte în Primul Război Mondial. După o perioadă relativ scurtă, dar importantă, de cooperare diplomatică, militară și economică, pe parcursul anilor 1920, cele două națiuni au urmat căi diferite de dezvoltare de-a lungul deceniului al treilea al secolului XX. Stalin a reușit să obțină controlul total al conducerii Partidului Comunist și s-a implicat în transformarea completă a economiei rurale, eliminând țăranii independenți[1], o categorie care începea să se dezvolte, și forțându-i pe ceilalți să se înscrie în fermele colective. Această politică a permis în final statului să controleze productivitatea agricolă, dar a generat, de asemenea, și înfometarea gravă a populației, care a provocat milioane de morți. Totodată, Stalin a început un program gigantic de industrializare, care a extins mult ramurile deja existente (majoritatea expropriate după revoluția din 1917) și a creat vaste noi centre industriale. Acest efort de industrializare a avut un ritm și o intensitate fără precedent, dar, în viziunea lui Stalin, el a fost unul obligatoriu, dată fiind „încercuirea capitalistă” a Rusiei sovietice.

Stalin percepea orice critică a politicilor sale agricole și industriale ca pe un atac la adresa poziției sale de conducător al partidului și reacționa la astfel de sugestii prin epurarea celor pe care-i numea „opoziție”. Arestările, închisoarea sau execuțiile a mii de oameni de

1 Culaci (n.r.).

valoare ai țării s-au răsfrânt, în timp, asupra partidului, guvernului și economiei, dar mai ales asupra forțelor armate. în afară de problemele cauzate de pierdea unor cadre experimentate, epurările au avut ca efect

crearea unei atmosfere de teamă și de suspiciune, care a paralizat inițiativa celor care au reușit să supraviețuiască, făcându-i incapabili să lucreze eficient și creativ.

în ceea ce privește politica externă, Stalin vedea regimul socialist pe care-1 conducea înconjurat de state capitaliste care erau ostile Rusiei sovietice încă de la Revoluția din 1917. în vest, se aflau Marea Britanie, Franța și state-client ale acestora, precum Cehoslovacia, România, Polonia, toate fiind, într-o măsură mai mică sau mai mare, antisovietice. Agresiunea japoneză, în special în Manciuria și în nordul Chinei, reprezenta cea mai mare amenințare din Extremul Orient. Când Hitler și Partidul Național Socialist au fost aduși la putere de votul popular, Stalin a interpretat acest eveniment ca pe o evoluție naturală de la capitalismul democrat la fascism, ceea ce ar fi putut grăbi dezvoltarea unei situații potențial revoluționare. Prin urmare, a interzis comuniștilor germani, un partid foarte bine organizat, să se alieze cu Partidul Socialist German, pe atunci cel mai mare partid de stânga, împotriva naziștilor și a trupelor lor de asalt. Rezultatul acestei decizii a fost distrugerea ambelor partide și consolidarea puterii lui Hitler ca Fiihrer.

în timp ce Stalin era preocupat cu epurările politice, Hitler se pregătea să elimine constrângerile impuse Germaniei prin Tratatul de la Versailles. în octombrie 1933, Germania s-a retras din Liga Națiunilor. în ianuarie 1935, după un plebiscit local, Germania a recâștigat regiunea Saar, o provincie germană care fusese plasată sub administrarea Ligii Națiunilor după Primul Război Mondial. La 16 martie 1935, sfidând tratatul, Hitler a reintrodus serviciul militar obligatoriu și a creat forțele aeriene. Un an mai târziu a remilitarizat Renania. Foștii Aliați au protestat, dar nu au luat nicio altă măsură.

în iunie 1935, Germania a semnat un acord naval cu Marea Britanie care relaxa foarte mult limitările impuse prin Tratatului de la Versailles asupra tonajului naval german și permitea Germaniei să-și construiască o flotă de submarine, interzisă conform tratatului. Acordul a reprezentat un șoc pentru mulți, inclusiv pentru Winston S. Churchill, întrucât, prin semnarea sa, guvernul britanic părea să-l sprijine pe Hitler în acțiunile sale, care încălcau prevederile tratatului. După cum se știe, impunerile stricte ale stipulărilor tratatului nu au fost niciodată agreate în Anglia, o țară unde simpatia pentru Germania,

văzută ca o victimă, nu era deloc de neglijat. Mai mult, dacă impunerea prin forță risca să conducă la război, era greu de crezut că populația din insulă avea să o susțină. Amintirea măcelului din tranșeele războiului din anii 1914-1918 era încă proaspătă în mintea multor familii, iar economia britanică suferea încă din pricina efectelor Marii Crize. Prin urmare, tratatul naval a fost perceput de unii politicieni englezi ca pe un efort de a-i demonstra lui Hitler că Marea Britanie este dispusă să colaboreze cu el pentru a asigura stabilitatea pe continentul european. Este evident că s-au înșelat. La 23 iunie 1939, Hitler a denunțat atât acordul naval din 1936, cât și versiunea sa ulterioară.

în ciuda aparentelor asemănări, ca structură guvernamentală, dintre Italia fascistă și Germania, cele două țări nu au fost foarte apropiate până în octombrie

1935, când armata italiană a invadat Etiopia. Liga Națiunilor a etichetat Italia drept agresor și i-a impus sancțiuni economice, dar fără niciun rezultat. Rezistența etiopiană a fost înfrântă în mai 1936, iar regele Italiei a fost încoronat și împărat al Etiopiei. Prestigiul Ligii Națiunilor a suferit o atingere gravă, la fel și cel al Franței și Angliei. Pe de altă parte, Germania a fost singura țară europeană care s-a abținut de la orice acțiuni împotriva Italiei. Cele două puteri „neprivilegiate”[2] au devenit mai apropiate după această experiență. Cooperarea militară a acestora s-a intensificat atunci când ambele au sprijinit revolta generalului Francisco Franco împotriva Republicii Spaniole, care a început în iulie 1936.

Revolta și-a avut originile în tensiunile îndelungate dintre muncitorii din orașe și țăranii fără pământ, pe de o parte, respectiv moșierii și industriașii ul- traconservatori, pe de altă parte. Aceștia din urmă, la fel ca și Biserica Catolică, sprijineau monarhia, în vreme ce pătura săracă de la orașe și sate era de partea celor care voiau să instaureze Republica. Victoria partidelor republicane în alegerile municipale din aprilie 1931 a fost interpretată ca o opțiune populară antimonarhic, și regele Alfonso a luat drumul exilului. Noua republică

---

2 în original, *„have not” powers* (puteri „neprivilegiate”) - sintagmă aparținându-i lui Edward Hallett Carr, desemnând, în ansamblul relațiilor internaționale de dinainte de-al Doilea Război Mondial, statele dezavantajate economic, precum Germania, Italia sau Japonia, în antiteză cu *„have” powers* (puteri „privilegiate”), ca SUA, Marea Britanie și Franța. Teoreticianul britanic argumenta că echilibrul de interese ale puterilor, propus în secolul al XIX-lea, pentru a descrie relațiile dintre state, era golit de conținut. El susținea că relațiile internaționale reprezintă o confruntare continuă între puterile „neprivilegiate” *(„have not”powers)* și cele „privilegiate” (,,*have*“*powers).* Din acest motiv, primele sunt mai dispuse să poarte un război, întrucât nu au nimic de pierdut, în timp ce celelalte doresc evitarea războiului, pentru a-și menține statutul (n.r.).

nu a putut satisface dorința de justiție socială a săracilor, în același timp convingându-i pe reprezentanții clasei de mijloc că le vor fi respectate drepturile. Frustrate, clasele de jos au declanșat greve, au luat în stăpânire pământuri și au atacat proprietățile Bisericii, determinând o reacție de înăbușire violentă din partea armatei și, ca reacție, crearea Frontului Popular, format din liberali republicani și socialiști. In alegerile din 1936, Frontul Popular a obținut majoritatea în Parlament. în lunile următoare, societatea spaniolă s-a împărțit în două tabere. Stânga a devenit din ce în ce mai radicală, iar dreapta, reprezentată de Falanga Spaniolă, care se opunea Republicii, nu era altceva decât o versiune spaniolă a fascismului. în luna iulie, o mare parte din armată, în special corpul de ofițeri, decidea că trebuie să salveze Spania de comunism.

Astfel, s-a ajuns la pornirea rebeliunii sub comanda generalului Francisco Franco, care s-a îndreptat spre Germania și Italia pentru a cere ajutor. Cele două țări au trimis în Spania unități din armata regulată, camuflate, destul de străveziu, sub denumirea de „voluntari". Republicanii au solicitat sprijinul Angliei, Franței și Statelor Unite, dar acestea s-au eschivat, adoptând o politică nonintervenționis- tă, deși unii dintre cetățenii lor au participat la evenimente pe cont propriu. Rusia sovietică a trimis arme și voluntari pentru a lupta de partea republicanilor, dar a

Agresiunea germană 1936-1939. Parte a politicii sale de a rectifica termenii Tratatului de la Versailles din 1919, Germania lui Hitler a remilitarizat Renania în 1936 și a anexat Austria în martie 1938. în septembrie 1938, a înglobat Regiunea sudetă din Cehoslovacia, iar în martie 1939, regiunile Moravia și Boemia ale aceleiași țări au fost puse sub protectorat german. Slovacia a devenit independentă, deși, de fapt, era un stat client al Germaniei. Tot în martie 1939, regiunea Memel din Lituania a fost alipită Prusiei Orientale.

încercat să mascheze dimensiunile acestui ajutor (a se vedea Capitolul 2 pentru detalii despre activitățile voluntarilor sovietici în Spania). De asemenea, URSS a coordonat operațiile brigăzilor internaționale recrutate din partidele comuniste străine.[1] La încheierea războiului civil din Spania, la începutul anului 1939, victoria lui Franco a fost percepută de mulți ca o biruință „asupra comunismului", contribuind la sporirea prestigiului Pactului Tripartit Anticomintern, la care se alăturase și Italia în noiembrie 1937.

în timp ce conflictul din Spania era în desfășurare, Hitler a întrerprins alte acțiuni pentru extinderea teritoriului Germaniei. în martie 1938, atunci când nazistul Arthur Seyss-Inquart a fost numir cancelar al Austriei, frontiera acestei țări cu Germania a fost deschisă armatei germane. Nu au existat proteste din partea Franței sau a Angliei. La 13 martie, Hitler anunța întoarcerea Austriei între granițele Reichului. De fapt, acest pas avea ca rezultat izolarea Cehoslovaciei, următoarea țintă a lui Hitler.[3] [4]

în Cehoslovacia, tacticile lui Hitler au fost asemănătoare celor aplicate în Austria. Minoritatea germană din Regiunea sudetă, care ocupa zona aflată de-a lungul graniței vestice a Cehoslovaciei cu Germania, a fost inclusă în teritoriul cehoslovac prin Tratatul de la Versailles. Aici era amplasată și noua linie de fortificații foarte moderne a Cehoslovaciei, vitală pentru apărarea împotriva Germaniei, în vara anului 1938, național-socialiștii germani din Regiunea sudetă au înaintat cehilor mai multe cereri imposibil de rezolvat, urmate de amenințările lui Hitler cu acțiuni militare. în acest moment, premierul britanic Neville Chamberlain a intervenit. La 15 septembrie, el l-a vizitat pe Hitler în Germania, la Obersalzberg, apoi din nou, în 20-24 septembrie, la Godesberg, oferindu-se să acționeze ca mediator. Hitler a rămas de neclintit, dar a promis că aceasta va fi ultima pretenție teritorială pe care o va

3 Ronald Fraser, *Blood of Spain: An Oral History of the Spanish Civil War* (New York, 1979). A se vedea, de asemenea, Ronald Radosh, Mary R. Habeck și Grigori Sevostianov, *Spain Betrayed: The Soviet Union in the Spanish Civil War* (New Haven, 2001).

4 Winston S. Churchill, *The Gathering Storm* (Boston, 1948), p. 272.

avea asupra Europei. La 26 septembrie, a dat Cehoslovaciei un ultimatum de patruzeci și opt de ore. Franța și Anglia au început să se mobilizeze, în acest moment, în conflict a intervenit și Mussolini, care a susținut propunerea lui Chamberlain de a organiza o conferință a celor patru puteri, care a avut loc la Miinchen. Nici Uniunea Sovietică, nici Cehoslovacia nu au fost invitate. Anglia și Franța au acceptat cererile lui Hitler și, la 1 octombrie, trupele germane au intrat în Regiunea sudetă. Chamberlain s-a întors la Londra, pretinzând că a reușit să obțină „pacea în zilele noastre". La 15 martie 1939, când Republica Spaniolă s-a dezintegrat, armata lui Hitler a invadat Praga. La 16 martie, Hitler a proclamat „Protectoratul Boemiei și Moraviei". Slovacia și-a declarat independența, dar, de fapt, devenea un stat client al Germaniei.[5]

Aceste evenimente l-au convins pe Hitler că, dacă se putea asigura de neutralitatea URSS în conflictul între Germania și Polonia, existau șanse mari ca nici

Franța, nici Marea Britanie să nu intervină. Stalin, pe de altă parte, trebuie că știa că, după respingerea implicării sale în criza cehoslovacă, pe mâna Franței și Angliei, nu se putea aștepta la cine știe ce ajutor din partea acestora, dacă avea să se opună invaziei germane în Polonia. De aceea, a concluzionat că trebuia să obțină o înțelegere cât mai avantajoasă cu Hitler. Avea să folosească negocierile cu Franța și Anglia din timpul verii doar ca o modalitate de a obține mai multe de la Hitler. Stalin nu și-a închipuit, la încheierea acordului cu Hitler, că înșelătoria pe care i-o pregătise acesta putea rivaliza cu cea a Calului Troian.

5 *Ibidem,* p. 325.

CAPITOLUL 2

UN GENERAL DE NECLINTIT: IVAN IOSIFOVICI PROSKUROV

Cum a putut Stalin să aibă încredere în Hitler? Iată povestea despre cum Stalin, deși avea la dispoziție rapoarte solide și credibile privind intențiile lui Hitler, furnizate de propriile servicii de informații, a preferat să le ignore pe toate în favoarea minciunilor Fiihrerului.

Carierele întrețesute ale trei ofițeri de informații dramatizează această poveste, dezvăluind cititorilor ce știa Stalin și cum a ajuns să știe aceste lucruri. Primul dintre acești ofițeri este Ivan I. Proskurov, un talentat pilot militar și comandant în forțele aeriene, care a luptat în Spania. Al doilea, Pavel M. Fitin, a fost numit de partid în cadrul Serviciului de Informații Externe al NKVD și a urcat rapid în ierarhie, devenind șeful acestui serviciu în mai 1939. Ultimul este Filipp I. Golikov, care a servit în Armata Roșie de la războiul civil rus de după revoluție, având în special sarcini politice. în iulie 1940, Stalin l-a numit pe Golikov la conducerea informațiilor militare, în locul lui Proskurov.

Proskurov nu avea experiență în domeniul informațiilor, dar era foarte potrivit pentru sarcina care i-a fost încredințată. Luptător curajos și comandant ingenios, era foarte inteligent și avea o memorie excelentă. Onest, a refuzat întotdeauna să nuanțeze adevărul în rapoartele de informare. Era modest, lipsit de orgolii și devotat țării, soției și copiilor săi. Lucru neobișnuit pentru acel loc și acele vremuri, era preocupat de bunăstarea subordonaților, apărându-i, de fiecare dată când putea, pe cei care deveneau ținta represiunilor (epurărilor). Pe de altă parte, în Uniunea Sovietică stalinistă, unde obediența față de „Șef' și ascunderea adevărurilor neplăcute reprezentau regula, calitățile lui Proskurov, în special spiritul său independent, nu puteau fi pe placul lui Stalin. într-adevăr, sinceritatea sa l-a înfuriat de multe ori pe Stalin, pentru că știa că pe acest om nu-1 poate controla.

Proskurov s-a născut la 18 februarie 1907, în satul Malaia Tokmacika, în actuala regiune Zaporojie din Ucraina.[6] Tatăl său era

6 RVGA, f. 37976, op. 1, d. 523, p. 3-4. Proskurov părea foarte conștient de

lucrător la calea ferată și Ivan a

urmat Academia Feroviară „Aleksandrovski” din orașul Zaporoje și Institutul de Mecanizare și Electrificare a Agriculturii din Harkov, în timpul anilor tulburi din Primul Război Mondial, în timpul revoluțiilor din februarie și octombrie 1917, în scurta perioadă de independență a Ucrainei (1918-1920) și în războiul civil. Din 1924 până în 1926 a lucrat la Fabrica de Cabluri din Zaporoje și a activat în Comsomol[1]. în perioada 1926-1927 a fost președintele sovietului sindicatelor din regiune, înscriindu-se în Partidul Comunist în anul 1927. în 1931 s-a alăturat forțelor aeriene ale Armatei Roșii.

Unii dintre biografii lui Proskurov descriu intrarea sa în aviația sovietică doar ca pe o sarcină de partid. Proskurov însuși confirmă această ipoteză, spunând că nu a devenit pilot „din naștere, ci din întâmplare” și că „îi era chiar frică de ideea de a zbura”. Dar se pare că, la comitetul districtual de partid, „a fost convins să se înscrie la școala de aviație”.[7] [8] Este vorba despre Școala Superioară de Pilotaj de la Stalingrad, pe care a absolvit-o în 1933. A fost norocos că i s-a trasat această sarcină de partid, pentru că astfel a putut evita foametea din Ucraina sa natală, în urma deciziei lui Stalin de a impune colectivizarea comunităților rurale - o acțiune de pe urma căreia agricultura sovietică nu și-a revenit niciodată. Piloții aflați la școlarizare se bucurau totuși de o alimentație cu un conținut nutritiv corespunzător.

Proskurov a fost repartizat ca instructor de zbor la brigada aviatică a prestigioasei Academii Aviatice din Jukovski, de lângă Moscova. Un an mai târziu a fost trimis la cursurile de comandă de la Școala de Navigație Aeriană din Eisk, în vecinătatea Mării Azov, ținutul Krasnodar Krai, unde a terminat primul din clasă. în mai 1934, o comisie specială l-a numit comandant de navă în cadrul Escadrilei 90 Bombardament Greu. Apoi a fost repartizat la Escadrila 89 Bombardament Greu a Brigăzii 23 Aviatice ca instructor de navigație după instrumente. Superiorii săi îl caracterizau ca fiind „un ofițer foarte disciplinat”. Organizația de partid a unității l-a numit delegat la congresul partidului și a fost promovat la gradul de locotenent-major. Anul următor, în 1935, Proskurov a făcut parte din delegația sovietică

originile sale ucrainene. în timpul serviciului militar, când a completat chestionarele pentru personal, a trecut limba ucraineană ca limbă maternă, și de-abia apoi limba rusă.

7 Organizație revoluționară a tineretului în URSS, având drept scop propagarea idealurilor comuniste (din rus. *komsomol < Kommunisticeskii Soyuz Molodeji* = Uniunea Comunistă a Tinerilor) (n.r.).

8 A. Kopeikin, „Salud, Piloto Ruso”, *Aviatsia i Kosmonavtika,* no. 12, 1989, 30.

care a participat la un spectacol aviatic din România. în 1936 a realizat un zbor record în ținutul Habarovks, în Extremul Orient al Uniunii Sovietice, unde a transportat câțiva ingineri și piese de schimb pentru repararea avionului celebrului pilot sovietic Valeri P. Cikalov, care își avariase aparatul într-un accident. Proskurov și navigatorul său au ajuns la Habarovsk în cincizeci și patru de ore și treizeci de minute, incluzând opririle pentru alimentarea cu combustibil, un record pentru care comisarul poporului pentru apărare, Kliment E. Voroșilov, le-a acordat diplome și ceasuri din aur gravate. Cei doi se aflau într-o binemeritată permisie, când au aflat despre invadarea Spaniei republicane de

către trupele generalului Franco. Amândoi s-au oferit voluntari pentru a ajuta forțele republicane loialiste.[1]

în dosarul personal al lui Proskurov, singura referire la implicarea sa în războiul civil din Spania este o scurtă notă, care spune următoarele: „Locotenentul- major Proskurov se află într-o misiune specială peste granițe (septembrie 1936-iu- nie 1937) îndeplinind o sarcină specială trasată de guvern pentru întărirea forței defensive a URSS.”[9] [10] Această abordare opacă nu este surprinzătoare. întreaga operație din Spania, de la recrutarea consilierilor la achiziția de arme, a fost asumată și controlată de Direcția Informații Militare a Armatei Roșii (RU). Experimentatul Ian K. Berzin, fostul șef al RU, a condus operațiile în Spania, în timp ce Semen P. Uriţki, șeful RU din Moscova, a fost responsabil cu informarea detaliată și permanentă a comisarului pentru apărare.[11] Se pare că a existat un motiv întemeiat pentru acest aranjament. Niciuna dintre națiunile implicate în sprijinirea celor două tabere aflate în conflict (Germania, Italia, Uniunea Sovietică) nu dorea să intre în bătălie în mod fățiș. în ceea ce privește Germania și Italia, a pretinde că nu erau implicate reprezenta o concesie făcută subtilităților diplomației internaționale. Fără să declare război, acestea au trimis în Spania unități din forțele armate proprii și nu au făcut eforturi deosebite pentru a ascunde acest lucru.

Nu același lucru s-a întâmplat cu regimul conspirativ sovietic. Personalul sovietic, de la Berzin la consilierul de artilerie cel mai mic în grad, a urmat procedurile menite să ascundă adevăratele lor nume

---

9 RGVA, f. 37976, op. 1, d. 523; A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno”, *Sovietsky Voin,* septembrie 1990, p. 68-69.

10 RGVA, f. 37976, op. 1, d. 523, p. 51.

11 Ronald Radosh, Mary R. Habeck, and Grigory Sevostianov, *Spain Betrayed: The Soviet Union in the Spanish Civil War* (New Haven, 2001), p. 261. Berzin a plecat din RU în 1936, devenind adjunct pentru Afaceri Politice al comandantului Armatei Speciale a Extremului Orient, decorată cu „Drapelul Roșu”. în 1930, fusese trimis în Spania.

și naționalități. Exemplul lui Proskurov și al navigatorului său sunt relevante. Amândoi au fost înregistrați ca reprezentanți ai Fabricii de Automobile Moscova, trimiși să viziteze fabrica Renault din Paris. Pe actele lui Proskurov se afla numele ceh „Soldatcik". Au zburat cu o cursă comercială de la Moscova la Paris, unde s-au întâlnit cu ghizii RU care i-au condus pe teritoriul francez, i-au trecut granița cu Spania și i-au însoțit până în regiunea Albacete. Când au ajuns, au fost repartizați la Escadrila Internațională 1 Bombardament.

în luna februarie 1937, în efortul de război al aviației sovietice au survenit câteva schimbări. Boris Sveșnikov a fost înlocuit din funcția de consilier superior de aviație cu Iakov V. Smușkevici, iar Proskurov l-a înlocuit pe Ernst G. Șaht la comanda Escadrilei 1 Bombardament.[12] în primăvara anului 1937, printre sarcinile acestei escadrile s-a aflat și aceea de a submina operațiile forței expediționare italiene care participa la ofensiva împotriva Madridului dinspre nord. Escadrila a atacat dinspre est și a distrus aproape complet un tren italian care transporta sol-

dați și provizii, în apropierea importantului centru feroviar Siguenza. Oamenii lui Proskurov s-au îndreptat apoi către o șosea din apropiere, blocată de camioanele care transportau trupe italiene spre sud, înspre Madrid. Mitralierele escadrilei au atacat coloana de camioane, au incendiat vehiculele și au pus pe fugă soldații, care s-au refugiat în câmpurile din apropiere. Proskurov părea indiferent la pericol și la oboseală, după cum la fel de impasibil a rămas tot timpul cât escadrila sa, alături de alte unități ale forțelor aeriene republicane, a zburat neîntrerupt în misiuni împotriva rebelilor. Curajul și rezistența lui, alături de atenția pe care o acorda planurilor de atac, au demonstrat că este un comandant de aviație extraordinar de capabil.[1]

Ultima acțiune de luptă la care a luat parte Proskurov a atras, fără îndoială, atenția lui Stalin. La 29 mai 1937, forțele aeriene republicane au primit ordin să bombardeze orașul Palma de pe insula Mallorca. Bombardierele fabricate și pilotate de sovietici s-au desprins din formație și au atacat cuirasatul „Deutschland" la Ibiza. Au fost uciși treizeci și unu de marinari germani și alți șaptezeci și patru au fost răniți. Hitler, furios, a ordonat bombardarea portului republican Almeira. Intr-o telegramă trimisă de la sediul central RU din Moscova, li s-a amintit consilierilor superiori sovietici că Tătuca „consideră inacceptabil ca avioanele să bombardeze navele italiene și germane și că acest lucru trebuie interzis".[13] [14] Unele surse arată că Proskurov ar

12 RGVA, f. 35082, op. 1, d. 536, 2a.
13 Kopeikin, „Salud", p. 31.
14 *Ibidem;* Radosh, Habeck, and Sevostianov, *Spain Betrayed,* p. 263, 275.

fi participat și el la raid.[15] Pare îndoielnic însă că un ofițer cu experiența sa ar fi ignorat ordinele sau ar fi făcut o eroare de pilotaj atât de mare (Ibiza se află la cel puțin 115 kilometri de Palma). Nu este imposibil, deci, ca Proskurov să fi avut aprobarea tacită de a ataca cuirasatul german, pentru ca apoi Stalin, aflând reacția lui Hitler, să bată în retragere și să dea ordine care să interzică, pe viitor, astfel de acțiuni. Oricare ar fi explicația, Proskurov s-a întors în Uniunea Sovietică la scurt timp după acest eveniment și, la 21 iunie 1937, a fost promovat la gradul de maior și a fost numit erou al Uniunii Sovietice. A fost probabil cea mai fericită zi dintr-o viață scurtă și nefericită.

în iulie 1937, Proskurov a preluat comanda Brigăzii 54 Bombardament. La 22 februarie 1938, a fost promovat înainte de termen la gradul de comandant de brigadă *(kombrig),* iar în mai a preluat comanda Armatei 2 Aeriene Speciale, rămânând în această funcție până în aprilie 1939. în acest timp, a căpătat o reputație de ofițer exigent, care își susținea deschis opiniile. Curajul său nu se limita numai la câmpul de luptă. Gavril M. Prokofev, fostul său navigator, își amintește de participarea lui Proskurov la întrunirea unei comisii care trebuia să dezbată chestiuni legate de designul unei aeronave cu patru motoare și cu tren de aterizare retractabil. V.K. Kokkinaki, unul dintre cei mai buni piloți militari de încercare, a întrebat de ce ar fi trebuit să se fabrice un avion atât de costisitor și de compli-

cat. Aeronavele 11-4 și TB-3 i se păreau suficiente, pentru că puteau zbura foarte ușor de la Moscova la Berlin. După aceste comentarii, s-a lăsat tăcerea și toată lumea aștepta opinia lui Stalin. Protocolul obișnuit preciza că nimeni „niciodată nu trebuie să-și exprime părerea până când nu auzea opinia lui Stalin, după care trebuie să fie de acord cu el". Dar Proskurov a vorbit deschis, răspunzându-i lui Kokkinaki că el zboară numai singur, ca să bată recorduri, pe când ceilalți zboară în escadrile și trebuie să facă diverse manevre. Stalin, despre care toată lumea credea că va fi furios, s-a ridicat, s-a îndreptat către un glob pământesc și l-a întrebat pe Kokkinaki ce s-ar întâmpla dacă ar fi nevoiți să zboare către Berlin via Finlanda sau Țările Baltice. Kokkinaki a trebuit să admită că vechile aeronave nu ar fi putut efectua astfel de zboruri. Astfel s-a decis problema. După cum o arată evenimentele ulterioare, este foarte probabil ca Stalin să nu fi uitat spiritul independent al lui Proskurov.[1]

Proskurov a fost numit șef al RU la 14 aprilie 1939. La 21 mai 1937, Stalin afirma că „Direcția Informații și aparatul său căzuseră în

15 RGVA, Dosarul militar personal al lui Proskurov, f. 37976, op. 1, d. 523. De asemenea, a se vedea WTio's *Who,* la http://www.airforce.ru/stafI7who is who.

mâinile nemților", dând semnalul decapitării RU în acțiuni de epurare care au dus la pierderea unor cadre valoroase. Pentru a restabili încrederea în acest serviciu și a primeni moralitatea cadrelor a fost ales la conducerea sa un Erou al Uniunii Sovietice cu experiență de luptă în războiul civil din Spania. Se spune că înainte cu două luni de numire, în februarie 1939, comisarul pentru apărare Voroșilov a cerut opinia ofițerilor RU în legătură cu numirea la comandă a lui Aleksandr G. Orlov, șeful interimar. Aceștia au ezitat, pentru că Orlov, deși era un bun analist și vorbea mai multe limbi străine, nu avea calitățile necesare unui șef de operații. RU avea nevoie de o persoană nouă.[16] [17]

Alături de soția sa și de cele două fiice, Proskurov a venit la Moscova și a preluat funcțiile de șef al RU și de comisar adjunct pentru apărare. Gradul său îi dădea dreptul la un apartament în celebra *Casă de pe Chei,* care a fost mulți ani reședința privilegiaților societății sovietice.[18] [19] Medaliile obținute îl îndreptățeau să primească o mărire salarială, pe care a refuzat-o, argumentând că nu și-a făcut decât datoria. De asemenea, i s-a oferit o *dacea*[4] în zona Arhanghelskoie, la vest de Moscova. Proskurov nu a folosit-o niciodată. în schimb, a pus-o la dispoziția colegilor săi din Direcția Informații Militare, pentru a o utiliza ca tabără pentru copii pe timpul verii. Fiica sa mai mică, care avea pe atunci șapte ani, a participat și ea la astfel de tabere.

De obicei, Proskurov locuia în orașul Soci, la Marea Neagră, iar vara, în zilele de duminică, își vizita colegii la casele lor de vacanță care se aflau la periferia

Moscovei. Distracția sa favorită era să meargă cu noul său *Renault* la frumoasa *dacea* a amiralului Nikolai G. Kuznețov, comisarul poporului pentru forțele navale, pe care îl cunoștea de când participaseră împreună la războiul civil din Spania; mulți dintre veteranii voluntari se adunau acolo pentru a depăna amintiri.[1] Proskurov era, de asemenea, prieten apropiat cu Mihail V. Vodopianov, unul dintre cei mai vechi Eroi ai Uniunii Sovietice și un faimos explorator al regiunii polare.

Prin poziția sa de adjunct al comisarului pentru apărare, la 9 iunie 1939, Proskurov a devenit membru al Consiliului Militar Superior *(Glavnîi Voennîi Sovet).* Acest consiliu, prezidat de comisarul pentru

16 Ordin al Sovietului Comisarilor Poporului, 16 iulie 1937, 22 februarie 1938; Ostrovsky, „Sov. Sekretno", p. 69. Probabil este vorba despre TB-7; în cele din urmă, Stalin a decis ca acest aparat să nu intre în producție de masă, optând pentru o creștere a numărului avioanelor de sprijin la sol.

17 Ostrovsky „Sov. Sekretno", p. 68.

18 Interviu telefonic luat de autor Lidiei Ivanovna Proskurova, fiica lui Ivan losifovici Proskurov, 6 octombrie 2002.

19 Din rus. *dacea* = casă de vacanță (n.r.).

apărare Kliment Voroșilov, a fost creat în martie 1938. Compus din ofițeri superiori și din liderii partidului (între care se număra însuși Stalin), acesta servea ca un spațiu de discuție pentru problemele importante de politică militară. Ordinele promulgate de comisarul pentru apărare erau mai întâi analizate și aprobate de către Consiliu. în perioada cuprinsă între iunie 1939 și iulie 1940, când a fost demis, Proskurov a participat cu regularitate la întrunirile consiliului, la care era prezent de asemenea și Stalin. De vreme ce urmărim cariera profesională a lui Proskurov, este important să vedem că a fost implicat în luarea unor decizii importante și că îi era bine cunoscut lui Stalin.[20] [21]

De ce a fost ales Proskurov pentru această importantă poziție? Unii susțin că motivul ar fi fost legătura sa cu Ian Berzin, pe care îl întâlnise în Spania, pe când Berzin era consilierul-șef sovietic. Alții remarcă tinerețea sa și ascensiunea rapidă în ierarhie. La întoarcerea din Spania, a petrecut câteva săptămâni la Paris, și absențele sale frecvente sugerează că îndeplinea și anumite sarcini clandestine, deși nu există informații disponibile care să lămurească această speculație. Este posibil ca Stalin să fi dorit să numească într-o poziție-cheie pe cineva care nu a avut legături anterioare cu personalitățile RU. Acesta era, de fapt, modul de acțiune obișnuit în ocuparea posturilor vacantate în urma epurărilor.[22]

Este adevărat că rapoartele elaborate de Direcția Informații Militare sovietică care ajungeau la Stalin erau formulate în jargonul marxist-leninist, dar chiar și așa, acestea tindeau să reflecte realitățile lumii necomuniste cu care se confrunta URSS. în plus, Armata Roșie moștenise o tradiție militară care provenea din trecutul țarist și care pretindea disciplină intelectuală și supunere în fața superiorilor. Era aproape imposibil pentru ofițerii superiori ai Armatei Roșii să găsească un echilibru între atmosfera în care trăiau și necontenita dorință a lui Iosif Stalin ca toată lumea să i se supună orbește. Menținerea acestui echilibru era cu atât mai dificilă pentru membrii Direcției Informații Militare. Pe de o parte, aceștia erau implicați în probleme de politică externă, vorbeau limbi străine și trăiau lungi perioade în afara granițelor. Cei mai buni dintre ei erau antrenați pentru a-și

menține obiectivitatea în formularea rapoartelor. Pe de altă parte,

20 Interviu telefonic luat de un intermediar al autorului Lidiei Ivanovna Proskurova, noiembrie 2003.

21 I. I. Basik et al., eds., *Glavny Voenny Sovet* (Moscova, 2004), p. 5-6, 15.

22 Ostrovsky, „Sov. Sekretno", p. 69. Vezi și http://militera.lib.ru/memo/russian/ponomarev. Pentru o descriere a organizării și funcțiilor Direcției Militare de Informații, la momentul când a ajuns în funcție Proskurov, vezi Anexa 1.

aceste trăsături nu făceau altceva decât să provoace mintea bănuitoare a lui Stalin, care interpreta astfel de comportamente ca dovezi de trădare.[23]

Integritatea și competența șefului RU, insistența sa de a se purta corect cu subordonații, capacitatea sa de a înfrunta neclintit presiunile exercitate de către conducerea sovietică asupra serviciului de informații, toate acestea au decis gradul de eficiență al serviciului în întâmpinarea crizei din anii 1939-1941. Șeful serviciului era responsabil cu întregul proces de colectare, analiză, interpretare și diseminare a informațiilor. De asemenea, în sarcina lui cădea alegerea personalului pentru acoperirea nevoilor structurii. în cei patru ani care au precedat numirea lui Proskurov, schimbările la nivelul conducerii RU nu au contribuit deloc la o bună manageriere a istituției. în 1935, după ce și-a asumat responsabilitatea pentru o gravă eroare de securitate din Europa de Vest, Berzin a demisionat din poziția de șef al serviciului, deși apoi, în 1936, a fost trimis în Spania, în calitate de consilier superior. El a fost înlocuit de către Semen P. Uriţki, o persoană care avea puțină experiență în domeniul informațiilor și care a rămas pe acest post până în iunie 1937. A fost arestat în noiembrie 1937 și executat în ianuarie 1938. Berzin a fost adus din Spania și a ocupat poziția de șef pentru o scurtă perioadă, din iunie până în august 1937. Și el a fost arestat în noiembrie 1937 și a fost executat în iulie 1938. Următorii doi directori, Semen G. Ghendin și Aleksandr G. Orlov, au fost amândoi interimari. Numirea lui Proskurov în această funcție avea să testeze măsura în care Stalin era cu adevărat interesat de un serviciu de informatii militare eficient.

Toate rapoartele de informații erau trimise conducerii sovietice, adică lui Stalin. Dar dacă Stalin credea în acuratețea acestor rapoarte sau nu, aceasta este o altă chestiune. în 1939, în timpul evenimentelor care au condus la semnarea pactului de neagresiune și la invadarea Poloniei, Stalin părea să aprecieze informațiile oferite de Proskurov, care proveneau de la excelentele surse RU din rezidența din Varșovia.

23 Pentru informații despre originile și activitatea de început ale serviciilor secrete militare sovietice, vezi Raymond W. Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918- 1933.*

CAPITOLUL 3

PROSKUROV ÎL AVERTIZEAZĂ PE STALIN

Pentru a înțelege valoarea rapoartelor de informații de la rezidența RU din Varșovia, elaborate sub conducerea lui Proskurov, în 1939, este necesar să cunoaștem câte ceva din istoria acestei rezidențe și despre experiența și calitățile agenților sursă. Varșovia era o rezidență (termenul descrie un centru operativ al spionajului sovietic aflat peste hotare) RU importantă, pentru că Polonia era considerată un potențial adversar sovietic încă de la conflictul sovieto-polon din anul 1920. Dar activitatea de spionaj, care va avea un impact major asupra perioadei 1939-1941, va începe odată cu sosirea lui Rudolf Herrnstadt în Varșovia, în anul 1933. în calitatea sa de corespondent al ziarului german *Berliner Tageblatt* la Moscova, Herrnstadt a fost forțat să părăsească orașul, împreună cu alți corespondenți nemți, ca răspuns al autorităților ruse la expulzarea unor jurnaliști sovietici din Berlin, la ordinul noului guvern nazist. Pe când lucra în Moscova, Herrnstadt a fost recrutat de RU și, la indicațiile serviciului, s-a mutat la Varșovia, devenind corespondentul *Berliner Tageblatt* în capitala Poloniei. Imediat după sosire, s-a integrat în comunitatea germană locală, fiind foarte respectat pentru cunoștințele sale despre politica est-europeană. A legat o relație strânsă cu ambasadorul Germaniei în Polonia, Hans-Adolf von Moltke, care îi cerea adesea sfatul în diverse chestiuni, și prin intermediul căruia a cunoscut, a evaluat și a recrutat mai multe persoane care vor produce rapoarte de informații foarte prețioase.

Printre acestea se număra redutabila lise Stobe (cu numele de cod Alta), o binecunoscută jurnalistă și amanta lui Herrnstadt. Mai târziu a servit drept legătură cu unele dintre cele mai bune surse ale lui Herrnstadt, care fusese transferat la Berlin și la București. A fost arestată de Gestapo în august 1942, dar n-a divulgat niciun nume. Printre cei cu care a lucrat se numără Gerhard Kegel (nume de cod KhVS), un angajat al secției de schimburi comerciale a ambasadei

germane din Varșovia, care, mai târziu, a fost numit la ambasada din Moscova. Un alt colaborator al ei a fost Rudolf von Scheliha (nume de cod Arieț), secretar 1 la ambasada germană din Varșovia; după cucerirea Poloniei, a fost trimis la Berlin,

la Ministerul de Externe german. Ca membru al diplomației timp de multi ani, stabilise relații foarte bune cu cercurile militare și politice germane. Al treilea și al patrulea membru al grupului de la Varșovia erau Kurt și Margarita Vdlkisch (nume de cod AVS și LTsL). Kurt se ocupa de secția de presă a ambasadei de la Varșovia și avea să fie numit ulterior la ambasada din București. Margarita, soția lui, lucra în același loc, ca secretară. Luat ca întreg, acest grup a oferit RU unele dintre cele mai prețioase informații despre planurile și activitățile germanilor.

La 17 mai 1939, Proskurov a trimis lui Stalin un raport cu o anexă de șase pagini intitulată „Planul viitoarei agresiuni a Germaniei fasciste în estimarea unui oficial al Ministerului de Externe german, Kleist". Raportul era clasificat ca fiind „strict secret" *(soverșenno sekretno)* și „de interes deosebit" *(osobo interesno).* Acesta fusese elaborat de rezidența sovietică a informațiilor militare din Varșovia și era bazat pe date furnizate de către doctorul Peter Kleist, șeful Departamentului Estic din cadrul ministerului lui Ribbentrop, ofițerilor superiori din cadrul ambasadei germane din Varșovia, în timpul vizitei lui Kleist, din data de 2 mai 1939.' Printr-o coincidență, 2 mai este și data în care Stalin l-a informat pe Maxim M. Litvinov că va fi înlocuit din funcția de comisar pentru afaceri externe de către Molotov. Litvinov era evreu și susținuse încheierea unui acord cu Anglia și Franța pentru a frâna agresiunea nazistă. în consecință, acțiunea lui Stalin reprezenta un semnal trimis lui Hitler, prin care se sugera posibilitatea încheierii unui acord între cele două țări. Acesta avea să fie primul pas dintr-un lung menuet pe care Moscova, Berlinul, Londra și Parisul îl vor dansa în următoarele câteva luni, în chestiunea Poloniei.

Comentariile lui Kleist în legătură cu planurile lui Hitler în privința Poloniei și cu intențiile sale pe termen lung trebuie că au fost citite de Stalin cu mare interes. în fond, Kleist era singura persoană din anturajul apropiat al lui Ribbentrop care fusese permanent implicat în acțiunile Germaniei în estul Europei. Kleist începea prin a spune că „Germania se află în prezent în prima fază a consolidării poziției sale militare în est, care trebuie să se realizeze prin orice mijloace, fără să se țină cont de considerații ideologice. După curățarea fără milă a estului, va interveni faza vestică, care trebuie să se termine prin înfrângerea Franței și a Angliei, fie prin mijloace politice, fie militare. Numai după aceea se poate conta pe posibilitatea de a reuși

distrugerea Uniunii Sovietice. La ora actuală, ne aflăm încă în faza consolidării poziției militare în est. Imediat după aceea, este rândul Poloniei... Pregătirile făcute deja de Germania - crearea Protectoratului Boemiei și Moraviei, crearea statului slovac, anexarea regiunii Memel - au fost direcționale împotriva Poloniei". Kleist se referă aici la acordul din data de 15 martie 1939 impus guvernului cehoslovac, care a condus la ocuparea Boemiei și Moraviei, la crearea Slovaciei și la ocuparea regiunii Memel, la 23 martie.

Kleist continuă astfel: „Hitler... a decis că este necesar să fie îngenuncheată Polonia. Un mic grup de persoane din anturajul lui Hitler știa că ultima propu-

[1] „Soobshchenie I. I. Proskurova I. V. Stalinu", *Izvestia TsK KPSS,* nr. 3, 1990, p. 216-219.

nere a Germaniei va fi respinsă de Polonia. Hitler și Ribbentrop erau convinși că, din rațiuni care țineau de politica internă și externă, guvernul polonez nu va accepta cererile germane. Numai din acest motiv, Germania ar fi putut introduce în propunerile sale punctul referitor la inviolabilitatea frontierelor pentru 25 de ani. Calculele germane au fost corecte. Pe baza refuzului ferm al Poloniei, acum avem mână liberă să gestionăm problema." Aici, Kleist se referea probabil la negocierile cu ministrul polonez de externe, Josef Beck.

Următoarele fraze ale lui Kleist sunt mai dure:

„Dacă Polonia nu este de acord cu propunerile Germaniei și nu capitulează în săptămânile care urmează, nimeni nu se poate îndoi că în iulie, august, țara va fi victima unui atac militar... Rezistența armatei poloneze va fi înfrântă în 8-14 zile. Atacul asupra Poloniei va fi purtat simultan de la granița estică a Germaniei, din Slovacia, Ucraina Subcarpatică și Prusia Răsăriteană. Ofensiva trebuie executată în cel mai energic mod și, așa după cum statul major german plănuiește, ar trebui să ducă la un succes răsunător. Centrele de rezistență, care vor exista fără îndoială în toată țara, vor fi înăbușite în cel mai nemilos mod cu putință... Atacul împotriva Poloniei a fost amânat pentru iulie-august. Măsurile de ordin militar vor fi luate nu cu mult înainte de ofensivă. Acestea trebuie executate riguros și în întregime în secret."

Kleist se concentrează apoi pe temele unei ofensive propagandistice împotriva Poloniei, enumerând tacticile și sloganurile care trebuie folosite cu precădere în campanie: „Sub sloganul «Polonia - stat reacționar și decadent», trebuie să evidențiem sărăcia țăranilor polonezi, înapoierea culturală a țării, metodele feudale de gestionare a economiei și existența unei populații muritoare de foame... Scopul acestei campanii este acela de a influența opinia publică mondială și populația poloneză; este necesar să reușim o ruptură în interiorul

națiunii poloneze și să creăm o stare de nemulțumire față de conducerea țării din partea populației poloneze, exploatând diferențele de clasă socială. Pregătirile pentru atacul propagandistic împotriva Poloniei vor dura aproximativ două luni."

Kleist examinează mai multe situații care ar putea oferi Germaniei pretextul pentru inițierea unor acțiuni militare:

„Ar fi ideal dacă acest conflict cu Polonia ar fi perceput ca nefiind declanșat din vina Germaniei. în prezent, noi, la Berlin, discutăm posibilitatea intervenției Ucrainei în problemă. Voloșin[1] și I. Revai[24] [25] sunt de acord cu o autonomie extinsă a Ucrainei Subcarpatice în cadrul statului ungar. Astfel, am câștiga din nou încrederea populației ucrainene din Galiția de Est și am întări puterea militară epuizată a Ucrainei. Nu este necesară o acțiune de propagandă specială pentru a prelucra cercurile conducătoare ale Ucrainei; acestea vor rămâne fidele Berlinului. Mai târziu, putem da semnalul revoltei în Ucraina de Vest. Din Slovacia și din Ucraina Transcarpatică putem trimite arme și luptători ucraineni bine antrenați. Există

un contact atât de strâns între Lvov [Lviv] și Berlin, încât nu ne putem îndoi de crearea unei revolte în Ucraina. Astfel, sădind semințele neliniștii în Ucraina, Germania va avea posibilitatea de a interveni militar la scară mare. Acest proiect creează totuși unele îngrijorări în Germania, din pricina unui pericol - acela al intervenției Uniunii Sovietice. Dacă se hotărăște altfel, factorul ucrainean va fi adus în joc în viitor."

Semnarea pactului de neagresiune germano-sovietic a eliminat această posibilitate. Dar planul demonstrează gradul până la care germanii făcuseră cauză comună cu naționaliștii ucraineni, factor care avea să devină activ în primăvara și vara anului 1941.

Viziunea asupra viitorului exprimată de Kleist este profetică:

„Aderăm la opinia conform căreia conflictul cu Polonia poate fi redus la o însemnătate locală. Anglia și Franța, ca și în trecut, nu sunt pregătite să acționeze pentru a apăra cauza Poloniei. Dacă strivim rapid principala rezistență a Poloniei, Anglia poate face demonstrații cu flota ei în Marea Mediterană. Franța își va zor- năi armele în spatele Liniei Maginot... și afacerea este încheiată. Dacă, împotriva așteptărilor, începe un război european pornind de la atacul Germaniei asupra Poloniei, atunci vom ști că lovitura Germaniei servește ca pretext puterilor vestice pentru un război preventiv împotriva acesteia - asupra acestui lucru s-a căzut de acord dinainte... Dacă se întâmplă așa, Hitler este gata să se angajeze în negocieri îndelungate. în orice

24 Avgustin Voloșin, conducătorul guvernului autonom al Ucrainei Subcarpatice (n.a.).

25 Ministru al aceluiași guvern (n.a.).

caz, nu ne vom lăsa provocați într-un moment pe care nu l-am ales noi înșine. Ne rezervăm alegerea momentului propice pentru acțiune. Deocamdată, am decis să nu ne implicăm într-un război european, din pricina pregătirilor care nu sunt încheiate și, din punctul nostru de vedere, a nemulțumitoarei situații internaționale; totuși, peste trei sau patru luni putem fi complet pregătiți. Conducerea militară germană este convinsă că vom fi victorioși... datorită aviației noastre. Potrivit calculelor specialiștilor militari, toate porturile din Anglia pot fi distruse în șase ore. Acțiunea distructivă a aviației germane a fost demonstrată, până acum, numai o singură dată, în timpul războiului civil spaniol, în portul Guernica. Succesul a fost uimitor - orașul a fost spulberat. în această lumină, înfrângerea Angliei și Franței nu va reprezenta o sarcină dificilă... America nu va interveni la timp, iar Uniunea Sovietică va rămâne neutră."

Kleist își continuă profețiile:

„Pentru a da o lovitură Poloniei, Berlinul a început, în prezent, să se implice intens în sud-est. Trebuie să ne apropiem de România. Gafencu[26] ne vorbește de bine cât este la Berlin, dar apoi, la Londra și la Paris, duce o politică antiger- mană. în acest fel, nu ne vom putea atinge scopurile. Este necesară o presiune exercitată direct asupra Bucureștiului... Vom face... Ungaria protectorat german și apoi ne vom deplasa trupele către granițele României. România va capitula, în cazul Țărilor Baltice, ne propunem să ne atingem scopurile într-un alt mod. Neutralitatea Statelor Baltice în eventualitatea unui război este la fel de impor-

tantă pentru noi ca și neutralitatea Belgiei și a Olandei. Mai târziu, atunci când va apărea un moment favorabil pentru noi, le putem încălca neutralitatea, dar pentru moment, în baza pactului de neagresiune încheiat anterior [cu Polonia, în 1934 - n.a.], vom evita intervenția Uniunii Sovietice."

în concluzie, Kleist spune: „Astfel, ofensiva împotriva Poloniei este programată pentru iulie sau august. Dacă polonezii declanșează un război preventiv împotriva noastră înainte de acest moment, lucrurile vor sta diferit. Dacă noi vom răspunde acestei provocări cu o ofensivă, aceasta va depinde de decizia Fiihrerului și de evaluarea pe care o va face situației internaționale. în orice caz, va fi neplăcut pentru noi dacă polonezii ne forțează să intrăm într-un război acum, când contextul internațional nu ne este favorabil și când pregătirile noastre pentru conflict nu sunt încheiate."

După ce a citit raportul, Stalin a scris următoarea indicație pe margine: „De vorbit cu Proskurov - Cine este această «sursă»?"

---

26 Grigore Gafencu, ministrul român al afacerilor străine (n.a.).

Cuvântul *sursă* era subliniat de două ori. Proskurov a răspuns. Existau trei agenți sovietici printre ofițerii ambasadei germane din Varșovia: Rudolf von Scheliha, Gerhard Kegel și Kurt Volkisch, a cărei soție era și ea implicată în această muncă, fotografiind documentele obținute de către alți membri ai grupului Herrnstadt. Se pare că von Scheliha ar fi fost prezent la ședința informativă a lui Kleist, iar raportul era, probabil, realizat de el. Proskurov i-a oferit lui Stalin motive întemeiate pentru a se încrede în exactitatea acestor surse și, dacă se compară punctele atinse de Kleist cu acțiunile pe care Stalin le-a întreprins pentru a zădărnici unele dintre planurile lui Hitler, s-ar părea că Stalin a luat în serios cel puțin câteva fragmente ale raportului. Desigur, Stalin nu credea în „distrugerea Uniunii Sovietice", dar trebuie să fi înțeles că planurile lui Hitler în ceea ce privește Polonia erau serioase și probabil era de acord că Anglia și Franța nu vor putea face mare lucru pentru a împiedica înfrângerea ei. Această logică a dus la semnarea tratatului de neagresiune între germani și sovietici, un acord despre care Stalin credea că va amâna o posibilă invazie germană. El admitea că, după ce victoria asupra Poloniei avea să fie consumată, Hitler se va îndrepta împotriva Marii Britanii și a Franței. Totuși, nu a anticipat că înfrângerea forțelor desfășurate în Franța de cele două puteri avea să vină atât de rapid pe cât profețise Kleist.

Comentariile lui Kleist referitoare la planurile germane în legătură cu Țările Baltice, venind după ocuparea regiunii Memel, trebuie să-l fi impresionat pe Stalin. Imediat după semnarea pactului de neagresiune și după inițierea atacului asupra Poloniei, URSS a semnat tratate de asistență reciprocă cu Țările Baltice, care prevedeau staționarea trupelor sovietice pe teritoriile acestora. în viziunea lui Stalin, această acțiune îi semnala lui Hitler că Lituania, Letonia și Estonia au fost și vor rămâne în sfera de interes sovietică. Ținând întotdeauna la respectarea uzanțelor diplomatice, Stalin va aștepta până în vara anului 1940 pentru a organiza alegeri în Țările Baltice, urmate de integrarea acestora în cadrul URSS ca republici ale Uniunii. în ceea ce privește comentariile lui Kleist în legătură cu pla-

nurile Germaniei pentru România, Stalin a trebuit să aștepte până în 1940 pentru a anexa Basarabia și nordul Bucovinei.

Pe parcursul verii 1939, ambele tabere au fost foarte ocupate trimițându-și reciproc semnale. Desigur, Hitler dorea ca interesul său de a ajunge la un acord cu Stalin să fie mascat sub diverse pretexte, precum tratativele comerciale. Dată fiind istoria sa îndelungată și recunoscută de lider anticomunist, nu voia să-și dezvăluie adevăratele scopuri. La 5 iulie 1939, de exemplu, Proskurov trimite comisarului pentru apărare Voroșilov o traducere efectuată de RU după o scrisoare anonimă primită de misiunea diplomatică sovietică din Berlin.

Scrisoarea ar fi putut fi, la fel de bine, o ofertă diplomatică „pe sub mână", deoarece începea cu declarația: „Guvernul german ar întâmpina cu bucurie o propunere din partea guvernului sovietic privind un acord imediat al celor două guverne în privința viitorului Poloniei și Lituaniei."[1] Documentul continua propunând o revenire la granițele din anul 1914, „adică reocuparea teritoriilor pierdute în favoarea unor terțe țări". Era o referință directă la Polonia. Următorul paragraf susținea că, „înainte de începerea acțiunilor de către ambele părți, este oportun să se stabilească o linie de demarcație pe care niciuna dintre părți să n-o încalce". Se adăuga că, având în vedere câștigurile teritoriale relativ mari ale URSS, Germania va ocupa Lituania".

Deși formulată intenționat în termeni vagi, această propunere neoficială este foarte asemănătoare cu protocolul secret, care va fi până la urmă convenit de Germania și URSS în timpul discuțiilor privind pactul de neagresiune. în timp ce acordul constrângea ambele părți să se abțină de la acțiuni agresive una împotriva celeilalte, fie singură, fie împreună cu alte puteri, protocolul secret plasa Letonia, Estonia și Finlanda în sfera de interes sovietică, iar Lituania în sfera de interes germană[27] [28]. S-a stabilit ca, în Polonia, granița dintre sferele de influență ale Germaniei și respectiv URSS să fie de-a lungul râurilor Narev, Visla și San.

Stalin a menținut deschise canalele de comunicare atât cu germanii, cât și cu partea anglo-franceză, cu intenția de a obține cel mai mare profit care se putea pentru Uniunea Sovietică. Conștientă că Hitler decisese să atace Polonia și că era nerăbdător să se asigure de neutralitatea sovietică, URSS căuta să obțină un acord din partea britanicilor și a francezilor pentru a începe tratative militare. Abia la 25 iulie cabinetul britanic va da curs solicitării. Și atunci, pentru Ivan M. Maiski, trimisul sovietic la Londra, va fi evident că englezii nu se grăbesc să pună lucrurile în mișcare. Avea dreptate. Chiar înainte de plecare, șeful delegației britanice, amiralul Reginald Drax, l-a întrebat pe ministrul de externe englez, Lordul Halifax, cum să procedeze dacă un acord nu putea fi posibil. I s-a răspuns să „prelungească discuțiile cât mai mult posibil", în speranța că invazia germană în Polonia va fi amânată.[29]

Stalin credea că astfel de negocieri, purtate în paralel cu tratativele pentru acorduri comerciale, vor exercita o presiune în plus asupra lui

27 M. Yu. Miagkov, ed., *Mirovye Vbiny XX Veka* (Moscow, 2002), tom 4, p. 68.

28 Protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov prevedea la punctul 3: „în privința Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-1 manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii." (n.r.)

29 Anthony Read and David Fisher, *Deadly Embrace: Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact* (New York, 1988), p. 118-119, 138.

Hitler, care se va lăsa convins să-i accepte cererile în schimbul unui acord. Spera, deci, ca tratativele militare să înceapă cât mai curând posibil. Totuși, amânările se tot succedau, printre altele, și din pricina discuției legate de transportul delegației. Nu exista niciun serviciu aerian regulat între Londra și Moscova, iar transportul feroviar era considerat necorespunzător. în sfârșit, s-a decis ca delegațiile să călătorească pe mare. Dar, în loc să utilizeze un vas rapid, delegațiile franceză și engleză s-au îmbarcat pe un cargou și pe un vas de pasageri, ajungând la Leningrad abia la 9 august. în aceeași noapte au plecat spre Moscova. Sovieticii selectaseră deja membrii propriei delegații și făcuseră aranjamentele necesare pentru a se asigura că discuțiile vor începe cu promptitudine.[1]

Proskurov s-a implicat în aceste pregătiri, obținând pentru Voroșilov un interpret de limbă franceză. El și-a adus aminte că, atunci când a ajuns pentru prima dată la Paris, în timpul războiului civil spaniol, a întâlnit un tânăr rus care studia la Sorbona. Numele lui era Aleksandr Nikolaevici Ponomarev, cel care va deveni mai târziu general-colonel inginer și o figură de prim rang în industria aviatică sovietică. „înțeleg că vorbești franceza mai bine decât rusa", i-a zis Voroșilov, atunci când Proskurov i l-a prezentat. „Povestește-ne în franceză ce ai făcut la Paris". Ponomarev a început să vorbească, și Voroșilov și-a dat seama că se descurca într- adevăr foarte bine. Voroșilov i-a mulțumit lui Proskurov pentru ajutor și i-a dat unui asistent indicații pentru a-1 pregăti pe Ponomarev în treizeci și șase de ore.[30] [31]

Abia atunci i-a explicat Voroșilov că o delegație militară anglo-franceză trebuie să sosească peste două zile pentru a desfășura negocieri în vederea unui acord militar. Potrivit lui Voroșilov, „au fost necesare două luni și jumătate pentru a-i convinge [pe britanici și pe francezi] să participe la negocieri. Până la urmă au fost de acord, dar nu de bunăvoie: popoarele lor au cerut să i se pună stavilă lui Hitler. Acești domni nu se grăbesc, nici chiar acum. Amândouă delegațiile au refuzat transportul cu avionul sau pe un vas rapid și s-au îmbarcat pe vase lente, care au ajuns la Leningrad într-o săptămână. Și asta într-un moment în care orice clipă pierdută este o catastrofă". După această introducere, Voroșilov i-a spus lui Ponomarev că trebuia să joace rolul de translator pentru delegația sovietică și în fiecare seară să facă un transcript al ședinței de peste zi. Lui Ponomarev i s-a dat apoi o uniformă de vară albă nouă, așa cum purtau ceilalți ofițeri ai delegației sovietice.

Delegația sovietică era superioară celei britanice sau franceze. Era

30 *Ibidem,* p. 145.

31 Aleksandr N. Ponomarev, *Pokoriteli Neba* (Moscova, 1980), p. 68-69. Aceasta este sursa pentru discuțiile din august 1939.

condusă de comisarul pentru apărare Voroșilov și cuprindea generalii din vârful ierarhiei militare sovietice: Boris M. Șapoșnikov, șeful Statului Major General; amiralul Nikolai G. Kuznețov din marina sovietică; Aleksandr D. Loktionov, noul șef al avi-

ației sovietice; I.V. Smorodinov, adjunctul șefului Statului Major General. Acesta era un grup impresionant de personalități, ale căror grade și responsabilități erau net superioare celor ale membrilor delegației anglo-franceze.

Lui Ponomarev i s-a părut că, la prima sesiune de discuții din 12 august, Voroșilov era hotărât să-i umilească pe membrii delegațiilor anglo-franceze cerân- du-le documente doveditoare ale autorității lor. Când generalul francez Joseph Doumenc i-a arătat un act semnat de către premierul Edouard Daladier, prin care îl autoriza „să negocieze aspecte de ordin militar", Voroșilov i-a răspuns că autoritatea de a negocia nu este același lucru cu autoritatea de a semna o convenție militară. Nici șeful delegației britanice, Sir Reginald Drax, nu a contribuit la de- tensionarea atmosferei când a recunoscut că nu avea nicio autorizație de negociere scrisă. Lucrurile s-au agravat în ziua de 13 august, când Voroșilov le-a solicitat delegaților occidentali să descrie forțele pe care le vor mobiliza pentru apărarea comună și planul operațional pentru desfășurarea acestora. Voroșilov i-a spus lui Ponomarev că dorea să-i traducă prezentările cu foarte mare atenție. Doumenc a prezentat o cifră de 110 divizii disponibile, dar nu a dat un răspuns limpede atunci când a fost întrebat de Voroșilov ce va face Franța dacă Uniunea Sovietică, Polonia sau România ar fi atacate de Germania. Când a venit rândul Marii Britanii, reprezentantul său a menționat un număr de șaisprezece divizii. Sovieticii au considerat această cifră neverosimilă și, punând mai multe întrebări, au descoperit că planurile britanice constau în trimiterea unei forțe expediționare în Franța, constând în numai cinci divizii de infanterie și o singură divizie mecanizată. La 14 august, a venit rândul lui Șapoșnikov să prezinte cifrele sovietice. Acesta a anunțat că Uniunea Sovietică va contribui la apărarea comună cu 120 de divizii de infanterie, 16 divizii de blindate ușoare, 5 000 de tunuri grele, 9 000-10 000 de tancuri și 5 000-5 500 de avioane de luptă!

Raportul lui Șapoșnikov a fost urmat de o tăcere mormântală, după care delegațiile engleză și franceză s-au îndreptat către problema aviației. Aceasta era, desigur, de cel mai mare interes pentru Ponomarev. Mareșalul aerului Charles Burnett nu a spus prea multe despre starea aviației britanice. în Insulele Britanice existau 3 000 de avioane de prima linie și se produceau câte 700 de noi avioane în fiecare lună. La sfârșitul Primului Război Mondial, concluziona el, Anglia avea 22 000 de aparate de zbor, cea mai mare flotă a aerului din

întreaga lume. în acest punct, Loktionov a șoptit către Ponomarev: „Publicitatea e pentru proști!”

Apoi a venit rândul generalului Valin din forțele aeriene franceze, care a afirmat că, în 1940, Franța va avea 300 de avioane de prima linie, inclusiv bombardiere cu o viteză de 450-500 kilometri pe oră, o rază de acțiune de 800-10 000 de kilometri și o capacitate de încărcare cu bombe de 1 000-2 500 de kilograme. Aceste detalii erau destul de generale și Loktionov i-a cerut lui Ponomarev să solicite mai multe detalii. Din păcate, Valin a răspuns că nu poate oferi informații suplimentare. Loktionov a încheiat discuția despre aviație făcând o descriere detaliată a forțelor aeriene militare sovietice, după care a răspuns întrebărilor venite din partea ofițerilor aerului britanic și francez.

Adevăratul blocaj a apărut în următoarele zile în legătură cu întrebarea dacă guvernele britanic și francez au obținut acordul polonezilor și românilor[1]. Generalul englez T.G.G. Heywood a răspuns că Polonia și România sunt state suverane și că numai guvernele acestora pot răspunde la această întrebare. Delegațiile franceză și engleză trebuiau să solicite guvernelor proprii să reconsidere problema. „Bine, a zis Voroșilov, cred că ar trebui să amânăm discuțiile până când veți avea un răspuns de la guvernele voastre.” A adăugat, de asemenea, că „responsabilitatea pentru eșuarea negocierilor va cădea, desigur, pe umerii Franței și ai Angliei”. Aceste comentarii au produs strigăte de indignare și acuzația că Ponomarev tradusese incorect. „Nu, a tradus corect”, a zis Voroșilov. „Am solicitat drept de tranzit pentru trupele noastre, pentru a putea respinge agresorul. Chiar trebuie să cerem dreptul de a lupta cu inamicul nostru comun?”

Deși conferința era programată să continue și în ziua de luni, 21 august, aceasta a fost ultima discuție serioasă. Voroșilov l-a privit pe Ponomarev cu un zâmbet amar și a spus: „Suntem niște diplomați destul de slabi.” Ponomarev încheie descrierea acestui eveniment cu o observație care a rămas până astăzi versiunea oficială sovietică despre cele întâmplate: „Delegația sovietică a făcut tot ce se putea pentru succesul negocierilor. Totuși, reprezentanții Angliei și Franței, sub acoperirea acestor negocieri de la Moscova, au încheiat o înțelegere perfidă cu Germania nazistă, convingând-o să se îndrepte către Est. în acest scop, au fost dispuși să cedeze naziștilor orice.”[32] [33]

în acel week-end, francezii au încercat să convingă Polonia să accepte trecerea trupelor sovietice pe teritoriul ei, în eventualitatea unei invazii germane. Demersurile lor au eșuat. Discuțiile s-au reluat la 21 august, dar au fost amânate, pentru că Voroșilov și-a dat seama că

32 Pentru dreptul de tranzit al trupelor sovietice (n.r.).

33 *Ibidem,* p. 73-75.

efortul francezilor de a-i convinge pe polonezi a fost zadarnic. în aceeași zi, Stalin, primind asigurarea lui Hitler că protocolul secret la pactul de neagresiune - care, foarte probabil, avea să-i acorde concesiile solicitate în legătură cu Polonia, Țările Baltice, Finlanda și România - va fi semnat, i-a scris acestuia, declarându-se de acord cu pactul și exprimându-și dorința de a-1 primi pe ministrul de externe german, Ribbentrop, la Moscova, în data de 23 august.

Week-endul 18-20 august fusese unul aglomerat pentru Stalin. A decis să negocieze un pact de neagresiune cu Hitler și să abandoneze discuțiile anglo-france- ze pe teme de apărare. Oricum, nu așteptase mult de la aceste întâlniri, iar rangul inferior al reprezentanților acestor țări, precum și limitările resurselor lor îl convinseseră că avusese dreptate. în plus, Stalin știa probabil că unele voci din guvernul britanic, care acționau prin intermediul consilierului lui Chamberlain, Sir Horace Wilson, încă analizau posibilitatea de a-i înșela pe polonezi și de a încheia un acord cu Hitler.[34] Care erau gândurile lui Stalin în acel sfârșit de săptămână fatidic? Oare spera doar să recupereze teritoriile bieloruse și ucrainene care se aflau

sub stăpânire poloneză, să obțină acceptul Germaniei în privința Basarabiei și să primească acordul în legătură cu dominația sovietică asupra Țărilor Baltice? Sau se gândea și la ideile leniniste, pe care și le asumase de multă vreme, cum că im- perialiștii/capitaliștii își vor epuiza până la urmă resursele în războaie, bătătorind astfel drumul pentru apariția socialismului revoluționar în țările industrializate? Conform lui Churchill, decizia de a semna pactul de neagresiune cu Germania a fost luată la întâlnirea Politburoului de sâmbătă, 19 august 1939. Pe lângă membrii Politburoului, erau prezenți și conducătorii Cominternului. La sfârșitul anului 1994, la Moscova a fost publicată o traducere în limba rusă a versiunii franceze a discursului pe care se presupune că l-a susținut Stalin la 19 august.[35]

Iată traducerea acestui text din limba rusă:

„Chestiunea păcii și a războiului a intrat într-o fază critică în ce ne privește. Dacă încheiem un tratat de asistență reciprocă cu Anglia și Franța, Germania va renunța la Polonia și va începe să caute un *modus vivendi* cu puterile vestice. Războiul va fi împiedicat, dar acest lucru poate fi periculos pentru URSS, în perspectiva evenimentelor viitoare.

34 Read and Fisher, *Deadly Embrace, p.* 141.

35 T. Bushueva, „Proklinaia-Poprobuite Poniat", *Novy Mir,* nr. 12, 1994, p. 230-37. Acest document a fost descoperit la Centrul de Păstrare a Colecțiilor Istorice-Documentare, fosta Arhivă Specială a URSS *(Oco6biu apxue CCCP),* f. 7, op. 1, d. 1223. Conform doamnei Bușueva, cu care am vorbit la telefon în octombrie 2002, Arhiva Specială conține documente trimise la Moscova de Grupul Sovietic de Forțe de ocupație din Germania. Originalul în limba rusă, dacă există, nu a fost găsit.

Dacă acceptăm propunerea Germaniei de a semna un act de neagresiune, Polonia va fi atacată și intervenția Franței și a Angliei în război va deveni inevitabilă. Europa de Vest va fi expusă tulburărilor și haosului, în aceste condiții, avem multe șanse să rămânem doar observatori ai conflictului și putem spera că vom intra în război în cele mai avantajoase condiții.

Experiența ultimilor douăzeci de ani arată că în timp de pace este imposibil să existe în Europa o mișcare comunistă suficient de puternică pentru a permite partidului bolșevic să ia puterea. Dictatura partidului este posibilă numai ca rezultat al unui mare război. Vom alege și această alegere este clară. Trebuie să acceptăm propunerea germană și să trimitem politicos înapoi misiunile engleză și franceză. Primul avantaj pe care-1 putem obține de aici este distrugerea Poloniei până în apropierea Varșoviei, inclusiv Galiția ucraineană.

Germania ne va acorda completă libertate de acțiune în Țările Baltice și nu va avea nicio obiecție cu privire la recuperarea Basarabiei de către URSS. Germania este gata să ne cedeze o zonă de influență în România, Bulgaria și Ungaria. Aici rămâne o problemă deschisă legată de Iugoslavia... în același timp, trebuie să anticipăm consecințele care s-ar putea ivi dintr-o eventuală înfrângere sau victorie a Germaniei. în cazul unei înfrângeri, sovietizarea Germaniei devine inevitabilă și va fi creat un guvern comunist. Nu trebuie să uităm că sovietizarea Germaniei va fi în mare pericol dacă aceasta rezultă dintr-o înfrângere a Germaniei într-un război scurt. Anglia și Franța vor fi încă suficient de puternice pentru a ocupa Berlinul și a distruge Germania sovietică. Iar noi nu vom fi în poziția de a veni în ajutorul tovarășilor noștri bolșevici din Germania.

Astfel, sarcina noastră este aceea de a ne asigura că Germania poate duce un război îndelungat, pentru ca Anglia și Franța, secătuite, să nu poată înfrânge o Germanie sovietică. Adoptând o poziție neutră și așteptând momentul potrivit pentru a interveni, URSS va oferi asistență Germaniei actuale, aprovizionând-o cu materii prime și alimente. Nu mai este nevoie să spun că ajutorul nostru nu poate depăși un anumit nivel, în așa fel încât să nu dăuneze economiei noastre și să nu slăbească puterea armatei noastre.

De asemenea, trebuie să ducem o campanie activă de propagandă comunistă, în special în blocul franco-englez și mai ales în Franța. Trebuie să fim pregătiți pentru situația în care, în timp de război, în această țară, partidul să fie forțat să renunțe la activitățile legale și să intre în ilegalitate. Știm că o astfel de muncă va necesita multe sacrificii, dar tovarășii noștri francezi nu se vor opune. în primul rând, responsabilitatea lor va fi aceea de a dezintegra și demoraliza armata și poliția. Dacă această muncă pregătitoare se desfășoară mulțumitor,

securitatea Germaniei sovietice va fi asigurată și acest lucru va face posibilă sovietizarea Franței. »

Pentru realizarea acestor planuri este necesar ca războiul să dureze cât mai mult posibil, și în această direcție trebuie să ne concentrăm toate forțele pe care le avem în Europa de Vest și în Balcani.

Trebuie să examinăm și a doua posibilitate, victoria Germaniei. Unii consideră că aceasta ar reprezenta un pericol serios pentru noi. Există un sâmbure de adevăr în această viziune, dar ar fi o greșeală să credem că pericolul este atât de iminent și de important pe cât își imaginează unii. Dacă Germania este victorioasă, va ieși din război prea epuizată ca să mai înceapă un conflict armat cu URSS în următorii zece ani.

Principala ei preocupare va fi să mențină sub control Anglia și Franța înfrânte, cu scopul de a le împiedica refacerea forțelor. Pe de altă parte, o Germanie victorioasă va avea la dispoziție teritorii imense și, timp de mulți ani, va fi ocupată cu «exploatarea» acestora și cu instalarea de regimuri germane în zonele cucerite. Este evident că va fi prea ocupată în alte zone pentru a se mai întoarce împotriva noastră. Iar acesta este un alt element care va fi în avantajul siguranței noastre, într-o Franță înfrântă, Partidul Comunist Francez va fi întotdeauna foarte puternic. în mod inevitabil, va avea loc o revoluție comunistă, și ne putem folosi de această situație pentru a veni în ajutorul Franței și a ne face din această țară un aliat. Mai târziu, toate națiunile care s-au aflat sub «protecția» Germaniei victorioase ne vor deveni aliați. Astfel, vom avea un câmp larg de acțiune pentru dezvoltarea unei revolutii mondiale.

Tovarăși! Este în interesul URSS, patria muncitorilor, ca războiul între Reich și blocul capitalist anglo-francez să izbucnească. Trebuie să facem tot posibilul pentru a ne asigura că războiul va dura cât mai mult, astfel încât ambele tabere să fie epuizate. Pentru acest motiv, trebuie să fim de acord cu pactul propus de Germania și trebuie să lucrăm în scopul de a face ca acest război, odată ce izbuc-

nește, să dureze cât mai mult. Trebuie să ne întărim activitatea propagandistică în țările implicate în război, astfel încât să fim pregătiți atunci când conflictul va lua sfârșit.”

După 19 august, agenția de știri franceză *Havas* a publicat fragmente din acest discurs. La 30 noiembrie 1939, ziarul oficial al partidului, *Pravda,* a publicat o scrisoare semnată de Stalin cu privire la articolul tipărit de *Havas*|

„Editorul *Pravda* a adresat tovarășului Stalin următoarea întrebare: Care este reacția tovarășului Stalin la mesajul publicat de agenția *Havas* despre «discursul lui Stalin», care se presupune că ar fi fost

susținut în cadrul Politburo la 19 august și în care s-au avansat idei ca «războiul trebuie să continue cât mai mult posibil astfel încât părțile beligerante să fie epuizate»?

Tovarășul Stalin ne-a trimis următorul răspuns:

Acest articol publicat de agenția *Havas,* ca multe altele dintre mesajele sale, este o absurditate. Nu pot ști precis în ce club de noapte au fost compuse aceste minciuni. Dar indiferent câte minciuni spun domnii de la agenția de știri *Havas,* ei nu pot nega că:

a) nu Germania a atacat Franța și Anglia, ci Franța și Anglia au atacat Germania, în acest fel făcându-se responsabile de acest război;

b) după începerea ostilităților, Germania a făcut o ofertă de pace Franței și Angliei, iar Uniunea Sovietică a sprijinit deschis aceste eforturi venite din partea Germaniei, pentru că este convinsă că numai un sfârșit cât mai apropiat al războiului poate aduce alinare... tuturor țărilor și tuturor popoarelor.

c) cercurile conducătoare din Anglia și Franța au respins, fără drept de apel, atât propunerile de pace avansate de către Germania, cât și eforturile Uniunii Sovietice de a încheia războiul cât mai repede. Acestea sunt faptele. Ce argumente pot oferi politicienii din cluburile de noapte ai agenției *Havas* pentru a contrazice aceste fapte? I. Stalin."[36]

Cum a obținut agenția *Havas* textul acestui discurs nu se știe, dar cele mai probabile surse nu pot fi decât elemente din Partidul Comunist Francez, care nu doreau apropierea între sovietici și naziști și care căutau o modalitate de a-1 pune pe Stalin în încurcătură. Ei ar fi putut avea acces la traducerea franceză a discursului, de vreme ce între sarcinile obișnuite ale Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste intrau și traducerile. Se poate afirma, desigur, și faptul că discursul era o invenție. Reacția lui Stalin publicată în *Pravda* sugerează că raportul agenției *Havas* l-a iritat profund; Articolul omite total cuvântul „Polonia". Iar în ceea ce privește „propunerile de pace" ale Germaniei, sprijinite de către Uniunea Sovietică, se știe că principala grijă a lui Stalin în primele câteva zile ale lunii septembrie nu era pacea, ci viteza cu care înainta Wehrmachtul, prăbușirea

rezistenței Poloniei și dacă Armata Roșie ar putea ocupa teritoriile poloneze promise în Bielorusia și Ucraina, înainte ca Germania să preia controlul.

Principala problemă legată de discursul din 19 august 1939 nu este

36 „The False Report Issued by the Havas agency", *Pravda,* November 30, 1939. Articolul publicat de *Havas* este menționat și în Viktor Suvorov [Vladimir B. Rezun], *Icebreaker: Who Started the Second World War?* (London, 1990), 43. Suvorov îl citează în apărarea teoriei sale, în general discreditate, că Stalin intenționa un război preventiv împotriva Germaniei.

cum l-a obținut agenția *Havas,* ci dacă acesta reflecta cu adevărat gândurile lui Stalin despre „chestiunea războiului sau a păcii". Considerăm că da, și această opinie este susținută de comentariile pe care Stalin le-a făcut, la 7 septembrie 1939, în prezența lui Gheorghi Dimitrov, a lui Molotov și a lui Andrei A. Jdanov, notate de Dimitrov în jurnalul său. Acestea sunt similare cu declarațiile conținute în discursul din 19 august. Iată un exemplu: „Se poartă un război între două grupuri de țări capitaliste... pentru reîmpărțirea lumii, pentru dominație. Nu vedem nimic rău în această bătălie și în faptul că se vor slăbi reciproc. Va fi bine dacă, din pricina acțiunilor Germaniei, poziția celor mai bogate țări capitaliste (și în special a Angliei) va fi zdruncinată." Sau: „Poziția comuniștilor aflați la putere este diferită de cea a comuniștilor din opoziție. Suntem stăpâni la noi acasă. Comuniștii... din opoziție sunt în opoziție; acolo burghezia este stăpână. Putem manipula, putem asmuți o tabără împotriva celeilalte, pentru a-i face să se lupte între ei cât mai violent cu putință." în continuare, Stalin s-a axat pe explicarea motivelor pentru care a abandonat Frontul Popular, a arătat de ce s-a decis să nu continue negocierile cu Franța și Anglia și a evidențiat sloganurile care trebuiau să ghideze clasa muncitoare în lupta ei împotriva „liderilor țărilor capitaliste... angajate în război pentru apărarea propriilor lor interese imperialiste". în septembrie 1939, Stalin nu putea prevedea cât de repede va ocupa Hitler Europa de Vest, dar se agăța de ideea că Germania nu va ataca URSS în 1941 și nu a abandonat niciodată speranța că Hitler va rezolva mai întâi chestiunea Angliei, înainte de a lansa un astfel de atac.[37]

Chiar și în data de 5 mai 1941, într-un discurs pe care Stalin l-a ținut absolventilor academiilor militare, mai existau ecouri ale fascinației sale față de teoria leninistă conform căreia războiul reprezenta o condiție pentru revoluție. Imediat după discurs, Direcția Generală pentru Propagandă Politică a Armatei Roșii a început să lucreze la un Manual Politic al Armatei Roșii *(Krasnoarmeiskaia Polit Ucebnik).* Acesta conținea următoarele afirmații:

a. Dacă, urmare a războiului, în vreo țară se ivește o situație în care criza revoluționară va fi gata să erupă, iar puterea burgheziei este slăbită, URSS va merge la război împotriva capitalismului, venind în ajutorul revoluției proletare. Lenin spunea că „imediat ce vom fi suficient de puternici să strivim capitalismul, îl vom apuca de ceaîa".

b. Dacă URSS ar fi mers alături de Anglia și de Franța, nu încape îndoială că mașina de război germană s-ar fi întors împotriva Uniunii Sovietice.

---

37 Ivo Banac, ed., *The Diary of Georgi Dimitrov* (New Haven, 2003), p. 115-116.

c. Nu este exclusă posibilitatea ca URSS, în anumite situații care pot apărea, să preia inițiativa pentru operații militare ofensive.

Noul manual a fost revizuit de către membrii Consiliului Militar Superior la 10 iunie 1941, și aceste paragrafe (de la paginile 149, 152 și 155) au fost excluse.[38]

La 17 septembrie 1939, Armata Roșie a început ocuparea regiunilor vestice ale Bielorusiei și Ucrainei. Impactul acestor achiziții teritoriale - și al altora - va fi analizat în capitolul următor.

CAPITOLUL 4

GRANIȚELE SOVIETICE SE EXTIND SPRE VEST

Istoricii au subscris în mare parte la teoria conform căreia, prin recâștigarea zonelor de frontieră pierdute de Rusia după Primul Război Mondial și prin extindere granițelor către vest, URSS și-a îmbunătățit poziția defensivă. Dar acest lucru nu este în întregime exact. Prin încorporarea unor părți din România și Polonia în cadrul republicilor unionale Ucraina, Bielorusia și Moldova, securitatea sovietică și forțele armate au fost nevoite să lupte cu populații profund ostile. Naționaliștii ucraineni și bielorușii au sprijinit serviciile germane în operațiile de spionaj desfășurate înainte de iunie 1941 și au lucrat ca sabotori încă din primele zile ale războiului, distrugând rețelele de comunicații și de transport ale Armatei Roșii. Acest lucru l-au făcut și lituanienii, letonii și estonii (majoritatea unităților militare ale acestor state, care au fost integrate în Armata Roșie, nu erau considerate ca fiind de încredere). Cât privește aspectul strict militar, Armata Roșie nu a avut timpul necesar, până la 22 iunie, pentru a ocupa noi poziții defensive în teritoriile cucerite, iar sugestiile făcute lui Stalin în legătură cu structurile defensive de la vechile granițe, care trebuiau întărite cu efective, au fost respinse. Recuperarea regiunilor care aparținuseră

38 M. Yu. Miagkov, ed., *Mirovye Vbiny XX Veka* (Moscow, 2002), tom 4, p. 199-200.

Rusiei era percepută de Stalin ca un mijloc de a întări prestigiul Uniunii Sovietice și de a extinde granițele socialismului. Nu avea prea multă răbdare cu ofițeri ai Armatei Roșii, precum Boris M. Șapoșnikov, șef al Statului Major General, care a înțeles problemele legate de apărarea acestor teritorii nou dobândite. S-a mulțumit să-l lase pe Beria și pe slugile sale să trateze dur cu populația antisovietică.

Se pare că viteza de înaintare a germanilor în teritoriul polonez l-a luat prin surprindere pe Stalin și, la 17 septembrie 1939, a emis o declarație prin care condamna Polonia, pentru că lăsase fără apărare poporul ucrainean și bielorus și anunța intrarea Armatei Roșii în Polonia. în fapt, pregătirile se făcuseră dinainte. Prin urmare, la ora 5,40, în dimineața aceleiași zile, forțele sovietice, alături de unități speciale NKVD, au început înaintarea cu două Fronturi, provenite din Districtele Militare Speciale Bielorus și Kiev. Frontul Bielorus, aflat sub comanda

generalului Mihail P. Kovaliov, care avea în compunere patru armate, a înaintat rapid, având de înfruntat o rezistență slabă. Până la 28 septembrie, s-a reușit organizarea de alegeri pentru Adunarea Poporului, care, la 2 noiembrie, și-a dat votul pentru ca teritoriul să devină parte a Republicii Sovietice Socialiste Bieloruse.[1]

Teritoriile ucrainene au fost ocupate de Frontul Ucrainean, sub conducerea lui Semen (Semion) K. Timoșenko. Frontul avea în compunere Armatele 5, 6 și 12, dispunând în total de opt corpuri de infanterie, trei corpuri de cavalerie, plus un corp de tancuri și cinci brigăzi de tancuri. Fiecare armată a creat o forță specială mobilă, formată din unități de tancuri și de cavalerie, pentru a atinge linia de demarcație în cel mai scurt timp posibil.[39] [40] [41] Stalin nu voia să-și asume niciun risc: chiar dacă avea acordul lui Hitler în privința teritoriilor ce urmau a fi ocupate, adjunctul atașatului militar sovietic la Berlin raportase despre existența unui alt plan. Acestui atașat i se arătase o hartă a Wehrmachtului pe care linia de demarcație era trasată la est de Lvov și Drogobici, o regiune bogată în petrol, dorită de nemți? Prin urmare, ar fi trebuit să nu constituie o surpriză faptul că trupele din avangarda Armatei 6 [sovietice], ajungând în zona Lvov, la 19 septembrie, descopereau că germanii se apropiau deja de oraș dinspre vest. A izbucnit un schimb de focuri care s-a soldat cu victime

39 Anthony Read and David Fisher, *Deadly Embrace: Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact* (New York, 1998), p. 334-335. Consultați și I. F. Ivanovsky, ed., *Krasnoznamenny Belorussky Vbenny Okrug* (Moscow, 1974), p. 79-80.

40 A. Z. Bednyagin et al., eds., *Krasnoznamenny Kievsky Voenny Okrug* (Moscow, 1974), p. 130- 134.

41 Read and Fisher, *Deadly Embrace,* p. 341.

și pierderi materiale și de o parte și de alta.[42] [43] [44] întâmplător, Armata 6 se afla sub comanda lui Filipp I. Golikov, comandantul de corp de armată „corect politic", care, în 1938, fusese membru politic în Consiliul Militar *(Voennîi Sovet)* al Districtului Militar Bielorus, și care, în anul 1940, va deveni șeful Direcției Informații Militare a armatei sovietice? Până la jumătatea lui octombrie, s-au organizat alegeri pentru Adunarea Poporului, la fel ca în Bielorusia. La 27 octombrie, Adunarea din Lvov a votat alipirea regiunii la Republica Sovietică Socialistă Ucraineană, iar uniunea a fost acceptată la 15 noiembrie 1939. La Moscova au ajuns rapoarte entuziasmante descriind încântarea ucrainenilor vestici cu ocazia intrării în familia sovietică. Raportul prezentat mai jos, primit de la Lev Z. Mehlis, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, era unul tipic: „Populația ucraineană ne primește soldații ca pe niște adevărați eliberatori... Chiar și unitățile din avangardă sunt întâmpinate în stradă de întreaga populație. Mulți plâng de bucurie". Tinerii din Drogobici spuneau că „inimile lor sunt pline de cea mai adâncă dragoste pentru marele popor sovietic, pentru Armata Roșie și pentru Partidul Comunist Ucrainean"? Aceste prime reacții ale ucrainenilor reflectă aversiunea lor față de polonezi, care îi guvernaseră începând din 1919,

precum și lipsa lor de experiență privind guvernul țarist și sovietic. Ei fuseseră parte a Imperiului Austro-Ungar de la prima împărțire a Poloniei în 1772 și până la sfârșitul Primului Război Mondial.

Forțele de securitate sovietice aveau însă o viziune mai realistă asupra dificultăților pe care aveau să le întâmpine atunci când populațiile bielorusă și ucraineană din Polonia aveau să intre sub control sovietic. La 1 septembrie 1939, imediat după ce Germania a lansat atacul asupra Poloniei, acestea au început să planifice introducerea masivă a agenților NKVD în noile teritorii. O săptămână mai târziu, șeful NKVD, Beria, le-a ordonat lui Ivan S. Serov și lui Lavrenti F. Țanava, șefii filialelor NKVD din Republicile Sovietice Socialiste Ucraineană și Bielorusă, să creeze grupuri speciale cekiste[1], compuse din lucrători operaționali și politici din cadrul propriilor organizații și din trupe din districtele de la granița republicilor lor. Personalul pentru aceste grupuri, aproximativ 500 de ofițeri, urma să fie completat din rândul cadrelor detașate temporar de la Direcția NKVD Leningrad și de la centru. în conformitate cu planurile comisarului pentru apărare, s-au făcut aranjamentele necesare pentru

42 Dimitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy* (Rocklin, 1996), p. 359.

43 A. A. Grechko et al., eds., *Sovietskaia Voennaia Entsiklopedia* (Moscow, 1974), vol. 2, p. 585.

44 Volkogonov, *Stalin,* p. 359. Consultați și Bednyagin et al., *Krasnoznamenny,* p. 134.

a detașa aceste grupuri la unități militare. Serov a fost instruit să își coordoneze acțiunile cu secretarul Partidului Comunist Ucrainean, Nikita S. Hrușciov, și cu comandantul Frontului Ucrainean, Semen K. Timoșenko. în Bierlorusia trebuia să fie implementat același sistem. în fiecare zi, la ora 18,00, Serov și Țanava raportau prin telegraf progresele făcute. Adjunctul pentru trupe al șefului NKVD URSS, Ivan I. Maslennikov, urma să pună la dispoziția șefilor grupurilor operaționale de cekiști personal din trupele provenind din districtele de graniță ucrainene și bieloruse; aceste trupe trebuiau să fie organizate în batalioane, unul pentru fiecare grup, pentru a îndeplini sarcini speciale. Serghei N. Kruglov, comisar-adjunct al NKVD, a fost însărcinat să formeze un grup de rezervă, de 300 de persoane, selectate din rândul organelor locale ale NKVD, și să redacteze o listă a acestora până la data de 10 septembrie. De asemenea, Beria a ordonat detașarea lui Vsevolod N. Merkulov, primul său adjunct, în Republica Sovietică Socialistă Ucraineană, pentru a supraveghea operațiile locale, și repartizarea lui Viktor M. Bocikov, șeful Departamentelor Speciale ale NKVD, în Bielorusia. Serov a răspuns chiar a doua zi, raportând că personalul cerut era disponibil sau deja pe drum; primul și al doilea grup operațional erau deja în curs de formare, în acord cu Districtul Militar Special Kiev. Serov a adăugat că ține legătura regulat cu Hrușciov și Timoșenko. Din aceste comunicări se poate observa cât de rapid și de eficient funcționa NKVD pentru a forma structura administrativă care să susțină operații militare în noile teritorii.[45] [46]

La 15 septembrie, cu două zile înainte ca Armata Roșie să intre în Polonia, Beria a trimit către Serov și Țanava o directivă prin care explica cum trebuia

procedat din momentul în care forțele sovietice aveau să pătrundă în fostul teritoriu polonez. După ce trupele sovietice ocupau un oraș, urma să se creeze o administrație civilă provizorie, în care să fie incluși lideri ai grupurilor operaționale NKVD. Lucrând în strânsă colaborare cu armata și sub conducerea acestei administrații civile, cadrele NKVD erau însărcinate să mențină ordinea publică, să elimine tentativele de sabotaj, să suprime tentativele de contrarevoluție și să formeze nucleele viitoarelor oficii NKVD pe plan local. Iată câteva dintre responsabilitățile specifice ale celor doi:

„Preluați imediat controlul tuturor mijloacelor de comunicare - telefon, telegraf, stații radio, oficii poștale - și puneți la conducerea lor

45 De la CEKA, prima dintre organizațiile poliției secrete sovietice, creată prin decret, la 20 decembrie 1917, de către Vladimir Ilici Lenin (n.tr.).

46 S. V. Stepashin, *Organy Gosudarstvennoy Bezopasnosti SSR v Velikoy Otechestvennoy Vome* (Moscow, 1995), tom 1, p. 70-73.

persoane de încredere. Preluați controlul asupra băncilor private și de stat și asupra trezoreriilor, sechestrați toate fondurile și faceți aranjamentele necesare pentru a le păstra în siguranță.

Cooperați pe scară largă cu departamentele politice ale Armatei Roșii în scopul de a confisca tipografiile, sediile ziarelor și depozitele editurilor, și începeți să scoateți noi ziare. Preluați toate arhivele guvernamentale, în special cele ale serviciilor de spionaj și contraspionaj ale fostului guvern polonez.

Arestați reprezentanții cei mai reacționari ai fostei guvernări, precum ofițeri din poliția locală, jandarmi, polițiști de frontieră, ofițeri de informații militare etc. De asemenea, arestați liderii și membrii activi ai partidelor și organizațiilor politice contrarevoluționare. Ocupați închisorile și verificați dosarele celor închiși. Eliberați-i pe cei care s-au opus conducerii poloneze, stabiliți un nou sistem penitenciar încadrat cu oameni de încredere și condus de un ofițer operativ KNVD."

Pe lângă măsurile de mai sus, componenta administrativă a NKVD trebuia să se ocupe de problemele infracționale și să creeze un departament de pompieri alcătuit din persoane de încredere. Principala sa grijă era însă aceea de a detecta și de a elimina spionajul, precum și sabotajul asupra industriei și a căilor de transport. în organizarea acestei replici a operațiilor NKVD deja existente în cadrul Uniunii Sovietice, nici Beria, nici Stalin nu au luat în considerare nicio clipă un alt tip de model, nici nu au permis vreo perioadă de tranziție. Locuitorii teritoriilor nou câștigate trebuiau să fie transformați peste noapte în cetățeni supuși ai URSS. Sintagma „persoane de încredere" se referea la cei care erau deja cunoscuți pentru acțiunile lor antipoloneze și prosovietice, dintre care unii serviseră ca agenți de informatii ai Uniunii Sovietice.[47] »

Probleme în Ucraina de Vest

La 19 septembrie 1939, Merkulov și Serov s-au confruntat pentru prima oară cu problemele operaționale pe care aveau să le întâlnească de acum înainte în încercarea de a implementa ordinele lui Beria. Aceștia s-au plâns că va fi nevoie de mai multe grupuri operaționale de cekiști decât intenționaseră inițial. La 28 sep-

tembrie, într-un raport interimar asupra operațiilor NKVD, Merkulov a precizat că naționaliștii ucraineni, precum cei care activau în Organizația Naționaliștilor Ucraineni (ONU), depășeau numărul tuturor celorlalți arestați în conformitate cu criteriile stabilite de ordinul lui Beria. Ca exemplu, Merlukov a arătat că dintr-un număr de

47 *Ibidem,* p. 79-81.

1 923 de arestări făcute de primul grup operațional, peste 1 000 erau membri sau activiști ai organizațiilor naționaliste. De asemenea, a făcut unele comentarii și despre „cantitatea enormă de arme" descoperită.[1]

Menționarea Organizației Naționaliștilor Ucraineni nu i-a surprins, desigur, nici pe Serov, nici pe Hrușciov. Acest grup existase în forme variate încă de la destrămarea Republicii Naționale Ucrainene, care avusese o viață foarte scurtă. Proclamată în 1919 și încorporând toate teritoriile ucrainene, inclusiv Ucraina de Vest sau Galiția, teritoriul din Munții Carpați, Bucovina și Basarabia, această entitate independentă a încetat să existe după Tratatul de la Riga din 1921. Uniunea Sovietică a păstrat teritoriile din centrul și estul Ucrainei în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. Cehoslovacia a obținut Carpato-Ucraina, România a intrat în Basarabia și Bucovina, iar Ucraina de Vest, sau Galiția, a revenit Poloniei. în perioada 1920-1930, ideea unei Ucraine independente a rezistat în Galiția, în ciuda eforturilor polonezilor și ale sovieticilor de a-i oprima pe susținătorii săi. Organizația Naționaliștilor Ucraineni, care era pe atunci condusă de colonelul Evghen Konovaleț, era considerată de către NKVD-ul sovietic drept o serioasă amenințare, mai ales că se credea că acest lider ar fi luat contact cu *Abwehr* și că se întâlnise cu Hitler. în plus, se părea că ar fi primit acceptul să-și antreneze activiștii în școala Partidului Nazist din Leipzig. Pavel A. Sudoplatov, ofițer de operații speciale al NKVD, a recunoscut că a fost trimis în 1935 peste hotare și a pătruns ilegal în țară pentru a stabili contacte cu Konovaleț și pentru a se infiltra în Organizația Naționaliștilor Ucraineni; doi ani mai târziu, el i-a prezentat concluziile sale lui Stalin personal. în mai 1938, Sudoplatov l-a asasinat pe Konovaleț, care a fost înlocuit la șefia ONU de către adjunctul său, Andrei A. Melnik. Autoritatea acestuia a fost însă contestată de Stepan A. Bandera, și la momentul înfrângerii Poloniei, mișcarea naționalistă se separase deja în două tabere, una a susținătorilor lui Melnik, cealaltă a partizanilor lui Bandera, numiți și *Banderivți.* Ambele tabere își proclamau loialitatea totală față de ideea independenței Ucrainei și negau că ar servi interesele germane.[48] [49]

Dovezile referitoare la anvergura mișcărilor naționaliste paramilitare ucrainene erau tot mai numeroase. în decembrie 1940, un membru al unuia dintre grupurile paramilitare, arestat în timp ce încerca să treacă frontiera, relata că la Lvov exista o organizație insurgență contrarevoluționară care număra 2 000 de membri

48 *Ibidem,* p. 88-90.

49 *Ibidem,* 96, n. 2. Consultați și Pavel Sudoplatov, *Special Tasks* (New York, 1994), p. 3-29.

înarmați. Grupul avea, de asemenea, șase mitraliere grele și dispunea de unități

subordonate aflate în orașele Stanislav[1], Colomeea, Peremișl[50] [51], Tarnopol[52]. Până în luna decembrie 1940, filiala NKVD din RSS Ucraineană știa de la agentul său Ukraineț că Lvovul reprezenta centrul Organizației Naționaliste Ucrainene din Ucraina de Vest. De asemenea, se știa despre scindarea grupării între Bandera și Melnik și despre contactele amândurora cu germanii.[53] Temerile apărute la Kiev și la Moscova în legătură cu forța și intențiile ONU nu erau deloc deplasate, după cum se poate vedea din „planul unificat general al conducerii insurgenței ONU", ca răspuns la directiva *Abwehr* de a crea o revoltă în Ucraina, în scopul de a destabiliza ariergarda Armatei Roșii, o revoltă prin care organizația renunța la caracterul ei secret și prelua conducerea populației „din toate teritoriile ucrainene, astfel încât să se reușească prăbușirea «închisorii moscovite, sovietice a popoarelor»".[54]

La jumătatea lunii aprilie 1941, Pavel I. Meșik, comisarul pentru siguranța statului al RSS Ucrainene, i-a scris lui Hrușciov că organizația sa ajunsese la concluzia că ONU va juca rolul unei *Coloane a Cincea* în planul mai larg al germanilor de a invada URSS; acest grup, scria el, „reprezintă o forță serioasă, datorită faptului că oamenii săi sunt bine înarmați și continuă să-și sporească stocul de arme prin aducerea lor din Germania." Organizația Naționaliștilor Ucraineni nu s-a mulțumit să aștepte începutul războiului pentru a acționa; unitățile sale terorizau președinții consiliilor locale, astfel încât până și cei mai loiali prosovietici se temeau să-i raporteze. Meșik a recomandat inițierea unor acțiuni care să înlăture sprijinul de care se bucura ONU din partea activiștilor săi, printre care se număra pedeapsa cu moartea pentru membrii care locuiau ilegal în Ucraina vestică, confiscarea proprietăților, exilarea familiilor acestora. Pentru că țăranii bogați reprezentau o parte importantă a structurii ONU, aceștia trebuiau exilați, iar pământurile lor trebuiau să fie colectivizate.[55]

La 29 aprilie, Beria a trimis o directivă către comisarii pentru siguranța statului și pentru afaceri interne ai RSS Ucrainene având ca subiect optimizarea măsurilor destinate stopării activităților teroriste ale ONU în regiunile vestice ale republicii. Directiva menționa creșterea numărului de incidente provocate de ONU (în luna aprilie a

50 Astăzi, orașul Ivano-Frankivsk, în vestul Ucrainei (n.r.).
51 Astăzi, orașul Przemysl, în sud-estul Poloniei (n.r.).
52 Astăzi, orașul Ternopil, în Ucraina (n.r.).
53 Stepashin, *Organy,* tom 1, p. 283-287.
54 *Ibidem,* p. 404-413.
55 *Ibidem,* tom 2, p. 99-100.

anului 1941 se raportaseră treizeci și opt) și făcea observația că ONU făcuse victime în rândul membrilor NKGB și NKVD. Beria evidenția faptul că NKGB avea responsabilitatea de a distruge ONU.[56] Pe baza acestui ordin și a celor precedente, filiala NKGB a RSS Ucraineană anunța, la 23 mai 1941, că reținuse și îmbarcase în vagoane de marfă 11 476 de persoane care urmau să plece în exil.[57] La 31 mai, Direcția a IlI-a (Politică Secretă) a NKVD URSS a elaborat o dare de

seamă asupra organizațiilor naționaliste antisovietice care operau în fostele teritorii poloneze, caracterizând ONU ca fiind cea mai activă dintre aceste mișcări și arătând legăturile sale strânse cu *Abwehr* și cu imigrația ucraineană din țările din Vest. Potrivit acestui raport, după integrarea Ucrainei vestice în URSS, facțiunea ONU condusă de Stepan Bandera și-a transferat cartierul general de la Lvov la Cracovia, acolo unde se afla și o importantă unitate *Abwehr* și unde se organizau cursuri destinate membrilor ONU de inițiere în tehnici de spionaj, sabotaj și în diverse acțiuni diversioniste și ilegale. După absolvirea acestei școli, cei selectați erau trimiși la Regimentul 800 Forțe Speciale „Brandenburg" german, pentru instrucție aprofundată, după care erau infiltrați în Ucraina sovietică, fie singuri, fie în grupuri. Acest raport NKGB acuza clericii Bisericii Catolice sau Uniate din Ucraina că sprijineau ONU. Pentru că, la acel moment, majoritatea populației ucrainene din districtele vestice detesta fățiș conducerea sovietică și tânjea după independență, oamenii de rând și chiar preoții, sfidând orice risc, cooperau cu ONU, pe care o vedeau ca pe o grupare patriotică, care lupta pentru câștigarea independenței.[1]

La 15 iunie 1941, comisarul NKVD Serov raporta rezultatele operațiilor desfășurate împotriva ONU în perioada ianuarie-iunie 1941. Deși fuseseră lichidate șaizeci și trei de grupări politice și infracționale și 273 dintre membrii acestora fuseseră arestați, alături de alte 212 persoane care operau în sprijinul ONU, Serov afirma că un număr semnificativ de astfel de grupări activau încă la Lvov, Rivne și Drogobici.[58] [59] Același lucru era valabil și pentru regiunile Tarnopol și Volinsk. Faptul că îngrijorarea exprimată de Serov era cât se poate de bine întemeiată poate fi înțeles din directiva dată de șeful NKGB al URSS, Merkulov, cu câteva ore înainte de atacul german. în mod evident nemulțumit de tentativele nereușite ale NKGB de a controla ONU, Merkulov propunea inițierea unor noi operații de anvergură care vizau arestarea și relocarea „elementelor contrarevoluționare și, în special, a membrilor ONU". Directiva se încheia astfel: „Telegrafiați

56 *Ibidem,* p. 121.
57 *Ibidem,* p. 154-155.
58 *Ibidem,* p. 172-187.
59 *Ibidem,* p. 234-136.

imediat data concretă până la care puteți pregăti această operație". Destinatarii nu au avut ocazia de a îndeplini ordinul, pentru că, la momentul primirii acestuia, atacurile germane începuseră deja. în același timp, activiștii ONU creau haos în spatele liniilor sovietice.[60]

Bielorusia

La 12 septembrie 1939, într-un raport provenind de la oficialii NKVD din Bielorusia despre starea teritoriilor care aparținuseră Poloniei se arăta că singurele activități „partizane" la care se așteptau puteau fi inițiate de grupuri de muncitori de la sate care intenționau să atace proprietățile latifundiare, fermierii

bogați și întreprinderile comerciale. Nu se menționa existența vreunor organizații naționaliste antisovietice care să provoace același tip de probleme ca în Ucraina de Vest.[1] în mai 1941, totuși, NKGB URSS descria în detaliu istoricul și activitățile unor importante grupuri antisovietice aflate în districtele vestice ale Republicii Sovietice Socialiste Bieloruse. Cea mai mare organizație era *Gromada,* care denumea, în bielorusă, o adunare sătească. Ironia era că această organizație fusese creată de serviciile de informații poloneze în anul 1920, ca acoperire pentru activitatea de recrutare a agenților bieloruși care urmau să fie apoi trimiși în Bielorusia sovietică. Spre marea lor uimire, polonezii au observat că *Gromada* devenise treptat o organizație uriașă, care număra 100 000 de membri din țărănimea bielorusă. Temându-se să nu piardă controlul asupra ei, serviciile poloneze au desființat organizația. Au urmat alte organizații, precum Creștinii Democrați, care avea sediul în Vilnius, în care se desfășurau activități de propagandă destinate țăranilor bieloruși din Polonia. Mai existau, de asemenea, grupări care promovau „naționalismul socialist", dar organizația cu cea mai mare influență în rândul bielorușilor era Comitetul Bielorus pentru Ajutor Reciproc, fondat la sfârșitul anului 1939, după preluarea teritoriilor de către sovietici. Raportul NKGB despre organizațiile bieloruse antisovietice mai includea o secțiune extinsă despre mișcarea evreiască *Bund*[61] [62]*,* care exista în Bielorusia, Polonia și Rusia. Potrivit rapoartelor NKGB, aceasta număra mulți membri de orientare trotkistă. Deși era greu de crezut, din motive evidente, că puteau colabora cu serviciile germane, membrii mișcării

60 *Ibidem,* p. 297.
61 *Ibidem,* tom 1, p. 74.
62 Din limba germană, *bund* = ligă, federație, uniune (n.r.).

Bund se opuneau măsurilor luate de către sovietici în Bielorusia.[63]

Un raport special provenit de la NKGB bielorus conținea date despre o viitoare operație de sabotare a căilor ferate, care trebuia realizată de câțiva agenți bieloruși din cadrul *Abwehr,* ca preambul al operațiilor militare. La 17 iunie 1941, un grup de cinci persoane a fost arestat de către trupele sovietice în timp ce încerca să treacă granița. La interogatoriu, aceștia au dezvăluit că urmaseră un program de pregătire la Lamsdorf, în zona Berlinului. în grupa lor se aflau cincizeci de agenți, dintre care unul plecase cu o zi în urmă, la 16 iunie, să execute o operație de sabotaj în zona Luninеț din districtul Brest, Republica Sovietică Socialistă Bielorusă. Dintre cei reținuți, fiecare echipă de câte doi avea câte o țintă pentru sabotaj. Una urma să arunce în aer o porțiune de cale ferată între Baranovici, districtul Brest, și Stoubți, din districtul Minsk. A doua trebuia să dinamiteze o secțiune de drum între Lida, districtul Brest, și Molodecino, districtul Minsk. Agenților li se spusese că, prin aceste acțiuni, aveau să împiedice aducerea rezervelor Armatei Roșii din spatele frontului în momentul începerii ostilităților între Germania și Uniunea Sovietică. Al cincilea agent urma să execute acte de sabotaj în zona Luninеț. Deși agenții fuseseră informați că ostilitățile aveau să debuteze la începutul lunii iulie, ei trebuiau să dinamiteze țintele și să se reîntoarcă pe teritoriu german, dacă răz-

boiul nu începea până la 1 august. Erau înarmați cu pistoale, bucăți de fulmicoton și dispozitive explozibile, având asupra lor 1 800 de ruble sovietice pentru cheltuieli, precum și panouri de semnalizare cu care să poată comunica cu aviația germană. Acestea nu erau singurele echipe de sabotaj. Odată cu ele, alte șase echipe urmau să fie infiltrate, cu același tip de misiuni.[1]

Ca nu cumva să se creadă că aceste pregătiri reprezentau plăsmuiri ale imaginației înflăcărate a tinerilor agenți, este util să examinăm un ordin al Grupului de Armate B german, prin care agenții erau instruiți să distrugă ținte aflate în teritoriul sovietic, acolo unde urma să fie desfășurată Armata 4, fie înainte, fie în timpul înaintării acesteia. Unitatea de sabotaj desemnată Armatei 4 era formată dintr-o companie a Regimentului 800 „Brandenburg", ai cărei membri urmaseră un instructaj la Lamsdorf. Regimentul 800 „Brandenburg" era împărțit în două unități formate din câte 220 de oameni. Unele dintre țintele Armatei 4 trebuiau capturate și neutralizate de grupuri de treizeci de persoane îmbrăcate în uniforme ale Armatei Roșii. Momentul declanșării acestor operații trebuia să fie chiar înaintea începerii ofensivei principale. Alte ținte fuseseră alocate unor unități

63 *Ibidem,* tom 2, p. 166-170, 172-187.

formate din câte șaizeci de persoane, care purtau haine civile peste uniformele Wehrmachtului. Alte ținte trebuiau capturate de ceilalți membri ai Regimentului 800 „Brandeburg”, în timpul înaintării primului eșalon al Armatei 4. Pentru a colabora cu unitățile Armatei 4 în diferitele zone în care erau amplasate țintele, urmau să fie numiți mai mulți ofițeri de legătură din cadrul *Abwehr* și al regimentului. Dacă se compară acest ordin al Grupului de Armate B cu declarațiile făcute de către cei interogați de trupele sovietice de grăniceri, este limpede că folosirea agenților provenind din mijlocul populației locale reprezenta o parte importantă a planurilor germane de operații în vederea invaziei din 22 iunie.[64] [65]

Moldova

Ca parte a delimitării „sferelor de influență germane și sovietice” integrate protocolului secret al pactului de neagresiune, Stalin a insistat asupra recuperării Basarabiei, o fostă provincie rusă care ajunsese în posesia României în urma Primului Război Mondial[66]. Totuși, Armata Roșie nu a făcut nicio mișcare până la sfârșitul lunii iunie 1940, atunci când a început și procesul de sovietiza- re. Capitala provinciei, Chișinău, a devenit capitala Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Aici, sovieticii au întâmpinat dificultăți asemănătoare celor cu care s-au confruntat în Ucraina de Vest și Bielorusia.

Un raport al NKGB URSS, datat 11 mai 1941, alerta autoritățile moldovene în legătură cu faptul că germanii pregăteau operații diversioniste împotriva unor

64 *Ibidem,* p. 263-264.

65 *Ibidem,* p. 349-350.

66[s] Moldova dintre Prut și Nistru a devenit „provincie rusă” prin prevederile tratatului de la București, din 16/28 mai 1812, încheiat la sfârșitul războiului ruso-otoman din 1806-1812. Unirea cu România s-a produs prin hotărârea Sfatului Țării, la 27 martie/9 aprilie 1918 (n.r.).

FINLANDA
Teritoriu ocupat de URSS 1940
N
Tallinn
Leningrad
SUEDIA
ESTONIA ocupată de URSS 1940
MAREA BALTICĂ
Pskov
Riga
LETONIA ocupată de URSS 1940
LITUANIA ocupată de URSS 1940
Königsberg
Danzig
PRUSIA ORIENTALĂ
Vilnius
Minsk
Neman
Poznan
Vistula
Linia de demarcație germano-sovietică sept. 1939
URSS
GERMANIA
Kutno
Lodz
Varșovia
Brest-Litovsk
POLONIA
GUVERNĂMÂNTUL GENERAL
Lublin
Teritoriu ocupat de Polonia 1938
Cracovia
Pactul de neagresiune germano-sovietic 23 august 1939
PROTECTORATUL BOEMIEI ȘI MORAVIEI
Lvov
SLOVACIA
Teritorii ocupate de URSS iun. 1940
1938-1939
Teritorii ocupate de Ungaria
Nordul BUCOVINEI
UNGARIA
aug. 1940
Nord-estul TRANSILVANIEI
BASARABIA
Nistru
ROMÂNIA
IUGOSLAVIA
0 50 100 150 200 km
0 50 100 mi
București
Dunărea
MAREA NEAGRĂ
BULGARIA
Teritoriu ocupat de Bulgaria sept. 1940

împărțirea Europei de Est. în baza pactului de neagresiune din 23 august 1939 și a protocolului său secret, URSS primea districtele estice ale Poloniei, care erau incorporate în RSS Bielorusă și RSS Ucraineană. România ceda Basarabia, urmând să fie incorporată RSS Moldovenești. Raptul nordului Bucovinei și transferul acestui teritoriu RSS Ucrainene, precum și incorporarea Țărilor Baltice în URSS, în 1940, au fost decizii unilaterale ale sovieticilor.

ținte din zona Bender [Tighina] din RSS Moldovenească. La 19 iunie 1941, NKGB moldovean raporta că, la 13 iunie, s-au luat măsuri pentru arestarea mai multor categorii de elemente posibil antisovietice și pentru evacuarea familiilor acestora. Arestații au fost împărțiți în categorii, iar al doilea cel mai numeros grup, 1 681 de persoane, era alcătuit din membri ai unor organizații contrarevoluționare și din activiști ai unor mișcări naționaliste. Primul grup era format din 1 719 persoane, reprezentând ruși rămași în Moldova: foști proprietari de pământ, proprietari de fabrici, comercianți bogați, proprietari de case. Aceștia aveau familii numeroase, de vreme ce numărul total al membrilor familiilor evacuate ajungea la 13 980 de persoane.[1]

Țările Baltice

Stalin era hotărât să nu le permită germanilor să câștige o poziție sigură în Țările Baltice, a căror populație, se știa, era ferm antisovietică, după cei douăzeci de ani de independență. Nu avea cum să anuleze anexarea de către germani a portului lituanian Memel[67] [68], din martie 1939, dar știa că Hitler are și alte planuri în Lituania. Din acest motiv, a insistat ca protocolul secret anexat pactului de neagresiune să stipuleze faptul că Țările Baltice se vor afla în zona de influență sovietică. Nici nu se uscase cerneala pe acest act, că Stalin a și făcut primele demersuri în a-și cere drepturile asupra Țărilor Baltice. Astfel, a încheiat cu fiecare dintre acestea tratate de asistență reciprocă. A început cu Estonia, la 28 septembrie 1939, și a continuat cu Letonia și Lituania la 5, respectiv 10 octombrie. Tratatele ofereau Sovietelor dreptul de a staționa trupe în fiecare dintre aceste state. Beria era conștient că amplasarea de garnizoane în aceste țări, care timp de douăzeci de ani se bucuraseră de un standard de viață mai ridicat decât cel din Uniunea Sovietică, în mijlocul unor oameni care erau obișnuiți să se exprime liber, implica apariția unor serioase nemulțumiri de ordin politic și moral. La 19 octombrie 1939, Beria a dat noi ordine Departamentelor Speciale de contrainformații militare care aveau să fie repartizate la aceste unități. După ce a recunoscut

67 *Ibidem,* 138-139. Consultați și Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 394-395.

68 Este vorba despre orașul lituanian Klaipeda, singurul port al Lituaniei la Marea Baltică. Denumirea germană este Memel sau Memelburg (n.r.).

amenințarea ca serviciile de spionaj străine să recruteze personal din Armata Roșie, Beria a trecut la subiect. El a avertizat unitățile să-și verifice rețelele de informatori din rândul trupelor și le-a solicitat extinderea acestora după necesități, pentru a putea observa orice activitate suspectă din partea populației locale. O dată la trei zile, trebuiau trimise la Moscova rapoarte despre moralul trupelor și despre actele de indisciplină. în mod evident, Beria era îngrijorat în legătură cu impactul contextului de viață burghez asupra soldaților socialiști ai Uniunii.[69] La 25 octombrie, i-a urmat comisarul pentru apărare Voroșilov, cu ordine către fiecare dintre marile unități sovietice.

Comandanții trebuiau să le explice soldaților motivele semnării acestor tratate de asistență reciprocă și ale politicii de prietenie pe care URSS o adoptase față de Țările Baltice. După ce a atras atenția trupelor în legătură cu posibilele provocări, Voroșilov le-a interzis să intre în contact cu populația locală, fie în grup, fie individual.[1]

Un raport al atașatului militar la Riga, în Letonia, din data de 23 noiembrie 1939, arată cât de dificilă era această misiune pentru Armata Roșie. Militarii letoni, în sarcina cărora cădea gestionarea relațiilor cu garnizoana sovietică, erau extrem de neprietenoși și de puțin cooperanți. Ofițerii superiori letoni și-au exprimat speranța că prezența sovietică va fi una de scurtă durată. Aceste atitudini au afectat fiecare aspect al cooperării dintre autoritățile locale și Armata Roșie. Când li s-a cerut să elibereze o cazarmă pentru a fi utilizată de o unitate sovietică, letonii au golit complet clădirile, lăsând numai toaletele și chiuvetele. Au făcut în așa fel încât garnizoanele sovietice să aibă dificultăți în a încheia contracte comerciale cu furnizorii de alimente și au intervenit și în transmiterea corespondenței. Sovieticii s-au plâns că se aflau sub o constantă, evidentă, dacă nu chiar insolentă, supraveghere.[70] [71]

Acest tip de comportament se putea întâlni în toate Țările Baltice. Atâta timp cât Războiul de Iarnă cu Finlanda se afla în desfășurare, Stalin nu putea face mare lucru. Totuși, la jumătatea lunii iunie 1940, sovieticii erau gata să înceapă ultima fază a programului de anulare a independenței Țărilor Baltice. Acuzându-le că pun la cale o conspirație în scopul de a crea o alianță militară antisovietică, URSS a solicitat demisia tuturor guvernelor Țărilor Baltice și acceptarea unei suplimentări a trupelor sovietice, care urmau să staționeze în apropierea

69’ Stepashin, *Organy,* tom 1, p. 110-111.
70 *Ibidem,* p. 112-113.
71 *Ibidem,* p. 123-126.

tuturor principalelor orașe.[72]

La 19 iunie 1940, Proskurov a diseminat un raport al serviciilor de informații care descria creșterea numărului de trupe germane la granița dintre Prusia Orientală și Lituania, ca urmare a suplimentării numărului trupelor sovietice în Țările Baltice. Două zile mai târziu, Timoșenko, noul comisar sovietic pentru apărare, a primit o notă de mână din partea generalului-colonel Dmitri G. Pavlov, comandantul Districtului Militar Special Bielorus. După ce afirma că nu trebuie să se permită unităților armatelor lituaniană, letonă și estonă să rămână laolaltă, Pavlov recomanda ca cele trei armate să fie dezarmate și toate armele să fie trimise în URSS. Ca alternativă propunea ca, după o epurare a corpului ofițerilor și întărirea acestuia cu „comandanți de-ai noștri", unitățile lituaniene și estoniene să fie folosite în război, posibil împotriva afganilor, românilor sau japonezilor, dar nu în zona Districtului Militar Special Bielorus. „Consider necesară dezarmarea completă a letonilor. După ce se rezolvă problema armatelor, trebuie imediat să dezarmăm populația civilă. Refuzul de a preda armele trebuie să aibă ca rezultat moartea în fața plutonului de execuție", adăuga Pavlov. Districtul Militar Special

era pregătit să sprijine îndeplinirea acestor măsuri, dar trebuia „să fie anunțat cu 36 de ore înainte de începerea acțiunii". Nu există nicio consemnare a răspunsului lui Timoșenko. Chiar dacă reacția lui Pavlov la problema integrării trupelor Țărilor Baltice în cadrul Armatei Roșii putea părea exagerată la acel moment, cele mai mari temeri ale sale s-au adeverit în iunie 1941, atunci când unitățile lituaniene din flancul său stâng s-au răzvrătit și au sprijinit înaintarea germanilor.[1]

La 6 august 1940, Sovietul Suprem a acceptat intrarea Țărilor Baltice în URSS și la 17 august, comisarul pentru apărare, Timoșenko, a ordonat ca armatele Lituaniei, Letoniei și Estoniei să mai fie păstrate un an, dar elementele care nu prezintă încredere din punct de vedere politic să fie eliminate. Apoi, armata fiecărei republici avea să devină un corp separat în cadrul Armatei Roșii. Acest proces de sovietizare a vieții militare și civile a înfuriat, în mod evident, chiar și cercurile politice moderate din interiorul acestor state.[73] [74] Dar serviciile de contrain- formații sovietice păreau preocupate în special de pericolul pe care îl reprezenta prezența Comisiei de Repatriere a Germanilor sau alte organizații din care făceau parte germanii care așteptau să fie întorși în țară. Până la începutul lunii aprilie, a devenit limpede faptul că aceștia încercau să coaguleze naționaliștii letoni, creând grupuri cunoscute sub denumirea de „Apărătorii Letoniei", care terorizau

72' Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 31.
73 *Ibidem,* p. 42-43, 44-45.
74 *Ibidem, p.* 177-180.

cetățenii letoni care cooperau cu administrația sovietică din țară. Germanii aprovizionau aceste grupuri cu arme și alte echipamente pentru a fi folosite împotriva garnizoanelor Armatei Roșii.[75] La 3 mai 1941, NKGB din RSS Lituaniană a descoperit o echipă a serviciului de informații german care avea un radiotransmițător în Kaunas și transmitea în Stettin[76], Germania, localizarea unei stații *Abwehr* pentru instruirea agenților în operații de sabotaj în Statele Baltice. Agentul principal care lucra la această stație radio era un fost ofițer din armata lituaniană. Deși mișcările naționaliste ilegale lituaniene și-au început activitatea într-un ritm lent, acestea au fost înflăcărate de natura represivă a acțiunilor sovietice. Potrivit NKGB, între iulie 1940 și mai 1941, s-au descoperit și s-au lichidat șaptezeci și cinci de organizații ilegale antisovietice, fiecare dintre acestea având ca misiune instigarea la revoltă împotriva guvernului sovietic, imediat după începerea războiului dintre Germania și URSS. în cadrul mișcării mai largi a naționaliștilor existau mai multe grupări, dar, în luna ianuarie 1941, s-au unit sub numele de „Frontul Activiștilor Liatuanieni".[77]

Până la 16 mai 1941, sovieticii fuseseră depășiți de situație. Comitetul Central și Sovietul Comisarilor Poporului au emis un decret în care se vorbea despre „măsurile de epurare a elementelor lituaniene, letone și estone cu manifestări antisovietice, criminale și periculoase din punct de vedere social". Observând „numărul semnificativ de foști membri ai mai multor partide naționaliste și contrarevoluți-

onare, precum și de foști polițiști, jandarmi, proprietari de pământ și fabrici, de înalți oficiali ai fostelor aparate guvernamentale din Lituania, Letonia și Estonia, alături de alte persoane care duc la îndeplinire sarcini subversive antisovietice și care sunt folosite pentru operații de spionaj de către serviciile străine", decretul enumeră categoriile de persoane (alături de familiile lor) care trebuie să fie închise, exilate sau ale căror averi trebuie confiscate, precum și procedurile care trebuie respectate, amplasarea lagărelor și destinațiile pentru exil. întreaga operație trebuia executată în trei zile, sub supravegherea comisarului poporului pentru siguranța statului, Vsevolod N. Merkulov, a adjunctului său, Ivan A. Serov, și a comisarului adjunct pentru afaceri interne, Viktor S. Abakumov. S-a spus că, în intervalul scurt de dinainte de invazia germană, Stalin a reușit să deporteze mii de persoane, 4% din populația estonă și 2% din populația Lituaniei și Letoniei.[1]

Totuși, sovieticii nu au putut să înlăture toate vestigiile

75' Stepashin, *Organy,* tom 2, p. 79-81.
76 Astăzi, orașul Szczecin, în nord-vestul Poloniei (n.r.).
77 *Ibidem,* p. 133-134.

naționalismului din Lituania. La 27 mai, NKGB lituanian a întocmit un raport despre un grup care se autointitula „Legiunea Lituaniană". Preconizând o viitoare și iminentă invazie a URSS de către Germania, aceasta avea ca scop „crearea unei revolte în ariergarda Armatei Roșii și implicarea în activități diversioniste și subversive, prin distrugerea de poduri și căi ferate și prin întreruperea comunicațiilor". Un alt raport, din 10 iunie, se referea la „Garda pentru Apărarea Lituaniei", care își propunea să unifice poporul lituanian în jurul ideii independenței țării. Grupul își informase membrii că semnalul pentru pornirea revoltei avea să fie momentul în care nemții treceau frontiera RSS Lituaniene; în sarcinile acestuia intrau „arestarea comisarilor și a activiștilor comuniști, ocuparea sediilor Partidului Comunist, fără să se distrugă arhiva, oprirea deportărilor, sabotarea căilor ferate și a autostrăzilor din zona unde se aflau trupele sovietice și, în eventualitatea în care era asistat de către Corpul Lituanian [din cadrul Armatei Roșii], dezarmarea trupelor sovietice și crearea de panică". Un alt raport care vorbea despre Gardă și despre așa-numiții *Diversioniști* a fost trimis la Moscova de către un grup operațional al NKGB URSS care activa în Lituania. Se spunea că membrii Gărzii erau pregătiți să ofere sprijin armat trupelor germane care aveau să invadeze URSS. NKGB lituanian spera să aresteze douăzeci și patru dintre membrii acestei organizații și cerea Moscovei să trimită un grup de „interogatori calificați". Oare au reușit să ajungă înainte de 22 iunie?[78] [79]

Infrastructura teatrului de operații și zonele întărite

Nu doar ostilitatea populației din teritoriile ocupate de Uniunea Sovietică în 1939-1940 avea să creeze probleme Armatei Roșii. Mai era și absența unei infrastructuri militare bine organizate, așa cum exista de-a lungul fostei frontiere. Pentru a putea răspunde nevoilor unei armate mobilizate complet, era nevoie de îmbunătățirea drumurilor, a liniilor de cale ferată și comunicațiilor, precum și de

construirea de aerodromuri, poligoane de trageri, cazărmi, ateliere de reparații, spitale, depozite de alimente și combustibili și așa mai departe. în anii 1930, implicând costuri imense, s-a continuat munca la aceste tipuri de facilități în Districtele Militare Speciale Kiev și

78 *Ibidem,* p. 144-146.

79 *Ibidem, p.* 162-163,218-219.

' Robert E. Tarleton, „Bolsheviks of Military Affairs: Stalin's High Command, 1934- 1940" (PhD diss., University of Washington, 2000), p. 293-294.

Bielorus, precum și în Extremul Orient, reflectând temerile Moscovei cu privire la Germania și Japonia ca potențiali adversari. Odată cu extinderea teritorială din 1939-1940, granițele de vest ale URSS s-au deplasat spre vest chiar și cu 400 de kilometri. Lipsea însă infrastructura militară care, pe vechea frontieră, fusese creată în mulți ani. Capacitatea rețelelor de drumuri și de cale ferată trebuia mărită; aceasta din urmă trebuia să se adapteze la ecartamentul mai mare al șinelor din Rusia. Deși structurile existente, cum ar fi cazărmile sau depozitele, puteau fi adaptate la nevoile armatei, multe altele trebuiau construite de la zero. Totuși, cea mai dificilă problemă era absența totală a fortificațiilor Liniei lui Stalin, care fuseseră construite pe vechea frontieră. Iată o descriere a fortificațiilor de pe această linie:

Zonele fortificate inițial, denumite în limba rusă *ukreplenmie raionî,* aveau între 50 și 140 de kilometri lungime, traversând linii importante de comunicații și având un flanc sau uneori ambele flancuri ancorate într-un obstacol natural. De exemplu, Zona Fortificată Kiev forma un arc la vest de oraș, ale cărui margini se opreau pe Nipru. Aranjamentul general presupunea o zonă de susținere, cu o adâncime de zece-doisprezece kilometri, care preceda principala linie de apărare a zonei; avanposturile și obstacolele cu care era presărată zona de susținere trebuiau să hărțuiască și să întârzie înaintarea inamicului. în spatele acestei zone, buncărele din principala linie de apărare erau răspândite pe o fâșie cu o adâncime de trei până la patru kilometri. în cadrul acesteia, un grup de mai multe fortificații forma un punct de sprijin; trei până la cinci astfel de puncte de sprijin formau zona de apărare a unui batalion, încredințată unui batalion de mitraliere. Zona de apărare a batalionului era amplasată astfel încât armamentul fixat în poziții să poată domina toate căile de acces în sector.

Forturile cu două niveluri și buncărele cu un singur nivel erau dotate, de obicei, cu mitraliere montate în cazemate. Ambrazurile blindate ale acestora le permiteau să tragă în față și în laterale. Fortificațiile erau echipate cu sisteme de filtrare a aerului pentru protecție împotriva armelor chimice, cu bazine de depozitare a apei, generatoare și comunicații cu fir. Aceste comunicații nu erau nici omogene, nici eficiente peste tot; de exemplu, zonele de apărare ale batalioanelor erau adesea conectate între ele prin cabluri de suprafață sau cabluri bobinate, din cauza deficiențelor din industria de cabluri îngropate. Pe lângă aceste fortificații puternic înarmate, existau posturi de comandă, centre de comunicații, adăposturi pentru personal și magazii distribuite peste tot în zona de apărare. Fortificațiile însele erau protejate suplimentar prin șanțuri antitanc, sârmă ghimpată și câmpuri de mine care urmau să fie îngropate după mobilizare.[1]

Operațiile defensive urmau să ofere un scurt răgaz, care ar fi permis încheierea mobilizării și o trecere rapidă la ofensivă, în cadrul căreia inamicul ar fi înfrânt definitiv, țara sa ar fi ocupată, iar socialismul ar ieși învingător. In anii 1930, spiritul ofensiv era dominant în gândirea militară sovietică. Aceasta, precum și faptul că liderii militari sovietici nu reușeau să se elibereze de ideea că fazele de început ale următorului război vor avea caracterul domol al războaielor de până atunci, vor determina incapacitatea Armatei Roșii de a lua o decizie în legătură cu modul în carea avea să apere noile teritorii.

Problema cu care se confruntau acum Stalin și Statul Major General era cum să procedeze cu zonele fortificate de pe vechea frontieră și cum și unde să construiască fortificații în teritoriile proaspăt dobândite în vest. Unii, cum ar fi Șapoșnikov, pledau pentru o apărare în adâncime, ceea ce presupunea păstrarea vechilor fortificații, pentru a putea fi utilizate în retragerea din fața atacului german. Această viziune era respinsă categoric de Stalin, care nu dorea să cedeze nici măcar o singură verstă din noul teritoriu. Intr-adevăr, în întregime motivat de dorința de a demonstra că sovietele avansaseră către vest, Stalin va insista ca fortificațiile din districtele vestice să fie construite pe noua graniță. Această decizie însemna că observatorii germani puteau urmări progresele construcțiilor, identificând punctele nevralgice, dar Stalin, până când nu a căzut adevărata lovitură, nu era omul care să fie preocupat cu detalii militare care contraveneau propriilor vederi. Prin urmare, s-a decis ca fortificațiile Liniei Stalin să fie închise, iar armamentul de aici să fie utilizat pentru noul sistem.[80]

Ce s-a întâmplat de fapt? în primul rând, nu chiar totul era în regulă în zonele fortificate ale Liniei Stalin originale. La 11 ianuarie 1939, cu ceva vreme înaintea semnării pactului de neagresiune sovieto-german și a protocolului său secret, NKVD al RSS Ucrainene a informat Comitetul Central al Partidului Comunist Ucrainean despre condițiile precare în care se găsea Zona Fortificată Kiev: „Din cele 257 de structuri din zonă, numai cinci sunt pregătite pentru acțiuni de luptă. Structurile constau, în primul rând, în amplasamente de mitraliere, dar nu dispun de echipament special, cum sunt comunicațiile, protecția antichimică, apă, încălzire, lumină etc. Pentru 175 din cele 257 de structuri, relieful natural (movile de pământ, dealuri, păduri dese, tufișuri) limitează orizontul de tragere. Sectorul înaintat al fortificațiilor permanente nu este decât la 15 kilometri de Kiev, ceea ce permite artileriei inamice să bombardeze Kievul fără să se apropie de zona fortificată. Dispozitivele de etanșeizare ermetică

80 John Erickson, *The Road to Stalingrad: Stalin's War with Germany* (New Haven, 1999), p. 68.

pentru ambrazurile mitralierelor datează din anii 1920-1930.” Și lista deficiențelor continua. „Departamentul Special al Districtului Militar Special Kiev a informat comandamentul Districtului Kiev în legătură cu faptul că Zona Fortificată Kiev nu este pregătită de luptă, dar, în ciuda acestui lucru, nu s-a întreprins nimic”, concluziona raportul. în aceeași zi, un raport similar despre deficiențele Zonei Fortificate Tiraspol a fost înaintat Comitetului Central al Partidului Comunist Ucrainean. Prim-Secretarul Nikita S.

Hrușciov a introdus în raport următoarea rezoluție: „Tovarășe Timoșenko, aceasta este o problemă importantă. Trebuie verificată și discutată în Consiliul Militar.” Ordinul lui Hrușciov nu a cântărit prea mult pentru Timoșenko, întrucât, la 16 ianuarie 1939, un al treilea raport despre deficiențele zonei fortificate a fost trimis la Kiev de către NKVD URSS. De această dată, era vorba despre Zona Fortificată Moghilev-Iampolski. în afară de problemele de echipament și de amplasare, era adusă în discuție și problema reducerilor de personal la nivel de comandă. Și aici, raportul concluziona că Departamentul Special al Districtului Militar Special Kiev a adus chestiunea în atenția generalului comandant S.K. Timoșenko. Nu se luase nicio măsură.[1]

în luna noiembrie 1939, după obținerea noilor teritorii, zonele fortificate inițiale au fost desființate, echipamentul a fost trimis spre depozitare pe termen lung, iar personalul a fost redistribuit. Părea destul de îndoielnic, ținând seama de starea deplorabilă în care se găseau la începutul lui 1939, că prezervarea vechilor fortificații se putea face în mod eficient. într-adevăr, atunci când unitățile Armatei Roșii aflate în retragere au încercat să organizeze poziții defensive în aceste zone fortificate, în luna iulie 1941, le-au găsit abandonate și acoperite de vegetație.[81] [82]

Construcția zonelor fortificate de-a lungul noii granițe va începe de-abia în 1940. Deși în luna martie 1941, responsabilitatea pentru program îi va fi încredințată lui Boris M. Șapoșnikov, fostul șef al Statului Major General, era imposibil să se reușească în timp util finalizarea planului de construcție, echipare și activare a noilor zone fortificate pe frontiera vestică. Până la începutul războiului, sovieticii au reușit să construiască 2 500 de buncăre de beton întărite, dar numai 1 000 aveau la dispoziție artilerie; în celelalte erau instalate mitraliere. Aceste „fortificații izolate, terminate doar pe jumătate, au fost distruse sau depășite încă din prima zi de război.”[83]

Deciziile care au condus la acest dezastru derivă nu doar din încăpățânarea prostească a lui Stalin de a nu ceda nicio palmă de

81 Stepashin, *Organy,* tom 1, p. 22-28, 31-35.
82 Tarleton, „Bolsheviks”, p. 345.
83 *Ibidem,* p. 305-306.

pământ din noile teritorii sovietice, ci din planificarea lipsită de realism a conducerii militare sovietice, care se baza pe o tranziție înceată, măsurată, de la declararea războiului și lupte locale pe graniță la mobilizarea completă a inamicului. Când aceasta avea să identifice adevăratul pericol din spatele desfășurării de forțe germane la noua frontieră și va încerca accelerarea construcției de noi fortificații și reactivarea zonelor mai vechi, necesare pentru o apărare în adâncime, industria sovietică deja nu mai putea face față, în timp ce Stalin rămânea convins că Hitler nu îl va ataca în 1941.

CAPITOLUL 5

FINLANDEZII LUPTĂ. PROSKUROV ESTE FĂCUT ȚAP ISPĂȘITOR

Nici nu fuseseră semnate bine tratatele de asistență reciprocă ale sovieticilor cu cele trei Țări Baltice, că Stalin a decis că era momentul pentru o rearanja- re a frontierei de nord-vest cu Finlanda. Tratatul de la Tartu cu Finlanda, din 1920, consfințise trecerea la finlandezi a zonei Petsamo, în nordul arctic, și mutase granița pe Istmul Karelian, la o distanță de doar 30 de kilometri de Leningrad. Pericolul era evident pentru oraș, iar Stalin, încă de la începutul anului 1938, a început să sondeze terenul, pentru a afla dacă finlandezii erau dispuși să își dea acordul asupra unei eventuale modificări a granițelor. în aprilie 1938, Stalin l-a ales pe Boris A. Rîbkin, rezidentul legal al NKVD în Helsinki, pentru a purta negocieri secrete cu oficialii finlandezi.[1] La acel moment, Rîbkin folosea numele Boris N. larțev[84] [85], iar acoperirea lui era aceea de secretar 2 la Legația sovietică din Helsinki. Rezidentul adjunct era chiar soția sa, Zoia I. Rîbkina, care era legendată la Inturist[86]. în luna aprilie 1938, au fost rechemați la Moscova, după trei ani de ședere la Helsinki. în seara zilei de 7 aprilie, Rîbkin a fost convocat la Kremlin, unde Stalin l-a anunțat despre alegerea sa pentru această misiune; pentru a-i ușura munca, ambasadorul și consilierul urmau să fie rechemați la Moscova, lăsându-1 pe Rîbkin în calitate de însărcinat cu afaceri.[87]

---

84 L. A. Bezymensky, „Sovietskaia Razvedka Pered Voinoi", *Voprosy Istory,* nr. 9, 1996, p. 85.

85 Pentru detalii privind activitățile diplomatice finlandeze și sovietice de dinainte de izbucnirea Războiului de Iarnă, vezi J. Michael Cleverley, *Născut pentru a fi soldat. Timpurile fi viața lui Larry A. Thome,* Editura Militară, 2011, și Mareșalul Finlandei, Carl Gustav Emil Mannerheim, *Memorii,* Editura Militară, 2011 (n.r.).

86 Inturist (din 1b. rusă, *Inturist,* abreviere de la *inostrannîi turist* = turist străin) era agenția de voiaj oficială a URSS. A fost înființată de Stalin în 1929 și a funcționat ca o agentură NKVD și, mai târziu, KGB (n.r.).

87 E. M. Primakov and V. A. Kirpichenko, *Ocherkt Istorii Rossyskoi Vneshnei*

Vaino Tanner, unul din oficialii finlandezi cu care Rîbkin avea să se întâlnească în timpul discuțiilor, îl descria ca pe „un individ energic, cumva plăcut”, despre

care se spunea că „reprezintă GPU... poliția de stat a URSS... în legație”. Faptul că fusese numit însărcinat cu afaceri nu a dezghețat mult relațiile cu finlandezii, care îl știau pe Rîbkin drept „secretarul legației, larțev”. La 14 aprilie, Rîbkin l-a contactat pe ministrul de externe finlandez, Rudolf Holsti, aranjând o întrevedere pentru aceeași seară. Rîbkin i-a spus lui Holsti că guvernul său îi acordase autoritate totală pentru a discuta relațiile cu Finlanda. Susținea că guvernul sovietic era preocupat de faptul că Germania ar putea ataca URSS. Desfășurarea acestei operații avea să includă și o debarcare în Finlanda, urmată de o înaintare spre Leningrad. Având în vedere politica sa de neutralitate, va rezista Finlanda atacului germanilor sau debarcarea acestora nu va întâmpina nicio opoziție? In acest din urmă caz, Sovietele nu vor aștepta ca germanii să atace, ci vor intra în Finlanda și vor angaja forțele inamicului pe teritoriul finlandez. Dacă, din contră, finlandezii plănuiau să reziste, Uniunea Sovietică este gata să asigure Finlandei asistență militară și economică, garantând retragerea trupelor proprii la încheierea războiului. După alte discuții, ministrul de externe finlandez i-a spus lui Rîbkin că trebuie să obțină permisiunea guvernului său pentru a continua.[88]

Rîbkin s-a întâlnit în luna iunie și cu A.K. Cajander, prim-ministrul finlandez, și l-a informat că, dacă Finlanda nu va permite Germaniei să-și instaleze baze pe teritoriul ei, Uniunea Sovietică va oferi sprijin finlandezilor împotriva unui atac german. în momentul în care Cajander a solicitat urgentarea extinderii acordului de schimb fino-sovietic, Rîbkin a replicat că schimburile comerciale vor trebui să aștepte până când se va ajunge la un acord politic; trebuie să existe garanții din partea Finlandei. Rîbkin nu a detaliat mai mult. în acest punct, Cajander i-a cerut lui Tanner, un membru al Comitetului pentru Afaceri Străine din cadrul cabinetului său, să aibă o întâlnire cu Rîbkin, pentru a încerca să clarifice propunerile sovieticilor, care vor fi încă ținute secrete, chiar față de ministrul sovietic și de staful său. Prin urmare, Tanner a avut o întrevedere cu Rîbkin în data de 30 iunie, cerându-i o propunere concretă. Când s-au reîntâlnit la 5 august, Rîbkin nu avea o astfel de propunere, dar a asugerat că ar fi mai bine ca discuțiile să se mute la Moscova. Surprins, Tanner a evidențiat

Razvedki (Moscow, 1997), vol. 3, p. 297-298.

88 Vaino Tanner, *The Winter War: Finland against Russia, 1939-1940* (Stanford, 1957), p. 3-5.

faptul că o astfel de acțiune va atrage cu siguranță atenția, ceea ce ar face dificilă păstrarea caracterului secret al discuțiilor. Cei doi s-au întâlnit din nou la 10 august, dar Rîbkin tot nu avea o propunere concretă. Prim-ministrul Cajander l-a instruit pe Tanner să-i spună lui Rîbkin următoarele: „Finlanda va adera întotdeauna la politica de neutralitate a țărilor nordice; Finlanda nu va permite nicio violare a integrității sale teritoriale și, în consecință, nici nu va permite ca vreo mare putere să-și asigure în Finlanda un avanpost pentru a ataca Uniunea Sovietică.” Tanner a executat ordinele lui Cajander, iar Rîbkin a deschis din nou discuția despre mutarea negocierilor la Moscova. Apoi, la 18 august, Rîbkin i-a citit lui Tanner o declarație într-o „limbă germană ușor incorectă”. în esență, Uniunea Sovietică ar fi fost

satisfăcută cu o înțelegere scrisă prin care Finlanda se angajează să fie pregătită să respingă un posibil atac și, în acest scop, că acceptă ajutor militar sovietic. Uniunea Sovietică va accepta militarizarea Insulelor Âland, dacă va putea să ia parte la înarmare și va putea supraveghea utilizarea fortificațiilor. Este pregătită să garanteze inviolabilitatea Finlandei în granițele actuale, mai ales în cele maritime. în caz de nevoie, Uniunea Sovietică va asista Finlanda și prin forța armelor. De asemenea, Moscova „își va da acordul pentru un tratat de schimb excepțional de avantajos”.[1]

în luna octombrie, Rîbkin a purtat și alte discuții cu ministrul de externe Holsti, primind în scris din partea acestuia un răspuns în esență negativ. Conform lui Tanner, documentul l-a făcut pe Rîbkin să ridice din umeri, declarându-se „doar un secretar tânăr și fără experiență”. Ultimul efort al lui Rîbkin a fost să discute și cu Văind Voionmaa, ministrul de externe interimar - Holsti își dăduse demisia din guvern la 16 noiembrie. Când Rîbkin a continuat să facă presiuni pentru mutarea discuțiilor la Moscova, Voionmaa a fost de acord să folosească ca pretext vizita la Moscova a unei delegații cu ocazia inaugurării noii clădiri a legației finlandeze, care urma să aibă loc în decembrie 1938. Rîbkin s-a întors la Moscova; ultimul rol pe care-1 mai avea dejucat în această dramă va fi să le spună finlandezilor că „vor avea ocazia să întâlnească un înalt oficial al guvernului sovietic”. Oficialul se va dovedi a fi Anastas Mikoian, comisar pentru comerț exterior. Aparent, Comisariatul pentru Afaceri Externe nu știa nimic despre obiectivele delegației, în afară de inaugurarea noii clădiri a legației. Prin urmare, ministrul finlandez la Moscova, A. S. Yrjd-Koskinen, s-a retras și nu a participat la discuțiile care au avut loc la biroul lui Mikoian. La 7 decembrie, aceste discuții au acoperit aceleași subiecte ca și cele cu Rîbkin/Iarțev la Helsinki și nici de această dată

nu s-a ajuns la o înțelegere.[89] [90]

Așa s-a încheiat aventura lui Boris A. Rîbkin în diplomația secretă. Când a început Războiul de Iarnă, a revenit la Moscova, unde a fost numit șef de secție în cadrul Departamentului al V-lea (Informații Externe), Direcția Generală a Securității Statului (GUGB), NKVD al URSS.

în luna februarie 1941, a fost numit șef de departament în cadrul Direcției I Informații Externe al nou-constituitului Comisariat pentru Securitatea Statului (NKGB). în luna septembrie 1941, a fost trimis la Stockholm ca rezident. De această dată, acoperirea lui a fost cea de consilier și a rămas Boris N. Iarțev.[91] Unii istorici consideră că propunerile avansate de el erau o modalitate prin care

Stalin putea îmbunătăți apărarea Leningradului fără să impună condiții inacceptabile finlandezilor. Cunoscând abordarea lui Stalin în negocieri de acest tip, această variană pare improbabilă. Mai degrabă Stalin s-a folosit de această tactică Rîbkin/Iarțev pentru a cerceta poziția Finlandei fără să-și descopere adevăratele intenții.

De-abia în luna martie 1939, sovieticii, acționând de această dată prin canale diplomatice, le-au cerut finlandezilor să concesioneze mai multe insule în Golful Finlandei „ca posturi de pază pentru Leningrad". Finlandezii au refuzat, argumentând cu neutralitatea lor. Noul comisar sovietic pentru afaceri externe, V.M. Molotov, a redeschis discuțiile la 7 octombrie, cerându-le reprezentanților finlandezi în URSS să se întâlnească la Moscova pentru a relua negocierile. La 9 octombrie, finlandezii anunțau că vor trimite la Moscova pe ministrul finlandez în Suedia, J.K. Paasikivi. Acesta era autorizat să discute numai transferul insulelor din Golful Finlandei în schimbul unor compensații teritoriale în altă parte. In timpul acestei întâlniri și în cele care au urmat, a devenit evident că poziția minimală a lui Stalin trecea dincolo de tot ce se discutase în negocierile de până atunci, inclusiv cele cu Rîbkin/Iarțev. Cererile lui Stalin se refereau la transformarea insulei Hanko în bază sovietică, concesionarea anumitor insule din Golful Finlandei și deplasarea granței de pe Istmul Karelian mai la nord. Aceste solicitări au fost respinse de finlandezi. Discuțiile au continuat

89 *Ibidem,* p. 8-9. Insulele Âland sunt localizate la gura Golfului Botnic, între Finlanda și Suedia. Imperiul Rus a obținut controlul asupra lor în 1809, după Revoluția Rusă au fost ocupate pentru scurt timp de Suedia, iar în 1921, Liga Națiunilor le-a pus sub administrarea Finlandei, cu condiția să fie demilitarizate. Poziția Moscovei, aceea că va accepta fortificații finlandeze numai dacă va fi implicată în proces, a ajuns pe tapet în momentul în care Finlanda și Suedia demaraseră planuri comune în legătură cu insulele.

90 *Ibidem,* p. 12-13.

91 A. Kolpakidi and D. Prokhorov, *Vneshniaia Razvedka Rossii* (Moscow, 2001), p. 341-342.

sporadic pentru o vreme, iar la 13 noiembrie, delegația finlandeză s-a reîntors la Helsinki.[92]

în memoriile sale, Kiril A. Meretkov, numit comandant al Districtului Militar Leningrad în februarie 1939, își amintește o vizită a sa la Moscova, la comisarul pentru apărare Voroșilov, în care i s-a spus să-și evalueze districtul ca posibil teatru de operații militare. Acest lucru dovedește că Stalin lua deja în calcul utilizarea forței armate împotriva finlandezilor. Merețkov considera că planurile de operații ale districtului erau depășite, iar infrastructura era inadecvată. De asemenea, afirma că nu existau informații legate de Linia Mannerheim, fortificațiile finlandeze din Istmul Karelian (o concluzie ciudată, întrucât amplasamentele Liniei fuseseră create de specialiști străini, iar acestea erau asemănătoare fortificațiilor franceze). Recomandarea lui Merețkov, susținută de Andrei A. Jdanov, prim-secretar al comitetului de partid al districtului Leningrad și membru în Politburo, era să depună toate eforturile pentru construirea de drumuri noi, de aerodromuri și fortificații. Când a devenit clar că finlandezii nu sunt pregătiți să accepte cererile sovieticilor și că războiul devenea probabil, Șeful Statului Major General, Boris M. Șapoșnikov, prevedea că finlandezii nu vor fi ușor de înfrânt și recomanda să se creeze un front care să poată străpunge Linia Mannerheim și să ajungă, dacă este nevoie, până la Helsinki. Din motive care nici până azi nu sunt complet înțelese, Stalin a respins această idee și a plasat întreaga operație în sarcina lui Jdanov, Merețkov și a Districtului Militar Leningrad. Planul de operații conceput de Merețkov implica atacuri directe asupra Liniei Mannerheim executate de

Armata 7 a districtului, în timp ce Armata 8 urma să atace la nord-est de Lacul Ladoga, încercând să învăluie Linia. Merețkov estima că rezistența finlandeză va fi înfrântă în 12-15 zile.[1]

La 26 noiembrie, sovieticii au acuzat artileria finlandeză că a deschis focul asupra trupelor sovietice de la graniță. Se pare că fuseseră trase șapte proiectile. în urma exploziilor, au fost uciși un subofițer și trei soldați sovietici, alți șapte soldați și doi ofițeri fiind răniți. Guvernul sovietic a protestat, propunând ca finlandezii să-și retragă forțele la o distanță de 25 de kilometri de la graniță. „Finlandezii au investigat incidentul și au descoperit că trupele de graniță finlandeze au auzit șapte obuze și le-au văzut explodând în apropierea satului sovietic”, scrie un istoric. „S-a ajuns la concluzia că tunul sau tunurile de unde fuseseră trase obuzele se afla la un kilometru și jumătate sud-est de locul unde explodaseră”. în acea zonă nu era amplasată nicio baterie de artilerie finlandeză. Dacă raportul

92 Tanner, *Winter War,* 28-32, p. 76-80.

finlandezilor este corect, așa-zisul baraj de artilerie nu era decât o provocare a sovieticilor plănuită dinainte. Fie că era adevărată, fie că nu, această informație a fost înaintată sovieticilor, care au răspuns acuzându-i pe finlandezi că au comis un act ostil împotriva URSS. Acuzația a eliberat guvernul sovietic de obligațiile stipulate în pactul de neagresiune dintre cele două țări. Războiul putea începe, ceea ce s-a și întâmplat, la 30 noiembrie, printr-un atac-surpriză al sovieticilor.[93] [94]

între timp, partea sovietică întreprinsese și alte pregătiri. La 10 noiembrie 1939, O.W. Kuusinen, fostul lider al Partidului Comunist Finlandez și membru al Prezidiului Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, aflat acum în exil în URSS, s-a întâlnit cu Stalin pentru a discuta despre „problema finlandeză”.[95] Desigur, în urma deciziilor luate în timpul discuțiilor, la 13 noiembrie, Kuusinen i-a scris lui Arvo Tuominen, secretarul general al Partidului Comunist Finlandez, care, la vremea respectivă, locuia în exil la Stockholm, dându-i instrucțiuni să ajungă la Moscova cât mai curând posibil. După cum avea să descrie mai târziu Văinb Tanner această scrisoare, Kuusinen i-a spus lui Tuominen că „era necesar să se apeleze la niște măsuri mai dure în legătură cu Finlanda... precum cele dorite de multă vreme de Partidul Comunist Finlandez și că lui Tuominen îi va fi încredințată o sarcină care îl va face foarte fericit”.[96] Tuominen, a cărui atitudine în legătură cu Moscova se schimbase în exil, a răspuns la 17 noiembrie că nu poate veni. Nu după mult timp, a primit un ordin verbal de la legația sovietică din Stockholm să plece imediat la Moscova. Cum nici această intervenție nu a avut efectul scontat, la 21 noiembrie a sosit un curier de la Moscova cu o scrisoare din partea Politburoului, în care i se ordona să ia a doua zi avionul de Moscova. Curierul i-a explicat că va fi numit un „guvern popular” finlandez, compus din finlandezi aflați în exil în Uniunea Sovietică. Kuusinen urma să fie președinte,

93 *Ibidem,* p. 84-88.

94 William J. Spahr, *Stalin’s Lieutenants: A Study of Command under Duress* (Novato, 1997), p. 221- 223.

95 Ivo Banac, ed., *The Diary of Georgi Dimitrov* (New Haven, 2003), p. 121.

96 Tanner, *Winter War,* p. 104-105.

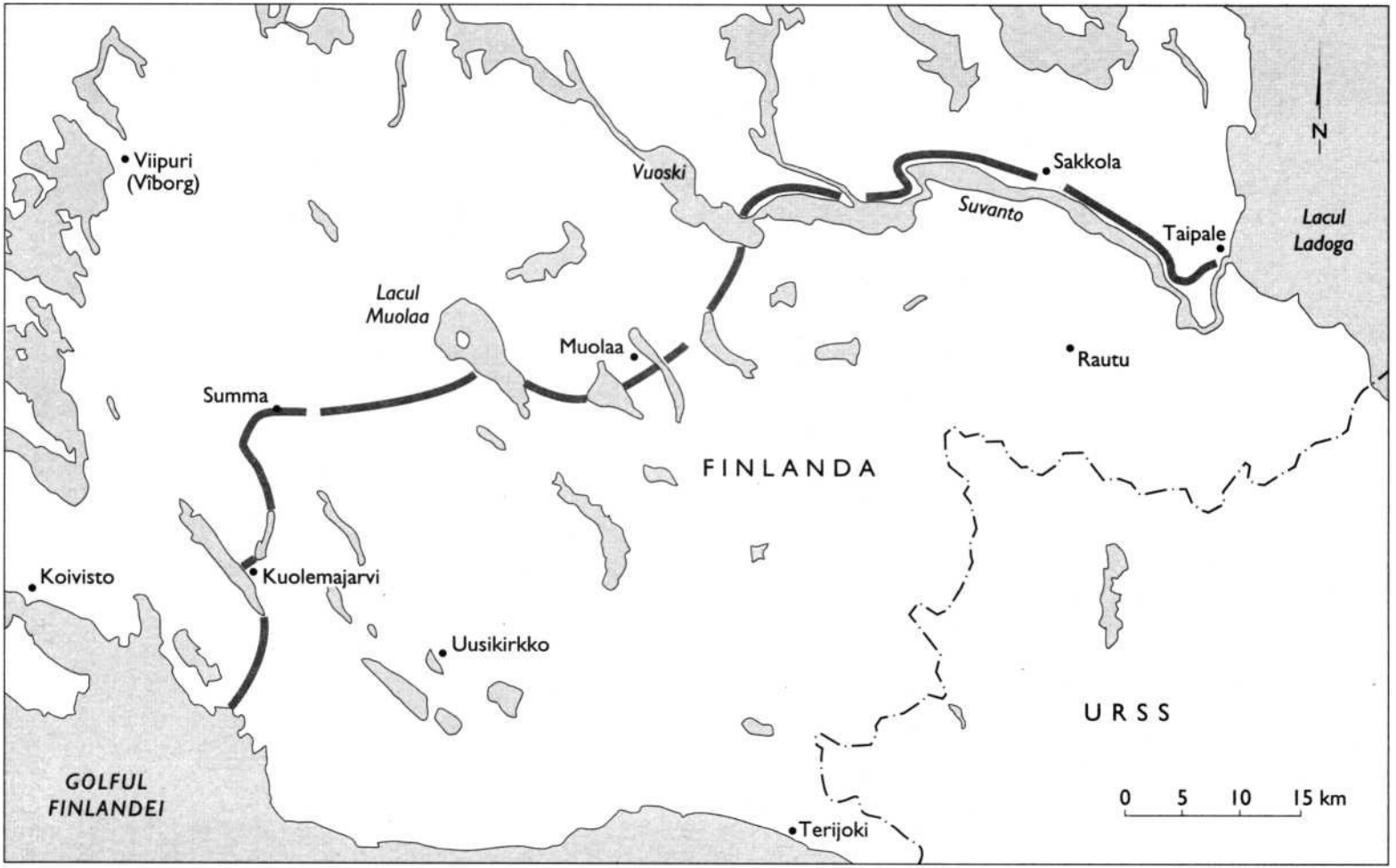

Linia Mannerheim

DAVIDE.M

iar Tuominen, prim-ministru. Tuominen a refuzat încă o dată. Cu toate acestea, conform unui comunicat al TASS din 1 decembrie 1939, la Terijoki, un orășel pe granița fino-sovietică, a luat ființă Republica Democratică Finlandeză (RDF).[1]

La 2 decembrie, Moscova a anunțat semnarea unui tratat între RDF și URSS, prin care RDF era de acord cu toate solicitările URSS de până atunci și altele pe deasupra. Social-democrații finlandezi și alte partide politice au respins din start acest „guvern-marionetă al lui Kuusinen”.[97] [98]

De ce a creat Stalin RDF? Era doar o strategie pentru a liniști Liga Națiunilor, pretinzând că Republica Democratică Finlandeză ceruse Uniunii Sovietice să îi acorde asistență? Dacă așa stau lucrurile, strategia nu a funcționat. La 14 decembrie, URSS a fost eliminată din Liga Națiunilor, cu vot unanim. Chiar credea Stalin, așa cum susține Tanner, că războiul avea să fie doar o plimbare de plăcere până la Helsinki, „unde... trupele sovietice vor fi... aclamate cu bucurie, ca niște eliberatori”?[99]

Conform planului lui Merețkov, Armata 7 a atacat înspre nord, întâmpinând o rezistență puternică din partea finlandezilor. întreagă zonă de frontieră a finlandezilor era puternic fortificată, minată și apărată; trupele Armatei Roșii nu puteau face față finlandezilor bine echipați de iarnă, cu automatele lor Suomi. Principalele forțe ale Armatei 7 nu aveau să atingă Linia Mannerheim până la 12 decembrie. Această zonă fortificată fusese începută în anii 1920. Pentru o perioadă, lucrul fusese întrerupt și apoi reluat, la sfârșitul anilor 1930. Până în vara anului 1939, mii de voluntari participaseră la lucrările de construcție. Se spune că numele de „Mannerheim” fusese folosit mai întâi de jurnaliștii străini cărora le-a fost prezentată în toamna lui 1939. Linia, care acoperea întregul Istm Karelian, de la Lacul Ladoga până la Golful Finlandei, se baza în mare măsură pe obstacole naturale, precum lacuri și râuri. Se întindea în adâncime chiar și 90 de kilometri. Buncărele din beton armat aveau câte două niveluri, ambrazurile de mitraliere și de artilerie, precum și acoperișurile, erau acoperite cu plăci blindate. Alături de terenul mlăștinos și împădurit, Linia Mannerheim era practic impenetrabilă de către infanterie și vehicule blindate. Astfel se explică lipsa de rezultate a Armatei 7, în timp ce Armata 9, care trebuia să înainteze în Finlanda centrală, s-a împotmolit în pădurile dese, permanent hărțuită de trupele de schiori finlandeze, având unele unități, precum Divizia 44 Pușcași, complet

97 *Ibidem,* p. 105. Vezi și M. Yu Miagkov, ed., *Mirovye Voiny XX Veka* (Moscow, 2002), tom 4, p. 160.

98 Tanner, *Winter War,* p. 105-106.

99 *Ibidem,* p. 104.

încercuite. Elemente din divizie au reușit să scape spre frontiera sovietică, abandonându-și echipamentul și proviziile. Unii observatori estimează pierderile sovietice la începutul lui decembrie la 25 000 de morti.

Spectacolul „eroicei Finlande”, care ținea piept colosului sovietic, a înfierbântat opinia publică în Vest și, deși eforturile pentru strângerea de voluntari care

să lupte pentru Finlanda au eșuat, imaginea Uniunii Sovietice în lume a fost puternic șifonată. Mai rău chiar, supunându-și armata acestor înfrângeri umilitoare, Stalin a oferit muniție lui Hitler și generalilor săi, a căror opinie despre Armata Roșie s-a format pe baza experiențelor din Războiul de Iarnă.[1]

Ceva trebuia făcut. Foarte repede s-a creat Armata 13, constând în două corpuri de pușcași, fiecare având în compunere câte două divizii. La 7 ianuarie 1940, s-a creat Frontul de Nord-Vest, sub comanda lui Semen Timoșenko, care fusese adus de la Districtul Militar Kiev. Meretkov a primit comanda Armatei 7 care, împreună cu noua Armată 13, avea să încerce încă o dată să străpungă Linia Mannerheim. Trupele aveau să petreacă următoarele câteva săptămâni în instrucție. Toate eșaloanele acestui nou comandament au fost întărite cu trupe noi și, mai important, cu noi comandanți. Șeful de stat-major al Frontului a fost numit LV. Smorodinov, fost adjunct al șefului Statului Major General. Evgheni S. Ptuhin, un alt veteran al războiului civil din Spania, a fost numit comandant al forțelor aeriene ale Frontului. S-a creat Armata 15, și au fost numiți noii comandanți ai Armatelor 8 și 9, Grigori M. Știern și, respectiv, Vasili I. Ciuikov, ofițeri încercați.

în cadrul ofensivei începute la 11 februarie, Armata Roșie a străpuns Linia Mannerheim, apoi a trecut de cea de-a doua centură de apărare a orașului Viipuri, care a fost capturat. Finlandezii au cerut pace și Războiul de Iarnă s-a încheiat la 13 martie 1940. Tratatul care a urmat a restabilit vechea frontieră, din timpul lui Petru cel Mare. Pierderile sovieticilor au fost enorme, iar lovitura dată prestigiului lui Stalin și Armatei Roșii a fost una dureroasă.[100 101]

Desigur, Stalin știa că era responsabil pentru două dintre cele mai eronate evaluări de dinainte de război - aceea că operația putea fi îndeplinită de Districtul Militar Leningrad de unul singur și aceea că crearea Republicii Democratice Finlandeze avea să funcționeze fie

---

100 Spahr, *Stalin’s Lieutenants, p.* 224; A. I. Gribkov, ed., *Istoria Ordena Lenina Leningradskogo Vo- ennogo Okruga* (Moscow, 1974), p. 150-154; http://www.mannerheim.fi/10 ylip/e mlinja.htm (accesat la 17 octombrie 2004); V. A. Zolotarev and G. N. Sevostianov, eds., *Velikaia Otechestvennaia Vbina, 1941-1945* (Moscow, 1998), tom 1, p. 33.

101 *Ibidem.*

atrăgând susținerea finlandezilor, fie îndepărtând criticile din jurul acțiunilor sovietice. Prin urmare, a căutat un țap ispășitor și l-a găsit în persoana lui LI. Proskurov, șeful Direcției Militare de Informații. De asemenea, era nevoie de atenție și în alte probleme, de ordin strict militar, care se iviseră în timpul războiului. Pentru a încerca o rezolvare și pentru a distrage atenția de la propriul rol jucat în evenimentele și de la deciziile de dinainte de război, Stalin a pregătit o conferință de anvergură, care avea să se țină sub auspiciile Comitetului Central, pentru a revizui lecțiile învățate în urma „operațiilor militare împotriva Finlandei”.

Vor participa comandanții de armate, de corpuri și de divizii, reprezentanți ai Comisariatului pentru Apărare și ai Statului Major General, precum și lucrători politici. Vor discuta eșecurile înregistrate, pornind de la starea forțelor armate și

a echipamentului, sistemul de instruire a trupelor, precum și starea serviciilor de informatii.[1]

Conferința a început la 14 aprilie 1940, la doar o lună de la încheierea războiului, și a durat până la 17 aprilie. Aceasta sugerează graba lui Stalin în ce privește chestiunea. Deși va fi prezent și el, i-a ales în calitate de copreședinți ai conferinței pe Kliment I. Voroșilov, comisarul pentru apărare, și pe Grigori I. Kulik, apropi- ați ai săi de când apăraseră orașul Țarițîn (ulterior Stalingrad, astăzi Volgograd), în timpul Războiului Civil. în acest fel, putea controla agenda discuțiilor și selecția vorbitorilor. Astfel, în dimineața zilei de 16 aprilie, în penultima zi a conferinței, a fost ridicată problema informațiilor incorecte obținute de serviciul de informații. Acest subiect a fost dezbătut din nou în sesiunea de seară și, ultima oară, a doua zi dimineață, Proskurov fiind și el prezent. Conferința s-a încheiat cu decizia de a se crea o comisie care să revizuiască concluziile în urma conferinței. Proskurov se »
număra printre cei numiți în această comisie.[102] [103]

Acuzele privind serviciul de informații au debutat în sesiunea de dimineață a zilei de 16 aprilie, cu Ivan I. Kopeț, comandantul forțelor aeriene din compunerea Armatei 8, în conflictul finlandez, și veteran al războiului civil din Spania.[104] Conform spuselor sale, informațiile

---

102 E. N. Kulkov and O. A. Rzheshevsky, eds., *Zimniaia Voina, 1939-1940: I. V. Stalin I. Finskaia Kampania* (Moscow, 1998), p. 1-6. Materialul extras din ediția rusă a fost comparat cu versiunea apărută în limba engleză, *Stalin and the Soviet-Finnish War, 1939-1940,* ed. Alexander O. Chubaryan and Harold Shukman (London, 2002).

103 Chubaryan and Shukman, *Stalin,* p. 283.

104 Kopeț a devenit ulterior comandant al forțelor aeriene din Districtul Militar Special Bielorus, care a devenit Frontul de Vest la începerea războiului. îngrozit când a văzut că aparatele sale de zbor au fost distruse de Luftwaffe din chiar prima zi de război, Kopeț s-a sinucis.

despre Finlanda disponibile la comandamentul Districtului Militar Leningrad datau din 1917, cele mai recente fiind din 1930: „Nu am avut nimic de la agenții operativi.” Kopeț a fost urmat de Kiril Merețkov, comandantul Armatei 7, care a spus că „nu cunoșteam nimic concret despre Linia Mannerheim. Existau informații, dar acestea nu au ajuns niciodată la noi. De asemenea, am atacat fără un studiu preliminar și fără informații detaliate despre inamic.” Totuși, mai târziu, Merețkov adăuga: „Am acuzat serviciul de informații și agenții săi că nu au înaintat către noi rapoarte detaliate. Aici trebuie să recunoaștem că există limitări; nu se poate să dăm mereu vina pe ei. De exemplu, aveam un album cu fortificațiile inamicului; am putut să ne orientăm cu ajutorul lui. îl țineam pe birou. Dar informațiile culese de agenți nu sunt suficiente, trebuie să avem și o recunoaștere adecvată a frontului.” (Merețkov a citat un exemplu din luptele recente). Apoi l-a întrebat retoric pe Proskurov: „îmi puteți spune cine gestionează operațiile de recunoaștere pe front?”[105]

în sesiunea din seara zilei de 16 aprilie, a fost chemat să ia cuvântul șeful Statului Major General, Șapoșnikov. Acesta a remarcat că serviciul de informații oferise puține detalii despre planul de operații al inamicului: „Am avut la dispo-

ziție, așa cum a spus și comandantul Districtului Militar Leningrad, fragmente de informații despre centurile de fortificații de beton din Istmul Karelian. Acestea nu reprezentau decât informații generale, dar nu cunoșteam adâncimea dispozitivului defensiv, așa cum a remarcat comandantul Districtului Militar Leningrad. Același lucru este valabil și pentru desfășurarea forțelor finlandeze. Serviciul de informații ne-a spus că, pe timp de război, finlandezii nu vor avea decât până la zece divizii de infanterie și batalioane separate. ...De fapt, finlandezii au avut până la 16 divizii de infanterie și alte câteva batalioane autonome.”[106]

Confruntarea între Stalin și Proskurov avea să survină în sesiunea de dimineață a ultimei zile de conferință. Kulik, apărătorul Țariținului, era în scaunul de președinte. Proskurov a început prin a comenta că serviciul de informații a fost pomenit de majoritatea comandanților care luaseră cuvântul. Stalin l-a întrerupt, spunând: „Nu, are să mai urmeze.” Proskurov a replicat că s-ar bucura dacă ar fi așa, apoi a continuat:

„Ce știam despre finlandezi? Considerăm că serviciul de informații avea datele necesare pentru a începe o estimare generală a forțelor de care ar fi fost nevoie să neutralizăm inamicul. Serviciul a raportat

105 Chubaryan and Shukman, *Stalin,* p. 111, 139, 149.
106 *Ibidem,* p. 180.

aceste informații la Statul Major General. Asta nu este ceva ce s-a făcut de către actuala conducere a Direcției Informații, din moment ce datele de bază se refereau la anii 1937-1938. Știam încă de la 1 octombrie 1939 că Finlanda construise pe Istmul Karelian trei linii de apărare și două poziții de legătură. Prima linie defensivă era pentru acoperirea unităților, fiind localizată direct pe frontieră, ancorată pe Lacul Ladoga și Golful Finlandei. ...Fortificațiile acesteia constau în cea mai mare parte din structuri de câmp: tranșee, mitraliere și artilerie. De asemenea, mai existau și structuri antitanc și un număr mic, circa 50, de puncte întărite, din beton, piatră și lemn. Acestea reprezentau așa-zisele poziții defensive înaintate. A doua linie de apărare a fost descoperită de noi la 1 octombrie."

Aici a fost întrerupt de Lev Z. Mehlis, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii: „ 1 octombrie care an?" Proskurov i-a răspuns că anul era 1939 și a continuat cu descrierea celor de-a doua și a treia linii de apărare, a buncărelor de beton „care apăreau în schițele din albumul care se afla mereu pe biroul lui Meretkov". Meretkov a intervenit: „Dar schițele nu corespundeau realității". „Nu este adevărat - i-a răs- pun Proskurov -, rapoartele comandanților de unități și informațiile au demonstrat că majoritatea acestor puncte de foc erau amplasate acolo unde erau indicate și pe schițe." Meretkov i-a replicat că aceasta este o minciună, descriind amplasarea a două dintre aceste puncte. Din nou, Proskurov s-a apărat: „Nu este adevărat". Mehlis a intervenit pentru a întreba când au fost trimise aceste materiale la Statul Major General. Proskurov i-a răspuns că fuseseră trimise înainte de 1 octombrie 1939, continuând: „Până la acea dată, se știa că finlandezii se angajaseră în lucrări de construcție la scară largă. în vara lui 1939, în mai multe rapoarte, se arăta că uriașe cantități de materiale de construcție sunt aduse în zonă, dar nu aveam infor-

mații exacte despre cea de-a doua linie. Toate informațiile legate de fortificații pe care le-am avut au fost introduse pe hărțile de la Leningrad și distribuite unităților. Ce se poate spune despre resursa umană?... Știam că finlandezii aveau 600 000 de bărbați apți să poarte arme. Instruiți nu erau decât înjur de 400 000. în afară de aceștia, existau corpuri de apărare civilă, compuse din bărbați și femei. Cât privește pistolul-mitralieră Suomi, era cunoscut de serviciul de informații încă din 1936. Iar în 1939, am adus detalii suplimentare și fotografii." A început o discuție despre utilitatea armelor semiautomate pentru uzul infanteriei.[107]

Stalin și Proskurov au deviat discuția spre motivele pentru care informațiile despre tacticile de luptă ale finlandezilor au ajuns la trupe

107 *Ibidem,* p. 202-204.

de-abia la mijlocul lunii decembrie. Când Proskurov a încercat să explice că acest tip de informații trebuia extras din arhive, trebuia selectat și declasificat înainte de a putea fi diseminat la unități, Stalin s-a prefăcut că nu știa că materialele de peste graniță erau secretizate și îndosariate conform nivelului de însemnătate. Proskurov a repetat că nu avea permisiunea să facă publice periodicele din străinătate. în acest punct, Stalin i-a spus: „Nu aveți sufletul unui ofițer de informații; aveți sufletul unui om naiv, în cel mai bun sens al cuvântului. Un ofițer de informații trebuie să fie impregnat cu venin, cu fiere; nu trebuie să se încreadă în nimeni. Dacă ati fi ofițer de informatii, ați vedea cum acei gentlemani din Vest se critică unii pe alții: aici ești bun la ceva, acolo la altceva. Ar trebui să vedeți cum se demaschează unii pe alții, își dau în vileag secretele. Dacă v-ați face o idee despre modul în care lucrează partea cealaltă, ați face o selecție și ați aduce-o în atenția conducerii, dar nu, dumneavoastră sunteți prea onest.” Nedându-și seama că, de fapt, se descria pe sine, Stalin a continuat: „Puteți spune că raportul provine dintr-un ziar inexistent, de la un guvern inexistent, ceva de genul acesta, sau din informații străine, și așa mai departe, și apoi să-l diseminați. Trebui să fiți capabil să faceți asta. Eliminați șapoul, dar lăsați substanța, și apoi dați-1 la oameni. Avem și noi ziare, nu-i așa?”. Proskurov a încercat să explice că șefii cei mari nu citesc nimic din ce nu este clasificat. Stalin și-a repetat ideea, dar Proskurov a remarcat că așa ceva necesită personal mai numeros. Când Stalin a spus că „dacă este nevoie, vom crește numărul”, Proskurov a replicat: „Am raportat de cinci ori comisarului pentru apărare despre necesitatea de a ne extinde, dar am fost refuzat, iar acum avem o organizație care de-abia reușește să disemineze literatura secretizată”. Continuând să aducă în discuție ideea de a folosi literatura străină în regim neclasificat, Stalin a comentat că ziarul Armatei Roșii, *Krasnaia Zvezda* (Steaua Roșie), nu făcea nici două parale, ceea ce a condus la o discuție a lui Mehlis cu reprezentantul publicației. Proskurov a încercat să readucă discuția la serviciul de informatii, descriind modul în care sunt utilizate rapoartele de informații de către comandanții de la diferite niveluri. S-a plâns că unii comandanți le țin în seifurile lor, necitite nici după trei luni sau mai mult. în replică, Stalin a remarcat că „trebuie să știi cum să prezinți o mâncare, dacă vrei să fie mâncată”. Proskurov a răspuns: „Dacă materialul ajunge la tine, trebuie

citit. Este tipărit foarte frumos, cu ilustrații, cu fotografii”. Cei doi au continuat o discuție amănunțită despre cum ar trebui publicate informațiile și cum ar trebui primite de cei cărora le sunt distribuite.[1]

Stalin a ridicat o carte de pe masă. „Apare aici dispunerea trupelor

germane?" Proskurov i-a răspuns: „Da, exact." Stalin a continuat: „Nu ar fi trebuit tipărită deloc." „Nici măcar ca material secretizat?", a întrebat Proskurov. „Nu trebuie să descriem asemenea lucruri; nu trebuie să le tipărim deloc. Ar trebui să tipărim știință militară, tehnică, tactică, strategie, compunerea diviziilor și batalioanelor, pentru ca oamenii să aibă idee despre ce înseamnă o divizie, o unitate, artilerie, tehnică, ce unități noi există." Din acest ultim dialog, pare evident că Stalin nu a înțeles natura și scopul serviciului de informații militare și că nu știa mare lucru nici despre armată. Pe de o parte, îl mustra pe Proskurov pentru informații inadecvate în timpul războiului cu finlandezii și, pe de altă parte, susținea că era greșit să faci rapoarte tipărite despre desfășurarea trupelor străine. Sau aceste afirmații reflectau teama adânc înrădăcinată a lui Stalin de a nu-1 ofensa pe Hitler, prin rapoarte asupra amplasării trupelor sale? Nu știm. Dar este evident că Proskurov fusese luat în colimator, în timp ce Stalin se absolvea pe sine de orice vină.[108] [109]

Meretkov a adăugat și el că, întrucât rapoartele erau secrete, nu putea să le ia acasă, iar la birou era prea ocupat să le citească. Stalin a întrebat: „Cine a avut ideea asta?" Proskurov i-a răspuns: „Este vorba despre Ordinul nr. 015 al comisarului pentru apărare." Când cineva din audiență a strigat că „dosarele ar trebui să stea la comandamente", Proskurov a replicat: „Cum puteți explica, tovarășe Voronov [Nikolai N. Voronov, comandant al artileriei], că din 50 de rapoarte trimise Direcției Artilerie, numai șapte au fost citite de două persoane? Erau neclasificate." Proskurov a încheiat discuția întrebându-se de ce comandamentul Armatei 1 ține rapoarte timp de trei luni fără să le distribuie unităților din subordine, așteaptând ca Direcția Informații să facă acest lucru direct. „Asta înseamnă - a continuat Proskurov - că Direcția ar trebui să știe unde se află fiecare unitate? Asta e absurd!" Toți cei prezenți la conferință trebuie că s-au înfiorat cunoscând prea bine secretomania care acaparase conducerea militară și civilă.[110]

Proskurov a trecut la problema ridicată anterior de Meretkov, legată de cine avea responsabilitatea pentru gestionarea misiunilor de cercetare pe front, afirmând că primise sute de scrisori pe această temă. în primele zile de lupte, personalul unităților de cercetare era slab instruit, în ciuda întâlnirii din iunie 1939 între Stalin și Consiliul Militar Superior. Consiliul a decis atunci să plaseze responsabilitatea cercetărilor de pe front Direcției Operații din cadrul Statului Major General și statelor-majore ale districtelor, armatelor, grupurilor de armată, aceasta urmând a se rezolva până la 1 august 1939. „Evident,

108 *Ibidem,* p. 198.
109 *Ibidem.*
110 *Ibidem.*

a continuat Proskurov, acest lucru nu s-a făcut și încă nu se implică nimeni în cercetarea pe front.” A

adăugat că ORB nu erau instruite ca unități de informații. „Ce înseamnă ORB?”, a întrebat Stalin. Proskurov i-a răspuns: „batalioane independente de cercetare *[Otdelnîi Razvedîvatelnîi Batalion}.* Fiecare divizie are câte unul.” „ORB nu sunt utilizate corespunzător - a continuat Proskurov - și nici companiile de cercetare de la nivelul fiecărui regiment.” în timpul campaniei finlandeze, „Armata 7 a preluat departamentul de informații al Districtului Militar Leningrad, celelalte armate nu au avut niciunul.” Stalin l-a întrebat ce ar propune el. Proskurov a sugerat să se urmeze aceeași direcție ca în armatele străine, să se plaseze toate structurile de informații militare în subordinea unui element de stat-major: „Ar trebui să înființăm o unitate în cadrul direcției noastre care să gestioneze cercetările pe front sau să rămânem numai cu informațiile colectate de agenți.”[1]

Apoi Proskurov a trecut la problema legată de diseminare. Comandanții Armatelor 8 și 9, Știern și Ciuikov, se plânseseră că nu primeau rapoarte. S-a descoperit că oamenii din statul-major al tovarășului Smorodinov considerau că ce se petrecea în sectorul Armatei 8 nu interesa Armata 7 și, prin urmare, nu transmiteau mai departe rapoartele. „Asta este o tâmpenie - a tunat Proskurov. Un comandant de armată trebuie să știe ce se întâmplă în sectoarele vecine. Comandanții superiori și inferiori trebuie să cunoască rapoartele de informații. ...Nu putem spune câte mii de vieți am pierdut din cauza lipsei informațiilor.”

Stalin nu a răspuns. Probabil nu dorea să fie atras într-o discuție despre cine era vinovat pentru pierderile uriașe din Războiul de Iarnă. Așa că a schimbat subiectul, întrebând despre un agent din Londra care trimisese rapoarte despre un raid planificat de aviația britanică asupra orașului Baku, dar nu a primit și alte detalii. Aceeași sursă raportase și că 12 000 de soldați de culoare erau aduși în România. Proskurov a spus că sursa nu era un agent, ci atașatul aerului, general-maiorul Ivan I. Cernîi. Stalin i-a răspuns: „Spui că este un om onest. Eu spun că este un om onest, dar și un prost! Mă tem că, dacă agenții dumneavoastră continuă să lucreze așa, nu va ieși nimic din munca lor.”[111] [112]

Meretkov l-a întrerupt, remarcând că ofițerii se tem să intre în serviciul de informații pentru că mai târziu se va spune despre ei că au lucrat peste hotare. Proskurov a fost de acord, observând că „dacă în memoriul personal se trece că ai lucrat peste hotare, această notă

111 *Ibidem,* p. 200.
112 *Ibidem,* p. 201.

rămâne acolo toată viața". Stalin l-a contrazis, argumentând că „avem mii de oameni care lucrează peste hotare. Acesta este serviciul." Ne putem imagina gândurile celor prezenți, toți fiind conștienți că Meretkov și Proskurov aveau dreptate în legătură cu suspiciunile care îi însoțeau pe toți cei care lucrau în străinătate.

Proskurov a adus în discuție dificultățile întâlnite de agenții parașutați la 70 de kilometri în spatele liniilor, inclusiv faptul că mulți agenți, la fel ca și mulți comandanți, erau „infectați cu ideea că vor fi întâmpinați cu flori, dar lucrurile nu stăteau chiar așa." Aceasta era o aluzie voalată la Republica Democratică

Finlandeză, care se presupunea că ar trebui să obțină susținerea^ clasei muncitoare din Finlanda, ideea lui Stalin. Acest comentariu la adresa eșecului planului său, făcut în prezența altora, trebuie că l-a înfuriat pe Stalin, care l-a acuzat pe Proskurov că trimite în Finlanda ruși care nu cunosc limba finlandeză. „Să dați Consiliul Militar Superior o listă cu cei pe care i-ați trimis și unde i-ați trimis." Proskurov i-a răspuns: „Mă bucur că sunteți interesat de aceste probleme, pentru că după această discuție, lucrurile vor merge mai bine." A mai adăugat că „una este să te uiți la un buncăr ca turist, și este cu totul altceva să descrii cum este construit și unde este amplasat exact. Recent am avut parte de un incident amuzant. Skorniakov [Nikolai D. Skorniakov, atașat adjunct al aerului la Berlin] a trimis o telegramă. Dar Kulik i-a ordonat lui Skorniakov să trimită schițe și detalii ale construcției. Nu a putut să ofere aceste detalii, pentru că nu era calificat. Această problemă nu poate fi rezolvată trimițând un turist." Stalin nu a înțeles esențialul și a argumentat că cel mai bine ar fi ca Skorniakov să fie rechemat să prezinte un raport detaliat. Kulik a cerut o pauză.[113]

Astfel, rolul lui Proskurov în conferință se încheiase. Acesta nu-i făcuse nicio concesie lui Stalin, care dovedea o slabă capacitate de a înțelege sensul colectării informațiilor, precum și modul în care acestea erau strânse, analizate și diseminate. Evident, Stalin nu a apreciat felul în care s-a comportat Proskurov vizavi de el, încercând în repetate rânduri să devieze discuția de la aspecte importante către unele mai frivole. Din modul în care Stalin și ceilalți au reacționat la Proskurov și la problemele legate de serviciul de informații, era clar că Proskurov și Direcția Informații condusă de el aveau să fie scoși țapi ispășitori pentru eșecurile din războiul cu finlandezii. In ceea ce-1 privește pe Proskurov, prin referirile negative la mai mulți ofițeri superiori, a părut gata să se confrunte cu oricine ar fi calominat serviciul de informații. Desigur, una era ca Stalin și ceilalți să se

113 *Ibidem,* p. 201-04.

servească de această conferință din aprilie pentru a da vina pe serviciul de informații pentru erorile din războiul finlandez și cu totul altceva, să existe o recunoaștere oficială a acuzației că serviciul de informații nu era corespunzător. Modul prin care avea să se realizeze acest lucru avea să fie actul de transfer al Comisariatului pentru Apărare de la Voroșilov la Timoșenko, în mai 1940; în acest act erau incluse rapoartele șefilor direcțiilor centrale, formulate în prezența lui Jdanov, Gheorghi M. Malenkov, secretarul Comitetului Central, VKP(b), și Nikolai A. Voznesenski, președinte al Comitetului de Planificare al Statului. Paragraful din „Starea serviciului de informatii" menționa următoarele:

„Organizația de informații este unul dintre cele mai slabe sectoare ale Comisariatului pentru Apărare. Nu avem un serviciu de informații organizat și o colectare sistematizată a informațiilor despre armatele străine. Acțiunile Direcției Informații nu sunt corelate cu cele ale Statului Major General. In cadrul Direcției Informații, Comisariatul pentru Apărare nu are un organ care să asigure Armatei Roșii informații despre organizarea, starea, dotarea cu armament și pregătiri-

le pentru desfășurarea forțelor ale armatelor străine. La momentul preluării, Comisariatul pentru Apărare nu dispune de astfel de informații. Teatrele de operații militare și pregătirea lor nu au fost studiate."[1]

Zilele lui Proskurov ca șef al informațiilor Armatei Roșii erau numărate. Chiar în toiul acestor atacuri la adresa serviciului de informații militare al Armatei Roșii, în Vest a început războiul. La începutul lunii aprilie 1940, germanii au ocupat Danemarca și Norvegia, iar la 10 mai au invadat Olanda, Belgia, Luxemburgul și Franța. La 15 mai, olandezii aveau să capituleze, iar belgienii îi vor urma repede, la 27 mai. Până la 4 iunie, forțele britanice aveau să fie evacuate din Franța; Parisul a căzut la 14 iunie, și la 17 iunie, mareșalul Petain a ordonat forțelor franceze să depună armele[114] [115]. Speranțele lui Stalin într-un război de lungă durată între Germania și Aliați aveau să fie sfărâmate - acum trebuia să afle ce va face Hitler în continuare. Părea improbabil, în aceste condiții, ca Stalin să întreprindă vreo acțiune împotriva șefului direcției sale de informații, Proskurov.[116]

114 Din arhivele partidului, *Izvestia TsK KPSS,* no. 1, 1990, p. 203.

115 Pentru o analiză detaliată a operațiilor desfășurate de Wehrmacht în Vest și a motivelor care au condus la căderea Franței într-un timp atât de scurt, vezi Karl-Heinz Frieser, *Mitul Blitzkrieg-ului. Campania din Vesta Wehrmacht-ului. 1940,* Editura Militară, 2010 (n.r.).

116 Deși Franța și Marea Britanie au declarat război Germaniei la 3 septembrie 1939, după ce Hitler le-a ignorat ultimatumurile, trecuseră deja opt

CAPITOLUL 6

Rezidentele din Europa de Vest ale Direcției Informații Militare sovietice

în luna iunie 1940, Direcția Informații Militare sovietică, condusă încă de Proskurov, a produs două rapoarte de informații legate de evenimentele care aveau loc în Europa. Unul reflecta viziunea germană asupra succeselor Wehrmachtului în Franța. Celălalt oferea primele indicii despre ce ar putea face Hitler după înfrângerea Franței.

La 4 iunie 1940, Proskurov i-a trimis lui Stalin primul raport. Acesta se baza pe o vizită la ambasada germană a colonelului Gerhard Matske, atașatul militar german în Tokio. Făcuse o escală la Moscova în drumul de întoarcere la Tokio, după o ședere de două săptămâni, în luna mai, cu o unitate germană, în timpul campaniei acesteia în Belgia și nordul Franței. Aici a povestit despre campanie locotenent-colonelului Hegendorf, adjunctul atașatului militar din Moscova, precum și altor atașați. Sursa a fost probabil Gerhard Kegel (nume de cod KhVS), un agent RU experimentat, care fusese în Varșovia și acum era membru al Secției Schimburi Comerciale la ambasada Germaniei. Kegel a auzit discuția lui Matske cu Hegendorf. Raportul i-a fost trimis lui Stalin, dar nu se știe care au fost reacțiile consilierilor săi militari sau ale lui însuși.

Matske spunea că a fost covârșit de viteza și de forța cu care au înaintat unitățile germane în Țările de Jos și în Franța, destabilizând complet defensiva inamicului. A menționat utilizarea trupelor aeropurtate și de parașutiști în capturarea aeroportului din Rotterdam, precum și traversarea rapidă a Canalului Albert, ceea ce a împiedicat distrugerea podurilor de către apărători.

---

luni și luptele nu începuseră pe uscat, cu excepția unei scurte înaintări franceze în zona de graniță cu Germania, pe care germanii au respins-o în două zile. în urma eșecului Aliaților de a-i sprijini pe polonezi, a rezultat „războiul ciudat”, ceea ce englezii au numit *phoney war,* iar francezii, *la drole de guerre.*

Matske și Hegendorf au comentat că ocuparea rapidă a fortăreței Liege a fost posibilă datorită faptului că unitățile germane au avut posibilitatea să exerseze aceste tehnici și să testeze armamentul din timp. Spre exemplu, tancurile aruncătoare de flăcări fuseseră utilizate asupra unor fortărețe de același gen din Regiunea sudetă, în Cehoslovacia, care fusese cedată de cehi după acordul de la Miinchen din septembrie 1938. Printre noile dotări se numărau bombardierele în picaj care puteau transporta 1 700 de kilograme de bombe, fiecare aparat fiind dotat cu

o sirenă care demoraliza apărătorii. Matske atribuia succesul german instrucției intensive pe care o primiseră unitățile în perioada de pregătire a Campaniei din Vest; pe de altă parte, francezii păreau că toată iarna au dormit.[1]

La două zile după ce Proskurov a trimis primul raport, a primit un al doilea, o telegramă de la atașatul militar sovietic în Sofia, colonelul Ivan F. Dergacev. Acesta trimitea mai departe un raport de la o sursă de încredere despre planurile ulterioare ale germanilor (la acest moment, era evident că Wehrmachtul nu putea scăpa victoria în Franța). Conform acestui raport, „germanii speră să ajungă la un armistițiu cu Franța. Italia va amenința militar Franța și va urma pacea. După încheierea păcii, în decurs de o lună, Germania își va reorganiza armata și, alături de Italia și Japonia, va ataca URSS. Scopul va fi să distrugă comunismul din Uniunea Sovietică pentru a crea acolo un regim fascist. „Sursa garanta pentru corectitudinea acestor informații și cerea să fie trimise la guvernul sovietic; raportul a fost înaintat lui Stalin, lui Molotov și lui Timoșenko.[117] [118] La patru zile de la primirea lui de către Proskurov, Italia i-a atacat pe francezi; la *22* iunie, francezii au ajuns la un armistițiu cu Germania și la 24 iunie, cu Italia. Acum se știe, din arhivele germane, că în mai puțin de o lună, Hitler a dat ordine statului său major să pregătească invazia URSS.

Nu există niciun document de arhivă care să consemneze reacția lui Stalin la acest al doilea raport, dar acesta și cel primit anterior sunt doar două exemple care să dovedească acuratețea informațiilor pe care le primea. Cum au funcționat rezidențele serviciului militar de informații sovietic, pe parcursul anului următor, pentru obținerea de informații despre planurile și acțiunile germanilor? La fel de important, cum a gestionat RU rapoartele care ajungeau la Moscova, cum au fost diseminate și care au fost reacțiile celor cărora le erau

117 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, 20-26.
118 *Izvestia TsK KPSS,* no. 3, 1990, p. 220.

adresate? Deși, în mod normal, rapoartele erau distribuite către Stalin și către alți membri ai conducerii militare și civile, unele erau oprite sau modificate, se pare, pentru a se conforma concepțiilor lui Stalin. Au fost și cazuri când reacția lui Stalin la primirea anumitor rapoarte a fost să le numească „dezinformări", ba chiar amenințând sursele. în acest capitol și în cele două care îl vor urma, vom examina care dintre rezidențele legale și ilegale RU de peste graniță au reușit să aducă cele mai corecte informații, care ar fi putut să-i pună în gardă pe Stalin și conducerea URSS în legătură cu amenințarea germană.

Mai întâi, câteva cuvinte despre sursa RU Gerhard Kegel, sau KhVS, specialistul german pe probleme comerciale de la ambasada Germaniei la Moscova. Pe lângă faptul că, probabil, a produs primul dintre rapoartele lui Proskurov, a adus și alte rapoarte foarte importante despre negocierile pe tema schimburilor comerciale între Germania și URSS, care erau întotdeauna înaintate de către RU, cât mai repede, lui Stalin, Molotov și Mikoian. La 21 iunie 1941, Kegel a rapor-

tat că Germania va ataca URSS la 22 iunie, între ora 3,00 și 4,00 dimineața. Nu există niciun indiciu că acest raport a produs vreun efect asupra lui Stalin, deși trebuie să fi știut că sursa era același agent care adusese informațiile atât de detaliate privind poziția germană în timpul negocierilor de schimb între Germania și URSS.

Totuși, în primăvara lui 1941, când temerile privind o iminentă invazie erau în creștere, nu s-a mai auzit nimic de KhVS. De-abia la 11 iunie a raportat că personalul ambasadei germane va fi gata să fie evacuat din Moscova în șapte zile și că deja se începuse arderea documentelor. Având în vedere poziția sa și accesul la informații, pare ciudat că, între octombrie 1940 (ultimul său raport legat de negocierile de schimb) și 11 iunie 1941, el nu a mai produs nimic despre pregătirile de război ale Germaniei.[1]

Berlin

Dintre toate rezidențele RU ale căror rapoarte sunt disponibile astăzi pentru studiere, cea din Berlin a avut cele mai multe, fiind una dintre cele mai eficiente. Rezidența era condusă de atașatul militar, generalul-maior Vasili I. Tupikov (nume de cod Arnold), asistat de atașatul aerului, colonelul Nikolai D. Skorniakov (nume de cod Meteor); asistenții lor erau Vasili I. Hlopov, Ivan G. Bajanov și Nikolai M. Zaițev. Zaițev era responsabil cu menținerea contactului cu Alta (lise Stobe), rezidentul ilegal în țară, care, la rândul ei, controla sursa

Arieț.[119] [120]

La fel ca la Varșovia, unde produsese rapoarte foarte bune, Arieț și-a continuat misiunea la Berlin, unde a fost distribuit la Secția de Informații a Ministerului german de Externe. La 29 septembrie 1940, a raportat că relațiile dintre URSS și Germania se înrăutățeau și că Hitler intenționa să „rezolve problemele din est în primăvara anului viitor [1941]". Sursa lui era Karl Schnurre, șeful sectorului rus din cadrul Departamentului Economic al Ministerului de Externe.[121]

Arieț a fost cel care, la 29 decembrie 1940, a raportat că aflase „din cercuri foarte înalte" că Hitler dăduse ordin să se înceapă pregătirile pentru un război cu URSS. Mai exact, menționa raportul, „se va declara război în martie 1941". Pe marginea acestui raport, noul șef al RU, Filipp I. Golikov, a scris: „Trimiteți o copie narkomului (comisarul pentru apărare Timoșenko) și șefului Statului Major General." A adăugat și o notă pentru staful său: „Cine sunt aceste cercuri militare foarte înalte? Trebuie mai multe detalii. Concret, cui i s-a dat ordinul?". Apoi a

adăugat: „Cereți mai multă lumină asupra subiectului, apoi ordonați-le să verifice încă o dată. Obțineți de la Meteor un răspuns prin telegraf în cinci zile." Raportul a fost diseminat către Stalin în două exemplare, către Molotov, Timoșenko și Kirill A. Meretkov, șeful Statului Major General. Părea evident că Golikov nu cunoștea experiența lui Arieț sau nivelul lui de acces[1].

La 4 ianuarie 1941, Arieț a confirmat că „avea această informație de la un prieten din armată; mai mult, nu se baza pe zvonuri, ci pe un ordin special al lui Hitler care era strict secret și cunoscut de doar câțiva oameni." La 28 februarie 1941, Arieț a trimis un nou raport, mai detaliat, pe tema pregătirilor de război împotriva URSS: „Persoanele implicate în proiect confirmă cu certitudine luarea deciziei ca războiul cu Rusia să înceapă anul acesta [1941]". S-au format trei grupuri de armate, sub comanda mareșalilor von Bock, von Rundstedt și von Leeb, pregătite să înainteze spre Leningrad, Moscova și Kiev. „începerea atacului a fost stabilită, provizoriu, pentru 20 mai. Pare probabil că se planifică un atac prin învăluire în zona Pinsk, cu o forță

119 Petr I. Ivashutin, „Razvedka Bila Trevogu", *Krasnaia Zvezda,* February 2, 1991. Vezi și Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 202-203.

120 A. Kolpakidi and D. Prokhorov, *Imperia GRU* (Moscow, 1999), tom 1, p. 249. în total, au fost douăzeci și trei de rapoarte de la Berlin, dintre care opt sunt cuprinse în *1941 god,* împreună cu trimiterile la arhive. Restul sunt pomenite în articole scrise de foști ofițeri GRU sau de jurnaliști specializați în informațiile militare.

121 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 274.

de 120 de divizii germane. Printre măsurile premergătoare se numără și detașarea de ofițeri și subofițeri vorbitori de limba rusă la diferite comandamente. în plus, se construiesc trenuri blindate cu ecartament mai mare, ca în Rusia." De la o sursă apropiată de Goring, Arieț a auzit că „Hitler vrea să aducă din Rusia în jur de trei milioane de sclavi pentru a-și îmbunătăți capacitatea industrială".[122] [123]

Informațiile primite de la Arieț erau destul de exacte. Având în vedere experiența sa, aceste informații ar fi trebuit să constituie un punct de plecare solid, pe baza căruia Departamentul Informații al RU să evalueze rapoartele de la alte surse privind pregătirile Germaniei pentru invazie. Din păcate pentru sovietici, la acel moment, Golikov era nou în funcție, iar departamentul schimbase mai mulți șefi. Se pare că rezultatul a fost că acest raport nu a primit atenția cuvenită.

Vasili I. Tupikov a sosit la Berlin în luna decembrie 1940, pentru a ocupa funcția de atașat militar și rezident legal. La sfârșitul anului 1941, după ce a analizat situația din Berlin și a revizuit rapoarte de la sursele rezidenței, inclusiv Arieț, a înaintat lui Golikov o scrisoare destul de ciudată: „Dacă se dovedește că, în această prezentare a concluziilor mele, bat la o ușă deja deschisă, acest lucru nu mă va descuraja. Dacă greșesc și mă veți corecta, vă voi fi recunoscător." Concluziile sale inițiale erau următoarele:

„1. în planurile de război actuale ale germanilor, URSS figurează ca următorul inamic. 2. Cu siguranță, conflictul va avea loc anul acesta." Golikov a transmis scrisoarea mai departe tuturor celor cărora le era adresată, inclusiv șefului Statului Major General, Gheorghi K. Jukov, dar a omis concluziile lui Tupikov.

într-o anexă care descria desfășurarea trupelor germane începând cu 25 aprilie 1941, Tupikov susținea că numărul forțelor germane în vest a fost redus,

în timp ce în est, pe granița cu URSS, acesta creștea. Aceste concluzii, venite din partea responsabilului RU din Berlin, au întărit afirmațiile din raportul lui Arieț. Golikov nu a răspuns personal la scrisoare, ci i-a spus colonelului A.M. Kuznețov, șeful Departamentului 1 (Vest), că „în următoarea corespondență cu Tupikov, va trebui să se răspundă acestei scrisori".[1]

Tupikov nu s-a oprit aici. La 9 mai, a trimis lui Jukov și comisarului pentru apărare Timoșenko un raport în care era descris planul posibil de operații al armatei germane împotriva URSS. „înfrângerea Armatei Roșii - spunea el - va fi finalizată în decurs de o lună sau o lună și

122 *Ibidem,* p. 466. Generalul Filipp I. Golikov l-a înlocuit pe Proskurov la comanda RU în iulie 1940.

123 *Ibidem,* p. 508, 683.

jumătate, cu Germania ajungând pe meridianul Moscovei."[124] [125]

întrucât GRU nu permite accesul la arhivele proprii, nu putem ști ce alte rapoarte au mai fost întocmite de RU Berlin și nici conținutul corespondenței între RU Moscova și grupul din Berlin. Chiar și așa, luând în considerare rapoartele lui Arieț și poziția pe care a adoptat-o Tupikov în aprilie 1941, pare evident faptul că rezidența avea destul de puține neclarități privind intențiile germanilor. Cât despre Tupikov, la întoarcerea de la Berlin, a devenit șef de stat-major al Frontului de Sud-Vest și a murit în vara lui 1941, în apărarea Kievului.

Helsinki

Rezidentul legal al RU în Helsinki era colonelul Ivan V. Smirnov (nume de cod Ostvald); adjunctul său era maiorul M.D. Ermolov. De la această rezidență nu avem decât două rapoarte, din datele de 15 iunie și 17 iunie 1941. Amândouă se bazează pe observații personale și afirmă foarte clar că trupele germane soseau în Finlanda în număr mare. Unul dintre rapoarte, de la sursa RU Brand, afirma că Finlanda începuse mobilizarea și evacua femeile și copiii din orașele mari.[126] Rapoartele au fost confirmate de o telegramă din 18 iunie, descoperită în arhivele Serviciului Federal de Securitate *(Federalnaia Slujba Bezopasnosti* - FSB), de la ambasadorul japonez la Helsinki către ambasadorul japonez la Moscova, în care acesta din urmă era informat despre mobilizarea generală, care includea chemarea femeilor să lucreze în unitățile medicale și pentru pregătirea hranei. Telegrama adăuga că, la granița de est, se ridicau instalații defensive și că în Helsinki erau amplasate baterii de artilerie antiaeriană.[127]

Londra

Dintr-un motiv necunoscut, în materialul RU care i s-a pus la dispoziție academicianului Aleksandr N. Iakovlev pentru a fi inclus în *1941 god,* nu există ni- ciun raport de informații de la rezidența RU din

124 *Ibidem,* tom 2, p. 113-118. Departamentul Vest reprezintă elementul din cadrul RU responsabil cu susținerea administrativă a rezidenței RU din Berlin. In *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia* (New Haven, 1999), Gabriel Gorodețki susține că Golikov a fost cel care a cerut „de la atașatul militar... o evaluare generală a intențiilor germanilor". Nu există niciun indiciu care să susțină faptul că scrisoarea lui Tupikov venea ca răspuns la o solicitare a lui Golikov. Mai degrabă, reprezenta apelul disperat al unui om care vedea că informațiile înaintate de rezidența sa erau ignorate la Moscova.

125 „Sovietskaia Voennaia Razvedka Nakanune Velikoi Otechestvennoy Voiny", *Novaia i Noveis- haia Istoria,* no. 1, 1995, p. 55.

126 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 366, 383.

127[1] *Ibidem,* p. 383.

Londra. Mai mult, nu există nicio referire la Londra nici în cele două volume ale lucrării despre GRU a lui A. Kolpakidi și D. Prohorov, *Imperia GRU.* Aceasta, în ciuda faptului că rezidența RU din Londra era una dintre cele mai mari și mai productive stații RU de peste hotare, atât înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, cât și în timpul acestuia.[1]

Rezident și atașat militar până în august 1940 era generalul-maior Ivan I. Cernîi, care a fost înlocuit de colonelul Ivan A. Skliarov (nume de cod Brion).[128] [129] Un moment important pentru rezidență l-a reprezentat luna martie 1939, când germanii au ocupat Praga, iar guvernul cehoslovac a încetat să mai existe. Serviciul de informații britanic, MI-6, a organizat scoaterea din Praga a colonelului Frantisek Moravec, șeful informațiilor militare cehe, împreună cu unii dintre cei mai buni oameni ai săi și dosarele lui. La scurtă vreme după sosirea în Londra, aceștia s-au întâlnit cu atașatul militar sovietic, generalul-maior Cernîi, pentru a aranja o legătură oficială. Aceasta a fost preluată mai târziu de succesorul lui Cernîi, Skliarov. La un moment dat, se pare că Moravec ar fi fost recrutat de Semen D. Kremer, primind numele de cod Baron. Acest contact clandestin a fost menținut de maiorul Șevțov, separat de legătura oficială. Conform lui Vladimir Lota, recrutarea lui Moravec însemna că RU nu reușise doar recrutarea unui singur agent, ci a întregii rețele de informații a serviciului ceh.[130]

Cel mai bine păstrat secret al rezidenței era infiltrarea reușită în una sau mai multe organizații britanice care aveau acces la ULTRA, criptonim pentru informațiile obținute ca urmare a spargerii codului mașinii ENIGMA germane. în afară de informații legate de ordinea de

128 Detalii interesante despre rezidența RU din Londra au apărut în V. M. Lure și V. Ya. Kochik, *GRU. Dela i Liudi* (Moscow, 2002), și în Vladimir Lota, „Sekretnîi Front Generalnogo Ștaba", *Kras- naia Zvezda,* 2 noiembrie 2002.

129 Printre membrii rezidenței (adesea servind și ca membri ai misiunii militare sovietice în Marea Britanie) se numărau Semen D. Kremer (nume de cod Aleksandr, Serghei); atașatul adjunct al aerului, maiorul Boris F. Șevțov; atașatul adjunct al armatei de uscat, maiorul Anatoli Lebedev; Ivan M. Kozlov (nume de cod Bilton); generalul-maior Aleksandr F. Sizov, atașatul militar pe lângă guvernele polonez, ceh și iugoslav din exil; și mulți alții - decriptori, șoferi și secretari.

130 Lure and Kochik, *GRU. Dela i Liudi,* p. 83. Este greu de făcut diferența între rolul lui Moravec ca aliat angajat într-o relație oficială și afirmația că fusese recrutat în secret și utilizat ca agent. In *Special Tasks* (New York, 1994), p. 223, Pavel Sudoplatov susține că Moravec (pe care Sudoplatov îl numește Muravitz) a fost recrutat de rezidentul NKVD în Londra, Ivan A. Ciceaev, care avea în sarcină și reprezentanții serviciilor de informații ale guvernelor aliate în exil. Lăsând deoparte problema relațiilor lui Moravec cu serviciile sovietice, acesta a menținut, fără îndoială, o legătură apropiată și neîntreruptă cu MI-6 și cu Direcția de Operații Speciale britanică *(Special Operations Executive* - SOE). Vezi David Stafford, *Churchill and Secret Service* (New York, 1997), p. 240-241, și John H. Waller, *The Unseen War in Europe* (New York, 1996), p. 232-235.

bătaie germană și de desfășurarea trupelor, aceste surse ar fi putut oferi informații ULTRA excelente asupra acțiunilor întreprinse de Luftwaffe în toamna anului 1940, pentru scoaterea din uz a stațiilor de comuni-

cații și a altor instalații create inițial în sprijininul unei invazii germane a Insulelor Britanice. Acestea nu aveau să mai fie ocupate cu personal după 10 ianuarie 1941, ceea ce reprezenta un indiciu că germanii renunțaseră la planurile de invadare a Angliei, indiferent de ce se spunea în operațiile lor propagandistice. Oare Stalin - care credea orbește că Hitler nu avea de gând să atace URSS înainte de a cuceri Anglia - a văzut aceste rapoarte? Le-a crezut? Nu avem de unde să știm.[1]

Cea mai bună imagine a activităților rezidenței RU din Londra în 1940-1941 provine din interceptările VENONA ale mesajelor între Londra și Moscova.[131] [132] Ofițerii rezidenței acopereau efectele raidurilor aeriene germane asupra producției britanice de armament, asupra transportului feroviar, asupra porturilor și asupra moralului populației. Aceștia trimiteau rapoarte despre măsurile luate de britanici pentru apărarea antiaeriană, despre tehnicile germane de bombardament, despre ordinea de bătaie a britanicilor și organizarea defensivă împotriva unei posibile invazii germane. O atenție sporită se acorda colectării de informații despre tacticile germane în timpul bătăliei pentru Franța, de la militarii britanici care fuseseră implicați. Pentru toate acestea, rezidența nu se baza doar pe agenți recrutați, ci și pe ajutorul primit din partea membrilor Partidului Comunist Britanic, numiți și „prietenii”. [133]

Paris și Vichy

Rezidentul RU din Paris (mai târziu, în Vichy, după înfrângerea Franței și instaurarea guvernului Petain) era atașatul militar, generalul Ivan A. Susloparov; adjunctul său era Makar M. Volosiuk, atașatul adjunct al aerului (nume de cod Rato). Lor le raportau doi rezidenți ilegali, Henri Robinson (nume de cod Harry) și Leopold Trepper (nume de cod Otto). Se crede că Robinson, care era agent sovietic în Franța încă din anii 1930, a fost sursa pentru un raport de la Rato, din 3

131' Stafford, *Churchill,* cap. 11.

132 Mesajele GRU între Londra și Moscova reprezintă doar o mică parte din cele 2 900 de mesaje ale serviciilor de informații sovietice descifrate de criptologii americani și britanici și declasificate începând cu iulie 1995. De-a lungul vremii, proiectul a avut mai multe criptonime, dar versiunea sa declasificată este cunoscută ca VENONA.

133 VENONA, ”GRU Messages between London and Moscow”, Historical Monograph 5, p. 4-5.

aprilie 1941, în care erau descrise regimul german de ocupație, cele trei zone existente - interzisă, ocupată și neocupată - scopul lor și tipul de activități care se desfășurau în fiecare dintre acestea. Raportul este asemănător celui înaintat de Robinson la 30 ianuarie. în 1940-1941, Robinson a trimis foarte multe informatii despre deplasarea trupelor germane spre est și despre construcțiile defensive pe coasta Atlanticului. De asemenea, a trimis informații despre fabricile franceze care lucrau pentru armata germană, precum și despre controalele poliției și documentele de identificare necesare în Franța ocupată și neocupată.

într-un raport din 20 septembrie 1940, Harry se îndoia că germanii doreau cu adevărat să invadeze Anglia, întrucât pregătirile lor erau mult prea evidente.

La 4 aprilie 1941, Harry afirma că germanii nu mai luau în considerare o invazie a Angliei, deși vor continua bombardamentele.[1]

Cât despre Trepper, alias Jean Gilbert, acesta a ajuns în Franța în vara lui 1940 și a început să dezvolte o nouă acoperire și să obțină surse. La 21 iunie, l-a informat pe rezidentul Susloparov că „comanda Wehrmachtului a încheiat transferul trupelor la granița sovietică și mâine, 22 iunie, va ataca pe neașteptate Uniunea Sovietică". Când Stalin i-a citit raportul, a scris pe margine: „Această informație este o provocare a englezilor. Aflați cine este autorul acestei provocări și pedepsiți-1!".[134] [135]

Elveția

Singurele informații suplimentare pe care le mai avem pentru sursele agenți RU în Europa de Vest provin din Elveția, unde activa rețeaua ilegală condusă de Alexander Rado (nume de cod Dora). Deși cele mai bune informații de la această rețea aveau să vină după invazia germană din 1941, unele rapoarte au fost întocmite în iarna și primăvara lui 1941. La 21 februarie 1941, de exemplu, Dora a trimis un raport la RU Moscova bazat pe informații provenind de la șeful informațiilor din Statul Major General elvețian. Conform sursei, „Germania are 150 de divizii în est. ...Ofensiva germană va începe la sfârșitul lunii mai". Pe marginea raportului, Golikov a scris: „Aceasta este probabil... dezinformare. Trebuie să-i atragem atenția lui Dora". Golikov scria acest lucru când și alte surse raportau despre intențiile

134 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 17. Vezi și Thierry Wolton, *Le Grand Recrutement* (Paris, 1993), p. 319-371.

135 A. G. Pavlov, „Sovietskaia Voennaia Razvedka Nakanune Velikoy Otechesvennoy Voiny", *Novată I Noveishaia Istoria,* no. 1, 1995, p. 59.

germanilor și despre ritmul accelerat al acumulării de trupe la granița vestică a Uniunii Sovietice. Nu putem decât să tragem concluzia că Golikov știa că Stalin este convins că Germania nu va ataca Uniunea Sovietică în 1941 și nu a îndrăznit să înainteze un raport care îl contrazicea.[136]

La 6 aprilie 1941, Dora nota că toate diviziile motorizate germane erau în est. Raportul din 2 iunie este interesant: „Toate diviziile motorizate germane de la granița cu Uniunea Sovietică sunt în permanentă stare de alertă. ...în comparație cu perioada aprilie-mai, pregătirile de-a lungul frontierei cu URSS se desfășoară mai puțin evident, dar cu o intensitate sporită." La 22 aprilie, subsursa Poisson (neidentificată) îi raporta lui Dora că, conform editorului-șef al ziarului *Basler Nachrichten,* mai mulți înalți oficiali din Berlin anticipau începerea campaniei din Ucraina la 15 iunie. Se așteptau să întâmpine o rezistență slabă.[137]

Un alt raport al lui Dora, din data de 19 mai, de această dată provenit de la Diane (neidentificată), este atribuit atașatului militar elvețian la Berlin. Acesta pare să conțină genul de bârfe care pot fi vehiculate pe circuitele diplomatice,

aparent încărcate cu temele standard de dezinformare utilizate de germani. După ce comentează că „informațiile despre propusa campanie germană în Ucraina provin din cele mai de încredere surse germane și sunt valide", Diane afirmă că „aceste surse adaugă că ofensiva va începe numai atunci când flota engleză nu va mai putea intra în Marea Neagră și când armata de uscat germană se va stabili în Asia Mică. Următorul obiectiv al germanilor va fi capturarea Gibraltarului și a Canalului Suez, pentru a putea alunga flota engleză din Marea Mediterană." Dacă nu erau dezinformări, capturarea Gibraltarului și alungarea flotei britanice din Mediterana nu puteau fi decât simple închipuiri. Franco le refuzase germanilor accesul la Gibraltar prin Spania, iar flota britanică administrase o înfrângere severă marinei italiene la Taranto.[1]

Ultimul raport de la Dora anterior invaziei este datat 22 iunie și conține detalii despre ordinea de bătaie a armatei de uscat germane, însă nimic despre invazie.[138] [139] Această enumerare a contribuțiilor rețelei Dora confirmă faptul că cele mai bune rapoarte de aici au venit de-abia mai târziu.

---

136 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 676.
137 Alexander Rado, *Pod psevdonimom Dora* (Moscow, 1976), p. 90.
138 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 224.
139 Rado, *Pod psevdonimom Dora,* p. 90.

CAPITOLUL 7

Rezidentele din Europa de Est ale Direcției Informații Militare sovietice

» »

în Europa de Est se poate descoperi același amestec de surse-agenți ca și în Europa de Vest. Existau surse care aveau acces la informații de nivel înalt, care trimiteau rapoarte de primă mână, și existau și surse care nu aveau la dispoziție decât contacte sociale, care repetau bârfe și informații fără substanță, pe bază de zvonuri. Informațiile obținute de la această a doua categorie de surse conțineau, cel mai brobabil, dezinformări ale germanilor. Totuși, Stalin desconsidera informațiile valide, catalogându-le drept dezinformare. Din această cauză, poporul său avea să plătească un preț exorbitant.

București

Cea mai bună sursă de informații din Europa de Est era rezidența RU din București, condusă de colonelul Grigori M. Eremin (nume de cod Eșcenko), a cărui acoperire era aceea de secretar 3 la ambasada sovietică. Eremin condusese anterior Secția România/Balcani din cadrul Departamentului 1 la centrul RU Moscova. Adjunctul său era Mihail S. Șarov (nume de cod Korf). Sursele excelente ale acestei rezidențe erau ofițerul de presă de la ambasada germană, Kurt Volkisch, și soția sa, Margarita (nume de cod AVS și LTsL); celelalte surse în general confirmau și completau informațiile transmise de AVS. Dacă Stalin și ceilalți din conducerea politică și militară a Uniunii Sovietice au luat aceste rapoarte în serios, este greu de înțeles cum de nu au avut cunoștință despre pregătirile germane pentru invadarea URSS.

Iată cum descria RU Moscova importanța lui AVS: „AVS are posibilitatea să intre în contact direct cu activitățile desfășurate la ambasada germană la București. El cunoaște toate activitățile

desfășurate de germani în România. A fost instruit de serviciul german de informații să mențină legătura cu organizațiile ucrainene anti-sovietice din România și știe despre planurile și măsurile lor îndreptate împotriva URSS. Are multe cunoștințe printre înalții oficiali ai Ministerului de Externe ger-

man și se bucură de încrederea lor. AVS este în relații apropiate cu Gerstenberg, atașatul aerului în România, care îndeplinește sarcini speciale pentru guvernul său." Ca o recunoaștere a importanței lui AVS, Centrul RU din Moscova l-a trimis pe Mihail Șarov la rezidență în primul rând pentru a menține contactul cu el. Legendarea lui Șarov drept corespondent TASS îi oferea o libertate de mișcare mai mare în cadrul comunității și un motiv să aibă întâlniri ocazionale cu AVS sau cu soția acestuia, LTsL.[1]

Având în vedere informațiile la care avea acces, Centrul din Moscova i-a încre- dințat lui AVS aceste sarcini: „Raportați despre activitățile Germaniei în România și, de asemenea, despre blocul anglo-francez în Italia. Urmăriți activitățile naționaliștilor ucraineni în România și raportați despre eforturile Germaniei de a-i folosi... împotriva URSS." Rapoartele sale erau trimise lui Stalin, Molotov, Timoșenko, Jukov și altora din conducerea superioară. La 1 martie 1941, AVS descria o vizită la Berlin, unde „multă lume vorbea despre un iminent atac al Germaniei asupra URSS. Departamentul Rus al înaltului Comandament german lucrează intens la asta." Raportul din Arhiva Centrală a Ministerului Apărării (vezi nota 2) redă textul integral și repetă cuvânt cu cuvânt fragmentul privind „iminentul atac al Germaniei", dar, înainte de asta, afirmă că „o operație la scară mare împotriva Insulelor Britanice ...este considerată improbabilă, deoarece această operație este prea riscantă și va fi însoțită de pierderi grele." Secțiunea finală a raportului se încheie, totuși, cu afirmația că zvonurile despre planurile germane pentru un război împotriva URSS sunt implantate deliberat, pentru a crea nesiguranță la Moscova și pentru a servi scopurilor militare ale Germaniei pe viitor. Ultima frază spune: „Posibilitatea executării unui atac asupra URSS de către trupele germane concentrate în România este exclusă la Berlin." Acest raport le-a fost trimis lui Stalin, lui Molotov, Timoșenko, Voroșilov, Dimitrov, Beria și Jukov. Fiecare destinatar l-a putut interpreta cum a dorit. Probabil Stalin a respins ideea că Germania abandonase planurile de invazie a Angliei, o idee care contravenea convingerii sale - dorite de dezinformarea germană - că Hitler nu va ataca URSS decât după ce Anglia va capitula. Probabil nu a crezut fragmentul care descria pregătirile germane pentru un atac asupra URSS și a preferat

ultima frază.[140] [141]

La 13 martie, Kopeț, o altă sursă a rezidenței RU din București, raporta că întrebase un ofițer SS: „Când vom porni împotriva Angliei?”. Ofițerul i-a răspuns că nu mai existau planuri pentru invazia Angliei. „Fiihrerul nici măcar nu se mai gândește la acest lucru. Vom continua să luptăm împotriva Angliei cu aviația și cu submarinele.” O a doua sursă, Korf, raporta că un maior german care locuia în casa unei subsurse, afirma că „ne-am schimbat planul complet. Ne vom îndrepta spre est, împotriva URSS. Vom obține cereale, cărbune și petrol din URSS,

iar acestea ne vor permite să continuăm războiul împotriva Angliei și Americii.” Aceste rapoarte îl confirmă pe AVS, în legătură cu decizia germanilor de a abandona planurile de invadare a Angliei.[1]

La 24 martie 1941, RU București înainta un raport primit de la AVS, în care se menționa că ambasadorul german, baronul Manfred von Killinger, care se întorsese de la Berlin la 23 martie, câștigase bătălia birocratică cu șeful SS Heinrich Himmler în legătură cu cine avea să aibă susținerea Germaniei - dictatorul Ion Antonescu sau gruparea ultranațională antisemită Garda de Fier[142] [143]. Himmler și alții probabil susțineau Garda de Fier datorită ideologiei ei, dar Killinger, oficial de rang înalt al Partidului Nazist, care se bucura de o mare influență și care fusese numit ambasador în 1940, a reușit să-l convingă pe Hitler că Germania ar trebui să-l susțină pe Antonescu. AVS raporta că, în timpul întâlnirilor de la Viena, Goring și Antonescu discutaseră rolul României în viitorul război cu URSS, pe fundalul înmulțirii vocilor care cereau războiul împotriva Uniunii Sovietice. „Conducerea militară germană s-a îmbătat cu succesele de până acum și susține că războiul cu URSS va începe în mai”, susținea AVS. La 26 martie, acesta, revenit de curând la București de la Berlin, l-a întrebat pe consilierul ambasadei, Hamilcar Hoffmann, ce părere are despre zvonurile despre un război iminent cu URSS. Hoffmann i-a răspuns povestindu-i discuțiile avute cu Mihai Antonescu, nepotul dictatorului și ministru[144] de justiție în guvernul său. Conform lui Mihai Antonescu,

---

140 Vladimir Lota, *Krasnaia Zvezda,* March 27, 2004, p. 5.

141 *Ibidem.* în urma comparării textului, acest raport din articolul lui Lota este probabil același ca și cel datat 1-2 martie 1941, din Arhiva Centrală a Ministerului Apărării Federației Ruse, op. 24119, d. 1, p. 296-303, citat în Aleksandr N. Yakovlev, *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 706, 708.

142 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 768-769, 775-776.

143 Confruntarea dintre legionari și Ion Antonescu fusese tranșată în favoarea celui din urmă încă de la sfârșitul lunii ianuarie 1941 (n.r.)

144 în timpul procesului „marii trădări naționale”, din mai 1946, Mihai Antonescu a declarat că între el și Ion Antonescu existau „legături de rudenie”,

Ion Antonescu fusese informat neoficial de către Hitler, în ianuarie 1941, despre planurile Germaniei de a ataca URSS. Au urmat, la Viena, discuțiile detaliate cu Hermann Goring pe tema mobilizării României și a pregătirilor de război. In opinia lui Mihai Antonescu, „Antonescu a promis Germaniei că România va participa activ la campania împotriva URSS. Luna critică va fi luna mai.”[145]

Tot la 26 martie, colonelul Eremin a trimis un raport de la o altă sursă, Nemeș, un ofițer român de stat-major în rezervă. Acest raport sporește importanța informațiilor primite de la AVS despre planurile germane de război împotriva URSS. Nemeș susținea că „Statul Major General român deține informații sigure că în do- uă-trei luni, Germania va ataca Ucraina. în același timp, germanii vor ataca Statele Baltice, sperând în declanșarea unei revolte împotriva URSS. ...Românii vor participa la acest război alături de germani și vor primi Basarabia.” De asemenea, Nemeș descria pregătirile de război care se aflau în desfășurare în Moldova româ-

nească. După ce a citit raportul, Golikov a ordonat ca informațiile să fie verificate cu cele deținute de colonelul Pavel V. Gaev, șeful Departamentului de Informații al Districtului Militar Odessa, care acoperea și el activitățile românești.[1]

La 30 martie, AVS aducea adăugiri la raportul anterior privind întâlnirea de la Viena între Antonescu și Goring. Se presupunea că s-a ajuns la un acord în care se stipula că Germania va asigura armament pentru douăzeci de divizii românești și atât. Antonescu dorea să mobilizeze mai multe trupe, dar, în viziunea germanilor, o mobilizare mai extinsă ar fi afectat însămânțările de primăvară. AVS continua: „în fiecare sector, inclusiv în cel al prezenței germane în România, amenințarea crescândă a frontului german împotriva URSS devine mai evidentă.”[146] [147]

La 14 aprilie, AVS raporta despre mai multe discuții avute de ambasadorul Killinger cu Antonescu, după întoarcerea de la Berlin. Pe de o parte, îi dădea lui Antonescu asigurări că Hitler „îl considera ca fiind singura persoană din conducerea României capabilă să asigure dezvoltarea stabilă a României”. Pe de altă parte, îi amintea că România nu are de ce să se teamă de un atac sovietic și că URSS nu trebuie provocată. Cât privește Basarabia, Antonescu o va primi înapoi,

afirmând că „mama Mareșalului Antonescu este vagă rudă cu tatăl meu”. Cu același prilej, Ion Antonescu susținea că Mihai Antonescu „este rudă după tată cu mine, tatăl lui era văr de-al doilea cu mama mea”. în martie 1941, Mihai Antonescu nu mai era ministru (n.r.)

145 < *Ibidem,* p. 788-789, 797.

146 *Ibidem,* p. 798.

147 *Ibidem,* p. 805-806.

dar Berlinul va fi cel care va stabili momentul când se va întâmpla aceasta. La 20 aprilie, AVS adăuga că pregătirile de război împotriva URSS erau în plină desfășurare. Remarca faptul că Berlinul nu dorise ca România să participe în războiul împotriva Iugoslaviei, deoarece dorea ca Statul Major General român să se concentreze asupra „pregătirilor de război în Moldova și a desfășurării trupelor aici cu ajutor german". Aceste operații avansau acum „în coordonare cu misiunea militară germană". De asemenea, „trupele germane din Iugoslavia vor fi readuse în România și vor fi concentrate pe frontul rus. ...Data începerii atacului asupra URSS va fi de la 15 mai la începutul lunii iunie." Acest raport al lui AVS se încheia cu informații despre întărirea dispozitivului de apărare antiaeriană din jurul Ploieștiului și despre sosirea din Germania a „emisarilor" ucraineni care vor fi trimiși în zonele de graniță cu Bucovina și Basarabia, „pentru a organiza grupuri de spionaj și sabotaj". Vor fi trimiși în zone din Uniunea Sovietică „pentru a iniția revolte țărănești și a executa acte de sabotaj".

Aceste rapoarte de la AVS au fost confirmate, la 23 aprilie, de Vraci, o altă sursă a rezidenței RU București. Un colonel din misiunea aerului germană îi spusese că „unul sau două raiduri aeriene vor dovedi impotența Rusiei..., la începutul războiului, în mai; până în iulie, totul se va sfârși." Un alt ofițer superior explica victoria Germaniei în următorii termeni: „Principalul nostru avantaj este că păstrăm mereu inițiativa. La fel vom face și în confruntarea cu URSS. Vom demoraliza armata rusă din prima lovitură. Cel mai important lucru - să păstrezi mereu inițiativa." Raportul se încheie cu detalii despre dislocarea trupelor germane în România.[148]

La 5 mai, rezidența RU București a transmis un nou raport al lui AVS, în care era citat un ofițer dintr-o unitate a Luftwaffe dislocată în România, care tocmai se întorsese de la Berlin: „Deși, inițial, data începerii operațiilor militare împotriva URSS urma să fie 15 mai, în legătură directă cu evenimentele din Iugoslavia, aceasta a fost mutată acum la mijlocul lunii iunie." AVS afirma că ofițerul respectiv era convins că acest conflict era iminent. Gerstenberg, una dintre cele mai bune surse ale lui AVS (conform Centrului RU Moscova), vorbea despre războiul ger- mano-sovietic ca despre ceva „de la sine înțeles" și susținea că „toate eforturile sale în serviciu sunt dedicate acestui eveniment". Tot el remarca faptul că „luna iunie va marca începutul războiului. ...Armata Roșie va fi înfrântă în patru săptămâni. Aviația germană va distruge nodurile de cale ferată, drumurile, aerodromurile din vestul URSS, în cel mai scurt timp posibil; armata rusă astfel

148 *Ibidem,* tom 2, p. 77-78, 98-99, 107-108.

imobilizată va fi încercuită și divizată de unitățile blindate germane și va avea soarta armatei poloneze." Mai mult, Gerstenberg se îndoia de posibilitatea unor atacuri ale aviației ruse pe teritoriul României, pentru că „amplasarea unităților aeriene ruse era cunoscută de germani și acestea vor fi scoase din luptă încă din prima zi de război".[1]

In urma discuției avute cu un cetățean german proaspăt sosit de la Berlin, AVS raporta, la 28 mai, că „pregătirile pentru acțiunea militară a Germaniei împotriva URSS avansează sistematic. ...Pregătirile de luptă înaintează ca după ceas, ceea ce face ca începutul lunii iunie să fie un termen realist." Un aspect esențial în raport era menționarea faptului că Hitler nu-și dezvăluia complet planurile cu privire la URSS în discuțiile cu aliații. Cu toate acestea, „măsurile luate de germani pentru o campanie împotriva URSS se iau cu maximă precizie. ... [Alfred] Rosenberg, care a fost desemnat să preia în locul lui Ribbentrop aspectele de ordin politic legate de «complexul rusesc», lucrează acum direct cu generalul [Alfred] Jodl [șeful Secției Operații din cadrul înaltului Comandament german]. Se implică activ în pregătirea campaniei împotriva URSS. ...Toate pregătirile urmează să fie încheiate la mijlocul lunii iunie. ...Războiul împotriva URSS nu prezintă nicio problemă din punct de vedere militar. ...în două-trei luni, trupele germane vor fi în Urali." în concluzie, AVS repeta punctul său de vedere, conform căruia „germanii continuă să se pregătească de un război împotriva noastră."[149] [150]

Informațiile de la rezidența RU din București și de la AVS au stat la baza raportului special din 7 iunie 1941, despre „Pregătirile României pentru război", care se încheia cu aceste cuvinte: „Ofițerii din Statul Major General român susțin cu insistentă că, în conformitate cu declarațiile neoficiale ale lui Antonescu, între România și URSS va începe în curând războiul." Raportul a fost diseminat către Stalin, Molotov, Voroșilov, Timoșenko, Beria, Kuznețov, Jdanov, Jukov și Malenkov. întrucât niciodată România nu ar ataca de una singură Uniunea Sovietică, raportul ar fi trebui să aibă ceva impact. Desigur, nu a avut.[151]

Evident, AVS a avut o contribuție extrem de valoroasă la informațiile RU despre planurile și intențiile germanilor. Ce s-a întâmplat cu el? Când a început războiul, membrii ambasadei sovietice au fost internați și apoi trimiși înapoi în URSS. AVS a rămas cu ambasada germană, dar a pierdut legătura cu Șarov. RU a încercat să infiltreze agenți în România, pentru a încerca reluarea contactului, dar

149 *Ibidem,* p. 170-171. Vezi și Lota, *Krasnaia Zvezda,* March 27, 2004, p. 5.
150 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 271-272.
151 *Ibidem.* Vezi și Lota, *Krasnaia Zvezda,* March 27, 2004, p. 5.

această operație nu a reușit. AVS și soția sa efectuau deplasări la Berlin, unde au contactat-o pe Alta, în speranța că ea ar putea găsi o modalitate de a transmite informațiile lui AVS la RU. Nu s-a reușit nimic, iar Alta însăși a fost arestată de către Gestapo și ulterior executată. După cum avea să se dovedească, nu i-a trădat pe AVS și pe soția acestuia. Aceștia au rămas mai departe în cadrul ambasadei germane la București până la intrarea Armatei Roșii în România, după care s-au întors în URSS.

AVS a fost de acord să continue să lucreze pentru RU până la sfârșitul războiului. Când a fost anunțată împărțirea Germaniei în patru zone de ocupație, AVS a contestat decizia, susținând că a fost luată ca răspuns la o solicitare sovietică. Din acest motiv, a refuzat să mai lucreze cu RU, iar el și familia sa au fost trimiși în GULAG, după cum confirmă un decret al Ministerului pentru Securitatea Statului al URSS din data de 16 ianuarie 1952. Au fost eliberați numai după moartea lui Stalin, dar nu au fost repuși în drepturi. în octombrie 2003, când primul dintre articolele lui Vladimir Lota despre AVS intra în atenția oficialilor din Biroul Procuraturii bieloruse, cazul lor a fost redeschis. Sentința din 1952 a fost revocată și au fost reabilitați post-mortem. Unul dintre fii a murit în GULAG; al doilea fiu a supraviețuit și trăiește astăzi în Germania.[152]

Belgrad

Până când Belgradul avea să fie distrus de Luftwaffe, iar Iugoslavia avea să fie ocupată de Wehrmacht, în aprilie 1941, rezidența RU din Belgrad dispunea de legături excelente cu Statul Major General iugoslav. Din informațiile de aici și din alte surse, RU Belgrad a putut produce rapoarte valoroase, atât despre situația din Balcani, cât și despre intențiile Germaniei de a invada URSS.

Rezidentul legal RU în Belgrad era atașatul militar, generalul-maior Aleksandr G. Samohin (nume de cod Sofokl). Atașatul militar adjunct era colonelul Mihail S. Maslov; secretarul atașatului militar era căpitanul Andrei A. Vasilev. Viktor Z. Lebedev (nume de cod Blok), a cărui legendare era cea de consilier în cadrul reprezentanței politice, așa cum erau denumite ambasadele sovietice la acea vreme, era foarte activ în cadrul comunității diplomatice din Belgrad. La începutul anului 1941, rezidența răspundea solicitărilor RU din Moscova legate de deplasarea trupelor germane în România și în Balcani. Un raport din 21 ianuarie 1941

152 Lota, *Krasnaia Zvezda,* March 27, 2004, p. 5. Nu este clar motivul pentru care autoritățile bieloruse s-au interesat de cazul lui AVS și al familiei sale.

concluziona că, la momentul respectiv, în România se aflau 14 divizii germane, confirmând astfel interesul Germaniei pentru protejarea petrolului românesc și pentru extinderea poziției sale în Balcani. La aceeași dată, declarațiile ambasadorului german la Belgrad, făcute în cadrul unei ședințe închise în ambasadă, dezvăluiau legătura - din punctul de vedere al germanilor - între evenimentele din Balcani și relațiile viitoare între Germania și URSS. Conform ambasadorului, Balcanii „trebuie incluși în Noua Ordine a Europei, dar URSS nu va fi niciodată de acord cu aceasta; prin urmare, războiul între cele două părți este inevitabil”.[1]

La 14 februarie, rezidența RU a obținut informațiile deținute de Statul Major General iugoslav despre amplasarea și forța diviziilor germane. Raportul menționa 127 de divizii în Europa de Est, cinci în Scandinavia și 50 de-a lungul Canalului Mânecii. Restul se aflau în rezervă, în Germania, în Franța ocupată (11) și în Italia (cinci). Forțele germane aflate în România constau în trei divizii de tancuri, patru divizii motorizate și 13 divizii de infanterie. Intr-o notă marginală, Golikov ordona Departamentului Informații să „disemineze acest raport însoțit de o hartă”.[153] [154]

La 9 martie 1941, agentul Rybnikar a primit de la ministrul curții regale informația că Statul Major General german refuzase un plan de atac asupra Insulelor Britanice; următoarea sarcină avea să fie cucerirea Ucrainei și a Baku-ului, care vor avea loc în aprilie sau mai, același an.[155]

La 4 aprilie, generalul Samohin scria către RU Moscova: „Concentrarea trupelor germane de-a lungul graniței cu URSS, de la Marea Neagră la Marea Baltică, declarațiile revanșarde prost deghizate ale României cu privire la nordul Bucovinei, trimiterea de «instructori» [germani] în Finlanda, reacția binevoitoare la adresa mobilizării suedezilor, noua deplasare a trupelor germane în Guvernământul General [Polonia ocupată] și, în sfârșit, transformarea țărilor balcanice în aliați ai Germaniei nu ne permit să excludem ideea că Germania are intenții militare în legătură cu țara noastră, cu atât mai evidente în cazul în care Germania reușește să se stabilească pe țărmul Mării Adriatice și Mării Egee.” Diplomația germană pare că le spunea țărilor balcanice: „Rețineți... urmează să începem un război cu URSS, în șapte zile vom fi la Moscova, alăturați-vă nouă până nu va fi

153 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 572.

154 *Ibidem,* p. 650.

155 *Ibidem,* p. 736. Vladislav Rybnikar (nume real) era redactorul-șef al influentului ziar belgră- dean *Politika (V.* M. Lure and V. Ya. Kochik, *GRU Dela i Liudi* [Moscow, 2002], p. 97).

prea târziu”.[156]

în aceeași zi, Samohin a trimis un mesaj de avertizare obținut de ofițerul rezidenței RU Lebedev, în care se afirma că „germanii trimit trupe în Finlanda; trimit o forță considerabilă, care constă în zece divizii de infanterie și trei de tancuri în Ungaria, prin Austria și plănuiesc să atace URSS în luna mai. Punctul de pornire în acest sens va fi cererea ca URSS să se alăture Axei și să-i asigure asistență economică... Germanii au trei grupări îndreptate împotriva URSS: *Konigsberg,* sub

comanda lui Rundstedt, *Cracovia,* sub comanda lui Blaskowitz sau List, și a treia, *Varșovia,* sub comanda lui Bock.”[1]

Lucru de înțeles, rezidența din Belgrad estima începerea atacului german asupra URSS la începutul lunii aprilie. Având în vedere prăbușirea rapidă a rezistenței iugoslave (până la 17 aprilie, Wehrmachtul distrusese orice opoziție), rezidența nu avea de unde să știe despre decizia lui Hitler din 30 aprilie de a amâna invadarea URSS cu patru săptămâni. Cu toate acestea, informațiile obținute de Samohin de la sursele iugoslave, atât timp cât s-a mai putut, au confirmat liniile directoare ale intențiilor germane cu privire la Uniunea Sovietică.

Budapesta

Rezidența RU din Budapesta ilustrează cel mai elocvent problemele cu care se confruntă o rezidență lipsită de resurse, în afară de câteva surse-agenți și câteva contacte în comunitatea diplomatică și în guvernul gazdă. Rezidentul legal în Budapesta era atașatul militar, Nikolai G. Liahterov (nume de cod Marte), care a ajuns acolo în iunie 1940. Avea un asistent, un secretar și un șofer. Rezidența dispunea de doar două surse-agenți, cu numele de cod Vagner și Slovak, dar nu se cunoaște nimic despre experiența lor sau la ce surse aveau acces. Primul raport disponibil al acestei rezidențe este din data de 21 martie 1941, afirmând răspicat: „Toată lumea consideră, la momentul de față, că o ofensivă a Germaniei împotriva URSS este de neimaginat înainte de înfrângerea Angliei.” Aceste informații proveneau din rândul atașaților militari. Atașatul militar italian afirma că „germanii pregătesc patru divizii de parașutiști și până la treizeci de divizii de infanterie pentru a se deplasa pe nave rapide, ca avangardă a invaziei Angliei”. Având în vedere că Germania nu avea decât o singură divizie de parașutiști, Divizia 7, aceste informații par a nu fi altceva decât pură dezinformare germană. Un element esențial în aceasta era ideea

156 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 24.

că Germania nu va putea și nici nu va dori să lupte pe două fronturi - prin urmare, războiul cu URSS nu va începe până când Anglia nu va capitula.[157] [158]

La 13 martie 1941, rezidentul a raportat următoarea „gălușcă", obținută de la serviciile maghiare de informații militare, unde fusese invitat: „Printre membrii corpului diplomatic circulă zvonuri false despre pregătirile Germaniei, Ungariei și României de a porni o ofensivă împotriva URSS, despre mobilizare în Ungaria și despre trimiterea de trupe numeroase la granița maghiaro-sovietică. Aceasta nu este altceva decât propagandă britanică." Lui Liahterov i s-a spus să viziteze

Ucraina Carpatică și să vadă cu ochii lui dacă zvonurile sunt false. Când acest raport a ajuns la Moscova, Golikov a ordonat Direcției Informații să informeze rezidența că raportul a fost diseminat conducerii. Informarea rezidenței că un raport produs de aceasta a fost înaintat conducerii era ceva neobișnuit. Majoritatea diseminărilor se făceau conform unei liste standard de distribuție, către anumite adrese. Se poate specula că Golikov a acționat în acest fel pentru că știa că descrierea pregătirilor germane pentru ofensiva împotriva URSS drept „propagandă britanică" rezona cu viziunea lui Stalin despre acestea.[1]

Un alt raport, din 15 martie, era dedicat în principal deplasărilor de trupe germane în Balcani. La 24 aprilie, Liahterov a transmis o împărțire a armatei germane pe divizii; informația fusese obținută de la „colegi" din comunitatea ata- șaților militari. Existau mai multe erori, așa cum se întâmpla adesea cu rapoartele bazate pe zvonurile care circulau pe aceste canale. De exemplu, raportul se referea la „cinci divizii de parașutiști... dintre care patru sunt dislocate în Norvegia", în timp ce Germania nu dispunea decât de una singură.[159] [160]

La 30 aprilie, rezidența raporta despre întoarcerea în Ungaria a

157 *Ibidem,* p. 24-25. Numele comandanților „grupărilor" germane erau evident amestecate. „Konigsberg" avea să fie Grupul de Armate Nord, sub comanda lui von Leeb. „Varșovia" avea să fie Grupul de Armate Centru, al cărui comandant era, într-adevăr, von Bock. „Cracovia" era probabil Grupul de Armate Sud, al cărui comandant era von Rundstedt, nu Blaskowitz sau List. Totuși, raportul confirma alte informații, cum ar fi faptul că erau trei direcții principale de atac, așa cum susținuse prima dată Arieț de la Berlin.

158 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 704.

159 *Ibidem,* p. 710.

160 *Ibidem,* tom 2, p. 112. Intr-o notă pe margine, Golikov remarca că raportul conținea mai multe erori, fără să menționeze numărul diviziilor de parașutiști.

diviziilor germane care luptaseră în Iugoslavia. Soldații susțineau că, după o scurtă permisie, urmau să fie trimiși în Polonia. La Budapesta și la București, continuau zvonurile despre un război iminent între Germania și URSS. Raportul oferea informații și despre unitățile ungare desfășurate acum în estul Ungariei. Deși nu era menționată sursa pentru aceste informații, Golikov a ordonat să fie incluse în raportul special din 5 mai, observând că este important să se cunoască destinația trupelor germane care părăseau Iugoslavia. Un raport din 1 mai remarca deplasarea trupelor germane de la Belgrad în Polonia, în timp ce cele din România înaintau spre granița sovietică. O a doua secțiune a acestui raport conținea următoarea frază: „In rândul trupelor germane umblă zvonul că, în douăzeci de zile, Anglia nu va mai fi considerată un factor de importanță militară și războiul cu URSS va deveni inevitabil în viitorul apropiat." O notă a Direcției Informații menționa că prima parte a raportului, cea despre deplasarea trupelor către granița sovietică, va fi utilizată în rezumatele speciale, dar nu și a doua parte, despre inevitabilitatea războiului cu Uniunea Sovietică. Acest lucru demonstrează că Golikov și subordonații săi nu doar că prezentau tendențios informațiile din rapoarte pentru a-l mulțumi pe Stalin, dar și eliminau din acestea orice idei care contraveneau convingerilor acestuia.[161]

Ultimul raport disponibil de la rezidența din Budapesta era din data de 15 iunie 1941; cita ca sursă un agent slovac. în primul paragraf se afirma că trupele germane părăseau Belgradul cu destinația Polonia, în timp ce trupele din centrul României se deplasau la granița sovietică. în al doilea paragraf, sursa enunța di-

rect: „Germanii vor încheia desfășurarea strategică a trupelor până la 15 iunie. Este posibil să nu atace URSS imediat, dar se pregătesc să o facă. Ofițerii discută deschis despre asta." Reacția în scris a lui Golikov: „Hai să discutăm." Din comentariile de pe margine ale Direcției Informații, se pare că numai primul paragraf a fost diseminat către Stalin, Molotov, Voroșilov, Timoșenko și Jukov.[1]

Praga

După ce germanii au ocupat Praga în martie 1939 și au transformat teritoriile cehe în protectorat german (Slovacia a primit „independența" ca satelit al Germaniei), ambasada sovietică din Praga a devenit consulat general. Rezidentul legal RU în Praga, din 1939 până în 1941, era Leonid A. Mihailov (nume de cod Rudolf), care lucra la consulat sub pseudonuimul Leonid E. Mohov. Rezidența era foarte

161 *Ibidem,* p. 128-129, 150.

activă în coordonarea mai multor rețele de agenți RU și în menținerea contactelor cu rezistența cehă.[162] [163] Totuși, două rapoarte au avut ca temă iminenta invazie germană. La 15 aprilie 1941, rezidența din Praga raporta că, „conform cuiva din cercul de persoane apropiate ministrului de externe german Ribbentrop, se știe că, sub conducerea Germaniei, s-au purtat discuții despre o invazie a URSS. Data a fost stabilită provizoriu pentru 15 mai. Pregătirile pentru agresiune vor fi camuflate sub forma unor pregătiri la scară extinsă în vederea unei lovituri decisive împotriva Angliei."[164]

La 17 aprilie 1941, rezidentul legal RU în Praga a transmis mai departe un raport, de la o sursă din cadrul firmei Skoda, despre care afirma că lucrează cu RU din patriotism, în urma ocupării țării sale: „înalta conducere germană a ordonat să se oprească imediat producerea de armament greu sovietic la uzinele Skoda. Ofițeri superiori germani dislocați în Cehoslovacia au spus prietenilor că diviziile germane se concentrează la granița vestică a URSS. Se crede că Hitler va ataca URSS în a doua jumătate a lunii iunie." Sursa acestui raport era probabil agentul rezidenței RU Vladimir Vrana, care a fost angajat la divizia de export a Skoda la scurtă vreme după ocuparea țării de către germani. La trei zile după ce acest raport i-a fost trimis lui Stalin, Golikov l-a primit înapoi cu comentariile lui Stalin scrise cu roșu: „Provocare a englezilor! Cercetați!"[165]

Sofia

In ceea ce privește extinderea și nivelul rețelelor de agenți, rezidența RU din Bulgaria datora mult legăturilor tradiționale de limbă și de religie între Rusia și Bulgaria. Descrierea acestor rețele în lucrările recent publicate despre RU dezvăluie un număr impresionant de agenți și de surse ale acestora în rândul oficialităților bulgare și în forțele militare bulgare. La un moment dat, Sofia a reprezentat principalul centru RU în Balcani. Una dintre cele mai bune surse era

162 *Ibidem,* p. 365. Pare probabil ca reacția în scris a lui Golikov pe acest raport, despre care știa că contravine dorințelor și viziunii lui Stalin, să fi fost înregistrată numai pentru uz intern. în orice caz, șeful Departamentului de Informații, Dronov, a ordonat ca în raportul special să fie inclus numai primul paragraph.

163 Lure and Kochik, *GRU Dela i Liudi,* p. 91-92.

164 A. G. Pavlov, „Sovietskaia Voennaia Razvedka Nakanune Velikoy Otechestvennoy Voiny", *Novaia I Noveishaia Istoria,* nr. 1, 1995. Din nefericire, nu există mențiuni în arhive despre cum a reacționat Golikov la comentariile raportului legate de dezinformare. Totuși, dintre toate rapoartele ale tuturor rezidențelor, aici găsim cea mai exactă și mai directă descriere a fazei „invazia Angliei" din planul de dezinformare german.

165 Ismail Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU* (Frederick, 1984). Vezi și Lure and Kochik, *GRU Dela i Liudi,* p. 92.

Vladimir Zaimov (nume de cod Azorski), care trecuse în rezervă ca general-maior și inspector al artileriei, în 1936. Zaimov avea contacte extinse în rândul ofițerilor din forțele armate bulgare, care cooperau cu el datorită vederilor lor proruse și anti- germane. La începutul lunii aprilie 1941, Zaimov înainta către Iakov S. Savcenko, ofițerul legal al rezidenței cu care menținea legătura, un raport în care menționa că Germania plănuia să atace URSS în luna iunie. Având în vedere această sursă și altele (unele vor fi descrise mai jos), pare surprinzător că numai un număr mic de rapoarte de la rezidența din Sofia apar în lucrarea lui Aleksandr N. Iakovlev, *1941 god.*[1]

Din octombrie 1939 până în martie 1941, rezidentul și atașatul militar din Sofia a fost colonelul Ivan F. Dergacev. Adjunctul său era Leonid A. Sereda (nume de cod Zevs), care a ajuns în Sofia în decembrie 1940 și a fost rezident legal din martie până în iunie 1941.[166] [167] Primul raport, din data de 27 aprilie 1941, cuprinde următoarea afirmație a unui general german, într-o discuție cu un prelat bulgar: „Germanii pregătesc un atac asupra URSS. ...Toți ofițerii care au cunoștințe de limba rusă sunt trimiși la Berlin pentru o instrucție specială, după care vor fi dislocați în zona frontierei sovietice. Vor fi asistați de emigranți „albi", care cunosc limba ucraineană."[168]

Unul dintre cele mai neașteptate aspecte, care va fi reluat în informările ulterioare ale rezidenței, îl reprezintă insistența asupra unei prezențe militare germane în Turcia. La 9 mai, agentul Mărgărit raporta că „trupele germane din vestul Macedoniei se deplasează prin Turcia spre Irak, în coloane aprobate oficial!" Raportul revenea apoi la informații despre relațiile sovieto-germane: „Germania se pregătește să deschidă ostilitățile împotriva URSS în vara lui 1941, înainte de recoltă. în două luni, vor începe incidentele pe granița sovieto-germană. Lovitura va veni din teritoriul polonez, pe mare, împotriva Odessei, și din Turcia, împotriva Baku-ului." Rezidentul adăuga că informațiile despre prezența trupelor germane în Turcia provin de la agentul Boevoi, printre sursele căruia se număra Jurin, șeful Direcției Justiție Militară din cadrul Ministerului bulgar al Apărării și membru al Consiliului Militar Superior. Golikov a adăugat pe margine următorul comentariu: „Sofia a raportat de două ori că trupele germane se deplasează prin Turcia spre Irak, cu aprobare oficială. Este adevărat?"[169]

La 14 martie 1941, sursa Belvedere a oferit informații foarte bune

166 Lure and Kochik, *GRU Dela i Liudi,* p. 75-82.
167 *Ibidem,* p. 75-76.
168 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 121.
169 *Ibidem,* p. 179-180.

despre o întâlnire între Țarul Boris și feldmareșalul Walther von Brauchitsch și despre utilizarea de către germani a tancurilor aruncătoare de flăcări în campania din Iugoslavia. „în Turcia există cel puțin trei sau patru divizii, în drum spre Siria", adăuga el. Rezidentul, ca răspuns la un mesaj de la Moscova, susținea că nu „insista asupra veridicității acestor rapoarte", dar considera că „este necesar să relateze că primise rapoarte despre deplasarea trupelor germane pe teritoriul Turciei dintr-o a treia sursă. Vecinii [aici, rezidentul vorbește despre rezidența NK.GB] care lucrează la aceeași problemă au aceleași informații." Chestiunea trebuie că a fost cumva rezolvată, deoarece aceasta este ultima dată când este menționată în informările disponibile. Cum s-a ajuns aici este greu de spus. Turcia nu făcea parte din programul de dezinformare german de la 15 februare 1941, dar Moscova era foarte îngrijorată în legătură cu influența germană în Turcia. Astfel, cererile de informații ale Moscovei despre activități ale Germaniei în care să fie implicată Turcia, odată transmise spre agenții rezidenței Sofia, ar fi putut să-i stimuleze să livreze răspunsurile solicitate, fie că erau adevărate, fie că nu. în orice caz, atât Boevoi cât și Jurin raportau ulterior că „conducerea militară superioară germană nu are nicio intenție de a ataca Turcia."[1]

Raportul din 15 mai, provenit de la o altă rețea a rezidenței, Kosta, se referă la revenirea unităților germane din Grecia. „Infanteria, unități motorizate din Armata 12, revin din Grecia, prin Sofia, cu destinația România. ...Din 20 mai, unitățile bulgare vor fi trimise în Grecia ca trupe de ocupație."[170] [171] La 27 mai 1941, Boevoi raporta că „trupe germane, artilerie și muniții sunt trimise încontinuu din Bulgaria în România... pe drum spre granița germano-sovietică." în comentariul său asupra raportului, Golikov a ordonat rezidentului RU să „plaseze oameni pe ruta pe care se deplasează coloanele germane, pentru a face observații și a raporta în consecință. Eșcenko [rezidentul RU din București] este în urmă cu evenimentele." Și aici, Golikov a dat dovadă de lipsă de cunoștințe privind sursele rezidenței. Cea mai bună sursă a lui Boevoi era generalul-maior Jurin, șeful Direcției Justiție Militară. S-ar părea că Golikov și Departamentul Informații ar fi putut găsi niște misiuni mai bune pentru Boevoi și ofițerii din rezidența sa decât să stea pe marginea drumului și să urmărească trecând trupele germane.[172]

La 13 iunie, Boevoi raporta că, „conform informațiilor de la Jurin, Fiihrerul a decis să atace URSS înainte de sfârșitul acestei luni. Germanii au desfășurat mai mult de 170 de divizii la granița sovietică." RU Moscova a răspuns întrebând: „Care este sursa acestor

170 *Ibidem,* p. 198-199.
171 *Ibidem,* p. 211.
172 *Ibidem,* p. 266.

informații?” Răspunsul: „Acest lucru a fost spus de către ministrul apărării bulgar Teodosi Daskalov la o întâlnire a Consiliului Militar Superior bulgar.” Mai mult ca sigur, sursa acestui important raport era Jurin. Nu se știe cum a reacționat conducerea militară sovietică la aceste informații.[173]

Ultimul raport disponibil de la rezidența din Sofia, anterior invaziei din 22 iunie, aparține rețelei Kosta. La 20 iunie 1941, un emisar german spunea că „în 21 sau 22 iunie se așteaptă o ciocnire militară. In Polonia se află 100 de divizii germane, 40 în România, 6 în Finlanda, 10 în Ungaria și 7 în Slovacia. în total sunt 60 de divizii mecanizate.” Un curier de la București raporta că „în România s-a încheiat mobilizarea și se așteaptă ca operațiile militare să înceapă în orice moment.”[174]

Puțin câte puțin, din informările rezidențelor RU din Europa de Est se putea crea tabloul pregătirilor germane pentru invadarea URSS. Evenimentele din Grecia și din Iugoslavia decalaseră orarul inițial, dar rapoartele afirmau clar că pregătirile pentru ziua X nu fuseseră abandonate, ci doar amânate.

173 Lure and Kochik, *GRU Dela i Liudi,* p. 76.
174 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 398.

CAPITOLUL 8

CINE SUNTEȚI DVS., DR. SORGE? STALIN NU A AUZIT DE DVS.

Tabloul creat de rezidențele RU din Europa de Est și de Vest avea să fie întărit de rapoarte din Japonia, care a devenit principalul câmp de operații pentru RU în Extremul Orient, în perioada imediat anterioară invaziei germane din 22 iunie 1941. La Tokio exista o rezidență legală, condusă de Ivan V. Gușcenko, care a fost atașat militar din februarie 1940 până în iunie 1942. Doi dintre subordonații săi - Serghei L. Budkevici (care a fost în Tokio din 1936 până în 1941) și Viktor S. Zaițev (care a lucrat acolo din iulie 1940 până în februarie 1942) - serveau ca legături cu „bijuteriile coroanei" rezidenței RU, rețeaua creată și condusă de rezidentul ilegal Richard Sorge (nume de cod Ramsay). Sorge era o adevărată pacoste pentru Stalin, trimițând mereu predicții sumbre despre o invazie a URSS de către Germania, chiar avertizându-1 pe Stalin în legătură cu data exactă. Ca o ironie, la sfârșitul războiului, se presupune că Stalin ar fi afirmat că Moscova a avut un agent la Tokio care valora cât „un corp de armată sau chiar o armată întreagă". Nu același lucru spusese mai devreme despre Sorge.[175]

Sorge a fost subiectul atâtor cărți, articole, pagini web și conferințe pe teme de istorie, încât ar fi imposibil să acoperim aici toate detaliile legate de viața sa. Totuși, câteva aspecte generale din biografia sa sunt importante. Sorge s-a născut la Baku, Rusia, dintr-un tată german și o mamă rusoaică, la 4 octombrie 1895. Familia s-a mutat în Germania în 1897. Sorge a servit în armata imperială germană în Primul Război Mondial, a terminat universitatea și s-a înscris în Partidul Comunist German în 1919. în 1924, a plecat să lucreze pentru Comintern, la Moscova. A fost recrutat pentru informațiile militare sovietice de Ian Karlovici Berzin și, în 1930, a fost trimis la Shanghai, China, și apoi, în

175 V. M. Lure and V. Ya. Kochik, *GRU. Dela i Liudi* (Moscow, 2002), p. 234, 355, 389, 395.

1933, în Japonia. în 1935, a făcut o vizită în Uniunea Sovietică, a revenit la Tokio și a rămas acolo până când, fiind arestat în octombrie 1941, a fost executat în noiembrie 1944. Cât lucra la Tokio ca jurnalist pentru *Frankfurter Zeitung,* a devenit membru al partidului

nazist, bucurându-se de totală încredere din partea atașatului militar german (mai târziu, ambasador), Eugen Ott, și a altor oficiali ai ambasadei germane. Adesea, îl va ajuta pe Ott să-și redacteze corespondența diplomatică și va avea astfel acces la informatii sensibile, secrete, trimise de Berlin.

Sorge a repurtat o mare victorie în 1938, când s-a împrietenit cu ofițerul de contrainformații trimis de la Berlin de amiralul Wilhelm Canaris pentru a participa la interogarea de către japonezi a generalului NKVD G. S. Liușkov, care dezertase în Manciuria. Intr-o telegramă primită pe tema Liușkov, RU îl îndemna pe Sorge să „facă orice și să se folosească de orice mijloace disponibile pentru a obține copii după documentele care urmau să fie primite de la armata japoneză de către reprezentantul lui Canaris. Să obțină copii după documentele primite de acesta de la Liușkov.”[1] Sorge a copiat imediat mare parte din raport și a trimis copiile la Moscova.[176] [177] Interogatoriul lui Liușkov a adus informații despre modul în care NKVD evalua sistemul de apărare în zona de graniță între Manciuria și Mongolia, despre starea echipamentului și moralul scăzut al forțelor sovietice. Totuși, amenajările executate în timpul verii și sosirea generalului Jukov au permis Armatei Roșii să-i învingă decisiv pe japonezi în septembrie 1939 în bătălia de la Halhin Gol, la granița dintre Republica Populară Mongolă și Manciuria ocupată de japonezi.

La 18 noiembrie 1940, Sorge a fost unul dintre primii care au adus informații despre pregătirile de război ale Germaniei împotriva URSS; la 28 decembrie, acesta raporta că în zona Leipzig fusese creată o nouă armată de rezervă, care avea în compunere patruzeci de divizii.[178] în aceeași zi, în mesajele 138 și 139, comenta că fiecare nou sosit de la Berlin la ambasada Germaniei vorbea despre cele optzeci de divizii desfășurate la granița sovietică cu România. Sorge afirma că scopul era ca, prin aceasta, să se influențeze politica sovietică. Dacă URSS „începe să aibă activități împotriva intereselor germane, așa cum s-a

176 Materiale și interceptări pentru cazul Sorge ale Ministerului Comunicațiilor și guvernului Coreei sub ocupație japoneză (predate forțelor americane de ocupație în 1945), p. 4.

177 Robert Whymant, *Stalin’s Spy: Richard Sorge and the Tokyo Espionage Ring* (New York, 1998), p. 104-105.

178 Viktor Anfilov, *Doroga k Tragedii Sorok Pervogo Goda* (Moscow, 1997), p. 195; Ovidy Gorchakov, „Nakanune iii Tragedia Kassandry”, *Gorizont,* no. 6, 1988, p. 31.

întâmplat în Țările Baltice, germanii ar putea ocupa teritoriu pe linia Harkov-Moscova-Leningrad. ...Germanii știu că URSS nu va risca așa ceva, întrucât conducerea sovietică este conștientă, mai ales după campania finlandeză, că va dura douăzeci de ani ca Armata Roșie să devină o armată modernă precum cea a Germaniei".[179] La 1 martie 1941, Sorge raporta că douăzeci de divizii germane fuseseră aduse din Franța la granița sovietică - acestea se adăugau celor optzeci de divizii deja aflate acolo.[180] O altă serie de telegrame descria complicațiile apărute în urma intereselor divergente de până

atunci ale germanilor și japonezilor în ceea ce privește relațiile cu URSS. Un mesaj din 10 martie 1941 dezvăluia că „japonezii sunt interesați de un atac-surpriză împotriva Singapore-ului, ca o modalitate de a conferi Japoniei un rol mai activ în Pactul Anti-Comintern. Pe de altă parte, germanii nu ar fi interesați de un atac japonez în Singapore decât dacă America rămâne neimplicată în război și dacă Japonia n-ar mai putea fi de folos ca un factor de presiune asupra URSS". La 15 martie, Sorge a raportat despre conținutul unui mesaj de la Ribbentrop către ambasadorul Ott: „Vă cer să faceți orice vă stă în putere pentru a-i convinge pe japonezi să înceapă o ofensivă imediată împotriva Singapore-ului." Ott adăuga că „statul major general german consideră declanșarea operațiilor militare împotriva Singapore-ului drept singura garanție împotriva unui atac al Armatei Roșii în Manciuria".[1] Un memorandum RU care rezuma mai multe mesaje ale lui Sorge prezenta discuțiile între ambasadorul Ott și prim-ministrul japonez Fumimaro Konoye. Cum Konoye nu pomenea nimic despre un atac asupra Singapore-ului, ambasadorul a ridicat el însuși problema. Prim-ministrul remarca faptul că chestiunea Singapore-ului părea să-i intereseze pe toți. Mai târziu, într-o discuție cu Sorge, ambasadorul întreba dacă Sorge ar putea să-i influențeze cumva pe japonezi să atace în Singapore. La rândul lui, Sorge a transmis întrebarea la RU din Moscova. în două telegrame, datate 10 mai, una bazată pe un raport de la atașatul naval german și cealaltă de la ambasadorul Ott, Sorge arăta foarte clar că „atât timp cât Japonia continuă să primească materii prime din Statele Unite, nu va ataca Singapore". în ciuda presiunilor germane în favoarea unei acțiuni împotriva Singapore-ului, japonezii continuau să tragă de timp.[181] [182]

179 A. G. Fesiun, *Delo Rikharda Zorge: Neisvestnye Dokumenty* (Moscow, 2000). Dacă nu se indică altfel, documentele din această publicație sunt porțiuni declasificate din Dosarul Sorge (Delo Zorge) din arhivele GRU.

180 Gorchakov, „Nakanune", p. 31.

181 Fesiun, *Delo Rikharda Zorge,* documentele 136, p. Ill; 140, p. 113; 143, p. 114-115.

182 *Ibidem,* documentele 144, p. 115-116; 146; 147, p. 117.

Problema principală, cea a relațiilor germano-ruse, nu va rămâne multă vreme în fundal. La 2 mai 1941, Sorge discuta pe această temă cu ambasadorul Ott și cu atașatul naval. Au căzut de acord că, după încheierea operațiilor împotriva Iugoslaviei, vor urma două date esențiale în relațiile germano-ruse: „Prima dată - momentul încheierii recoltei. După strângerea recoltei, războiul împotriva URSS poate începe oricând, întrucât tot ce-i mai rămâne Germaniei de făcut este să adune recolta. Al doilea moment critic va fi marcat de negocierile între Germania și Turcia. Dacă URSS creează vreo greutate în ceea ce privește acceptarea din partea Turciei a solicitărilor germane, războiul va deveni inevitabil." Cei doi germani adăugau: „Posibilitatea ca războiul să pornească în orice moment este foarte mare, deoarece Hitler și generalii săi sunt convinși că războiul cu URSS nu va interfera în niciun fel cu războiul împotriva Angliei. Generalii germani estimează capacitatea de luptă a Armatei Roșii ca fiind atât de scăzută încât sunt convinși că aceasta va fi înfrântă în câteva săptămâni."[183]

La 5 mai 1941, Sorge a transmis microfilmul unei telegrame de la Ribbentrop către ambasadorul Ott în care se spunea că „Germania va începe războiul cu URSS la mijlocul lunii iunie 1941". La 15 mai, a transmis informația că războiul va începe la 20-22 iunie![1]

La 19-20 mai, Sorge raporta că și alți reprezentanți ai Germaniei care soseau din Berlin declarau că „războiul va începe la sfârșitul lunii mai, pentru că atunci au primit ordine să revină la Berlin". De asemenea, ei afirmau că „pentru anul acesta, pericolul ar putea trece", dar adăugau că „Germania are nouă «corpuri de armată» îndreptate înspre URSS, care au în compunere 150 de divizii. Un corp de armată este sub comanda bine-cunoscutului [Walther von] Reichenau." Golikov l-a întrebat pe Sorge dacă se referea la corpuri de armată sau la armate. „Dacă a vrut să spună «corp de armată», atunci nu se potrivește cu ce înțelegem noi prin corp de armată."[184] [185] Acest ordin

183 *Ibidem,* documentul 145, p. 116. Acest document este reprodus în Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 175, împreună cu un ordin al lui Golikov de a fi trimis spre destinatarii obișnuiți, dar omițându-se partea legată de slăbiciunile Armatei Roșii.

184 Gorchakov, „Nakanune", p. 31, 43. în cartea sa, *Stalin i Razvedka* (Moscow, 2004), Igor A. Damaskin, colonel SVR în rezervă, susține că raportul lui Sorge legat de data atacului german a fost falsificat în perioada Hrușciov (p. 263). Totuși, un raport despre „Cercul de spioni Sorge" al statu- lui-major al Comandamentului pentru Extremul Orient al US Army, dat publicității la 10 februarie 1949, susține că „Sorge a prezis că atacul va începe la 20 iunie". Conform lui Vladimir Malevanny, „Nezakrytoe Delo Ramzaia", *Nezavisimoe Obozrenie,* no. 40, 2000, mesajul arăta astfel: „în jurul datei de 20 iunie, Germania va începe atacul asupra URSS. Cel mai târziu în data de 23."

185 în terminologia militară sovietică, o „armată" constă în mai multe corpuri de armată.

spune multe despre competența lui Golikov în ceea ce privește ordinea de bătaie. Reichenau comanda Armata 6, care făcea parte din Grupul de Armate Sud al lui von Rundstedt. Ar fi trebuit să fie clar că Sorge voia să spună armate, și nu corpuri de armată. Poate că Golikov nu voia decât să-l sâcâie.[186] Probabil ca răspuns la întrebarea lui Golikov, Sorge a raportat la 13 iunie: „Repet: nouă armate cu forța a 150 de divizii vor începe ofensiva în zorii zilei de 22 iunie 1941."[187]

La 11 iunie, un curier german i-a spus atașatului militar că este „convins că războiul împotriva URSS va fi probabil amânat până la sfârșitul lunii iunie". Sorge a avut acces la o comunicare spre Berlin, din care reieșeau următoarele informații: „Dacă izbucnește un război germano-sovietic, japonezilor le va lua aproximativ șase săptămâni pentru a începe operațiile ofensive împotriva Extremului Orient sovietic... dar germanii consideră că va dura mai mult, deoarece acest conflict se va desfășura atât pe uscat cât și pe mare".[188] La 20 iunie, ambasadorul Ott i-a spus lui Sorge că „războiul între Germania și URSS este inevitabil..." Invest [Ozaki Hotsumi, cel mai important membru japonez al rețelei Sorge] raporta că Statul Major General japonez lua deja în calcul poziția pe care o va adopta în caz de război.[189]

Stalin nu putea accepta aceste informații prevestitoare de rău, venite din partea lui Sorge. Când a primit raportul din 19 mai în care era descris un atac al 150

de divizii, împărțite în nouă armate, atac care urma să înceapă până la sfârșitul lunii, Stalin l-a acuzat pe Sorge că este „un rahat mic, care s-a aranjat în Japonia cu câteva făbricuțe și bordeluri".[1] Remarca răutăcioasă a lui Stalin dovedește destul de clar că știa cine este Sorge. Un raport de la RU pe baza informațiilor de la Sorge, primit de Stalin la sfârșitul anului 1936, s-a întors la sursă cu următoarele instrucțiuni: „Vă cer să nu-mi mai trimiteți astfel de dezinformări germane."[190] [191] La 11 august 1941, când războiul prorocit de Sorge

---

186 Fesiun, *Delo Rikharda Zorge,* documentul 148, p. 117-118; Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 252.

187■* Gorchakov, „Nakanune", p. 57.

188 Fesiun, *Delo Rikharda Zorge,* documentul 153, p. 120-121; Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 380.

189 Fesiun, *Delo Rikharda Zorge,* documentul 154, p. 121; Yakovlev, *1941 god,* tom 2, 398-399.

190 Whymant, *Stalin's Spy,* p. 184.

191 Serghei Kondrashev, „Trudny Put Pravdy o Podvige Rikharda Zorge i ego Soratnikov" (discurs prezentat la al doilea Simpozion Internațional despre Richard Sorge și Camarazii Săi de Arme, sponsorizat de Institutul de Istorie Militară al Ministerului Apărării din Rusia și de Centrul Ruso- Japonez de Cercetare Isorică, Moscova, 25 septembrie 2000).

coplesea Armata Roșie, iar rețeaua lui Sorge făcea eforturi să răspundă ordinelor Moscovei de a afla dacă Japonia va ataca Extremul Orient sovietic, la sediul RU se pregătea un memoriu care avea să arunce îndoiala asupra loialității lui Sorge. Acesta folosea declarații incriminatoare pentru Sorge făcute de ofițeri care, în timpul epurărilor, recunoscuseră că erau spioni japonezi sau germani; se pare că, în cadrul interogatoriilor luate de germani și de japonezi, aceștia îl deconspiraseră pe Sorge ca fiind ofițer de informații sovietic. Memorandumul susținea că Sorge trebuie că se află sub controlul inamicului, deoarece acesta cunoștea deja adevărul despre el. Fiecare dintre cei trei ofițeri numiți a fost reabilitat mai târziu.[192] Această atitudine negativă la adresa lui Sorge a avut și alte consecințe. în luna februarie 1941, când serviciul militar de informații sovietic din Moscova ar fi trebuit să fie preocupat cu ce putea produce Sorge, Golikov l-a informat că „consideră necesar să se reducă cheltuielile biroului dvs. la 2 000 de yeni pe lună." La 26 martie 1941, Sorge răspundea: „Când am primit ordinele dvs. de a reduce cheltuielile la jumătate, le-am înțeles ca pe un fel de pedeapsă. Probabil ați primit telegrama noastră detaliată, în care am încercat să vă arătăm că reducerea la jumătate [a cheltuielilor]... este echivalentă cu distrugerea rețelei noastre."[193] Acest tip de comportament al lui Golikov este complet diferit față de cel al predecesorului său, Proskurov, care a refuzat cererea lui Sorge de a reveni la Moscova, în iunie 1939. Proskurov a trimis către secția japoneză a RU, care analiza cazul lui Sorge, următoarea notă: „Gândiți-vă cu atenție cum putem compensa retragerea lui Ramsay [Sorge]. Pregătiți o telegramă și o scrisoare către Ramsay cu scuze pentru amânarea înlocuirii lui, enumerând motivele pentru care este nevoie să rămână la Tokio. Oferiți-i lui Ramsay și celorlalți membri ai organizației sale o primă în bani."[194]

în ceea ce-1 privește pe Golikov, chiar și la sfârșitul anilor 1960, acesta părea convins încă de faptul că Sorge fusese sub control ostil. în timpul vizionării de

către ofițerii superiori a producției cinematografice franco-germane *Wer Sind Sie, Dr. Sorge?[1],* mareșalul Jukov s-a ridicat în picioare, în cinematograf, și i-a strigat lui Golikov: „Filipp Ivanovici, de ce ați ascuns de mine aceste rapoarte? Să nu raportați aceste informații

192 Fesiun, *Delo Rikharda Zorge,* documentul 38, p. 55-56.

193 *Ibidem,* p. 54.

194 *Ibidem,* p. 48-49. Refuzul lui Proskurov de a-i permite lui Sorge să revină la Moscova avea o dublă motivație. Pe de o parte, îi era teamă că, la sosire, va fi arestat și închis și, pe de altă parte, știa cât de prețios era Sorge ca agent și ce pierdere importantă ar fi fost pentru serviciul sovietic de informații dacă ar reveni în țară.

șefului Statului Major General?". Golikov i-a răspuns: „Și ce ar fi trebuit să vă raportez dacă Sorge era agent dublu, lucrând și pentru noi, și pentru ei?"[195] [196]

La 23 iunie, la o zi după începerea invaziei, RU Moscova i-a trimis lui Sorge acest mesaj categoric: „Raportați informațiile legate de poziția guvernului japonez cu privire la războiul german împotriva Uniunii Sovietice." Răspunsul său la această întrebare avea să fie ultimul cadou către tara în care s-a născut, înainte de arestarea sa, survenită la 18 octombrie 1941. Sorge a trimis un raport detaliat despre frustrarea ambasadorului Ott în legătură cu încercările repetate ale Germaniei din lunile iulie și august de a obține de la japonezi un răspuns ferm la întrebarea: „Va ataca Japonia Extremul Orient sovietic sau nu?". La 10 iulie, Sorge raporta că „treizeci și șapte de transporturi de trupe erau în drum spre Formosa". De asemenea, spunea că „japonezii vor continua cu planurile lor legate de Indochina Franceză, dar că, în același timp, vor rămâne gata de acțiune împotriva URSS, dacă Armata Roșie avea să fie înfrântă". Totuși, Ott i-a spus lui Sorge că „japonezii vor începe să lupte numai când germanii aveau să atingă Sverdlovskul!". Intr-o întâlnire cu Ott, ministrul de externe Yosuke Matsuoka și-a exprimat temerea că „poporul japonez va suferi de pe urma raidurilor aeriene asupra centrelor populate ale Japoniei". Ott i-a răspuns că „acest lucru nu va fi posibil, deoarece Armata Roșie nu dispune decât de două tipuri de avioane de bombardament care ar putea efectua raiduri asupra Japoniei și să se reîntoarcă, și niciunul dintre acestea nu se afla încă în Extremul Orient". Comentariile adăugate acestui raport de către șeful în funcție al RU, generalul-maior de trupe de tancuri Aleksei P. Panfilov, sugerau o schimbare de atitudine în ceea ce-1 privește pe Sorge. Panfilov scria: „Având în vedere imensele posibilități ca sursă și acuratețea majorității informațiilor aduse anterior, acest raport ispiră încredere."[197]

Ezitările japonezilor cu privire la atacarea pozițiilor sovietice din Extremul Orient era rezultatul direct al deciziei guvernului de a întârzia intrarea în războiul sovieto-german până când va fi evident că Armata Roșie a fost înfrântă decisiv. In timpul verii anului 1941, s-au luat măsuri de întărire a Armatei Kwantung, în cazul în care germanii ar fi reușit. O prioritate mult mai ridicată o reprezenta achiziționarea de surse de materii prime-cheie din Indiile Orientale Olandeze și din alte zone din Pacificul de Sud.

Până la jumătatea lunii septembrie, pentru ambasadorul Ott și pentru atașații săi militar și naval, devenise clar că nu exista nicio

---

195 *Cine sunteți dvs., dr Sorge?* (în 1b. germ., în original) (n.r.).

196 S. S. Smirnov, *Marshal Zhukov: Kakim My Ego Pomnin* (Moscow, 1988), p. 165-166.

197' Fesiun, *Delo Rikharda Zorge,* documentul 163, p. 125-126.

șansă ca Japonia să intre în război împotriva URSS. Așa cum se exprima un oficial din Ministerul japonez de Externe, „dacă Japonia pornește la război, nu o va face decât spre sud, de unde poate obține materii prime - petrol și minereuri metalifere”.[1] Până la începutul toamnei 1941, Japonia considera America drept un inamic major. Când aceste vești au ajuns la Stavka (Marele Cartier General sovietic), în Moscova, au început pregătirile pentru deplasarea trupelor sovietice din Extremul Orient sovietic în regiunea Moscova. în lunile octombrie și noiembrie, Stalin a transferat între opt și zece divizii de infanterie, alături de 1 000 de tancuri și 1 000 de avioane, în primele ore ale dimineții de 5 decembrie, a început contraofensiva sovietică. Mulțumită lui Richard Sorge, Moscova nu va mai fi niciodată amenințată serios de armata germană.[198] [199] Și cum a fost răsplătit Sorge pentru serviciile sale extraordinare? Profesorul Hasaya Shirai, președintele Centrului Ruso-Japonez de Cercetare Istorică, afirmă următoarele: „Când Sorge a fost condamnat la moarte și se afla în închisoare, așteptând execuția, Tokio i-a propus lui Stalin să îl schimbe pe Sorge cu un ofițer japonez prizonier. Stalin a răspuns: «Richard Sorge? Nu cunosc pe nimeni cu numele acesta.»”[200]

198 *Ibidem,* documentele 176, 177, p. 132.

199 John Erickson, *The Road to Stalingrad: Stalin’s War with Germany* (New Haven, 1999), p. 239.

200 Interviu cu profesorul Shirai, *Moscow News,* 11 octombrie 2000. Extras din ’’Richard Sorge: Hero of the Soviet Union", studiu neclasificat din cadrul Programului de Securitate și Contrainfor- mații al CIA.

CAPITOLUL 9

Informațiile externe ale NKVD

în afară de RU, principala organizație implicată în obținerea de informații de la surse-agenți era Departamentul 5 (Informații Externe) din Direcția Generală a Siguranței Statului a NKVD *(Glavnoe Upravlenie Gosudarstvennoi Bezopasnosti,* sau GUGB). A început ca Departamentul Externe al Ceka, la 20 decembrie 1920. în anii 1920, s-a concentrat asupra amenințărilor externe la adresa tânărului stat socialist, de la emigrația rusă până la adepții lui Lev Troțki. Treptat, și-a extins acoperirea, înglobând și obținerea de informații secrete străine în domeniul tehnic. Odată cu ajungerea lui Hitler la putere în Germania, a început să-și extindă rezidențele legale și ilegale peste graniță, pentru a combate noul pericol.[201]

Motivul pentru care Departamentul 5 al NKVD/GUGB nu a contribuit mai mult la ce a știut Stalin este că fusese decimat de epurările comandate chiar de acesta. Publicațiile de după era sovietică ale Serviciului de Informații Externe rus (SVR) pun accent pe pierderile suferite de acesta mai înainte, din cauza „represiunii". Această expresie inofensivă este preferată unor caracterizări mai precise ale modului în care erau operate de fapt epurările. Sute de membri ai Serviciului de Informații Externe al NKVD au fost arestați și torturați în timpul interogatoriilor, pentru a li se smulge mărturisiri, pe baza unor acuzații inventate, pentru ca apoi să fie împușcați sau trimiși în GULAG. De exemplu, în anul 1938, aproape toate rezidențele ilegale au fost lichidate. S-a pierdut contactul cu toate sursele-agenți valoroase și, pentru perioade lungi de timp, la Moscova nu s-au primit niciun fel de informații. Multe rezidențe legale au fost reduse la doar un ofițer sau doi, în principal tineri și neexperimentați. Nici măcar

201 Data de 20 decembrie este comemorată încă de Serviciul de Informații rus, prin recepții și discursuri, pentru a demonstra continuitatea între serviciul de astăzi și predecesoarele sale.

direcția centrală a informațiilor externe nu a scăpat fără pierderea unor oficiali înalți, inclusiv șefi ai serviciului. Pentru a ajuta la recuperarea serviciului de informații, organizațiile de partid au selecționat persoane din viața civilă și din armată, pe care le-au trimis la școli

speciale de pregătire și le-au încadrat în serviciu. Cel mai cunoscut dintre aceștia a fost Pavel M. Fitin.[1]

Fitin s-a născut la 28 decembrie 1907, din părinți țărani ruși, în satul Ojoghino, acum în districtul Tiumenskaia, Federația Rusă. După terminarea școlii gimnaziale, a început să lucreze la cooperativa sătească din Ojoghino. în luna mai 1927, Fitin a ajuns președinte al Biroului pentru Tineri Pionieri și secretar-adjunct al Comitetului Districtual al Comsomolului. în același an, a devenit membru de partid.

în luna iunie 1928, după terminarea liceului, Fitin a început un curs pregătitor pentru educație superioară, organizat de Departamentul Regional pentru Educație Tiumen. în luna august, a fost admis la Institutul pentru Mecanizarea și Electrificarea Agriculturii. După încheierea cursurilor la Institut, în luna iulie 1932, a rămas acolo ca inginer în Laboratorul de Mașini Agricole. în luna octombrie 1932, a devenit șeful redacției de literatură industrială la Editura de Stat pentru Agricultură *(Selhozghiz).* A fost recrutat în Armata Roșie în luna octombrie 1934, servind ca soldat în Districtul Militar Moscova. A fost demobilizat în octombrie 1935 și s-a reîntors la Selhozghiz, unde a crescut în funcție, ajungând redac- tor-șef adjunct.

în luna martie 1938, partidul l-a trimis la Școala Centrală NKVD. Peste cinci luni, a terminat școala și a fost trimis la Departamentul 5, NKVD/GUGB, ca stagiar. Lipsa de cadre experimentate a făcut ca Fitin să urce repede în ierarhie, devenind ofițer de caz, apoi șef al Secției 9 (desfășura operații împotriva adepților de peste hotare ai lui Troțki și ai aripii de dreapta). La 1 noiembrie 1938, a fost numit adjunct al șefului Departamentului 5, funcție în care fusese numit Vladimir G. Dekanozov. La 13 mai 1939, Stalin l-a transferat pe Dekanozov la Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe (NKID), pentru a supraveghea epurarea di- plomaților pro-Litvinov. Cel care i-a urmat la conducerea Departamentului 5, NKVD/GUGB, a fost Fitin. Pavel A. Sudoplatov, care fusese șef interimar al Departamentului înainte de numirea lui Dekanozov, a rămas adjunct. Când NKVD/GUGB a devenit Comisariatul Poporului pentru Siguranța Statului, la 3 februarie 1941, Fitin a devenit șeful Direcției I (Informații Externe), NKGB, care, la 31 iulie 1941, a fost din nou subordonat NKVD/GUGB.[202] [203]

202 E. M. Primakov and V. A. Kirpichenko, *Ocherki Istorii Rossyskoy Vneshnei Razvedki* (Moscow, 1997), vol. 3, p. 16-17.

203 A. Kolpakidi and D. Prokhorov, *Vneshnaia Razvedka Rossii* (Moscow,

Relația Sudoplatov-Fitin este una interesantă. Cei doi erau destul de diferiți. Sudoplatov era un individ greu de mulțumit, care își construise cariera în structura de operații speciale din siguranța statului, responsabil cu sabotaje, răpiri și asasinate ale căror ținte erau adversarii lui Stalin. își făcuse un nume în mai 1938, odată cu uciderea lui Evghen Konovaleț, naționalist ucrainean, care trăia la Rotterdam. Mai târziu, a organizat asasinarea lui Lev Troțki în Mexic. Desigur, lui

Sudoplatov îi displăcea profund faptul că Fitin, un nou-venit în lumea informațiilor, a ajuns șef al serviciului, în timp ce el rămânea doar adjunct. De asemenea, Sudoplatov avea legături strânse cu Beria și îi urma exemplul de a condamna rapoartele de informații care nu corespundeau ideii lui Stalin, conform căreia Hitler nu va invada Uniunea Sovietică. La 19 iunie 1941, de exemplu, când rezidența NKGB din Roma raporta că ambasadorul italian la Berlin fusese informat de către ofițeri sus-puși că Germania va începe operațiile militare împotriva URSS între 20 și 25 iunie, Sudoplatov a făcut pe marginea telegramei următorul comentariu: „Pare că aceasta este strict o dezinformare”.[1]

Fitin, dimpotrivă, era foarte plăcut de subordonații săi și era considerat drept un șef atent și bun, care avea propria abordare în legătură cu orice problemă, dar care era mereu gata să asculte opiniile altora. Deși este adevărat că era nou în Serviciul de Informații Externe, părea să aibă un instinct înnăscut pentru asta. în felul lui de a conduce, îngrijit și meticulos, a devenit un manager extraordinar.[204] [205]

în 1939, Departamentul 5 condus de Fitin nu era nici pe departe de dimensiunile Direcției Generale I Informații și Contrainformații Externe a KGB, care s-a format în timpul Războiului Rece. într-adevăr, chiar și la momentul respectiv era depășită de majoritatea celorlalte departamente, toate având ca obiect de activitate securitatea internă. Printre acestea se număra Departamentul 1, care era responsabil cu protecția conducerii. Departamentul 2, sau Politic Secret, menținea o rețea de agenți secreți la toate nivelurile societății sovietice. Departamentul 3, sau Contrainformații, gestiona rețele de agenți care raportau despre străini, instituții ale străinilor și cetățeni sovietici suspectați de activități de spionaj în favoarea unui serviciu de informații străin. Departamentul 4 gestiona sistemul departamentelor speciale *(osobîie otdelî),* responsabile de contrainformații și încrederea politică în armată. Din totalul de 1 484 de angajați ai GUGB, numai 225 făceau parte din Departamentul 5, toți fiind strânși în clădirea nr.

2001), p. 112-113. Vezi și T. V. Samoilis, ed., *Veterani Vneshnei Razvedki Rossii: Kratky Biografichesky Spravochnik* (Moscow, 1995), p. 154-155.

204 Aleksandr N. Yakovlev, ed. *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 391.

205 Interviu cu Serghei Kondrașev, Moscova, 8 octombrie 2002.

2, cunoscută mai bine sub numele de Lubianka. Locul mirosea a „represiune”.[206]

Până în luna februarie 1941, GUGB a fost extrasă din NKVD și a fost transformată într-un Comisariat al Poporului independent, NKGB. Departamentul 5 (Informații Externe) a devenit Direcția I, mărturie a importanței crescânde a informațiilor externe. Celelalte departamente ale GUGB au fost combinate într-o Direcție a Il-a, pentru Contrainformații, și o Direcție a IlI-a, Politică Secretă.

Sub conducerea lui Fitin, personalul de la Moscova al noii Direcții Informații Externe a continuat să crească. în rezidențele străine, erau 242 de angajați. La momentul respectiv, structura departamentelor operaționale a fost optimizată pe direcții geografice, cu Germania rămânând Secția 1. în 1939, Departamentului 5 îi erau subordonate paisprezece secții geografice *(otdeleniia).* Prima acoperea

Germania, Ungaria și Danemarca; a doua - Polonia; a treia - Franța, Belgia, Olanda și Elveția; a patra - Marea Britanie etc. Secția 15 se ocupa cu informațiile de natură tehnică; Secția 16 se ocupa de probleme tehnice legate de operații, cum ar fi documentarea sau dispozitivele de mascare.[1]

Spre deosebire de Proskurov, șeful informațiilor militare, Fitin nu a avut niciodată acces direct la Stalin. întrucât departamentul său se subordona Direcției Generale a Siguranței Statului (GUGB), rapoartele sale urmau să fie semnate fie de înșuși Lavrenti P. Beria, fie de Vsevolod N. Merkulov, șeful GUGB.

Merkulov lucrase în securitatea internă din 1921 până în 1931. în luna decembrie 1938, a ajuns la Moscova de la munca de partid din RSS Gruzină, alături de alți apropiați ai lui Beria; în luna noiembrie, Beria a devenit Comisar al Poporului pentru Afaceri Interne. Apoi, în luna februarie 1941, când din NKVD/ GUGB a fost creat Comisariatul Poporului pentru Siguranța Statului, Merkulov a devenit comisar, avându-1 ca adjunct pe Bogdan Z. Kobulov. Atunci când lipsea Merkulov - cum s-a întâmplat, spre exemplu, între 9 și 13 iunie 1941 - rapoartele pentru Stalin și ceilalți destinatari de pe listă erau semnate de Kobulov. în puținele ocazii când Fitin l-a întâlnit personal pe Stalin, Merkulov a fost de fiecare dată prezent; ne îndoim că Beria sau Merkulov i-ar fi permis lui Fitin să se vadă singur cu Stalin. Chiar dacă i s-ar fi permis, pare improbabil ca Fitin să fi reușit să-l convingă pe Stalin să accepte validitatea rapoartelor cu care nu era de acord.[207] [208]

---

206 A. I. Kokurina, N. V. Petrova, and R. G. Pikoia, eds., *Lubianka: VchK-OGPUNKVD-NKGB- MGB-MVB-KGB, 1917-1960. Spravochnik* (Moscow, 1997), p. 24-26. Vezi și Kolpakidi and Prokhorov, *Vneshniaia,* p. 34.

207 Kolpakidi and Prokhorov, *Vneshnaia,* p. 34-35.

208 Datele despre rapoartele semnate de Bogdan Z. Kobulov în locul lui

Cum temerile legate de activitățile militare ale Germaniei la granița vestică sporeau în intensitate, Fitin trebuia să colaboreze din ce în ce mai mult cu Pavel M. Juravliev, șeful structurii care se ocupa de Germania în cadrul centrului. Fitin era responsabil personal pentru relațiile cu serviciul de informații militare. începând cu vara anului 1940 și continuând până în iunie 1941, între cele două organizații a existat o comunicare constantă. Frecvent, RU transmitea solicitări speciale NKGB, pe care oamenii lui Juravliev le adaptau la capacitățile rezidențelor și surselor de care dispuneau acestea, trimițându-le mai departe la rezidența corespunzătoare. Toate schimburile între RU și Direcția I trebuiau să fie aprobate de Fitin. Există un moment, în iulie 1940, când Fitin a înaintat RU un raport de la sursele din Bratislava, Slovacia, în legătură cu germanizarea armatei slovace. De fapt, Fitin a copiat de mână acest raport.[209]

O altă sarcină a Departamentului German era să adune rapoarte de la trupele NKVD de graniță și de la agenții acestora și să le disemnineze către RU și conducerea superioară. în mai 1941, evaluând rapoartele NKGB, RU ajungea la concluzia că numărul trupelor germane la graniță creștea, fără îndoială. Totuși, remarca faptul că aceste deplasări de trupe dintr-o zonă într-alta ar putea să fie o încercare de a încurca estimările RU. Prin urmare, RU a cerut mai multă precizie

în identificarea unităților și în legătură cu natura deplasărilor lor.[1] Faptul că aceste indicații au avut efect se poate deduce dintr-un raport detaliat trimis NKGB central de către NKGB al RSS Bieloruse, care comunica identificarea exactă a unităților și a structurii lor organizatorice. Merkulov a lăsat pentru Fitin o notă de margine: „Pregătiți un raport pentru Comitetul Central VKP(b) care să conțină aceste informații și cele pe care le mai avem."[210] [211]

Spre deosebire de Direcția Informații Militare, Informațiile Externe NKVD/ NKGB nu creaseră și o componentă de analiză, sau o unitate de „informații". Se bazaseră mereu pe diseminarea rapoartelor direct către anumiți clienți, lăsân- du-i pe aceștia să interpreteze informațiile așa cum doreau. Stalin a insistat asupra acestui mod de a proceda, fiecare urmând să judece pentru sine rapoartele și implicațiile acestora. Problema era capacitatea lui limitată de a înțelege cum mergeau lucrurile în străinătate. în afară de câteva scurte călătorii peste graniță înainte de Primul Război Mondial, pentru a participa la

Merkulov în iunie 1941 provin din Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 335-337, 349.

209 *Ibidem,* tom 1, p. 134-135. Vezi și *Novaia I Noveishaia Istoria,* no. 4, 1997, p. 95-96.

210 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 250-251.

211 *Ibidem,* p. 327-333.

conferințe ale partidului, prima sa vizită mai substanțială în străinătate a fost în Iran, pentru Conferința de la Teheran, în 1943. Ultima avea să fie la Potsdam, în zona sovietică a Germaniei, în 1945.[212] Deja orbit de ideologia marxist-leninistă și de modul său conspiraționist de a vedea lucrurile, Stalin nu reușea să interpreteze corect informațiile primite. Cea mai grăitoare dovadă era fixația lui pe ideea că Hitler nu va putea și nici nu va vrea să atace URSS până când nu avea să cucerească Anglia.[213] Până în primăvara anului 1941, Fitin a primit din ce în ce mai multe rapoarte de la propriile surse și de la alte elemente ale NKGB și NKVD. Recunoscându-se nevoia creării unei oarecare capabilități pentru analiza informațiilor, a fost creată Secția Informații din cadrul Departamentului German, prima componentă analitică a NKGB. Era organizată de Mihail A. Allahverdov, un cekist vechi și specialist în Asia Centrală, care tocmai se întorsese de la Belgrad, se spune după ce încercase o lovitură de stat împotriva guvernului progerman. Unii susțin că, de fapt, fusese trimis acolo pentru a-i urmări pe britanici punând în operă propria lor lovitură de stat. Operația a fost un succes, pacientul mort - Hitler a ocupat imediat Iugoslavia.[214]

Adjunctul lui Allahverdov era Zoia Ivanovna Rîbkina, care intrase în cadrele securității interne în 1928 și care, în 1935, ocupa deja un post de rezident adjunct la Helsinki, unde a activat până în 1939. în 1940, a fost alocată Secției Germane, unde s-a specializat în analiza intențiilor Germaniei cu privire la URSS, procesând

informații de la sursele rezidenței din Berlin. Prin urmare, era calificată să ocupe postul de adjunct în această primă Secție Informații a NKGB.[1]

Una dintre activitățile desfășurate de secție era pregătirea unui „calendar" al informărilor venite de la două dintre cele mai prolifice surse de la Berlin, Korsikaneț și Starșina, în legătură cu planurile și pregătirile germanilor de a ataca URSS. Acesta avea să fie ultimul efort al noii secții înainte de începerea războiului.[215] [216]

---

212 Adam Ulam, *Stalin* (New York, 1973). Aparent, Stalin a fost atât de puțin impresionat de vizita sa la la Londra, în luna aprilie 1907, încât nu a menționat nimic despre ea în niciuna din întrevede- reile avute cu Churchill în timpul războiului.

213 David Stafford, *Churchill and Secret Service* (New York, 1997), p. 222. Descriind sincopele din abordarea lui Stalin vizavi de analiza informațiilor, David Stafford comentează: „Paranoic în legătură cu intențiile Occidentului, amenințat de demonii pe care el însuși îi crease, cu mâinile încă murdare de sânge în urma epurărilor massive, Stalin a mers ca un somnambul pe drumul funest către cel mai mare dezastru al *intelligence*-ului din Al Doilea Război Mondial."

214 Kolpakidi and Prokhorov, *Vneshniaia,* p. 150-151.

215 *Ibidem,* p. 342-344.

216 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* p. 452.

CAPITOLUL 10

Spionii recrutați de Fitin

Direcția Informații Externe a lui Fitin făcea parte din aparatul securității statului pe care Stalin se bazase întotdeauna. întrucât acest aparat era condus de oameni ca Beria și Merkulov, pe care Stalin credea că se poate baza, este posibil să fi acordat o atenție mai mare rapoartelor venite de la Fitin. Care dintre spionii lui Fitin a produs cele mai bune rapoarte de informații pentru Stalin și oare aceste rapoarte i-au fost pe plac conducătorului? Iată răspunsurile la această întrebare, pentru fiecare oraș în parte.

Berlin

Rezidența din Berlin a început să fie reclădită după ascensiunea lui Hitler la putere. Noul rezident, Boris M. Gordon, a ajuns în 1934 și a început recrutarea surselor. Cel mai bun recrut era Arvid Harnack, un oficial din cadrul Ministerului german al Economiei. Harnack avea un cerc larg de cunoscuți, toți opozanți ai lui Hitler, capabili să obțină accesul la o multitudine de informații. Dezvoltarea relației cu Harnack (nume de cod Korsikaneț) a fost întreruptă în luna mai 1937, când Gordon a fost rechemat la Moscova, unde a fost arestat și executat în urma obișnuitelor acuzații fabricate. înlocuitorul său, Aleksandr I. Agaianț, a ajuns imediat după plecarea sa și a început să restabilească legăturile cu diverse surse, inclusiv cu Wilhelm (Willy) Lehmann (nume de cod Breitenbach), un oficial din poliție care se oferise voluntar să obțină informații în perioada de dinainte de Hitler. Ulterior, a ajuns la operațiile de contrainformații ale Gestapo împotriva misiunii sovietice.

Din păcate pentru rezidență, Agaianț a murit în timpul unei operații de ulcer gastric perforat, în luna decembrie 1937. Moartea lui a lăsat rezidența fără cineva la comandă și pe multe dintre cele mai bune surse, fără contactul cu centrul. în luna august 1939, noul rezident a

sosit legendat ca secretar 1 și apoi consilier în cadrul misiunii sovietice. Acesta era Amaiak Z. Kobulov, al cărui frate mai mare,

Bogdan Kobulov, era unul dintre favoriții lui Beria și, mai târziu, șef de departament în cadrul Direcției Generale a Securității Statului a NKVD (GUGB). Numirea cuiva care nu avea niciun fel de experiență în domeniul externelor, care nu fusese niciodată peste graniță și care nu vorbea deloc limba germană era un exemplu tipic pentru nepotismul care domnea în NKVD-ul lui Beria, fenomen care displăcea profund ofițerilor profesioniști din cadrul componentei pentru Germania. Deși Fitin însuși se silea să își țină în frâu nemulțumirea vizavi de această numire, avea să devină evident că, dacă se doreau reinstaurarea disciplinei operaționale și restabilirea contactelor cu sursele-cheie, la Berlin trebuia numit cineva cu experiență. Acesta s-a dovedit a fi Aleksandr M. Korotkov, un ofițer cu experiență, care era activ din 1933 ca rezident ilegal în Europa de Vest. Korotkov a fost cel care a reluat legătura cu Korsikaneț, la 17 septembrie 1940, utilizând pseudonimul Alexander Erdberg. Avea să continue acest caz și apoi să lucreze direct cu prietenul lui Korsikaneț, Harro Schulze-Boysen (nume de cod Starșina), care ocupa un post esențial în departamentul de informații al Ministerului german al Aerului. Printre cele câteva subsurse exploatate de acești agenți se numărau un membru al Departamentului Tehnic al Wehrmachtului (nume de cod Grek), contabilul-șef al gigantului industriei chimice I.G. Farben (nume de cod Turok), un industriaș rus emigrant și fost ofițer în armata țarului, care deținea câteva contacte folositoare în armata germană (nume de cod Albaneț), un ofițer de informații în cadrul marinei germane (nume de cod Italianeț), un angajat al firmei constructoare de mașini grele AEG (nume de cod Lucistîi) și un maior în cadrul forțelor aeriene, ofițer de legătură între Ministerul Aerului și Ministerul Afacerilor Externe (nume de cod Șved).

O a treia persoană cu care Korotkov se afla în legătură directă era Starik, un vechi prieten al lui Korsikaneț, care putea produce informări în legătură cu opoziția împotriva lui Hitler și putea sprijini comunicațiile în cadrul grupului. Rapoartele declasificate disponibile de la Berlin, pentru perioada 1940-1941, demonstrează că această formidabilă echipă de informatori a livrat cea mai mare parte a informațiilor din perioada în cauză.[217]

Rezidența NKGB din Berlin a făcut o treabă excelentă în exploatarea surselor. în luna octombrie 1940, Korsikaneț raporta că

217 E. M. Primakov and V. A. Kirpichenko, *Ocherki Istory Rossyskoy Vneshnei Razvedki* (Moscow, 1997), vol. 3, p. 414-443. Vezi și Teodor Gladkov, *Korol Nelegalov* (Moscow, 2000), p. 178, 191, 199- 202, 229, 327-328.

„Germania va porni războiul împotriva URSS la începutul anului 1941”. Faza inițială a operațiilor va fi ocuparea României. O altă sursă din înaltul Comandament german i-a spus lui Korsikaneț că „războiul va începe în șase luni”. La începutul lunii ianuarie 1941, Starșina, ofițerul Luftwaffe din departamentul de informații al Ministerului Aerului, raporta că „s-au dat ordine să se înceapă recunoașteri fotografice detaliate la granița sovietică. în același timp, Hermann Goring a ordonat înființarea «Secției Ruse» în cadrul Ministerului Aerului, subordonată statului-major al aeru-

lui responsabil cu planificarea operațiilor.” La 9 ianuarie, Korsikaneț raporta că „Departamentul Militar-Economic al Administrației Statistice a Reichului a primit ordine de la înaltul Comandament german să pregătească o hartă cu zonele industriale ale Rusiei.” Starșina informa, în martie 1941, că „recunoașterile aeriene sunt în curs de desfășurare la viteză maximă. Avioanele germane operează de pe aeroporturi din București, Kdnigsberg și Kirkenes, nordul Norvegiei. Fotografiile sunt realizate de la altitudini de 6 000 m. Goring este «motorul» în planificarea războiului împotriva URSS.”[1]

La 20 martie, Korsikaneț a aflat că, „pe lângă forțele de ocupație, mai era o singură divizie activă, în Belgia, confirmând astfel amânarea acțiunilor militare împotriva Insulelor Britanice. Pregătirile pentru o invazie a URSS au devenit evidente. Acest lucru se poate deduce din dispunerea forțelor germane concentrate la granița sovietică. Linia de cale ferată de la Lvov la Odessa prezintă un interes special, întrucât ecartamentul șinelor acesteia este occidental. La 2 aprilie, Starșina descria planul de operații pregătit de statul-major al aerului pentru atacul asupra Uniunii Sovietice. „Forțele aeriene își vor concentra atacurile asupra nodurilor de cale ferată din zonele centrale și de vest ale URSS, asupra centralelor electrice din bazinul Donețkului și asupra fabricilor din industria aeronautică din zona Moscovei. Bazele aeriene din apropiere de Cracovia, în Polonia, urmează să fie principalele puncte de plecare pentru aparatele de zbor care vor ataca URSS. Germanii consideră că punctul slab al apărării aeriene sovietice îl reprezintă susținerea de la sol și speră ca, prin câteva bombardamente puternice asupra aerodromurilor, operațiile inamicului să fie rapid dezorganizate.”[218] [219]

La 14 aprilie, Starșina a aflat de la ofițerul de legătură din statul-major al lui Goring că „pregătirile militare ale Germaniei se desfășoară voit pe față, pentru a demonstra forța militară a Germaniei... Startul operațiilor militare trebuie precedat de un ultimatum dat URSS, prin

218 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 400-401.
219 *Ibidem,* p. 402.

care i se solicită să accepte propunerea de a se alătura Pactului Tripartit. Data implementării acestui plan este legată de sfârșitul războiului în Iugoslavia și Grecia." Ideea că Germania va propune mai întâi un ultimatum URSS reprezenta deja o axiomă pentru Stalin și generalii săi (nu așa începuseră toate războaiele de până acum?), dar făcea parte, evident, din planul de dezinformare german. Faptul că Starșina a transmis această picanterie nu ar fi trebuit să scadă cu nimic valoarea informărilor sale pe teme strict militare. De exemplu, la 17 aprilie, transmitea că victoriile germane din Africa de Nord i-au determinat pe unii să creadă că Anglia ar putea fi încă înfrântă; „totuși", continua el, „înaltul Comandament își continuă pregătirile pentru operații împotriva URSS cu aceeași intensitate, așa cum se poate observa din desemnarea foarte detaliată a țintelor bombardamentelor." La 30 aprilie, Starșina declara că „problema campaniei Germaniei împotriva URSS a fost clar decisă, și ne putem aștepta la aceasta în orice moment. Ribbentrop, care până acum nu fusese un susținător

al ideii unui război cu URSS, s-a alăturat acelora care sunt pentru o invazie a URSS, deoarece este conștient de hotărârea fermă a lui Hitler în această chestiune." NKGB a transmis acest raport la Comitetul Central, la Sovietul Comisarilor Poporului și la NKVD.[1]

Starșina și-a început raportul din 9 mai cu această afirmație, evident adresată lui Aleksandr M. Korotkov, ofițerul lui de caz: „Este necesar ca Moscova să fie avertizată serios în legătură cu toate informațiile care susțin faptul că problema unui atac asupra Uniunii Sovietice a fost decisă, ofensiva este planificată pentru viitorul apropiat și, odată cu ea, germanii speră să rezolve problema legată de «fascism sau socialism». Evident, germanii pregătesc maximul de forțe și de resurse pe care le au la dispoziție" După ce remarca faptul că anumite persoane din Statul Major al Aerului considerau că 20 mai va fi data începerii războiului, în timp ce altele apreciau că aceasta va fi în luna iunie, Starșina revenea la afirmația făcută anterior despre „ultimatum", explicând că acesta „va include cererea de creștere a exporturilor spre Germania și stoparea propagandei comuniste. Ca o garanție că aceste solicitări vor fi acceptate, în centrele industriale și economice și în fabricile din Ucraina vor fi trimiși reprezentanți ai Germaniei, iar anumite districte ucrainene vor fi ocupate de trupe germane. Emiterea acestui ultimatum va fi precedată de un «război al nervilor», cu intenția de a demoraliza Uniunea Sovietică." Raportul se încheia cu o referință la protestul diplomatic trimis de URSS la Berlin privind survolarea teritoriului URSS de către aparate germane: „în ciuda notei guvernului sovietic, avioanele germane continuă să

survoleze teritoriul sovietic cu scopul de a face fotografii. Acum, fotografiile sunt realizate de la o altitudine de 11 000 de metri, iar zborurile se desfășoară cu foarte mare grijă."[220] [221]

Un alt indiciu al seriozității cu care Germania se pregătea pentru invazie este că, la 11 mai, Starșina raporta că „Flota 1 Aeriană va fi componenta principală pentru operațiile împotriva URSS. Deocamdată, este organizată doar pe hârtie, în afară de unitățile de vânătoare de noapte, artilerie antiaeriană și instrucția componentelor specializate în «depășirea obstacolelor». Totuși, faptul că [marea unitate] este organizată doar pe hârtie nu înseamnă că nu este pregătită să treacă la atac, din moment ce, conform planului, totul este pregătit - organizarea este gata, iar aparatele de zbor pot fi deplasate în cel mai scurt timp posibil. Până la acest moment, comandamentul Flotei 1 Aeriene se afla la Berlin, dar a fost mutat în zona Konigsberg. Totuși, amplasamentul exact a fost tăinuit cu grijă." Toate aerodromurile din Guvernământul General (Polonia ocupată) și Prusia Orientală au primit ordine să fie gata să primească aparate de zbor.

La 11 iunie, Starșina raporta că, „la 18 iunie, Goring se va deplasa la noul său cartier general, în România. Conform oficialilor superiori din Ministerul Aviației și din Statul Major al Aerului, problema unui atac asupra URSS a fost clar decisă. Trebuie să se ia în considerare și posibilitatea unui atac-surpriză." în raportul său

din 17 iunie, Starșina afirma că „toate pregătirile Germaniei pentru un atac armat asupra Uniunii Sovietice au fost încheiate, iar lovitura poate veni în orice moment." Acesta a fost raportul care, în momentul în care i-a fost prezentat lui Stalin de către șeful NKGB Merkulov și de către șeful Direcției 1 a NK.GB Fitin, l-a făcut pe acesta să le răspundă furios că Starșina ar trebui „să se ducă în mă-sa".[1]

în cadrul aceluiași raport, Korsikaneț descria planurile pentru administrarea civilă a zonelor ocupate din URSS, care avea să fie condusă de Alfred Rosenberg. Enumerarea celorlalți administratori principali se încheia cu relatarea unui discurs al lui Rosenberg adresat subordonaților săi. Cu această ocazie, Rosenberg promitea că „însuși conceptul de Uniune Sovietică va fi șters din hărțile geografice."[222] [223]

Ultima contribuție a rezidentei de la Berlin la această litanie nefastă avea să fie ultimul raport al lui Willy Lehmann. Acesta, care fusese o sursă a rezidenței încă din 1929, raporta, la 19 iunie, că „unitatea sa Gestapo a primit ordin conform căruia Germania va

220 *Ibidem,* p. 403, 89, 130.
221 *Ibidem,* p. 130-131,405-406.
222 *Ibidem,* p. 382-383.
223 *Ibidem.*

invada URSS la ora 3,00 a.m., în data de 22 iunie 1941 .”[224]

Datele referitoare la invazie variau, iar rapoartele individuale conțineau ceea ce ulterior avea să se dovedească a fi elemente ale dezinformării germane. Totuși, adunate, informațiile de la aceste surse ar fi trebuit să nu lase nicio urmă de îndo- ială în mintea lui Stalin în legătură cu faptul că Al Treilea Reich și formidabila sa mașină de război se pregăteau pentru invadarea URSS.

Aleksandr M. Korotkov, ofițerul care restabilise contactul cu Korsikaneț în 1940, a ocolit căile de comunicare obișnuite și i-a trimis o scrisoare destul de lungă lui Beria, la 20 martie 1941. Korotkov a analizat informațiile trimise de Korsikaneț și de alții, inclusiv de rezidența informațiilor militare, și a concluzionat că Germania se pregătea într-adevăr să atace URSS. înțelegând că încrederea în Korsikaneț era un element-cheie în evaluarea acestor informații, el sugera ca rezidentul Amaiak Kobulov să aibă o întrevedere cu Korsikaneț. Korotkov spera ca, recomandând acest pas, materialul de la Korsikaneț să aibă un impact mai mare. Korotkov știa că Kobulov era „un supus al lui Beria”.[225] Dar, în timp ce scria respectuos despre Kobulov, știa că Beria nu l-ar angaja pe acesta niciodată într-o discuție serioasă pe probleme de spionaj. Pe de altă parte, Korotkov pare să nu fi înțeles că nici Beria, nici Kobulov nu ar fi riscat niciodată să îl contrazică pe Stalin în chestiunea intențiilor germane vizavi de URSS. Kobulov s-a întâlnit, într-ade- văr, cu Korsikaneț, dar nu există niciun indiciu că această întrevedere ar fi avut vreun efect asupra modului în care Stalin privea informațiile care proveneau de la sursele din Berlin. La sfârșitul lunii octombrie 1940, când Korsikaneț raporta că Germania va porni un război împotriva URSS la începutul anului 1941, iar prima

fază va fi ocuparea României de către Germania, Stalin l-a chemat la el pe Beria. Cunoscând opinia negativă a lui Stalin pe această chestiune, Beria l-a anunțat că „îl va aduce pe acest Korsikaneț la Moscova și-1 va arunca în închisoare pentru dezinformare.”[1]

Rezidența din Berlin mai avea o sursă, nume de cod Iun, care acoperea ambasada americană de acolo. Despre această sursă se cunosc destul de puține lucruri, în afară de faptul că se afla în contact cu Donald R. Hiss, secretar 1 al ambasadei, L.M. Harrison, secretar 2, J. Patterson, secretar 1, și colonelul B. P. Payton, atașat al aerului. La 9 și 10 aprilie, Iun raporta că acești ofițeri erau convinși că, la scurtă

224 A. Kolpakidi and D. Prokhorov, *Vneshniaia Razvedka Rossii* (Moscow, 2001), p. 454. Pentru mai multe informații despre Lehmann și despre circumstanțele din jurul raportului din 19 iunie 1941, vezi Capitolul 20, mai jos.

225 în limba engleză, în original, autorul utilizează sintagma *a mature of Beria* (o creatură a lui Beria) (n.tr.).

vreme după încheierea războiului în Iugoslavia, Germania va invada URSS.[226] [227]

Londra

În perioada imediat premergătoare războiului, rezidența din Londra era pregătită să culeagă roadele în urma activității *Cambridge Five,* ale cărei recrutări și dezvoltare a rețelei din timpul anilor 1930 reprezentau o adevărată operă de artă a operațiilor de spionaj. Informațiile și potențialul operațional care decurgeau din pozițiile ocupate de aceste susrse erau excepționale. John Cairncross (nume de cod List) reușise să ajungă secretarul personal al lui Sir Maurice Hankey, prin al cărui birou curgea un adevărat torent de documente de politică guvernamentală și provenite de la serviciile de informații. în speța care ne interesează, încă din luna septembrie 1940, List aducea un document intitulat „Estimarea posibilităților de război", în care se indica faptul că Hitler nu va reuși să invadeze Insulele Britanice. întrucât Stalin era convins că germanii nu vor invada URSS decât după ce îi vor fi înfrânt pe englezi, probabil că acest raport a fost respins din start de către Șef. Alte elemente aduse de List reflectau probabil lipsa de consens în cadrul Comitetului Reunit pentru Serviciile Secrete britanice *(Joint Intelligence Committee* -JIC). Exista un dezacord în legătură cu desfășurările mult prea evidente de trupe germane la granița sovietică, anume dacă acestea erau premergătotoare unei invazii sau erau executate numai pentru a pune presiune pe Stalin, în vederea unor noi concesii. Aparenta concluzie la care ajunsese JIC, anume că germanii căutau să îi forțeze pe sovietici să negocieze, se potrivea preconcepției lui Stalin că războiul va începe numai după un ultimatum. Doar cu zece zile înaintea atacului, JIC a ajuns la concluzia că Hitler va trece, totuși, la invazie. Chiar dacă NKGB ar fi avut capacități de analiză, ne îndoim că ar fi reușit să înțeleagă forțele politice care lucrau în interiorul guvernului britanic la acel moment.[228] în rapoartele lui List erau incluse copii ale telegramelor trimise de ambasadorul Stafford Cripps și răspunsuri de la ministrul de externe Anthony Eden, precum și fragmente din

mai multe rapoarte ale serviciilor de informații britanice. Deoarece, pe de o parte, rapoartele lui List conțineau informații foarte exacte

226 Yakovlev, *1941 god,* p. 403, 89, 130.

227 Donald Hiss, fratele lui Alger Hiss, a fost deconspirat de Whittaker Chambers ca fiind membru al CPUSA [Partidul Comunist USA, n.tr.]. Vezi Allen Weinstein, *Perjury: The Hiss-Chambers Case,* rev. ed. (New York, 1997).

228 Kolpakidi and Prokhorov, *Vneshniaia,* p. 130-131, 405-406.

deținute de britanici despre pregătirile de război germane, dar, pe de altă parte, acestea reflectau temerile continue ale britanicilor legate de noile negocieri germano-sovietice, probabil că aceste rapoarte nu au făcut decât să-i întărească convingerea lui Stalin că un război era puțin probabil. Rapoartele lui Anthony Blunt (nume de cod Tony), care reușise să penetreze organizația de contrainformații britanică, MI-5, unde lucra ca ofițer de legătură cu mai multe birouri, cum ar fi SIS (MI-6), Ministerul de Externe și Ministerul de Război, prezentau probabil un interes operațional extraordinar pentru rezidența NKGB.[1] Totuși, sunt disponibile puține dintre informațiile provenite din această sursă pe tema crizei care se apropia. Ceea ce este disponibil suferă de aceleași probleme legate de interpretarea analitică ca și cele de la alte surse ale Cambridge-ului. Acestea pot fi observate într-un raport bazat pe secțiunea „Rusia sovietică" din raportul de informații al Ministerului de Război, pentru perioada 16-23 aprilie 1941, în care se spunea că „pregătirile germanilor pentru un război cu URSS continuă, dar deocamdată nu există nicio dovadă că germanii intenționează să atace URSS în vara anului 1941." Un alt raport al lui Tony, care avea la bază interceptarea unei telegrame către ministrul de externe al Japoniei, ar fi fost de interes pentru spărgătorii de coduri ai NKGB, care deja începuseră să decodeze o parte din corespondența diplomatică japoneză.[229] [230] Două rapoarte ale lui Tony aveau legătură cu Finlanda și preconizau viitoarea implicare a finlandezilor într-un război împotriva URSS de partea Germaniei. Dacă se compară aceste rapoarte cu cele de la rezidența NKGB din Helsinki (vezi mai jos), ar fi trebuit să fie evident că germanii îi convinseseră pe finlandezi să se alăture invaziei.

Guy Burgess (nume de cod Mădchen) era angajat în primul rând ca „recrutor și descoperitor de talente", producând puține rapoarte de valoare în lunile critice de dinainte de 22 iunie 1941. Valoarea sa va deveni cu adevărat extraordinară în anii de după război, când avea să devină secretar al lui Hector McNeil, la Ministerul de Externe.[231] Kim Philby (nume de cod Sbhnchen), cu toată notorietatea căpătată în urma infiltrării reușite în Serviciul Secret de Informații britanic, a contribuit puțin la informațiile sovieticilor despre pregătirile germane pentru invadarea URSS. De fapt, Sbhnchen a ajuns în SIS de-abia în luna septembrie 1941. înainte de acest moment, făcea parte din Direcția de Operații Speciale, serviciul britanic care era însărcinat cu susținerea mișcărilor de rezistență în Europa ocupată de germani. Dorind cu disperare să afle dacă Rudolf Hess adusese niște propuneri

229 *Ibidem,* p. 406-407.

230 *Ibidem,* p. 382-383.

231 Nigel West and Oleg Tsarev, *The Crown Jewels: The British Secrets at the Heart of the KGB Archives* (New Haven, 1999), p. 174-177.

speciale guvernului britanic pentru un acord anglo-german, centrul a apelat la Sbhnchen. în primul său răspuns, din 14 mai, Sbhnchen nu a putut să raporteze decât informații la mâna a doua, care încercau să explice motivele pen-

tru care Hess a încercat să ia legătura cu ducele Hamilton, precum și un comentariu al lui Sir Ivone Kirkpatrick, conform căruia, deși Hess adusese o propunere de pace, detaliile despre aceasta nu erau cunoscute. Următoarea contribuție a lui Sdhnchen, din data de 18 mai 1941, a fost obținută de la Tom Dupree, adjunctul Departamentului de Presă din cadrul Ministerului de Externe. în paragraful de deschidere al acestui mesaj, rezidentul din Londra, Anatoli Gorski (nume de cod Vadim), recunoștea că încă nu deținea informații exacte în legătură cu scopul călătoriei lui Hess în Anglia. După ce prezenta informațiile culese de la Dupree, Sdhnchen adăuga propria opinie, anume că „acesta nu era momentul pentru negocieri de pace", dar că mai târziu, Hess ar putea „deveni centrul de interes pentru ajungerea la o pace de compromis și va fi util facțiunii propacifiste din Anglia și lui Hitler". Această afirmație, împreună cu eforturile oarecum stângace ale guvernului britanic, prin intermediul SIS, de a-1 convinge pe Stalin că Hess chiar a adus o propunere de pace, au avut efectul de a-1 convinge pe paranoicul dictator că atât britanicii cât și germanii erau gata să se întoarcă împotriva lui.[232]

Helsinki

Cu mult timp înainte de invazia germană, rezidența din Helsinki a jucat un rol-cheie în relațiile fino-sovietice. în luna aprilie 1938, Stalin l-a însărcinat pe Boris A. Rîbkin, fostul rezident NKVD acolo, să poarte negocieri secrete cu înalți oficiali din cadrul guvernului finlandez pe probleme legate de frontiera fino-so- vietică. Rîbkin se întorsese în Finlanda ca însărcinat cu afaceri sovietic, utilizând încă pseudonimul Boris N. larțev. Negocierile nu au dus la niciun rezultat, iar Rîbkin a părăsit Finlanda când a izbucnit Războiul de Iarnă, în luna noiembrie 1939.

După război, ca rezident a ajuns la Helsinki Elisei T. Sinițîn. La fel ca predecesorul său, a fost însărcinatul cu afaceri sovietic. Sub această

232 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, 200, p. 248-249. Șocul resimțit de direcția condusă de Fitin poate fi dedus și din următoarea notă, pe care șeful Departamentului pentru Germania Pavel M. Juravliev a transmis-o asistentei sale, Zoia Rîbkina: „Telegrafiați la Berlin, Londra, Stockholm, America, Roma, încercați să clarificați detaliile acestei propuneri." Poate cea mai exactă descriere a aspectelor diverse legate de afacerea Hess poate fi regăsită la David Stafford, ed., *Flight from Reality: Rudolf Hess and His Mission to Scotland, 1941* (London, 2002).

acoperire, rezidența sa a putut să dezvolte surse impresionante și să producă unele dintre cel mai bune rapoarte de informații primite la centru pe tema războiului iminent și a rolului pe care îl avea dejucat Finlanda. La 26 aprilie 1941, rezidența raporta că ofițeri germani suspuși erau convinși că un atac german asupra URSS era inevitabil, după încheierea operațiilor în Balcani. De asemenea, raporta că finlandezii consideră că Finlanda trebuia să susțină Germania. Până la începutul lunii mai, temerile legate de implicarea Finlandei s-au adâncit. Un raport din 7 mai cita niște ofițeri din Statul Major General finlandez, care susțineau că Germania va face tot ce îi va sta în putință pentru a atrage Finlanda în război de partea sa. Va începe un atac asu-

pra Murmanskului, utilizând trupe germane dislocate, la momentul respectiv, în nordul Norvegiei, în timp ce forțele navale și aeriene germane vor susține atacurile finlandeze din sud. în preajma Paștelui 1941, ofițeri de stat-major germani și finlandezi au luat parte la discuții pe tema manevrelor armatei finlandeze. Un alt raport, din data de 10 mai, informa centrul că germanii solicitau activ susținerea refugiaților finlandezi din Karelia[1] (ocupată de URSS după Războiul de Iarnă), promițând că Finlanda nu doar va recupera pământul pierdut, dar va dobândi noi teritorii în Karelia răsăriteană și peninsula Kola. Un raport din 5 iunie de la sursa Poeta confirma că numărul de trupe germane care tranzitau Finlanda va crește și că presiunea germanilor asupra finlandezilor pentru participarea la război era din ce în ce mai mare. O altă sursă, Advokat, raporta că, drept răspuns la solicitările germane, s-a ordonat mobilizarea parțială, că un număr mare de trupe germane se deplasau spre Finlanda și că germanii ceruseră expulzarea tuturor cetățenilor britanici din anumite regiuni ale Finlandei.[233] [234]

Cireașa pe tort a fost momentul când sursa Monah l-a informat pe Siniț în că, între Germania și Finlanda, fusese semnat un acord legat de participarea Finlandei la războiul împotriva URSS și că invazia va începe la 22 iunie 1941. Nu a existat niciun răspuns din partea Moscovei, iar Siniț în nu a aflat decât după plecarea sa din Finlanda ce

233 Pentru mai multe detalii despre Finlanda între Războiul de Iarnă și Războiul de Continuare, despre modul în care karelienii au resimțit efectele strămutării de pe pământurile lor și despre felul în care multi dintre ei au decis să continue lupta împotriva invadatorilor sovietici, răspunzând apelului germanilor, puteți consulta J. Michael Cleverley, *Născut pentru a fi soldat. Timpurile și viața lui Larry A. Thome,* Editura Militară, București, 2011 (n.r.).

234 Yakovlev, 1941 god, tom 2, 120-121, 177, 186; A. P. Belozerov, ed., *Sekrety Gitlera Na Stole U Stalina Razvedka IKontrrazvedka O Podgotovke Germanskoy Agressii Protiv SSSR. Mart-liun 1941* (Moscow, 1995), p. 140, 151-153, 156-157. Vezi și Ye. Sinitsyn, *Rezident Svidetelstvuet* (Moscow, 1996).

se întâmplase, de la Fitin. Acesta îl însoțise pe Merkulov la o întâlnire cu Stalin, în legătură cu un raport de la Berlin (raportul de la Starșina). Fitin a prezentat și raportul de la Monah, remarcând că acesta era o sursă de încredere, care obținuse informația de la cineva care participase la ceremonia de semnare a acordului. Stalin nu a avut de spus decât: „Verificați și raportați.” Merkulov nu a făcut niciun efort să-l susțină pe Fitin.[235]

Varșovia

Chiar dacă nicio altă rezidență nu a putut rivaliza cu avertismentele venite de la Berlin în legătură cu o iminentă invazie, și alte câteva dispuneau de posibilități de accedere la informații care confirmau materialele trimise din Berlin. Rezidența legală de la Varșovia este una dintre acestea. în luna noiembrie 1940, Serviciul de Informații Externe al NKGB înființase rezidența sub conducerea lui Petr I. Gudimovici (nume de cod Ivan); acoperirea lui era de șef al biroului care se ocupa cu proprietățile sovieticilor. Era asistat de soția sa, Elena D. Modrjinskaia

(nume de cod Maria), ea însăși un ofițer de informații cu experiență, care a ajuns în Varșovia la 15 decembrie.[1] Sarcinile pe care le presupunea legendarea lui Ivan nu cereau un efort important. Pentru comunicațiile prin fir și cu mesageri, Ivan era nevoit să se bazeze pe rezidența NKGB din Berlin. Chiar și așa, Moscova avea un motiv foarte bun de a stabili o rezidență la Varșovia. Până la sfârșitul verii 1940, era evident că Varșovia devenea centrul Poloniei ocupate de germani pentru partea logistică a pregătirilor Wehrmachtului pentru invadarea Uniunii Sovietice. Plasându-i acolo pe Ivan și Maria, Moscova putea spera să reușească recrutarea de subsurse. în cel mai rău caz, centrul ar fi avut în Varșovia doi observatori experimentați, care s-ar fi putut deplasa în voie prin zonă. Treptat, cei doi au reușit să obțină surse de informații din rândul polonezilor care îi urau pe invadatorii germani mai mult decât pe ruși, cu care, în mod tradițional, aveau o relație tensionată. Până în primăvara anului 1941, Ivan și Maria ajunseseră la concluzia că Germania se pregătea pentru un război împotriva URSS. Ivan a cerut permisiunea să detalieze informațiile sale personal Comisarului Poporului pentru Siguranța Statului, Vsevolod N. Merkulov. După ce l-a ascultat, Merkulov a replicat: „Exagerați mult. Toate aceste informații trebuie verificate din nou. De-abia după aceea,

235 Kolpakidi and Prokhorov, *Vneshniaia,* p. 216, 296-297.

poate, acestea vor putea fi înaintate către conducerea URSS."[236] [237]

La 20 aprilie 1941, Ivan a plecat la Berlin unde și-a pregătit raportul obișnuit.

La 5 mai, Stalin, Molotov, Voroșilov și Beria primeau rezultatele:

„Pregătirile militare în Varșovia și peste tot în Guvernământul General se desfășoară în văzul tuturor, iar ofițerii și soldații germani vorbesc absolut deschis despre un război iminent între Germania și Uniunea Sovietică, ca și cum ar fi vorba despre o chestiune asupra căreia s-a decis deja. Războiul pare că va începe după încheierea sezonului de însămânțări de primăvară. Soldații germani, repetând ce au aflat de la ofițerii lor, susțin că ocuparea Ucrainei de către armata germană va fi garantată din interior, prin intermediul unei Coloane a 5-a funcționale pe teritoriul URSS.

De la 10 aprilie la 20 aprilie, trupele germane au afluit spre est, prin Varșovia, fără oprire, și ziua și noaptea. Din cauza fluxului neîntrerupt de trupe, orice mișcare pe străzile Varșoviei a fost oprită. Pe calea ferată, trenurile se deplasau spre est încărcate în principal cu artilerie grea, camioane și piese de avion. De la mijlocul lunii aprilie, au început să apară pe străzile Varșoviei camioane militare și vehicule ale Crucii Roșii. Autoritățile germane din Varșovia primiseră ordine să pregătească adăposturile antiaeriene, să acopere ferestrele, să înființeze echipe de prim-ajutor în fiecare clădire și să mobilizeze detașamente ale Crucii Roșii care fuseseră desființate anterior. Toate vehiculele motorizate care aparțineau civililor și societăților comerciale, inclusiv cele germane, au fost mobilizate pentru a fi

utilizate de armată. Școlile au fost închise începând cu 1 aprilie, întrucât clădirile acestora urmau să fie utilizate ca spitale militare. ...Trupele germane de aici sunt ocupate cu îmbunătățirea și construcția de noi șosele înspre est. Toate podurile de lemn de pe toate drumurile spre est au fost întărite cu bârne de fier. Materialele necesare traversării râurilor au fost pregătite de-a lungul Bugului."

Atât timp cât rezidența din Varșovia s-a rezumat la fapte din zona pe care o acoperea, informațiile sale au fost excelente. Singura notă falsă în acest lung raport era afirmația că „aparent, germanii contează pe luarea Ucrainei printr- o lovitură directă dinspre vest și, la sfârșitul lunii mai, vor începe o ofensivă în Caucaz, prin Turcia." Această frază ar fi fost suficientă pentru ca Stalin să respingă întregul mesaj.[238]

---

236 Este ironic că, după activitatea în Varșovia, Modrjinskaia a revenit la centru și, până în octombrie 1942, a devenit șef al Secției Britanice din cadrul Direcției a IlI-a. Din această funcție, a pornit să dovedească faptul că „întregul cerc de la Cambridge nu a fost nimic altceva decât un exercițiu de dezinformare". Vezi West and Tsarev, *Crown Jewels,* p. 159.

237 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* voi. 3, p. 293-294.

238 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 154-155.

CAPITOLUL 11

ASCULTÂND INAMICUL

Serviciul secret NKVD/NKGB nu a fost singura componentă în subordinea comisarului pentru siguranța statului Merkulov care a produs informații de valoare pentru Stalin în legătură cu intențiile germane. Știm din istoria oficială secretă a organelor sovietice pentru siguranța statului, apărută în 1977, că, în perioada de dinainte de invazia germană, componentele de contrainformații au dus operații de anvergură împotriva misiunilor străine din Moscova. Aceste operații au constat în infiltrarea de agenți, ascultarea telefoanelor, instalarea de dispozitive ambientale de ascultare, precum și eforturi de a corupe și a recruta membri ai acestor misiuni. Deși scopul lor principal era să identifice ofițerii de informații străini, să le monitorizeze activitățile și să investigheze contactele acestora cu cetățenii sovietici, aceste operații au produs și alte suficiente informații importante, ca efect secundar. Deși „prada" de la ambasada germană și de la cele ale aliaților săi a fost una dintre cele mai însemnate, operațiile împotriva ambasadelor americană, britanică și altele, precum și împotriva ofițerilor și rezidențelor corespondenților străini, au produs date suplimentare pentru confirmarea celor dintâi.[1]

în februarie 1941, Direcția Generală pentru Siguranța Statului (NKVD/GUGB) a devenit NKGB, tot în subordinea lui Vsevolod N. Merkulov. Departamentul 3 a devenit Direcția a Il-a Contrainformații, întrucât operațiile de contrainformații au continuat și s-au extins. Șeful contrainformațiilor a rămas Petr V. Fedotov[239] [240], un cekist cu state

---

239 Aleksandr N. Yakovlev, ed., 1941 god (Moscow, 1998), book 1, 598. See also Viktor M. Chebri- kov, ed., *Istoria Sovietskikh Organov Gosudarstvennoy Bezopastnosti* (Moscow, 1977), p. 313.

240 Oleg Matveyev and Vladimir Merzliakov, „Akademik Kontrrazvedki", *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie,* no. 15, 2002, 7. Deși aparent era doar un academician cu ochelari, Fedotov era un cekist de prim rang. A rămas la

vechi, care participase la operații împotriva triburilor cecene din 1923 până în 1937. în 1939, după ce Beria a ajuns șef al NKVD, Fedotov a deve-

nit șef al Departamentului Politic Secret. în septembrie 1940, a fost transferat la Departamentul Contrainformații.[1]

Sub conducerea lui Merkulov, Direcția a III-a, sau Politică-Secretă, utiliza in- formatori pentru a descoperi și a acționa împotriva elementelor antisovietice din rândul populației. Aceste operații politice secrete, de cel mai mare interes pentru noi în stabilirea dimensiunilor raportărilor privind intențiile germane, au fost descrise în Capitolul 4. Aceste operații s-au desfășurat în regiunile nou-dobândite ale Republicilor Moldovenească, Ucraineană și Bielorusă, precum și în republicile baltice Lituania, Letonia și Estonia, recent integrate în URSS.

Operațiile de la Moscova ale Direcției a Il-a produceau cele mai bune informații leagate de intențiile Germaniei și ale aliaților săi. La sfârșitul lunii aprilie 1941, Departamentul 1 (German) al Direcției i-a înaintat lui Stalin transcrierea unei conversații din 25 aprilie între colonelul Hans Krebs, adjunctul atașatului militar german și secundul său, Schubut. „Ei, bine, i-am terminat pe greci. Curând începem o nouă viață - URSS. Adunăm întreaga armată?", întreabă una dintre voci. „Da." „Dar nici nu au observat că ne pregătim de război." Aceste aprecieri, precum și altele apărute anterior în conversație, legate de punctele slabe ale sistemelor de căi ferate și de drumuri sovietice, ar fi trebuit să nu lase nicio îndoială în mintea lui Stalin în legătură cu intențiile germanilor. Totuși, aceasta era o discuție mai degrabă deschisă între doi ofițeri care trebuie că erau conștienți de posibilitatea ca în birourile și locuințele lor să fie montate microfoane. Anterior, avuseseră mai multă grijă în conversații. De unde această schimbare?

Vorbitorii purtau această discuție în casa atașatului militar german, generalul Ernst Kostring. Era o casă separată, ocupată în întregime de atașații germani, așadar nu la fel de susceptibilă a fi ținta operațiilor de ascultare obișnuite, ca în cazul unui apartament. Ofițerii sovietici de contrainformații recunoscuseră de multă vreme importanța rezidenței Kostring și, la sfârșitul lunii aprilie 1941, au decis să încerce penetrarea ei. Planul era să folosească o casă din apropiere ca bază, ex- plicându-le rezidenților din zonă că muncitorii lucrau la conductele sparte, care necesitau reparații majore. De la această bază, au săpat neobservați un tunel până în subsolul casei lui Kostring, au intrat în

---

contrainformații până la sosirea lui Aleksandr N. Șelepin ca șef al KGB, în 1958. Fedotov a fost eliminat din funcție și din partid, în cadrul epurării generalilor din siguranța statului din era stalinistă.

biroul lui, i-au deschis seiful, i-au fotografiat documentele, au plantat microfoane peste tot în casă și au șters toate urmele vizitei lor. însuși Fedotov concepuse operația. Rezultatul a fost că, din acel moment și până la 22 iunie 1941, contrainformațiile sovietice au avut la dispoziție rapoarte despre discuțiile particulare între germani. De asemenea, primeau rapoarte despre discuțiile între germani și aliații lor italieni, maghiari și finlandezi.[241] [242]

Aceste conversații, toate indicând probabilitatea ca Germania să atace Uniunea Sovietică, erau înaintate conducerii. La 26 aprilie, de exemplu, există un raport despre o întâlnire între un ofițer german și o persoană care, din modul în care

vorbea și se comporta, părea a fi un agent de informații care dădea raportul germanului. Acesta din urmă observa: „Trebuie să avem informații despre divizii. Avem câteva, dar sunt departe de a fi suficiente... în ceea ce privește Rusia, nu vom întâmpina prea mari dificultăți." Agentul susținea că, cu o seară în urmă, când se întreținuse cu câțiva ofițeri sovietici de marină la el acasă, aceștia i-ar fi spus că „germanii vor declara război". Ofițerul german încheia prin a-i spune următoarele: „O să-ți dau o mică sarcină de îndeplinit - să te infiltrezi direct în unități rusești și să aduni informații."[1] Mai târziu, la 31 mai 1941, a avut loc o conversație între Kostring și ministrul slovac. Kostring: „Aici este nevoie de un fel de provocare. Trebuie făcută în așa fel încât să moară câțiva germani, și astfel să se ajungă la război." Acest comentariu este posibil să fi contribuit la frica lui Stalin de provocări din parte germanilor. Totuși, este mai probabil ca Kostring să facă presupuneri pornind de la modul în care Hitler a orchestrat începutul războiului împotriva Poloniei. Atunci, trupe SS au îmbrăcat uniforme poloneze și au atacat o stație radio de pe teritoriul Germaniei.[243] [244]

Totuși, la 18 mai, Departamentul German a publicat extrase din conversații interceptate în zilele de 13 și 15 mai, în care ofițeri germani afirmă răspicat că se așteaptă ca un război împotriva Uniunii

241 *Ibidem.*

242 Aleksandr Pronin, „Nevolnye Informatory Stalina", *Novoe Voennoe Obozrenie,* no. 45, 2001, p. 1-2.

243 A. P. Belozerov, ed., *Sekrety Gitlera Na Stole U Stalina. Razvedka i Kontrrazvedka O Podgotovke Ger- manskoy Agressy Protiv SSSR. Mart-liun 1941* (Moscow, 1995), p. 52-55. în momentul în care agentul neidentificat pretinde că s-a întreținut cu ofițeri sovietici de marină, este inserată o notă, se pare de către ofițerii Departamentului German care pregăteau transcriere: „Informațiile de la echipele de supraveghere continuă [a agentului] arată că [acesta] minte când vorbește despre întâlnirea cu «ofițeri sovietici»; în realitate, nu a avut loc nicio astfel de întâlnire". Chiar și ofițerii de contrainformații trebuiau să se protejeze.

244 Matveyev and Merzliakov, „Akademik Kontrrazvedki", p. 7.

Sovietice să izbucnească în curând. Unul spune: „în opinia rușilor, moralul trupelor noastre a fost afectat... dar ei [rușii] nu se gândesc la ce știm noi, la ce facem noi. [...] Domnule general, noi trebuie să începem acest război." Un altul comentează: „Este adevărat, mulți spun că planurile de ofensivă ale rușilor sunt foarte prost întocmite. Acesta este punctul lor slab. Prin urmare, trupele noastre trebuie aruncate într-un atac fulgerător. Apoi, trupele ruse vor fi zdrobite. [...] Eu cred că rușii își vor roade unghiile de frică când vom apărea pe neașteptate." Extrasele se încheie cu aceste remarce: „Chestiunea de care discutăm trebuie să rămână complet secretă. [...] Desigur, rușii vor fi luați pe nepregătite. [...] Vizita mea la Statul Major General al Armatei Roșii mi-a demonstrat că nu suspectează nimic."[245]

La 7 iunie, Departamentul German a produs transcrieri ale unor conversații din 5 și 6 iunie. Ambele conțineau comentarii despre planurile Germaniei de a invada URSS. Ultimul rând din transcrierea conversației din 5 iunie a fost: „Trebuie să tăiem complet Moscova de Leningrad." La 6 iunie, au fost interceptate aceste cuvinte: „Dacă vom folosi aici un număr mare de avioane de vânătoare, nu ne va lua decât opt săptămâni." Răspunsul: „Rușii au avut un respiro de aproape doi ani".[246]

Desigur, existau microfoane instalate și în clădirile altor țări. Transcrierea din 12 mai obținută de la finlandezi, dacă este analizată împreună cu rapoartele de informații de la rezidența Direcției I de la Helsinki (vezi Capitolul 9, mai sus), ar fi trebuit să nu lase nicio urmă de îndoială în mintea conducerii sovietice că finlandezii vor colabora cu germanii în războiul acestora împotriva URSS. Un oficial finlandez afirma, la 12 mai: „Trebuie să fim de partea Germaniei, pentru că este singura mare putere care este apropiată de noi."[1]

Microfoanele au continuat să aducă informații utile și la timp, completate de rapoarte de la agenți despre evacuarea personalului ambasadelor, cu cât războiul se apropia. La 11 iunie, un agent al Departamentului 3 (Englez) din cadrul Direcției a Il-a raporta că ambasada britanică primise o telegramă de la Ministerul de Externe de la Londra, în care i se ordona să pregătească evacuarea în șapte zile. în seara zile de 11 iunie, se spune că în subsolul ambasadei deja se ardeau documente. La 18 iunie, s-au primit informații suplimentare privind evacuarea membrilor ambasadei britanice și a familiilor lor, precum și privind evacuarea a 34 de membri ai ambasadei germane. Rapoartele despre un nou val de plecări de la ambasadele germană, italiană, română și ungară remarcau că diplomații încălcaseră regulile,

245 Belozerov, *Sekrety Gitlera,* p. 109-112.
246 *Ibidem,* p. 144-147.

mergând direct la Inturist, ocolind așadar canalele aprobate. Cererile stipulau ca toate plecările să se facă nu mai târziu de 19 iunie.[247] [248]

La 19 iunie, Departamentul 4 (Italian) aducea informații despre situația din ambasada italiană. Ambasadorul Augusto Rosso l-a vizitat pe ambasadorul Germaniei Friedrich Werner von der Schulenburg, care a spus că, deși nu avea informații precise, considera că războiul este inevitabil. După revenirea la ambasada sa, Rosso a trimis mai întâi o telegramă soției sale la Tokio, spunându-i să-și amâne venirea la Moscova. Apoi, a dictat o telegramă la Roma în care întreba care ar fi poziția Italiei în cazul unui conflict între Germania și URSS. De asemenea, cerea instrucțiuni despre ce să facă cu bunurile și documentele italiene. în timp ce oficialii americani nu erau siguri că va fi război, aceștia au confirmat diplo- maților italieni planurile pentru evacuarea ambasadei americane. O jurnalistă și corespondentă a *Collier's,* Alice Leone-Moats, raporta că soția ambasadorului american, Laurence Steinhardt, pregătea o *dacea* care, conform spuselor ei, va servi ca adăpost pentru diplomații străini care vor rămâne în Moscova în timpul războiului cu URSS.[249] Trei transcrieri ale Departamentului German aveau ca subiect discuții care au avut loc la 20 iunie, care reflectau intențiile Germaniei de a ataca Uniunea Sovietică. în prima era remarcată lipsa enigmatică de pregătiri, evidentă în Moscova: „Nu fac nimic, deși au auzit zvonuri și știu despre evacuarea corpului diplomatic." O alta conținea remarce precum: „Ar fi foarte bine să începem luptele acum. [...] Rușii se tem de noi." Discuția continua cu detalii despre starea rețelei de drumuri în mai multe zone din partea europeană a URSS. Ultima transcriere

avea legătură cu un telefon pe care un general-locotenent [german] aflat în vizită la Moscova l-a dat comisarului pentru apărare Timoșenko și șefului Statului Major General Jukov. A fost întâmpinat cu foarte mare amabilitate, dar nu s-au discutat subiecte de ordin militar. în aceeași discuție, cineva spunea: „Rușii nici nu vor să lupte și nici nu sunt capabili să lupte." „Da", i se răspundea.[1]

Una dintre ultimele și, poate, cea mai incisivă dintre discuțiile surprinse de microfoane în casa generalului Kostring a fost cea din 20 iunie 1941, între ambasadorul von der Schulenburg și Kostring. Von der Schulenburg începea conversația spunând: „Sunt foarte pesimist și, deși nu știu nimic sigur, cred că Hitler va începe un război cu Rusia. L-am văzut între patru ochi, în aprilie, și i-am spus foarte deschis că planurile lui pentru un război cu URSS sunt curată nebunie, că acum

247 *Ibidem,* p. 83-86.
248 *Ibidem,* p. 150-151, 163-166, 168-169.
249 *Ibidem,* p. 171-172.

nu este momentul să ne gândim la un război cu URSS. Crede-mă, din cauza acestei sinceități ale mele, am căzut în dizgrație. îmi risc cariera și, probabil voi ajunge curând într-un lagăr de concentrare." Kostring nu împărtășea pesimismul ambasadorului în legătură cu victoria asupra URSS. Bogdan Kobulov, care-i ținea locul lui Merkulov, a trimis acest raport lui Stalin, Molotov și Beria.[250] [251] Nu se știe dacă raportul a avut vreun răspuns.

Direcția a Il-a continua să primească rapoarte de la agenții săi de la diferite ambasade. Printre cele mai interesante rapoarte sunt cele ale scriitorului rus Ovidii Gorceakov. Acesta descria un agent (nume de cod lastreb) care cultiva un ofițer superior din ambasada germană, identificat doar ca „Von B.", tratându-1 cu cele mai fine mese la restaurant și făcându-i rost de însoțitoare, prin bunăvoința Direcției a Il-a. Scopul acestei relații era eventuala sa recrutare. Dar, până atunci, scopul era să obțină cât mai multe informații legate de activitatea și personalul ambasadei Germaniei. Von B. susținea că fusese implicat în negocierile pentru pactul de neagresiune din 1939. Descria scena de la aeroportul de la Moscova, la 23 august, când ambasadorul von der Schulenburg și membrii de frunte ai ambasadei Germaniei l-au întâmpinat pe ministrul de externe Ribbentrop și delegația germană. Printre celelalte fragmente de informație oferite de Von B., se număra și afirmația că serviciul de informații german știa că, după 14 iunie 1941 - data la care a fost emis comunicatul TASS că nu va fi niciun război -, Beria i-a ordonat lui Lev Z. Mehlis, șeful Direcției Politice a Armatei Roșii, să răspândească vestea.[252]

---

250 *Ibidem,* p. 178-179.

251 *Ibidem,* p. 169-170.

252 Ovidy Gorchakov, „Nakanune, iii Tragedia Kassandry: Povest v dokumentakh", *Gorizont,* no. 6, 1988, p. 33-37. Contribuția lui Gorceakov este destul de confuză. Când generalul-locotenent (r) Aleksandr Aleksandrovici Zdanovici de la Serviciul Federal de Securitate (FSB) a revizuit recent articolele lui Gorceakov, i-a spus autorului acestei lucrări că Gorceakov nu a servit niciodată în serviciul de contrainformații sovietic și nici nu i s-a acordat vreodată acces la arhivele FSB. Zdanovici nu știe de unde i-au venit lui Gorceakov ideile pentru articolele sale sau cine îl ajuta să le scrie. Numele de cod nu apar în arhivele FSB și Zdanovici crede că ar fi fost dificil pentru contrainformații să fi gestionat atâtea surse, având în vedere pierderile suferite în timpul epurărilor. în luna octombrie 2002, când autorul a discutat cu Zdanovici, acesta nu putuse să afle informații colaterale despre operațiile desfășurate de Direcția a Il-a înainte de război. Totuși, istoria ultrasecretă a KGB din 1977 arăta că, în anii 1940-1941, direcția a fost într-adevăr foarte activă lucrând cu surse persoane. Pe de altă parte, există erori bizare în raportul lui Gorceakov, legate de unele din mesajele lui Vladimir Dekanozov. De exemplu, într-o radiogramă din 21 iunie către NKVD Moscova, Dekanozov se referă la Ismail Ahmedov ca „NKVD", când el îl știa ca „GRU". Gorceakov însuși îl numește pe șeful lui Ah- medov „B. Kobulov", dar Dekanozov știa că rezidentul NKVD era Amaiak Kobulov. Totuși, datele reflectând rapoarte de la diverși agenți care lucrau în ambasadele din Moscova sunt tipice pentru genul acesta de informații, unele fiind susținute chiar de date de arhivă.

Este posibil ca un alt informator din ambasada Germaniei (nume de cod Ernst) să fi fost un membru de rang mai mic al administrației ambasadei sau un angajat sovietic. Informațiile aduse de Ernst, chiar dacă erau de-a dreptul prozaice, dovedeau clar că ambasada se pregătea pentru o eventualitate extremă. La 19 mai, a raportat despre o întâlnire între ambasadorul sovietic la Berlin, Vladimir G. Dekanozov (însoțit de interpretul său, V.P. Pavlov) și ambasadorul von der Schulenburg, care era însoțit de apropiatul său, Gustav Hilger; Gebhardt von Walther, secretarul ambasadei, participa și el. Von der Schulenburg a încercat să-l avertizeze pe Dekanozov despre intențiile lui Hitler de a începe un război cu URSS, dar Dekanozov a spus că nu este autorizat să asculte asemenea afirmații și că în astfel de chestiuni poate fi implicat numai Molotov. Conform informațiilor de la Ernst, Dekanozov a raportat ulterior această conversație lui Beria, care a spus că Germania încerca să șantajeze URSS. La 2 și 3 iunie, Ernst a transmis conversații avute cu atașatul militar Hans Krebs, în care acesta lăuda respectarea de către partea rusă a pactului de neagresiune și decizia Consiliului Militar sovietic de a nu ridica nivelul de alarmă al armatei. Desigur, aceasta pare o manevră a dezinformării germane. La 11 iunie, Ernst raporta că ambasada germană primise ordine de la Berlin ca personalul să fie gata de evacuare în șapte zile. Arderea documentelor începuse deja în subsol. Cât privește anunțul TASS din 14 iunie, Ernst susținea că Molotov îi dăduse lui von der Schulenburg o copie, înainte de a fi publicat. Acesta și-a exprimat în fața mai multor persoane părerea că acest comunicat era un pas înțelept.[1]

Un alt agent (nume de cod Gladiator) se ocupa de ambasada Italiei. La 12 iunie, acesta raporta că toată lumea de acolo vorbea deschis despre o viitoare invazie germană. Ambasadorul Rosso era îngrijorat în legătură cu soția sa, care urma să revină la Moscova după călătoria ei în Extremul Orient (mai târziu, avea să decidă că nu are niciun rost să se mai întoarcă). La 20 iunie, Gladiator raporta că ambasadorul intenționa să plece în aceeași zi și că ținuse deja un discurs de despărțire în fața angajaților sovietici.[2]

Ambasada americană pare să fi avut un număr mare de angajați sovietici care raportau serviciului de contrainformații. Unul dintre aceștia (nume de cod Karmen) vorbea limba engleză și se pare că era interpreta personală și asistenta soției ambasadorului. La 4 mai, Karmen raporta despre decizia ambasadorului de a „închiria o *dacea* spațioasă în apropiere de Moscova”. A făcut acest lucru

[1] Gorchakov, „Nakanune”, p. 53-55, 56, 67.
[2] *Ibidem,* p. 57-58.

„deoarece este convins că germanii vor ataca Rusia în curând, în vara aceasta", închirierea acestei *dacea* apărea și într-un raport al Departamentului 4 (Italian) din 19 iunie. La 5 mai, soția ambasadorului i-a spus lui Karmen să supravegheze ambalarea argintăriei, a fețelor de masă și lenjeriei de pat scumpe, pentru a fi trimise spre America.[1]

La 6 iunie, Karmen raporta că toată lumea din ambasadă știa că secretarul de stat Cordell Hull trimisese ambasadorului Steinhardt copii ale telegramelor de la miniștrii americani din București și Stockholm. La 8 iunie, Karmen a auzit-o pe jurnalista americană Alice Leone-Moats povestind despre o călătorie pe care o făcuse la *dacea* ambasadei Germaniei, când Gebhardt von Walther, secretarul ambasadei, i-a spus că germanii vor ataca Rusia la 17 iunie. Conform informațiilor de la Karmen, la 19 iunie, Alice Leone-Moats a spus tuturor celor de la ambasada americană că von Walther și-a corectat afirmația anterioară; acum susținea că atacul va începe la 21 iunie, iar Leone-Moats era de părere că el s-ar fi așteptat ca ea să îi avertieze pe americani. Uitându-se direct la Karmen, Leone-Moats a spus: „Ne-am săturat să îi tot avertizăm pe ruși".[253] [254]

La 20 iunie, într-o vineri, soțiile și angajații de la ambasada americană își făceau de zor bagajele. Doamna Steinhardt a luat-o cu ea pe Karmen, într-o ultimă rundă la cumpărături. I-a spus acesteia că toate femeile vor părăsi Moscova a doua zi cu avionul, ea Ia Stockholm, restul, la Teheran. Bărbații din ambasadă vor merge la noua *dacea* de la Tarasovka, în timp ce jurnaliștii se vor muta de la hotelurile din oraș la locuințe din împrejurimi. Toți străinii cu care a venit în contact Karmen erau de părere că Germania va înfrânge URSS într-un răstimp de la șase săptămâni la trei luni. Karmen întreba de ce rapoartele anterioare nu au produs niciun răspuns și solicita trimiterea lor la un nivel mai înalt.[255]

Printre ceilalți agenți care raportau despre ambasada amaericană se număra și Vernîi, un șofer care se descurca destul de bine în limba engleză, care și el a raportat despre planurile de închiriere a unei *dacea.* La 20 iunie, Vernîi l-a plimbat pe ambasador prin împrejurimile Moscovei, pentru recunoașterea drumurilor care ar putea fi folosite în cazul în care orașul ar fi evacuat. Jack, valetul ambasadorului, raporta că la 1 iunie îl ajutase pe ambasador să împacheteze trei valize. Obiectele importante au fost puse în prima valiză, în apropierea ușii; în cea de-a doua valiză s-au pus obiectele de o mai mică importanță. Prima avea să fie luată dacă nu ar fi avut decât 15 minute pentru a

253 *Ibidem,* p. 57.
254 *Ibidem,* p. 58.
255 *Ibidem,* p. 60.

pleca; a doua, dacă ar fi avut o jumătate de oră, și așa mai departe.[256]

O asemenea minuțiozitate era probabil tipică pentru rapoartele agenților Direcției a Il-a care lucrau în diverse reprezentanțe diplomatice din Moscova, dar, analizate împreună, detaliile reprezintă gândurile și acțiunile străinilor care

păreau a fi convinși că războiul cu Germania va începe în curând. Dacă luăm în considerare și înregistrările ambientale și cele ale telefoanelor, informațiile ar fi trebuit să-i convingă pe cei cărora le erau destinate - Stalin, Molotov și Beria - că se punea la cale ceva cumplit de amenințător.

Au existat și alte indicii. La 14 iunie, autoritățile germane au emis un ordin către toate navele comerciale germane să nu intre în porturi sovietice. Acelea care se aflau deja în porturi sovietice trebuia să plece imediat. La 20 iunie, Direcția Leningrad a Flotei Comerciale la Marea Baltică a raportat primirea unei radiograme, trimise fără utilizarea vreunui cod, de la cargobotul *Magnitogorsk,* în care acesta informa că este reținut în portul Danzig [Gdansk] pentru motive necunoscute. în mesajul de la Flota Comercială la Marea Baltică se spunea că *„Magnitogorsk* nu răspunde la apelurile noastre. Deși nu am primit instrucțiuni de la Moscova, mâine, 22 iunie, vom transmite ordine către *Lunacearski,* să revină la Leningrad, și către *Vtoraia Piatiletka,* să se îndrepte spre Riga." Ultima navă germană care avea să părăsească Leningradul, la 15 iunie, ducea la bord specialiștii germani care ajutau la finalizarea lucrărilor la crucișătorul *Luetzow,* achiziționat anterior de către sovietici. Pare incredibil că nimeni din Flota sovietică de la Marea Baltică nu a interpretat corect aceste mesaje, care, întotdeauna de-a lungul istoriei, reprezentau un indiciu clar că se apropia începerea ostilităților.[1]

în afară de controlul activităților departamentelor operaționale de la Moscova, Direcția a Il-a supraveghea și, în anumite cazuri, conducea operații de contraspionaj în republicile uniunii. Din acest motiv, era ținut la curent cu operațiile serviciului de informații militare german *(Abwehr)* în zonele-cheie de frontieră. Ne putem întreba cum au interpretat oamenii lui Merkulov următorul raport și ce au făcut cu el. La sfârșitul unei descrieri ale activităților armatei germane la frontieră, veneau aceste fraze de rău augur: „Serviciile de informații germane își trimit agenții în URSS pentru șederi scurte - trei sau patru zile. Agenții trimiși pentru perioade mai lungi de timp, de la zece la cincisprezece zile, au primit indicații ca, în cazul în care trupele germane trec frontiera înainte de revenirea lor în Germania, să se

256 *Ibidem,* p. 58.

prezinte la orice unitate germană aflată pe teritoriul sovietic."[257] [258] Acest tip de informații demonstrează necesitatea de a se extrage concluzii strategice din simple rapoarte de contrainformații. Dacă interogatoriile agenților *Abwehr* capturați ar fi urmat această direcție, ar fi trebuit să fie evident că Wehrmachtul este pe punctul de a invada Uniunea Sovietică.

Luate ca întreg, informațiile obținute de la contrainformațiile NKGB le confirmau pe cele ale serviciului de informații externe, și totuși nu există nimic care să sugereze că acestea au influențat în vreun fel convingerea lui Stalin că Hitler nu va ataca URSS din cauză că încă pregătește invazia Marii Britanii. Dar ce se poate spune despre impactul acestor informații asupra ofițerilor profesioniști care

le-au obținut și care înțelegeau semnificația lor? Tăcerea lor se datora faptului că trăiau și își desfășurau activitatea într-o lume guvernată de frică unde nu puteai avea încredere nici măcar în colegii de breaslă. Cu cât materialul obținut din operațiile desfășurate devenea mai amenințător, unii dintre ei - cei foarte apropiați de centru - au început să-și exprime temerile deschis, dar niciodată, desigur, în fata Marelui Conducător. »

257 *Ibidem,* p. 61. Vezi și V. A. Zolotarev and G. N. Sevostianov, eds., *Velikaia Otechestennaia Vbina, 1941-1945* (Moscow, 1998), tom 1, p. 115.

258 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 398.

CAPITOLUL 12

Lucrători la căile ferate

înaintea și în timpul războiului, economia sovietică funcționa, în mare parte, la fel cum o făcuse de la crearea ei de către Stalin în primul Plan Cincinal. Problemele legate de accelerarea transformării Uniunii Sovietice într-un stat industrial modern erau rezolvate prin măsuri punitive puse în practică de componentele economice ale Direcției Generale pentru Siguranța Statului a NKVD. Accidentele industriale, de exemplu, erau clasificate de către informatori drept sabotaje și erau pedepsite cu moartea sau încarcerarea. Astfel, nu este surprinzător că Departamentul 1 (Căi ferate) al Direcției Generale de Transporturi (GTU) a NKVD a fost însărcinat cu îmbunătățirea performanțelor sistemului național de căi ferate. Mai puțin cunoscută este contribuția pe care aceasta a avut-o în colectarea de informații despre acumularea de forțe germane în Polonia ocupată.

încă din luna iulie 1939, GTU a început să se plângă de acte de sabotaj la liniile de cale ferată de pe teritoriul URSS. Făptașii nu au fost descoperiți niciodată. GTU a solicitat o îmbunătățire a operațiilor cu agenți în punctele-cheie, cum ar fi atelierele de reparații pentru locomotive, podurile de cale ferată, depourile, turnurile de apă și așa mai departe.[259] Informatorii agenți operau într-o manieră clasică NKVD, înaintând rapoarte pentru persoanele din echipajele de pe tren sau din gări pe care îi suspectau de atitudini antisovietice sau chiar de sabotaj. Când URSS a ocupat districtele vestice ale Ucrainei și Bielorusiei în toamna anului 1939, liniile de cale ferată din zonă au fost organizate regional, în maniera sovietică. Informatorii agenți erau importați din alte părți ale URSS sau erau recrutați dintre membrii grupurilor locale de angajați la căile ferate. La fel ca și în alte situații din zona contrainformațiilor și siguranței, acțiunile lor conduceau și la

259 S. V. Stepashin, ed., *Organy Gosudarstvennoy Bezopasnosti SSSR v Velikoy Otechestvennoy Vbine* (Moscow, 1995), tom 1, p. 55-56.

obținerea de informații de primă mână despre zonele în care operau aceste grupuri - cu alte cuvinte, direct de la gura locomotivei. într-un raport special din data de 12

iulie 1940, GTU oferea o primă demonstrație a ceea ce ar putea descoperi agenții săi. Raportul conținea informații de la agenți din Hamburg, Liibeck, Stettin [Szczecin, Polonia], Memel [Klaipeda, Lituania], Tilsit [Sovetsk, Federația Rusă], Konigsberg [Kaliningrad, Federația Rusă] și Danzig, care estimau că numărul de locomotive destinate să transporte materiale de construcții, ciment și fier pentru construcția de fortificatii în zonele de la frontiera cu Uniunea Sovietică fuseseră crescute de curând. Raportul pomenea despre noi baze pentru hidroavioane la Swinemiinde [Swinoujscie, Polonia], precum și de o activitate crescută în porturile din Stettin, oferind detalii despre clase noi de vase torpiloare. Acesta era semnat de Solomon R. Milștein, șeful GTU, și înaintat lui Beria, comisarul poporului pentru afaceri interne, și lui Bogdan Z. Kobulov, care, în calitate de șef al Direcției Generale Economice, era răspunzător de siguranța în industrie. în mod evident, raportul ar fi trebuit să fie trimis și informațiilor militare (RU).[1]

Un raport al GTU din 28 iulie 1940 reflectă modul de a opera al rețelelor de agenți GTU. Unul dintre aceștia (nume de cod Zagorski), de la căile ferate Belostokaia, a mers cu trenul până la o gară germană de la frontieră. Aici, s-a conversat cu angajații căilor ferate germane care susțineau că, la cincisprezece kilometri de gară, se aflau concentrați înjur de 30 000 de soldați germani. Această informație a fost confirmată de un alt agent (nume de cod Șibanov). Conform unui raport de la începutul lunii august, agenții de la căile ferate Belostokaia au călătorit cu trenul chiar și până la gările germane de la Malkino și Sedlets, unde trupe germane erau deplasate rapid spre zona de frontieră sovietică. La 20 iulie, de exemplu, două trenuri au descărcat trupe germane motorizate. Fiecare tren avea atașate vagoane-platformă care transportau echipamentul din dotarea acestora. Pentru a grăbi descărcarea trenurilor, gara Malkino dispunea de o placă turnantă pentru a putea întoarce mai rapid locomotivele. Trenurile de pe căile ferate sovietice nu aveau voie să folosească acest dispozitiv, ci trebuiau să întoarcă locomotivele manual. „în ultimele câteva zile, în gara Sedlets sunt descărcate unități germane de tancuri, după care sunt deplasate în direcția frontierei sovietice.” Rapoartele erau semnate de căpitanul de siguranța statului M.L. Benenson, subșef al Departamentului 1 (Căi ferate), GTU, și marcate cu sigiliul lui Milștein. Destinatarii erau aceiași, Beria și Bogdan Kobulov. Din nou, nu există nicio dovadă că aceste informații au fost transmise și

Direcției Informații Militare.[260] [261]

Rețelele de agenți GTU au adus și alte detalii importante, la 16 august 1940. O comisie germană compusă din ofițeri și condusă de un general a sosit cu un tren blindat în Terespol, Polonia, și a inspectat zona. Un agent (nume de cod Bîkov) care opera acolo a văzut că ofițerii germani din gară aveau numărul 58 pe umăr. Soldații (infanterie, artilerie, unități de tancuri, cavalerie) au sosit în

număr mare și au fost campați în corturi în apropiere de orașul Ostrolenka. S-au primit informații că urmează să ajungă 18 divizii germane, care vor fi concentrate în zona din jurul Terespolului. Unități de artilerie antiaeriană au fost localizate în zonele Lublin și Demblin, iar despre unitățile de tancuri s-a spus că au ocupat orașele Lukov și Sedlets. Pentru a economisi carburanții - raportau agenții un tanc tracta alte două, pornind de la capetele de cale ferată. Conform soldaților germani care au discutat cu un agent GTU, de pe Frontul de Vest au sosit multe trupe germane care sunt campate în cazarme poloneze renovate. De asemenea, agenții au raportat că, la *2* august, echipe germane de geniști au aruncat în aer fortificațiile austriece și poloneze vechi, iar echipele de construcții ridicau altele noi. Raportul se încheia cu detalii numeroase despre acțiunile germane de recrutare a naționaliștilor ucraineni din zona Peremîșl și despre propaganda germană pentru o Ucrainã independentă.

Un al doilea raport, tot din 16 august, de la agenții de pe calea ferată Belostokaia evidenția faptul că deplasarea trupelor germane spre est continuă. La 29 și 30 iunie, două trenuri care transportau unități de artilerie au fost descărcate în gara Malkino. Trenurile aveau în compunere 74 de vagoane-platformă. La 31 iulie, au sosit alte 12 vagoane-platformă, cu tunuri de trei și de șase inci și cu lăzi de muniție. Aproximativ 40 de trenuri fuseseră descărcate în gara Sedlets, iar trupele au ocupat poziții pe frontiera sovietică, de-a lungul râului Bug. Un inginer de locomotivă german i-a spus unui agent GTU că mișcările locomotivelor și vagoanelor germane erau legate de deplasarea trupelor spre graniță. Soldații erau aduși de pe frontul francez, sub pretextul permisiilor, dar acestea nu li se acordau. Ambele rapoarte erau semnate de căpitanul Benenson și contrasemnate de Milștein.[1]

începând cu acest moment, putem observa primele indicii că

---

260 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 93-94. S. R. Milștein a sosit la Moscova de la organizația de partid din Tbilisi, împreună cu Beria. A fost împușcat în 1953.

261 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 135-136, 157. Calea ferată Belostokaia se afla în districtul Bialis- tok din Polonia, care se afla în partea sovietică a liniei de demarcație germano-sovietice. După 1945, districtul a revenit Poloniei.

informațiile militare primeau copii după aceste rapoarte de la agenți din rețelele GTU. LA 17 septembrie 1940, căpitanul Benenson a trimis un memoriu colonelului Grigori P. Pugacev, care îi ținea locul șefului Departamentului Informații, statul-major al RU. Memoriul transmitea un raport al GTU de la 16 august și cerea evaluarea informațiilor conținute. Este adevărat că trecuse o lună întreagă, dar cel puțin se poate observa un prim indiciu de coordonare interagenții.[262] [263]

De la 23 august, agenții de la calea ferată Lvov au început să raporteze că trupele germane din vecinătatea Peremîșl lucrau intens la construirea de fortificații de-a lungul întregii frontiere sovietice. Printre acestea se numărau tranșee și șanțuri adânci în care se turna beton pentru a întări pereții. Pe fund erau montate plăci de oțel pentru amplasarea de tunuri de câmp de calibru mare. De asemenea, agenții raportau despre eforturile neîntrerupte ale germanilor de a înrola ucrai-

neni sub stindardul unei Ucraine independente. Raportul, semnat de căpitanul Benenson, a fost trimis lui Beria și Kobulov, dar, în acest caz, în lista destinatarilor a fost inclus și Vsevolod N. Merkulov, șeful GUGB/NKVD.

La sfârșitul lunii septembrie 1940, agenții de la calea ferată Lvov raportau că, la 15 kilometri vest de gara Juravița [Zurawica], germanii construiau o serie de puncte de rezistență de-a lungul frontierei sovietice, constând în tranșee și cuiburi de mitralieră. Această linie era camuflată. Lucrul se desfășura numai noaptea, iar locuitorii din zonă puteau intra în zonă numai dacă aveau permise speciale. în același timp, germanii lucrau intens la amplasamente de beton în apropiere de laroslava [Jaroslaw] și Rzhesheva [Rzeszow], La stația de cale ferată laroslava erau descărcate ciment, pietre și fier pentru aceste structuri, alături de trupe, tancuri, mortiere și muniție. Pentru lucrul efectiv, erau mobilizați locuitorii bărbați din regiune trecuți de 14 ani. Raportul, la fel ca multe altele, se încheia cu informații despre activitatea naționaliștilor ucraineni sprijinită de germani. Nu există informații despre lista destinatarilor pentru acest raport.[1]

Indicii despre anvergura deplasărilor forțelor germane spre est soseau de la agenții de la calea ferată Lvov, care raportau despre ajungerea în zonă a numeroase trupe, între 14 și 22 august. în fiecare zi treceau prin Varșovia cu direcția Est cel puțin 30 de trenuri cu soldați. Traficul de pasageri a fost suspendat în această perioadă, iar

262 *Ibidem,* p. 174-176. Deși se spune că aceste rapoarte conțineau comentarii marginale și o enumerare a destinatarilor, acestea nu au fost incluse în comentariul editorial despre rapoarte.

263 „Novye Dokumenty iz Arkhivov SVR I FSB Rossy o Podgotvke Germanei Voiny SSSR, 1940- 1941”, *Novaia i Noveishaia Istoria,* no. 4, 1997, p. 94-104.

locuitorii aveau interdicția de a ieși din casă între orele 11 seara și 6 dimineața. Restul raportului analiza amplasarea trupelor în diferite puncte de-a lungul graniței și eforturile germanilor de a incorpora ucraineni în unitățile germane.[264] [265] Nu avem informații despre cui i-a fost diseminat acest raport.

Rapoartele rețelelor de agenți de la calea ferată Lvov au dezvăluit o creștere a mișcărilor de trupe germane spre frontiera sovietică și în luna septembrie. La sfârșitul lunii, la Peremîșl au început să sosească echipamente pentru poduri de pontoane. Printre soldații germani și aliații lor, naționaliști ucraineni, se vorbea mult despre un război cu URSS „care va începe curând". Apariția echipamentului pentru poduri ar fi trebuit cu siguranță să alerteze serviciile de informații sovietice, devenind din ce în ce mai clar că această acumulare de forte nu era numai un exercițiu pentru îmbunătățirea sistemului defensiv al Germaniei la granița sovietică. Un indiciu pentru importanța din ce în ce mai mare a capacităților de informare a rețelelor de agenți GTU poate fi și înlocuirea căpitanului Benenson ca șef al Departamentului 1 (Căi ferate) din GTU cu maiorul de siguranța statului N.I. Sinegubov. în luna noiembrie, aceleași rețele de agenți de la calea ferată Lvov raportau plecarea trupelor de infanterie și sosirea unităților de artilerie și mecanizate. Diseminarea se făcea în continuare către Beria, Merkulov și Kobulov, dar fusese acum extinsă, incluzându-1 și pe Pavel Sudoplatov, adjunctul lui Fitin la Departamentul de Informații Externe din cadrul GUGB/NKVD.[266]

într-un raport special din data de 2 decembrie, GTU aducea detalii despre situația din Polonia ocupată de germani de la agenți de pe căile ferate Lvov, Belostokaia și Litovsk. Cinci aerodromuri fuseseră construite în zone împădurite, în apropiere de Varșovia, conform unui model standard. Hangare nu existau. O pistă centrală, cu drumuri de acces betonate, pentru mutarea combustibilului și pentru accesul la zonele de staționare a avioanelor ascunse sub coronament. Rezervoare de combustibil cu o capacitate de 50 000 de litri erau îngropate în pământ, la 30 de centimetri. Cât privește deplasările de trupe, raportul arăta că acumularea continuă. Numai în Varșovia, aproximativ 410 000 de evrei fuseseră închiși într-un ghetou, unde se înregistra o rată a mortalității foarte ridicată, datorată rației de numai 125 g de pâine pentru fiecare persoană, pe zi. Polonezii care trăiau în zona noii granițe sovietice erau strămutați în centrul Poloniei, iar în locul lor erau aduși *Volksdeutsche,* care, la acel moment, deja primiseră cetățenie germană. Rechiziționarea recoltelor de către germani

264 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, 268-269.
265 „Novye Dokumenty", p. 97-98.
266 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 324-326, 426-427.

provocase foamete în rândul populației poloneze. Ucrainenii, bielorușii și rușii ocupau poziții privilegiate și se amestecau liber cu germanii. Raportul, semnat de Sinegubov și transmis mai departe de Milștein, avea o notă marginală de la Beria pentru Fitin și una de la Fitin pentru Juravliev, șeful Secției Germane: „Utilizați într-un raport la Comitetul Central”. Diseminarea rămăsese să se facă la Beria, Merkulov și Kobulov, dar ordinul pentru Fitin de a utiliza informațiile pentru a pregăti un raport pentru Comitetul Central sugerează că și informațiile militare vor vedea o copie. La acest moment, grupul lui Fitin era însărcinat cu revizuirea rapoartelor GTU și cu diseminarea lor standard, inclusiv serviciului de informații militare.[267]

în luna ianuarie 1941, GTU/NKVD raporta conducerii despre nivelul de pregătire a sistemului de căi ferate sovietic pentru mobilizare. Numeroasele detalii din raport se bazează, fără îndoială, pe informațiile primite de la numeroșii informatori agenți care fuseseră păstrați pe căile ferate regionale. începea cu afirmația că sistemul avea un număr de „anomalii grave”. Continua susținând că Comisariatul Poporului pentru Rute de Transport (NKPS) nu avea niciun plan de mobilizare. încă nu exista un acord între Comisariatul pentru Apărare (NKO) și NKPS în legătură cu planurile de transport militar pe timp de război. NKPS cerea NKO informații despre anvergura nevoilor de transport militar, în timp ce NKO dorea să știe capacitatea sistemelor de căi ferate în diferitele teatre de operații. în 1940, NKO a transmis NKPS o descriere în linii mari a nevoilor de transport pentru sectoarele fiecărei căi ferate, pe baza căreia NKPS a pregătit un plan de mobilizare aproximativ, care s-a dovedit complet nerealist. încă nu exista un plan centralizat pentru nevoile de transport ale economiei pentru prima lună de război. Comisariatele nu transmiseseră încă NKPS nevoile lor de transport, iar Directial Mobilizare Militară din NKPS nu insistase mai mult. Urma o enumerare detaliată a problemelor de pe fiecare rută de cale ferată din districtele vestice, precum și problemele de ordin special. De exemplu, tancurile grele necesitau va-

goane-platformă cu o capacitate de 60 de tone, dar până în 1940 nu se construise niciunul. Numărul de locomotive din districtele vestice era sub 75% din numărul cerut de plan, iar multe alte elemente necesare reabilitării serviciului și reconstruirii de depozite și alte instalații în timp de război erau, de asemenea, insuficiente, în sfârșit, pregătirile de mobilizare nici măcar nu fuseseră începute în regiunea baltică. Raportul cuprindea numele mai multor oficiali din cadrul NKPS ale căror performanțe în mobilizare erau considerate insuficiente. Era

267 *Ibidem,* p. 462-465.

semnat de Beria și de șeful GTU, Milștein.[268]

Un raport special al GTU din 10 februarie 1941 remarca faptul că regruparea trupelor germane de-a lungul graniței sovietice continua. Se spunea că trenurile cu trupe care părăseau Polonia ocupată pe ruta Boemia-Moravia și Austria sunt pe drum spre Bulgaria, unde vor fi folosite în operații împotriva Greciei. Despre alte trupe, care părăseau granița lituaniană, se zvonea că pleacă pe „frontul anglo- german". Este dificil să știm dacă zvonurile despre aceste destinații erau corecte sau doar făceau parte din strategia menită să amețească și să înșele informațiile sovieticilor. în același timp, raportul continua descriind deplasarea trupelor germane în zone din apropierea graniței sovietice.

Poate mai semnificativă a fost identificarea unui corp de voluntari ucraineni în apropiere de Lublin, din care două regimente deja efectuaseră manevre. Un alt corp de voluntari ucraineni era în curs de formare la Varșovia. Cât privește construirea de instalații militare, raportul remarca efectuarea de expertize continue pentru triangularea terenului înainte de a stabili pozițiile de tragere ale artileriei. Munca la noile aerodromuri descrise în rapoartele anterioare continua, la fel ca și activitatea la fortificațiile din beton, care, în anumite zone, se desfășura noaptea, la lumina proiectoarelor. Această activitate era susținută de trenuri speciale de construcții, care constau în 27 de vagoane-platformă, 18 vagoane de marfă și 10 vagoane de pasageri. Vagoanele-platformă transportau material de construcții, iar vagoanele de pasageri, trupe de geniști. în anumite sectoare, căile ferate au fost complet militarizate. RapDrtul se încheia cu mențiunea că toți angajații civili au fost înlocuiți cu personal militar german.

Capacitatea anumitor linii era extinsă, fiind construite altele noi. Rapoartele din 14 și 27 februarie par a fi ultimele emise de GTU. în acestea se susținea că germanii încă își sporeau efectivele de-a lungul graniței și enumerau aceste creșteri pe zone. Mai multe trenuri sosiseră trăgând vagoane-cisternă franceze și belgiene conținând motorină, care era apoi transferată în rezervoare ascunse în pădurile din apropiere. Punctele de tragere a artileriei de-a lungul graniței cu RSS Lituaniană erau camuflate și înconjurate cu sârmă ghimpată. De asemenea, se raporta utilizarea șinelor de cale ferată întărite cu beton pentru a proteja adăposturile împotriva bombardamentului. Mai multe sectoare de cale ferată din Polonia ocupată și în apropiere de granița sovietică erau militarizate, civilii fiind înlocuiți cu trupe germane. Se instalau perdele de camuflaj și se desfășurau exerciții de

mascare. Cât despre condițiile din Guvernământul General al Poloniei, anumite alimente începeau să lipsească. Zahărul, ceaiul și cafeaua nu

268 *Ibidem,* p. 545-558.

se mai găseau. Ca și în rapoartele anterioare, o atenție deosebită era acordată activităților naționaliștilor ucraineni. în toate școlile ucrainene se preda geografia noii „Ucraine independente” și circulau zvonuri că șase sute de naționaliști ucraineni de vârf fuseseră trimiși la Berlin pentru a fi instruiți ca viitori lideri.[1]

întrucât știm că, la un moment dat, Fitin a primit ordin să pregătească un raport pentru Comitetul Central VKP(b) utilizând materialul de la sursele GTU, este posibil ca informatorii agenți ai GTU să fi continuat să adune informații sub controlul NKGB local, rapoartele lor fiind publicate de Direcția 1 a lui Fitin. Un raport nesemnat, din data de 31 martie 1941, de la NKGB la Comisariatul pentru Apărare, legat de mișcările trupelor germane spre granița sovietică, este asemănător rapoartelor anterioare ale GTU. în raport se afirmă doar că informațiile provin de la „agenții pe care îi avem la dispoziție”. Sunt mai mult de 21 de paragrafe numerotate, dintre care unele menționează și marcajele numerice pentru unitățile germane, iar majoritatea conțin referiri la deplasarea trenurilor cu trupe la diferite gări.[269] [270]

O dovadă că agenții GTU au fost preluați de componentele NKGB locale se găsește într-un raport din 12 iunie 1941 al Direcției Districtului Lvov a NKGB; toate elementele acestui raport au fost aduse de agenți angajați la căile ferate sau implicați într-un fel sau altul în activitățile pe calea ferată. Ca o prevestire amenințătoare, ultima frază spunea: „începând cu 10 iunie 1941, în Peremîșl și Juravița [Zurawica], toți angajații de la căile ferate locale vor fi dați afară; transportul va fi operat în întregime de unități militare [germane].”[271]

---

269 *Ibidem,* p. 656-658, 681-683. Se pare că, în momentul în care NKVD a fost spart în două comisariate, în februarie 1941 - noul NKGB și rămășițele NKVD - Direcția Generală de Transporturi a fost desființată. Șeful structurii, Milștein, a devenit șef al Departamentului 3 (Politic Secret) al NKGB. Deși ambele rapoarte conțin comentariul *„imeiutsia pomeți"* (include note), nu s-a păstrat niciuna. Dacă ar fi fost incluse, am fi putut afla mai multe despre ce s-a întâmplat cu aceste surse de informații când au avut loc schimbările de organizare.

270 *Ibidem,* p. 809-810, din arhivele centrale ale SVR RF, d. 21616, t. 2, 36-41.

271 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 352-255.

CAPITOLUL 13

Trupele de grăniceri știau

în sistemul de securitate sovietic, exista un element ideal amplasat pentru a putea observa și raporta despre acumularea de forțe germane peste graniță. Acesta era Direcția Generală a Trupelor de Grăniceri (GUPV), ale cărei forțe acopereau fiecare kilometru al graniței vestice a URSS, de la Marea Barents la Marea Neagră. Deși trupele de grăniceri consideră 28 mai 1918 ca momentul oficial al apariției lor, de-abia în 1939 a fost înființată o direcție separată. în anii 1920 și 1930, trupele de grăniceri au fost incluse administrativ alături de trupele responsabile exclusiv cu securitatea internă. Istoria lor oficială reține că, în acești ani, principala lor preocupare a fost să protejeze regimul sovietic împotriva „spionilor, sabotorilor și teroriștilor", fie că erau trimiși de organizațiile de emigranți antiso- vietice sau de serviciile de informații externe. Această responsabilitate s-a extins la interceptarea traficanților sau a oricăror altor persoane care încercau să intre în URSS ilegal. Aceasta este versiunea livrată în prezentările de la Muzeul Trupelor de Grăniceri din Moscova, dar cu greu se poate considera că reflectă corect activitățile trupelor de grăniceri. Și nici nu explică rețeaua extinsă de zone de frontieră presărate cu obstacole fizice, în interiorul frontierei de stat sovietice, patrulată de trupele de grăniceri. Realitatea este că GUPV era la fel de preocupată să împiedice cetățenii sovietici să plece din țară pe cât încerca să oprească agenții inamici să se infiltreze în URSS.[272]

Trupele de grăniceri nu au scăpat de epurările din anii 1937-1938. Odată cu deplasarea spre vest a graniței sovietice în 1939, acestea au fost reorganizate și extinse. Forța lor a crescut cu 50% în anii 1939-

272 Amy W. Knight, *The KGB: Police and Politics in the Soviet Union* (Boston, 1990), p. 227-232. Vezi și Peter Deryabin and T. H. Bagley, *The KGB: Masters of the Soviet Union* (New York, 1990), p. 303- 312. Poate fi o reflectare a trendului de azi din Rusia faptul că trupele de grăniceri au trecut din nou în subordinea Serviciului de Securitate (FSB).

1940; armamentul s-a îmbunătățit și a sporit numeric. Totuși, trecerea la această nouă graniță de vest a avut ca efect întreruperea misiunilor d ezi cu zi. Printre altele, era nevoie de crearea de noi

rețele de agenți pentru acoperirea zonelor corespunzătoare fiecăruia dintre nou- înființatele districte ale trupelor de grăniceri, la granița cu finlandezii, pe coastă, la nou-achiziționatele Țări Baltice, în noile districte din vestul Bielorusiei și din RSS Ucraineană, precum și de-a lungul fruntierei cu România a RSS Moldovene. Numărul de arestări ale agenților *Abwehr-ului* a crescut, de la 28, în primul trimestru al anului 1940, la 153, în aceeași perioadă a anului 1941. Creșteri asemănătoare s-au înregistrat pentru mișcările transfrontaliere ale unor grupuri ca Organizația Naționaliștilor Ucraineni. în perioada de dinainte de iunie 1941, pe măsură ce unități noi ale Armatei Roșii erau dislocate în zonele de graniță din vest, trebuiau înființate noi instalații de comunicații și de legătură între unitățile militare și trupele de grăniceri. Aceste chestiuni erau descrise în directiva Politburo din 22 iunie 1939.[1]

Până la sfârșitul anului 1940, în zona dintre Marea Barents și Marea Neagră existau opt districte pentru trupe de grăniceri *(pkruga).* Aceste districte erau localizate în districtele militare din vest: Leningrad, Special Baltic, Special Vestic, Special Kiev și Odessa. Forța totală a trupelor de grăniceri din aceste districte era de aproximativ 100 000 de soldați. Aproape jumătate din aceste trupe erau dislocate în districtele ucrainean și bielorus. în cadrul celor opt districte pentru trupele de grăniceri, existau 49 de detașamente. Fiecare detașament *(ptriad)* dispunea de 1 400-2 000 de soldați. Organizarea și armamentul acestora urmăreau un model standard: un comandant adjunct pentru informații, un departament de informații și de la patru la cinci comandamente de graniță *(komendaturî),* fiecare cu câte patru sau cinci avanposturi *(zastavi).* Districtul dispunea, de asemenea, și de un grup de rezervă sau de manevră, compus din 250 de oameni care puteau fi trimiși la nevoie să intervină în zonele critice. în legătură cu acest aspect, cele mai mari dificultăți și cel mai mare impact asupra siguranței infrastructurii Armatei Roșii l-au avut infiltrările de masă ale echipelor de informații și de sabotaj din perioada 1940-1941. în districtele trupelor de grăniceri bielorus și ucrainean, distanța între avanposturi era de la opt la zece kilometri și chiar mai mult, în alte zone. Trupele de grăniceri nu dispuneau de tancuri sau artilerie. în 1941, armamentul ușor avea să fie împrospătat, incluzându-se mai multe mitraliere grele, mortiere și arme antitanc.[273] [274]

273 S.V. Stepashin, ed., *Organy Gosudarstvennoy Bezopastnosti SSSR v Velikoy Otechestvennoy Vbine* (Moscow, 1995), tom 1, p. 52-54.

274 Georgy Sechkin, *Granilsa i Vbina: Pogranichnye Voiska v Velikoy*

în martie 1939, unitățile de grăniceri au primit ordine să înființeze posturi suplimentare de informații, pentru a spori calitatea informațiilor despre activitatea transfrontalieră. La 25 octombrie 1940, s-a emis ordinul de înființare a altor noi posturi de informații în cei zece kilometri liberi, la granița dintre URSS și Polonia ocupată de germani. Urmau să constea din trei ofițeri și urmau să fie amplasate în centre cu populație numeroasă; activitatea de bază urma să fie munca de ope-

rații zilnică, având ca scop identificarea celor care traversau ilegal frontiera și a complicilor lor.[1]

între vara anului 1940 și luna iunie 1941, informațiile despre forțele armate ale Germaniei și ale aliaților săi concentrate la granița cu URSS reprezentau un motiv important de îngrijorare pentru trupele de grăniceri. Era esențial să se colecteze informații despre „structura forțelor" germane și despre pregătirile pentru operații ofensive. De asemenea, era imperativ să se culeagă informații despre planurile *Abwehr-ului* de a infiltra zonele de graniță sovietice cu agenți sau echipe de agenți, pentru ca apoi să fie interceptați și reținuți.

Trupele de grăniceri se bazau pe observațiile efectuate de patrule mobile și de posturi de observare fixe sau posturi de ascultare și observare camuflate (posturile de ascultare erau eficiente în special pe timpul nopții). Prin intermediul operațiilor obișnuite de patrulare, trupele din avanposturi s-au familiarizat cu terenul și cu activitățile factorului uman din zonele de peste graniță. Informații suplimentare proveneau din interogarea dezertorilor și a refugiaților din zonele de ocupație germană și ale spionilor sau sabotorilor, dintre care mulți erau recrutați *de Abwehr* din rândul populației locale. Trupele de grăniceri au obținut date exacte despre misiunile acestora, care, adesea, reflectau planurile de operații ale germanilor; interogatoriile furnizau date suplimentare despre situația din Polonia ocupată și Prusia Orientală, precum și despre activitățile de ordin militar ale germanilor. Deși se știe că de-abia la 31 iulie 1940 Hitler și-a informat generalii despre decizia de a ataca Rusia, la 15 iulie, același an, Stalin, Molotov, Vorošilov și Timošenko au primit un raport senzațional semnat de Beria.[275] [276] Acesta avea la bază un raport special de la Ivan I. Maslennikov, adjunctul pentru trupe al comisarului poporului pentru afaceri interne. Conform districtului trupelor de grăniceri bielorus, între 1 iulie și 7 iulie, în Varșovia și în zonele învecinate, pe o rază de 60 de kilometri de oraș, sosiseră șapte divizii germane. în cele mai multe cazuri, raportul prezenta și indicativul regimentelor. Aceste

Otechestvennoy Vbine Sovietskogo Naroda, 1941-1945 (Moscow, 1993), p. 75, 79.

275 TsA FSB RF, f. 540, op. 3, d. 3, p. 25-28.

276 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 137-138.

deplasări de trupe au întrerupt serviciul pentru pasageri între Varșovia și Lublin. Infanteria, artileria și tancurile se deplasau în formație de marș, de la Lublin spre granița sovietică. Răspunderea pentru apărarea părții germane a frontierei fusese preluată, de la poliția de frontieră germană, de unități de câmp din armata germană. în plus, trupele de grăniceri din RSS Ucrainenă înregistraseră sosirea de unități germane de infanterie și tancuri în zonele de graniță din direcția Peremîșl. Detașamente ale trupelor de grăniceri raportau că, vizavi de ele, „trupele germane construiesc poziții defensive, amplasând mine și lucrând la șosele".[277]

Nu a existat nicio reacție la acest raport din partea conducerii de vârf, probabil din cauză că, la 9 iulie, acționând la ordinele comisarului pentru apărare Timoșenko, adjunctul șefului Statului Major General, LV. Smorodinov, avusese

o întrevedere cu Ernst Kdstring, atașatul militar german. Kostring a explicat că acele trupe germane erau doar aduse pentru a le înlocui pe cele existente, acum că în vest nu mai era nevoie de trupe atât de numeroase.[1] O explicație neadevărată, desigur, dar care a fost acceptată de Stalin și de locotenenții săi. Un alt factor care este posibil să fi avut un efect anestezic a fost semnarea, la 10 iunie 1940, a convenției sovieto-germane prin care se crea „Insituția Reprezentanților pentru Probleme de Graniță", care urma să rezolve conflictele. Reprezentanții sovietici erau, de obicei, ofițeri din trupele de frontieră, din detașamentul cel mai apropiat de locul unde se produsese incidentul în cauză. între 1 ianuarie 1940 și 10 iunie 1940, au existat 22 de incidente; între 10 iunie 1940 și 1 ianuarie 1941, numărul acestora a crescut la 187, dintre care majoritatea au fost rezolvate în favoarea sovieticilor. Părea că, în timp ce își comasează forțele de-a lungul frontierei, germanii sunt gata să răspundă dorințelor celeilalte părți. La 13 februarie 1941, adjunctul șefului trupelor de grăniceri din NKVD ucrainean, Ivan A. Petrov, raporta că „germanii au dat un adevărat spectacol de politețe ostentativă, dar, în realitate, au rămas mai degrabă încăpățânați, pe o linie bine gândită, în rezolvarea acestor incidente. Au preferat să le ridice importanța la nivel diplomatic decât să reacționeze negativ".[278] [279]

Un punct de cotitură pare să fi fost atins la sfârșitul lunii iulie 1940, când ofițerul comandant al Detașamentului 19 Trupe de Grăniceri din Vladimir-Volînski [Volodimir-Volinski, Ucraina] a primit o scrisoare de la partea germană în care era anunțată sosirea

277 *Ibidem,* p. 119-129.

278' A.I. Chugunov, *Granitsa Nakanune Voiny, 1941-45* (Moscow, 1985), p. 115.

279 Sechkin, *Granitsa I Voina, p.* 54-55.

guvernatorului Poloniei ocupate, Hans Frank, pentru a inspecta granița în apropierea orașului Grubeșev [Hrubieszow, Polonia]. „Frank și suita sa de aproximativ 30 de indivizi au sosit într-un convoi de 14 automobile, s-au plimbat încolo și încoace de-al lungul frontierei și au observat cu binoclul partea sovietică a graniței”, raporta șeful de stat-major al Detașamentului 19, care era, de altfel, și „reprezentant de graniță”. După vizita lui Frank, acumularea de forțe germane și de proiecte de construcții militare în Polonia estică a părut să sporească. Autoritățile germane au explicat că trupele „de pe frontul francez au fost mutate în această «zonă liniștită» pentru refacere și reorganizare”. în timpul lunilor iulie și august, „la Varșovia a fost înființat un comandament de armată, în suburbii, unul de corp de armată, precum și opt comandamente de divizie”.[280] Fără îndoială ca rezultat al acestei activități, la 21 decembrie 1940, Beria a cerut păstrarea în serviciu a 7 000 de militari din trupele de grăniceri, al căror stagiu ar fi expirat la 1 ianuarie 1941.[281]

Un raport al trupelor de grăniceri ucrainene, din data de 16 ianuarie 1941, descria vizita din 9 decembrie 1940 a „comandantului armatei germane, feld- mareșalul Walther von Brauchitsch, la trupele staționate în zona Sanok. Sanok

este un oraș în sud-estul Poloniei, pe râul San, la aproximativ 25 de kilometri de graniță. Trupele au fost aliniate în formație să-1 întâmpine.” Restul raportului descria sosirile altor trenuri cu trupe și construirea de instalații antiaeriene, șine de căi ferate cu ecartament îngust și clădiri care vor fi utilizate ca gări, dotate cu platforme.[1]

Un raport din 24 ianuarie 1941 de la generalul-locotenent Ivan A. Bogdanov, comandantul trupelor de grăniceri ale NKVD ucrainean, însuma trupele germane din zona Varșovia după cum urmează: „Un comandament de armată în districtele de-a lungul graniței, comandamente pentru opt divizii de infanterie, o divizie de cavalerie (în zona Ternopol [Ternopil, Ucraina]), 28 de regimente de infanterie, șapte regimente de artilerie, trei regimente de cavalerie, un regiment de tancuri și două școli de pilotaj.” Bogdanov acorda o atenție sporită creării noului acord pentru rezolvarea problemelor de graniță.[282] [283]

în timp ce culegeau tot mai multe informații despre forțele germane din fața lor, trupele de grăniceri continuau să captureze agenți trimiși de bazele de operații ale *Abwehr-uhii* de la Konigsberg,

---

280 Chugunov, *Granitsa Nakanune Vbiny,* 130-131. Vezi și P. I. Zyrianov, ed., *Pogranichnye Voiska SSSR, 1939-1941: Sbomik Dokymentov i Materialov* (Moscow, 1970), p. 321.

281 Stepashin, *Organy,* tom 1, p. 299.

282 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 541-542.

283 Stepashin, *Organy,* tom 1, p. 19-21.

Varșovia și Cracovia. în urma interogatoriilor la care erau supuși, era relativ simplu să se afle care erau misiunile lor. Mai important, se puteau identifica misiunile de rutină, de colectare a informațiilor pe timp de pace despre apărarea sovietică, și cele care erau evident menite să deschidă drumul unor operații ofensive pe teritoriul Uniunii Sovietice. Un exemplu grăitor pentru aceastea din urmă îl reprezintă memoriul din 18 ianuarie 1941 al generalului-locotenent Maslennikov către comisarul pentru siguranța statului Merkulov. Memoriul începea cu fraza: „Recent, s-au identificat mai multe incidente în care organele de informații germane din Guvernământul General au dat ordin agenților trimiși în URSS să aducă în Germania mostre de petrol, de combustibil pentru vehicule și avioane și de uleiuri de motor, continuând cu descrierea a patru evenimente din decembrie 1940 și ianuarie 1941. Două dintre acestea avuseseră loc în zona Detașamentului 91 Trupe de Grăniceri, în Rava-Ruska, RSS Ucraineană, și două, în zona Detașamentului 17, în Brest-Litovsk, RSS Bielorusă. Agenții capturați de Detașamentul 91 declaraseră că li se ceruse „să obțină mostre de carburanți și uleiuri de motor care se folosesc în industria sovietică și în infrastructura de transport”. Agenților care fuseseră arestați la 22 decembrie li se spusese că „mostrele pe care le obțin trebuie să fie suficient de consistente pentru a putea fi analizate”. Maslennikov comenta că „trei dintre acești agenți erau deja în Moscova, unde fuseseră transferați din ordinul lui Bogdan Z. Kobulov, comisar adjunct pentru siguranța statului, din cauza sumelor mari de bani, în monedă sovietică, pe care le aveau asupra lor”. Memoriul se încheia astfel: „Motivând că nu cunosc informația, persoanele arestate nu au putut explica motivul pentru care serviciile de informații germane sunt interesate de produsele noastre petroliere și de ce aveau nevoie de ele.” Merkulov a răspuns cu următoarele instrucțiuni pe

Localizarea trupelor de grăniceri. Orașele în care se aflau cartierele generale ale Districtelor trupelor de grăniceri Leningrad, Baltic, Bielorus, Ucrainean, Moldovean și Marea Neagră. Detașamentele subordonate sunt prezentate cu

margine: „Trebuie să clarificăm motivul acestor sarcini”.[1] Să clarificăm? Trebuie să fi fost evident, atât pentru Maslennikov cât și pentru Merkulov, că aceste mostre le permiteau germanilor să stabilească dacă combustibilii disponibili în Rusia pot fi utilizați pentru vehiculele lor și, dacă nu, ce modificări și ce aditivi ar fi fost necesare. Utilizarea agenților pentru a obține aceste informații sugera destul de evident faptul că germanii aveau de gând să acționeze în teritoriul sovietic în viitorul apropiat. Totuși, în atmosfera de la Moscova, nimeni nu dorea să afirme așa ceva în scris, nici măcar ca o posibilitate. Toți erau suficient de conștienți că Stalin era convins că germanii nu vor ataca Uniunea Sovietică în 1941. Cu toate acestea, știm din relatările germane despre operațiile desfășurate în primele câteva zile ale invaziei că unitățile motorizate germane apreciau depozitele de combustibili pe care le capturau. Divizia 1 *Panzer,* având combustibilul pe terminate în urma înaintării rapide în teritoriul Țărilor Baltice, a fost de-a dreptul încântată când a descoperit intact un depozit uriaș de benzină.[284] [285] Maslennikov a continuat să trimită mai departe rapoartele trupelor de grăniceri despre mișcările trupelor germane. Poate pentru a evidenția subtil amenințarea, acum adăuga în paranteze distanța de la graniță a fiecărei localități care apărea în rapoarte. La 23 februarie 1941, raporta despre „plecarea a două divizii motorizate de la Cracovia (145 de kilometri de la graniță) spre Carpați. La 4 februarie, 60 de tunuri grele tractate de tractoare și șase stații radio de câmp au ajuns la Chelm (28 de kilometri de la graniță). In Lublin (45 de kilometri de la graniță), au ajuns trei trenuri, fiecare având 30 de vagoane-platformă încărcate cu vehicule blindate și camioane grele, în zona din fața Detașamentului 17 Trupe de Grăniceri de la Brest-Litovsk, autoritățile germane au preluat clădirile școlilor pentru a caza trupe.” Raportul a fost diseminat lui Beria, Merkulov și Golikov, noul șef al informațiilor militare.[286] Până în luna martie, rapoartele venite atât de la unitățile de frontieră cât și de la surse-le-agenți ale NKGB au început să fie transmise de către NKGB-urile respectivelor republici ale uniunii. Un raport din 27 martie 1941 de la NKGB al RSS Bielorusă informa despre deplasarea trupelor, utilizarea școlilor pentru cazarea militarilor, mobilizarea rezerviștilor din Prusia Orientală, alocarea de recruți la anumite regimente de infanterie, detalii despre zonele de concentrare ale unităților germane (multe având și denumirea unităților și numerele străzilor) și despre construcțiile militare, inclusiv refacerea infrastructurii de transport - drumuri, aerodromuri - șiconstruirea de noi depozite pentru

284 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 548-549.

285 David M. Glantz, ed., *The Initial Period of War on the Eastern Front, 22 June-August 1941* (London, 1993), p. 149.

286 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 677-678.

combustibili. Ultima secțiune a raportului aducea în discuție zvonurile care circulau în zonele de graniță ale RSS Bielorusă, dintre care majoritatea prevedeau un atac al germanilor asupra URSS. Raportul era semnat de comisarul poporului pentru siguranța statului, L.F. Țanava. Merkulov, destinatarul, a scris pe margine aceste instrucțiuni:

„Către tovarășul Fitin: 1. Pregătiți un raport în rezumat al informațiilor militare pentru Comisariatul pentru Apărare; 2. Informați Comitetul Central și Sovietul Comisarilor Poporului că numărul trupelor de la graniță a crescut și că Apărarea a fost informată. Data: 28.03." Sudoplatov nota: „Trimis la Timoșenko, cu nr. 809/m din 31.03.41." întârzierea în transmiterea raportului demonstrează că, la nivel de vârf al organizațiilor implicate, problema nu era considerată ca fiind presantă.'

în luna aprilie s-a înregistrat o creștere a volumului de informații. Șeful trupelor de grăniceri din RSS Ucraineană a semnat șase rapoarte individuale. Generalul-locotenent Maslennikov i-a trimis lui Beria cinci. De asemenea, ca o dovadă a temerilor și tensiunilor în creștere, în rapoartele speciale ale comisariatelor NKGB naționale și ale republicilor unionale erau incluse și rapoartele de la trupele de grăniceri și de la ofițerii NKGB aflați în subordine. La 9 aprilie, Pavel I. Meșik, șeful NKGB al RSS Ucraineană, a semnat un raport special despre mișcările trupelor germane la frontieră, care începea astfel: „Conform informațiilor noastre din diferite surse, de la începutul anului 1941 și, în mod special, de curând, conducerea germană desfășoară deplasări de trupe la scară mare din Germania în teritoriul Guvernământului General și apoi la granița URSS."[287] [288] La 10 aprilie, Direcția Informații Externe a NKGB URSS a trimis un raport rezumat la RU „pe tema concentrării de trupe germane". Conform direcției, „informațiile de la surse-agent și declarațiile celor care au trecut frontiera au stabilit că armata germană continuă concentrarea la granița cu Uniunea Sovietică. în același timp, se poate observa o intensificare a ritmului de construcție a pozițiilor defensive, a aerodromurilor, a derivațiilor strategice de cale ferată, a autostrăzilor și drumurilor de pământ". Această afirmație, într-o cheie joasă, poate fi interpretată în multe moduri.[289]

Un raport cumva mai spectaculos și mai revelator a ajuns la Fitin la 12 aprilie, de la NKGB al RSS Ucraineană. în cea mai mare parte, avea la bază informațiile obținute de la un fost ofițer inferior din armata poloneză, care servise și peste hotare, ca viceconsul. Conform declarațiilor acestuia, „transferul de numeroase unități germane,

287 *Ibidem,* p. 800-803.
288 Stepashin, *Organy,* tom 2, p. 82-85.
289 *Ibidem,* p. 56-60.

deplasarea munițiilor și finalizarea construcțiilor la aerodromurile de la granița sovietică au început în ianuarie 1941 și s-au intensificat în luna aprilie. La începutul lunii februarie 1941, așa-numita „Armată de Sud" din Franța, care fusese dislocată în partea de sud a Poloniei, era mutată cu trenul spre râul San, în direcția Peremîșl, unde avea să ocupe poziții la cam 40 de kilometri de granița cu URSS. Tancurile și podurile mobile de pontoane pentru trecerea râurilor ale acestei armate sunt deplasate independent. în prima jumătate a lunii martie, așa-numita Armata 9 de Nord-Est, care fusese adusă din Franța în zona Cracovia, a rămas acolo doar două zile, după care a fost trimisă pe calea ferată la Lublin.

în a doua jumătate a lunii martie, trupe noi aduse din Germania, în majoritate bavarezi, au ajuns la Sanok și Krosno." Această imagine mai generală a mișcărilor de trupe germane la graniță era urmată de detalii, care confirmau mare parte din informațiile primite în luna aprilie.[290]

Tonul s-a accentuat ulterior, în aceeași lună. Meșik a înaintat un raport confidențial lui Nikita S. Hrușciov, prim-secretar al Partidului Comunist Ucrainean, în care spunea: „Informațiile de la agenți și cele obținute în urma interogatoriilor celor care au trecut frontiera conduc la concluzia că germanii se pregătesc intens pentru un război cu URSS, scop pentru care concentrează trupe la frontiera noastră, construiesc drumuri și fortificații și aduc muniții." Mare parte din restul raportului reprezenta solicitarea sa către Hrușciov de a-i permite să ia măsuri împotriva naționaliștilor ucraineni pentru a-i opri să devină „o Coloană a V-a" în timpul războiului. Utilizând VCh, un sistemul criptat de comunicare, Meșik a trimis, în esență, același mesaj lui Merkulov, la 20 aprilie.[291]

în ciuda îngrijorării tot mai evidente care reieșa din rapoartele din primele luni ale anului 1941, încă nu se putea observa o urgentare a transmiterii lor către forurile înalte ale regimului. Pe un raport special trimis de NKGB al RSS Ucraineană către Merkulov, la NKGB al URSS, din data de 16 aprilie, se poate vedea următoarea notă de margine: „Trimis la Golikov... la 20 aprilie 1941." Această distribuire înceată a rapoartelor poate fi pusă pe seama birocrației, dar poate să reflecte și temerile celor implicați de a nu fi acuzați că vor să provoace un război.[292] Chiar și așa, Lavrenti P. Beria nu putea să continue să ignore rapoartele care ajungeau la biroul său. La 23 aprilie, a semnat și a trimis un raport Comitetului Central VKP(b), Sovietului Comisarilor Poporului (SNK) și Comisariatului pentru Apărare (NKO), în care

290 *Ibidem,* p. 62-64.
291 *Ibidem,* p. 79-80, 96-97.
292 *Ibidem,* p. 85-87.

rezuma mișcările de trupe ale germanilor între 1 aprilie și 19 aprilie, în Prusia Orientală și Guvernământul General. „în aceste zone", se menționa în raport, „trupele sosite constau într-un comandament mare, trei divizii motorizate, șase divizii de infanterie, până la 21 de regimente de infanterie, două regimente motorizate, nouă sau zece regimete de artilerie, șapte batalioane de tancuri și patru batalioane de pionieri, un batalion de motociclete, două companii de bicicliști și mai mult de 500 de vehicule motorizate."[293]

Rapoartele venite de la unitățile de frontieră și rezumatele redactate de eșalonul superior în timpul lunii mai reflectau aceleași modele observate în luna aprilie, deși se putea remarca creșteri ca extindere și în intensitate. Din cele 20 de rapoarte examinate pentru această perioadă, majoritatea proveneau de la NKVD al RSS Ucraineană. Cele mai multe transmiteau informații despre activitățile din fața detașamentelor de trupe de grăniceri dispuse în zonele cuprinse între Brest-Litovsk, în RSS Bielorusă, și Cernăuți, în RSS Ucraineană. Raport după raport descria

sosirea neîntreruptă de noi trupe germane, muniții și alte rezerve. Majoritatea acestor mișcări se desfășurau pe timpul nopții. De asemenea, germanii deveniseră și mai îndrăzneți. Ofițerii lor observau deschis concentrările sovietice cu binoclul și le fotografiau din poziții aflate la doar câteva sute de metri distanță. Autoritățile germane impuseseră civililor mai multe restricții, spre exemplu, împiedicându-i să circule pe calea ferată. Toate școlile fuseseră închise și ocupate de trupe germane. în câteva zone, se spunea că trupele confiscau vite, grâne și alte produse agricole și le trimiteau spre Germania. Maslennikov raporta că, pentru prima dată, autoritățile germane opreau sau întârziau trenurile sovietice trimise în Germania. Ba chiar opriseră câteva încărcate cu produse pentru export, care funcționau în baza acordurilor de schimb sovieto-germane. Majoritatea acestor incidente erau motivate prin faptul că se desfășurau activități de natură militară, iar germanii nu doreau ca acestea să fie văzute de angajații sovietici de pe trenuri.[1]

La 15 mai, generalul-maior Vasili A. Homenko, șeful trupelor de grăniceri din districtul RSS Ucraineană, raporta o creștere a numărului de agenți trimiși de serviciile ostile.[294] [295] Maslennikov raporta că, în perioada 10-16 mai, detașamentele de trupe de grăniceri au capturat șapte agenți instruiți și implantați de un organ de

293 Stepashin, *Organy,* tom 2, p. 108-110.
294 Zyrianov, *Pogranichnye Voiska SSSR, p.* 383.
295 *Ibidem,* p. 381-382.

informații al înaltului Comandament german de la Berlin. La 16 mai, germanii au trimis un grup de patru agenți înarmați, care aveau misiunea să obțină informații despre țintele din districtul Drogobici. Conform lui Homenko, „unul dintre agenții arestați avea misiunea de a livra serviciului de informații german mostre de motorină și kerosen produse în districtele vestice ale RSS Ucraineană". S-ar părea că germanii continuau să colecteze mostre de carburanți.

La 30 mai, Maslennikov i-a trimis lui Merkulov rezultatele obținute în urma interogatoriilor a patru dezertori din Wehrmacht. Astfel, declarațiile lor au contribuit la cunoașterea dispunerii și structurii forțelor Wehrmachtului. în timp ce raportul remarca anumite slăbiciuni la nivelul moralului germanilor, se încheia cu acest comentariu: „în cazul unui război între URSS și Germania, majoritatea soldaților sunt convinși că Germania va ieși învingătoare." Un exemplar a ajuns direct la mareșalul Jukov.[296]

Trupele sovietice de frontieră lucraseră cu sârg pentru a obține informații despre amenințarea germană crescândă încă din vara anului 1940. Unii analiști din Federația Rusă, critici ai performanțelor serviciilor de informații sovietice în această perioadă, anterioară lunii iunie 1941, au evidențiat faptul că de-abia la 24 mai 1941, Direcția Generală al Trupelor de Grăniceri a NK.VD făcea următoarea declarație: „Concentrarea de trupe și lucrările de construcție la infrastructura militară din zonele de graniță ale statelor vecine solicită din partea noastră o cunoaștere a acestora în cele mai mici detalii. La momentul actual, informațiile trebuie

organizate de către noi în așa fel, încât fiecare incident, oricât de nesemnificativ ar părea, să fie notat și ținut sub observație continuă." Având în vedere afluxul de informații obținute în urma operațiilor trupelor de grăniceri cu mult înainte și imediat după apariția acestei directive, este posibil ca întârzierea să se fi datorat, în egală măsură, birocrației sovietice și reticenței din NKVD-ul lui Beria de a emite un ordin care să ia în serios atât de evidenta amenințare germană.[297]

în prima săptămână din luna iunie 1941, părea că Beria începea să accepte avertismentele despre un atac german ca ceva cert. La 2 iunie, Serghei A. Goglidze, un coleg vechi al lui Beria și reprezentantul special al Comitetului Central și al guvernului sovietic în RSS Moldovenească, raporta cele mai noi informații din zona de graniță

296 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 279-282.

297 Sechkin, *Granitsa i Vbina,* p. 59.

' înființat în 1933 ca batalion special de poliție, a devenit Regimentul „General Goring" în 1935, iar în 1941, Regimentul motorizat „Hermann Goring". în 1942, va fi organizat, cu același nume, ca brigadă și apoi divizie (n.r.).

româno-sovietică: comandantul unei unități române de grăniceri „primise ordine de la generalul Antonescu să îndepărteze minele de pe toate drumurile, podurile și sectoarele din apropierea frontierei. Acestea erau mine care fuseseră amplasate în 1940-1941. La momentul de față, toate podurile au fost curățate de mine și acum încep [românii] să le curețe și în sectorul de pe malul râului Prut". Goglidze adăuga că „în rândul ofițerilor români, se vorbește despre operații militare duse de forțele române și germane începând cu 8 iunie. în acest scop, Ia graniță au fost aduse numeroase unități. Această mișcare a fost confirmată de două surse." Mai mult, „ministrul de interne român a dat ordine autorităților locale să se pregătească pentru evacuarea spre interior". Mesajul transmis prin îndepărtarea minelor de pe drumurile și podurile care asigurau comunicarea cu Uniunea Sovietică pare clar. Germanii intenționau să folosească această infrastructură pentru invadarea URSS.

în aceeași zi, Beria raporta Comitetului Central și Sovietului Comisarilor Poporului (cu alte cuvinte, lui Stalin) despre ordinea de bătaie identificată de detașamente ale trupelor de grăniceri. Demn de remarcat a fost identificarea a două grupuri de armate și două armate, dintre care una, Armata 16, și cealaltă, comandată de generalul Reichenau, în estul Poloniei. De asemenea, existau informații referitoare la deplasarea Diviziei 35 Infanterie din Bulgaria spre Prusia Orientală, la prezența lui Hitler - însoțit de Goring și de amiralul Erich Raeder - la manevrele executate de forțele navale germane în Marea Baltică, precum și la inspectarea frontierei sovietice de către generali germani, în zilele de 11 și 18 mai. Cea mai alarmantă parte a raportului o constituia existența, „în multe puncte din apropierea graniței, a multor pontoane, prelate de cort și bărci pneumatice. Cele mai multe se aflau de-a lungul axelor de deplasare spre Brest și Lvov". Nimeni nu putea susține convingător că tot acest echipament era lăsat de izbeliște, expus intemperiilor, până cândva în cursul anului 1942, când Stalin credea că Hitler ar putea ataca, în cele din urmă, Uniunea Sovietică.

La 5 iunie, Beria a prezentat un nou raport: „La 20 mai, au fost identificate comandamentele a două divizii de infanterie - Diviziile 313 și 314 -, regimen-

tul personal al lui Goring[1] și comandamentul unei unități de tancuri în Bialo- Podliaska, la 40 de kilometri vest de Brest". într-o zonă aflată la „33 de kilometri nord-vest de Brest, sunt depozitate pontoane și materiale pentru 20 de poduri de lemn." Acest fragment despre granița sovieto-germană aducea informații suplimentare despre ordinea de bătaie germană și știrea că, începând din 20 mai, pe unele

din aerodromurile construite în apropierea frontierei, deveniseră active unități ale Luftwaffe. Secția răspunzătoare cu supravegherea graniței româno- sovietice raporta că „părți din două divizii germane care veneau din Grecia și din Germania au fost dispuse de-a lungul graniței. ...Pe aerodromul de la Buzău, la 100 de kilometri nord-est de București, au fost observate 250 de avioane.” De asemenea, „începând cu 1-5 iunie, Statul Major General român a dat dispoziții ca tot personalul militar aflat în permisie și toți rezerviștii cu vârsta sub 40 de ani să se prezinte la unități.” Raportul a fost trimis lui Stalin cu o notă în care scria că Statul Major General fusese informat.

Deși încă raporta despre mișcările de trupe și activitățile Wehrmachtului (inclusiv primele incidente în care infanteria germană a deschis focul asupra patrulelor de frontieră), generalul-maior Homenko și districtul de graniță ucrainean au fost implicați într-o controversă cu Statul Major General sovietic, care reflectă atmosfera prudentă existentă la nivelurile înalte ale ierarhiei militare de la Moscova. La 9 iunie, Homenko raporta despre comandanții districtelor întărite ale Armatei Roșii, care primiseră ordine să ocupe poziții defensive înaintate. Maslennikov a transmis această informație Statului Major General. La 10 iunie, Jukov a trimis Consiliului Militar al Districtului Militar Special Kiev (KOVO) următorul mesaj: „Comandantul trupelor de grăniceri ale NKVD, RSS Ucraineană, a raportat că șefii districtelor întărite au primit ordine să ocupe poziții înaintate. Pentru un raport către comisarul apărării, solicităm o informare în legătură cu baza în care a fost formulat ordinul transmis districtelor întărite din Districtul Militar Special Kiev de a ocupa poziții înaintate. O asemenea acțiune ar putea provoca germanii la o confruntare armată care ar putea avea tot felul de consecințe. Revocați imediat acest ordin și raportați cine anume a dat un asemenea ordin.” Acest mesaj a fost urmat, în data de 11 iunie, de o telegramă de la Jukov către generalul comandant al KOVO: „Comisarul apărării [Timoșenko] a ordonat: 1. Zona de apărare înaintată nu va fi ocupată de forțele districtuale fără un ordin special. Paza clădirilor va fi îndeplinită de un sistem de santinele și patrule; 2. Ordinele date de dvs. în legătură cu ocuparea de poziții înaintate trebuie să fie imediat revocate. Verificați executarea acestui ordin și raportați până în data de 16 iunie 1941.” S-ar părea că ordinul fusese emis de generalul-colonel Mihail Kirponos, comandantul KOVO. Având în vedere multitudinea de informații pe care le avea la dispoziție de la trupele de grăniceri despre forțele germane din zona KOVO, ordinul era justificat.

Acțiunile lui Timoșenko și Jukov trebuie că au fost demarate la cererea lui Stalin, a cărui strategie era să evite orice acțiune care ar putea

„provoca” pe germani. Kirponos avea să moară în luptă în fruntea trupelor sale, în încercarea de a străpunge încercuirea germană, în septembrie 1941.

La 12 iunie, un post înaintat al Detașamentului 92 Trupe de Grăniceri de la Peremîșl raporta identificarea unui „cablu telefonic de campanie, pe malul sovietic al râului San, care părea să iasă din râu. Trupele au descoperit un cablu cu patru ramificații, care intra în apă pe malul german al râului.” în partea sovietică a râului, cele patru fire porneau în patru direcții: „Unul înainta 400 de metri și se conecta la o linie telefonică; al doilea înainta 200 de metri și era fixat pe o linie de cale ferată; al treilea se desfășura paralel cu al doilea și era și el fixat la linia de cale ferată; al patrulea, cu o lungime de 80 de metri, mergea spre gardul nostru de sârmă ghimpată. De asemenea, au fost descoperite urme de pași care mergeau spre apă.”[298] Incidentul a fost raportat de către generalul-locotenent Maslennikov și, conform acestuia, a fost rezolvat de instituția de graniță, partea sovietică fiind reprezentată de colonelul Iakov O. Ageicik, șeful de stat-major al Detașamentului 92. Reprezentanții au căzut de acord că firul ajungea în partea sovietică din partea germană. Nu există informații despre vreo acțiune ulterioară în această speță. Acest caz, la fel ca și cele legate de mostrele de benzină, instalațiile pentru adaptarea vagoanelor occidentale la ecartamentul de cale ferată sovietic, precum și echipamentul camuflat pentru traversarea râurilor ar fi trebuit să reprezinte dovezi incontestabile că germanii intenționau să pornească invazia într-un viitor foarte apropiat.

298 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 306-307.

CAPITOLUL 14

PROSKUROV ESTE DEMIS

în luna iulie 1940, cu mai puțin de un an înainte de invazia germană, Stalin l-a înlocuit pe Ivan I. Proskurov din funcția de șef al informațiilor militare cu un om care nu avea niciun fel de experiență în acest domeniu. Motivele lui Stalin nu au fost niciodată dezvăluite în mod oficial și, probabil, nu au fost niciodată încredințate hârtiei. Cu toate acestea, câteva motive par plauzibile.

Unul ar fi nemulțumirea și ranchiuna pe care i le purta lui Proskurov pentru comportamentul acestuia la conferința din aprilie 1940, în urma războiului cu finlandezii. Nu a durat mult până când povestea contrelor dintre Stalin și Proskurov a ajuns la sediul central RU. Un ofițer relata următoarele:

„La una din ședințele Politburoului și Consiliului Militar, au fost discutate problemele legate de războiul sovieto-finlandez. Lipsa de pregătire a armatei noastre, pierderile enorme, bâjbâiala timp de două luni în fața Liniei Mannerheim și multe altele au devenit subiecte cunoscute de toti. în afara țării, se vorbea deschis [despre aceste probleme]. Stalin și gașca lui trebuiau să iasă basma curată. Ședința Politburoului și a Consiliului Militar a avut loc tocmai pentru a găsi o soluție în acest sens. în urma unei dezbateri furtunoase, au decis că motivul pentru toate ghinioanele din războiul sovieto-finlandez a fost munca prost făcută a serviciilor de informații. ...Să pui în cârca acestora întreaga vină nu era o strategie originală. Nicio conducere, niciun ministru al apărării sau comandant-șef nu și-ar recunoaște vina în caz de înfrângere.

Nici aici Stalin nu era original. A luat decizia să folosească Direcția Informații Militare și pe generalul-locotenent Proskurov drept țapi ispășitori pentru a ieși el basma curată. Totuși, Proskurov nu va accepta acuzațiile care i s-au adus. Știa că trupele au avut toate informațiile necesare despre Linia Mannerheim și că motivele pentru

eșec se găseau în altă parte; l-a contrazis cu îndrăzneală pe Stalin, enumerând adevăratele motive pentru nereușită."[299]

Prestația lui Proskurov la conferința din aprilie se încadra în modelul de comportament pe care îl avusese în întreaga sa carieră militară. Unul din subordonații săi, locotenent-colonelul Maria I. Poliakova, care era în RU din 1932, își amintea că, după semnarea Pactului de neagresiune germano-sovietic, Stalin și Comisariatul pentru Apărare au devenit încă și mai critici decât de obicei la adresa activității RU. Odată, Proskurov s-a întors dintr-o vizită la Statul Major General foarte indispus, exclamând „Ne cred proști? Cum să fie asta dezinformare?". Și a continuat să-și exprime deschis opiniile de fiecare dată când situația o impunea.[1] Cu altă ocazie, în luna mai 1940, la o întâlnire cu adjunctul comisarului pentru apărare, Proskurov declara că „indiferent cât de dureros ar fi, trebuie să spun că nu există o armată mai dezordonată și cu un nivel mai scăzut al disciplinei decât armata noastră".[300] [301]

în aceeași lună, s-a prezentat în fața unei comisii a Comisariatului pentru Apărare și Comitetului Central pe tema efectelor represiunii. Argumentele lui au fost la fel de directe ca de obicei: „Ultimii doi ani au reprezentat o perioadă de represiune a elementelor alogene și ostile în direcțiile și organismele de informații, în acești doi ani, organele NKVD au arestat mai mult de două sute de persoane, înlocuind întreaga conducere, inclusiv șefi de departamente. Numai în perioada cât am fost la comandă, din aparatul central și unitățile subordonate au fost date afară 365 de persoane din motive politice sau din alte motive. Au fost angajate 326 de persoane, majoritatea neavând pregătire în informații."[302]

Oricum, lui Stalin i s-ar fi părut greu de lucrat cu un subordonat ca Proskurov, care spune lucrurilor pe nume, dar a fost cu adevărat înfuriat de modul în care acesta s-a comportat în public față de el. Este posibil ca un alt motiv să fi fost tensiunea dintre Proskurov și noul comisar pentru apărare numit de Stalin, Semen Timoșenko, care, încă din timpul războiului cu finlandezii, avea adânci resentimente pentru acesta. Timoșenko nu uitase inspecțiile lui Proskurov pe frontul comandat de el, în fața Liniei Mannerheim, și nici nu putuse ierta raportul înaintat de Proskurov lui Stalin despre pierderile uriașe pe care le înregistraseră trupele de sub comanda sa. Așa cum Proskurov

299 Vasily A. Novobranets, „Nakanune Voiny", *Znamia,* no. 6, 1990, p. 170.

300 A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno", *Sovietsky Vom,* September 1990, p. 70.

301 Boris Shaptalov, *Ispytanie Voiny* (Moscow, 2002), p. 54.

302 A. G. Pavlov, „Sovietskaia Voennaia Razvedka Nakanune Velikoy Otechestvennoy Voiny", *Novaia I Noveishaia Istoria,* no. 1, 1995, p. 51-52.

sarcastic descria abordarea lui Timoșenko, „în loc de pregătire de artilerie pentru atacuri, se făceau «șarje de cavalerie». în loc de bombardamente ale aviației, «Fixați baionetele!».” Proskurov avea grijă în formularea concluziilor și a recomandărilor. Pentru fortificațiile Liniei Mannerheim, se consultase cu Dmitri M. Karbîșev, un inginer militar bine cunoscut. De asemenea, propunea stabilirea de aerodromuri pe gheață, mai apropae de front.[303]

în memoriile ofițerilor RU în rezervă care îl cunoscuseră pe Proskurov, umbra lui Timoșenko se răsfrânge în moduri diferite. Unul dintre aceștia își amintește de Proskurov ca „un tânăr impetuos, căruia poziția de comisar adjunct pentru apă-

rare i se urease la cap”. Remarca „criticile lui Proskurov la adresa lui Timoșenko pentru pregătirea nesatisfăcătoare a unităților și grupurilor care trebuiau să culeagă informații” și observa că „Proskurov nu știa cum să își facă loc în sistem și, când Timoșenko a devenit comisar pentru apărare, l-a luat în colimator pe Proskurov și l-a înlăturat din RU”.[1] Un alt fost ofițer de informații își amintea că „Proskurov a fost adus la RU pentru a crește moralul și disciplina după epurări, și, în această direcție, chiar a avut succes”. Conform acestui ofițer, „resentimentele dintre Proskurov și Timoșenko au început atunci când Proskurov a ajuns la Leningrad, în timpul Războiului de Iarnă, și nu a fost întâmpinat nici de comandantul Frontului, Timoșenko, nici de adjunctul său. Ulterior, când Proskurov s-a întâlnit cu Timoșenko, se pare că ar fi făcut un comentariu negativ în legătură cu această lipsă de politețe. Timoșenko nu a fost mulțumit și a depus o plângere împotriva lui Proskurov. Unul din lucrurile pe care le-a făcut Timoșenko după ce a ajuns comisar pentru apărare a fost să-l îndepărteze pe Proskurov din funcția de șef al RU.”[304] [305]

Un alt motiv pentru acțiunile lui Stalin poate fi raportul din 6 iunie 1940 trimis de Proskurov lui Stalin și provenit de la rezidența RU din Sofia. Acesta sugera că Germania va încheia pace separată cu Franța și apoi, împreună cu Italia și Japonia, va ataca URSS. Ne putem imagina efectul pe care acest raport l-a avut asupra lui Stalin. Găsindu-se deodată în imposibilitatea de a se putea baza pe un război prelungit în Europa, Stalin plănuia noi intervenții în Țările Baltice, pentru a securiza zona. Chiar va arunca la gunoi Hitler pactul de neagresiune și se va întoarce împotriva Uniunii Sovietice? Din nou, Proskurov aducea în fața lui Stalin vești nu foarte ușor de digerat.[306]

---

303 Ostrovsky, „Sovershenno Sekretno”, p. 70.

304 Vitaly Nikolsky, *Akvarium-2* (Moscow, 1997), p. 37.

305 Mikhail Milshtein, *Skvoz Gody Voin i Nishchely* (Moscow, 2002), p. 57-58.

306 „Telegramma I. F. Dergacheva I. 1. Proskurovu”, *Izvestia TsK KPSS,* no. 3, 1990, p. 220. Rezidența RU din Sofia avea surse excelente și la cel mai înalt

Să fie acesta motivul pentru care Proskurov a fost chemat de Stalin la Kremlin în data de 7 iunie? în acea zi, Proskurov a avut o întrevedere între patru ochi cu Stalin care a durat între 17,15 și 18,10. După plecarea lui, Stalin i-a convocat în biroul lui, printre alții, pe Timoșenko, Șapoșnikov, Merețkov, Smorodinov și Vorošilov, niciunul dintre aceștia neavându-1 la inimă pe Proskurov, după neplăcerile de la conferința care avusese loc în aprilie.[307]

Proskurov a fost înlăturat oficial de la șefia Direcției Informații Militare de- abia în data de 27 iulie 1940, fiind pus la dispoziția comisarului pentru apărare.[308] Ultimele rapoarte de informații semnate de el sunt din 19 și 20 iunie, în care era descrisă o creștere a numărului trupelor germane la granița lituaniană. Până la 15 iulie, rapoartele speciale ale RU au fost semnate de Filipp I. Golikov, succesorul lui Proskurov. Aparent, această schimbare nu a fost făcută publică, deoarece, la 22 iulie, Fitin, șeful informațiilor externe din NKVD, trimitea un memorandum

adresat lui Proskurov, în care aducea informații despre deplasarea trupelor germane în Guvernământul General. Fitin încă nu aflase vestea.[1]

Având în vedere momentul la care s-a petrecut, concedierea lui Proskurov poate fi legată de „Directiva nr. 16 a Fiihrerului" din 16 iulie, în care acesta hotăra atacarea Angliei, nume de cod *Leul de Mare.* Când Stalin a aflat despre această directivă, se spune că l-ar fi întrebat pe Proskurov dacă germanii ar putea să invadeze Insulele Britanice. Proskurov dădea următorul răspuns: „O invazie de acest gen depinde de patru condiții importante: aviația germană trebuie mai întâi să dobândească superioritate aeriană; să se asigure controlul pe mare, măcar în zona de debarcare, și să se blocheze flota britanică în Oceanul Atlantic și Marea Nordului; Germania trebuie să aibă la dispoziție suficiente vase pentru debarcare; să aibă capacitățile necesare pentru a depăși apărarea de coastă și opoziția trupelor engleze din interior." Proskurov continua, susținând că „numai dacă sunt îndeplinite toate cele patru condiții, germanii pot avea șanse de reușită. Chiar dacă numai unul dintre aceste obiective nu se reușește, nu au nicio șansă." Apoi a trecut la analiza fiecărui punct, evidențiind problemele cu care se confruntau germanii și concluzionând că va dura cel puțin trei luni până la finalizarea pregătirilor, moment în care condițiile meteorologice vor face ca operația să devină imposibilă. Această evaluare negativă l-a înfuriat cumplit pe Stalin, și Proskurov a

---

nivel al conducerii militare bulgare.

307 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 13.

308 RGVA, Ordinul NKVD al URSS din 27 iulie 1940, f. 37837, op. 4, d. 381, p. 51.

fost îndepărtat din funcție în aceeași zi.[309] [310]

Presupusele răspunsuri ale lui Proskurov reflectau realitatea. Amiralul Erich Raeder, comandantul Marinei germane, spunea că planurile nu sunt realiste, că „operația presupunea pericole foarte mari, că exista o probabilitate foarte mare ca trupele angajate în operație să fie pierdute.” La 19 iulie 1940, într-un memoriu adresat înaltului Comandament al Wehrmachtului, Statul Major al Forțelor Navale prezenta următoarele aspecte:

„a. Porturile franceze... sunt grav afectate de luptele purtate recent sau sunt nepotrivite din alte motive.

b. Zona din Canalul Mânecii aleasă pentru traversarea propriu-zisă ridică probleme mari din cauza condițiilor meteorologice, a fluxului și refluxului și a apelor dificile pentru navigat.

c. Primul val al invaziei ar trebui să debarce pe coasta engleză, în câmp deschis, fără să existe ambarcațiuni potrivite pentru o astfel de debarcare.

d. Apele prin care s-ar efectua traversarea nu puteau fi curățate complet de minele inamice.

e. Ambarcațiunile în care ar urma să fie îmbarcate trupele și echipamentele nici măcar nu pot fi asamblate la punctul de îmbarcare până nu se reușește supremația aeriană completă.

f. ...Până la momentul actual, britanicii nu și-au aruncat în luptă întreagă forță combativă a flotei. Dar o invazie germană a Angliei ar reprezenta o problemă de viață și de moarte, și, prin urmare, britanicii nu vor ezita să folosească întreaga lor flotă într-o luptă pentru supraviețuire, de totul sau nimic.”[1]

în luna septembrie 1940, Luftwaffe își executa raidurile asupra Londrei. Atacurile bombardierelor germane erau precedate de valuri de avioane de vânătoare. La 15 septembrie, raidurile au fost întoarse înapoi, cu pierderi grele, fapt ce demonstra că RAF avea încă resursele pentru a dobândi supremația aeriană. La 17 septembrie, Hitler anunța „amânarea Operației *Leul de Mare* până la noi ordine”.

La o analiză Anală, putem să ne întrebăm de ce Proskurov a fost, totuși, îndepărtat. Singurul motiv plauzibil pare a fi fost conștientizarea de către Stalin a faptului că nu îl putea ține sub control. Proskurov avea să-și urmeze propriile idei în legătură cu o problemă, chiar dacă acestea contraveneau poziției lui Stalin. Acest lucru devenise evident în confruntarea dintre Stalin și Proskurov de la

309 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 125.

310 Acest episod este preluat din romanul istoric al lui Igor Bunich, *Groza: Piatisotletniaia Vbina v Rossy* (Moscow, 1997), p. 123-124. Mare parte din această lucrare are la bază evenimente și documente verificabile. Alte elemente sunt parte din imaginația vie a autorului.

sfârșitul războiului cu finlandezii și în urma insistenței acestuia de a-i trimite lui Stalin rapoarte de informații care nu erau conforme cu propriile idei.

în opinia altor colaboratori din perioada RU, Proskurov avea calități care, cu siguranță, nu ar fi atras aprecierea lui Stalin. Conform unuia dintre aceștia, „era modest, sociabil, cinstit, principial, curajos și foarte direct în judecățile sale. A deprins rapid secretele meseriei și era un lider înnăscut. Multe dintre operațiile pe care le-a început aveau să dureze până la sfârșitul războiului". Un altul spunea că „Proskurov avea o minte ascuțită și o memorie infailibilă". Același colaborator își amintea despre o călătorie pe care o făcuse în Europa Occidentală, la cererea lui Proskurov, în martie-septembrie 1939: „Am raportat despre rezidenții cu care m-am întâlnit, adică despre cei care încă mai erau acolo [nu fuseseră epurați]. Am remarcat că, pe măsură ce vorbeam, Ivan Iosifovici începea să se crispeze, iar mușchii de pe față începeau să-i zvâcnească." Sub conducerea lui Proskurov, agenții erau menținuți în activitate, pe când, în timpul lui Golikov, a început un al doilea val de represiuni; acesta este motivul pentru care Proskurov nu i-a permis lui Richard Sorge să revină în URSS. Și nu numai lui Sorge. Atunci când ofițerilor de informații, care erau rechemați în ciuda eforturilor sale, li se prelungea șederea în Moscova, Proskurov însuși mergea să-i vadă, fără să facă caz de asta, să-i liniștească și să le aducă ultimele vești.[311] [312]

Dar cine era cel care îl înlocuise? Filipp Ivanovici Golikov s-a născut la 16 iulie 1900, în satul Borisovo, în apropiere de Șadrinsk, în districtul Kurganskaia. Tatăl său era medic în sat și i-a transmis fiului său vederile socialiste. Tânărul Golikov a obținut o bursă la liceul din Kurgan și, după Revoluția din Octombrie, s-a înrolat în Regimentul 1 Pușcași Voluntari Țărănesc Comunist, cunoscut ca

„Vulturii Roșii". A urmat cursuri de agitator militar la Petrograd, apoi a fost alocat la Regimentul 10 Pușcași Moscova, în cadrul unei brigăzi speciale din Armata 3 pe Frontul de Est. în luna august 1919, a devenit instructor-organizator în cadrul Departamentului Politic al Diviziei 51. în biografia sa oficială din *Enciclopedia Militară Sovietică,* de unde sunt preluate aceste date, se spune că „după războiul civil, până în 1931, a fost angajat în activități politice de partid". Din moment ce războiul civil din partea europeană a țării se cam încheiase după campania poloneză și înfrângerea suferită de Piotr Vranghel, în noiembrie 1920, zece ani din viața lui Golikov au fost dedicați în

311 Kenneth Campbell, „Admirai Erich Raeder: Reflections of His Strategic Thinking", *Intelligencer: Journal of U.S. Intelligence Studies,* vol. 14, no. 1, Winter-Spring 2004.

312 Ostrovsky, „Sov. Sekretno", p. 70.

întregime sarcinilor de natură politică, fără ca detaliile despre acestea să iasă la iveală, cel puțin deocamdată.[1] în 1931, a urmat o școală militară neidentificată, devenind comandant al Regimentului 95 Pușcași din Divizia 32 Pușcași. Din 1933 până în 1936, a comandat Divizia 61 Pușcași din Districtul Militar Volga. în această perioadă, a urmat cursuri prin corespondență la Academia Militară Frunze. Apoi a primit comanda Brigăzii 8 Motorizate Autonome, până în 1937, când a fost adus la comanda Corpului 45 Motorizat, în Districtul Militar Kiev.[313] [314]

Apoi, dintr-o dată, a devenit membru al Consiliului Militar al Districtului Militar Bielorus. Această numire pare destul de bizară. în mod obișnuit, consiliile militare constau în ofițerul comandant, adjunctul său și un „membru" politic. în funcție de circumstanțe, acest membru putea fi un comisar politic de nivel înalt sau chiar secretarul de partid din districtul respectiv. De ce, după șapte ani de funcții de comandă la un regiment de pușcași, la o divizie de pușcași, la o brigadă motorizată și, în sfârșit, la un corp motorizat, Golikov a fost trimis în acest district militar-cheie ca membru al consiliului militar? în orice caz, în această calitate l-a cunoscut pe Gheorghi K. Jukov, la acea vreme comandant al Corpului 3 Cavalerie. Sub îndrumarea lui Lev Z. Mehlis, șef al Direcției Politice a Armatei Roșii și principalul responsabil cu epurările în Armata Roșie, Golikov pregătea terenul pentru o epurare a elementelor de comandă din Districtul Militar Bielorus. Bazându-se pe acuzațiile făcute, în urma unor interogatorii ostile, de ofițerii victime ale represiunii, Golikov l-a acuzat pe Jukov că ar fi prieten cu foști dușmani ai poporului și că ar demonstra ostilitate împotriva lucrătorilor politici. Jukov a găsit susținere la alți generali din structura de comandă a Districtului Militar Bielorus, iar comanda sa la Corpul 3 Cavalerie a fost confirmată. Totuși, nu-l va uita niciodată pe Golikov și modul în care acesta a încercat să-l trimită în „beciurile lui Beria".[315] în luna noiembrie 1938, Golikov a primit comanda Grupării de Armată Vinnița, în Districtul Militar Special Kiev, iar în 1939, comanda Armatei 6. Această numire nu a fost întâmplătoare. Misiunea Armatei 6 era să ocupe orașul Lvov și zona

limitrofa. Așa cum s-a arătat mai devreme (Capitolul 4), zona Lvov era

313 Harold Shukman, ed., *Stalin's Generals* (New York, 1993), p. 77-78.

314 A. A. Grechko et al., eds., *Sovietskaia Voennaia Enlsiklopedia* (Moscow, 1976), vol. 3, p. 585- 586.

315' William J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, 1993), p. 22-23. Vezi și O. E Suvenirov, *Tragedia RKKA, 1937-1938* (Moscow, 1998), p. 109.

[1] Grechko et al., *Entsiklopedia,* voi. 3, p. 585. Termenul *GRU,* rezultatul unei alte reorganizări, a apărut de-abia în februarie 1943.

cunoscută ca fiind de însemnătate pentru germani, chiar dacă linia de demarcație asupra căreia s-a convenit prin Pactul de neagresiune o stabilise ca teritoriu sovietic. Stalin era hotărât să ajungă acolo primul. Mai important, Lvovul era centrul mișcării ucrainene pentru independență, cu mii de simpatizanți în zonă, dintre care mulți fuseseră instruiți *de Abwehr.* Pentru a asigura o trecere liniștită în stăpânire sovietică, în cadrul RSS Ucraineană, Armata 6 și Direcția sa Politică urmau să coopereze îndeaproape cu NKVD. Astfel, această misiune nu necesita o experiență de luptă ridicată. Solicita o oarecare sensibilitate la aspectele politice și cunoștințe despre modul în care funcționa sistemul sovietic. Golikov era alegerea perfectă. Probabil, el îl considera pe Stalin drept un înger păzitor; cu siguranță, Stalin îl considera un individ pe care se putea baza în totalitate.

Când Golikov a devenit noul șef al informațiilor militare, subordonarea și denumirea serviciului au fost schimbate. Sub conducerea lui Proskurov, fusese Direcția a V-a, sau Informații, a Comisariatului pentru Apărare, iar Proskurov avea titlul de comisar adjunct pentru apărare. La 26 iulie 1940, conform unui ordin al Comisariatului pentru Apărare cu privire la structura Statului Major General, Direcția Informații era trecută în compunerea Statului Major General, având denumirea de RU GS KA, adică Direcția Informații, Statul Major General, Armata Roșie. Golikov era desemnat adjunct al șefului Statului Major General, subordonat șefului Statului Major General, la acea vreme Merețkov (Jukov avea să-l înlocuiască în funcția de șef al Statului Major General în ianuarie 1941).'

Cel mai important departament din RU era Departamentul Informații, care era responsabil cu alcătuirea de rapoarte speciale de informații și scurte expuneri. Șeful acestui departament era și adjunctul șefului direcției. Atunci când a ajuns aici Golikov, în luna iulie 1940, șeful Departamentului Informații era Grigori P. Pugacev. Acesta a fost înlocuit de Nikolai I. Dubinin, care a plecat și el din motive medicale, în luna februarie 1941, fiind înlocuit de Vasili A. Novobranet, care ajunsese în RU în aprilie 1940, pe vremea lui Proskurov și, începând din acel moment, fusese adjunct al șefului Departamentului Informații pentru Țările Estice. Golikov nu se înțelegea prea bine cu Novobraneț, mai ales în legătură cu opinia acestuia că dislocările de trupe germane la granița vestică pregăteau o ofensivă a acestora împotriva URSS. în luna aprilie 1941, a sosit un nou șef, generalul-maior N.S. Dronov. Până atunci îndeplinise funcția de șef de stat-major al unui grup de armate în Districtul Militar Odessa, iar ca experiență anterioară, nu fusese decât comandant sau ofițer de stat-major la trupe. Așadar, adjunctul lui Golikov, șeful celui

mai important departament din cadrul direcției, avea să fie, la fel ca și Golikov, un ofițer fără experiență în domeniul informațiilor. (în luna octombrie 1941, Dronov avea să plece din RU, pentru a ocupa funcția de șef de stat-major

al Armatei 10, unde, aceeași toamnă, avea să fie transferat și Golikov. Probabil că acești doi rătăciți prin pădurile informațiilor se înțelegeau bine).[1]

Biroul lui Golikov se afla la etajul al treilea al clădirii din Strada Znamețki nr. 19, din cadrul complexului care adăpostea NKO, Statul Major General, și Direcția Politică a Armatei Roșii. Subordonații săi îl descriau ca un om nu foarte înalt, cu o față rotundă, cu părul blond, tuns foarte scurt, și niște ochi albaștri pătrunzători. Conform uneia dintre aceste surse, arbora mereu un zâmbet ciudat, fie că aproba sau dezaproba modul în care își făcea treaba vreun subordonat. „Nu dădea niciodată ordine directe sau îndrumări, ci lăsa rezolvarea în sarcina subordonatului. Dacă nu era mulțumit, spunea «Eu nu ți-am dat un astfel de ordin» sau «Nu m-ai înțeles».” Golikov nu a făcut un secret în fața ofițerilor săi din faptul că îi raporta direct lui Stalin. Mai presus de orice, era preocupat ca informațiile de la RU să fie în concordanță cu opiniile lui acestuia.[316] [317]

---

316 Interviu telefonic cu Vyacheslav M. Lure, coautor al *GRU Dela i Liudi,* May 29, 2003.

317 Novobranets, „Nakanune Voiny”, p. 172. Vezi și Ismail Akhmedov, *In and Out of Stalin's GRU* (Frederick, 1984), p. 127-128. Ideea că Golikov îi raporta numai lui Stalin pare să fi fost general acceptată, dar sunt câteva aspecte de discutat în această chestiune. O cercetare a listelor cu vizitatorii la Kremlin în perioada iulie 1940-iunie 1941 arată că Golikov a fost primit de Stalin în datele de 22 și 25 noiembrie 1940. La 22 noiembrie, a sosit la ora 19,45 și a plecat la ora 20,45, în timp ce alți vizitatori din acea seară, precum Molotov, Voroșilov, Timoșenko, Mikoian, Beria, Rîceagov și Merețkov au rămas până mai târziu. S-ar părea că Golikov fusese chemat să dea raportul și doar atât. La 25 noiembrie, șederea lui (de la 19,30 la 20,35) a fost la fel de lungă ca cea a lui Timoșenko și Merețkov. Alți ofițeri din armată nu au mai fost în acea seară. Golikov nu mai apare pe lista vizitatorilor decât la 11 aprilie 1941. A ajuns la 23,15 și a plecat la 23,45. Această vizită pare să fi avut ca scop o întrevedere între patru ochi, în care Golikov să-i facă lui Stalin un rezumat cu ultimele evenimente. Dar numai o dată în întreaga perioadă de dinainte de izbucnirea războiului? Probabil că nu, presupunând că lista de nume nu oferă decât o imagine incompletă a vizitatorilor și activităților lui Stalin. Pe de altă parte, „a raporta” direct lui Stalin nu însemna neapărat o întrevedere față în față cu Șeful (deși este posibil ca Golikov să fi lăsat să se înțeleagă altceva în fața subordonaților). Ar fi fost mai simplu și mai probabil ca Golikov să înainteze raportul alături de comentariile sale cuiva precum A.N. Poskrebîșev, secretarul personal al lui Stalin. Un al doilea motiv să ne îndoim că anumite rapoarte le vedea numai Stalin și că Statul Major General nu le primea este că revizuirea rapoartelor de informații declasificate arată, fără putință de tăgadă, că lista de distribuire include și alți destinatari, cum ar fi comisarul pentru apărare și Statul Major General. Listele de distribuire erau standardizate în ceea ce privește destinatarii și numărul de copii trimise fiecăruia.

CAPITOLUL 15

GOLIKOV ȘI OPERAȚIA *LEUL DE MARE*

în calitate de șef al serviciului militar de informații din iulie 1940 până în iunie 1941, Golikov era responsabil cu diseminarea rapoartelor provenite de la rezidențele RU din teren; de asemenea, supraveghea pregătirea unor rezumate periodice sau a unor analize care se bazau nu numai pe rapoartele agenților RU, ci pe toate informațiile disponibile de la toate elementele disponibile, inclusiv Comisariatul pentru Afaceri Străine. în acest sens, semnificativă pare importanța pe care Golikov a dat-o operațiilor germane împotriva Angliei. Conștient de faptul că Stalin era convins că Hitler nu va ataca Uniunea Sovietică până când Anglia nu va fi fost înfrântă, Golikov a folosit orice ocazie pentru a întări această opinie și a eticheta orice avertisment în legătură cu iminența unui atac al Germaniei asupra URSS drept dezinformare provenind din Anglia, America sau Germania.

în 1965, istoricul Aleksandr M. Nekrici l-a întrebat pe Golikov despre rapoartele de analiză pregătite sub supravegherea sa: „în străinătate, se scrie mult despre avertismentele pe care le-a primit Uniunea Sovietică, pe diferite canale, în legătură cu iminentul atac. S-a creat impresia că primul avertisment a venit în martie 1941 [un raport dat de subsecretarul de stat Sumner Welles lui Konstantin A. Umanski, ambasadorul sovietic în Statele Unite]. Este adevărat?”

Golikov a răspuns: „Nu a fost așa. Primele avertismente au venit de la serviciul militar de informații cu mult timp înainte de martie 1941. Direcția Informații a desfășurat o muncă extraordinară colectând și analizând informațiile de pe diferite canale legate de intențiile Germaniei hitleriste, mai cu seamă de intențiile acesteia în legătură cu Uniunea Sovietică. Alături de colectarea și analiza foarte numeroaselor informații provenite de la agenți, RU studia cu grijă informațiile din mediul internațional, presa străină, opinia publică, literatura politico-militară și tehnico-militară din Germania și din alte țări, și așa mai

departe. Serviciul de informații militare sovietic dispunea de surse dovedite de încredere, care culegeau informații dintr-un număr mare de țări, inclusiv din Germania. Prin urma-

re, raportul american nu era și nici nu putea fi vreo noutate pentru conducerea politică și militară din țara noastră, începând cu I.V. Stalin."[1]

Descriind activitatea RU și reacția lui Stalin, Golikov nu era tocmai onest. Totuși, avertismentul din luna martie 1941 existase. Informația fusese obținută de Sam E. Woods, un sociabil atașat comercial la ambasada americană din Berlin, care reușise să își facă mai multe contacte importante în rezistența germană și putuse urmări pregătirile germane pentru invadarea URSS, de la sfârșitul lunii iulie 1940 până la semnarea planului Barbarossa. Deși informațiile lui Woods au fost întâmpinate cu aceleași critici de birocrații de la Washington, până la începutul anului 1941, acestea fuseseră confirmate de spărgătorii de coduri americani, care reușiseră să descifreze mesajele dintre Tokio și ambasadorul japonez la Berlin. Președintele Roosevelt a ordonat ca sovieticii să fie informați. Sumner Welles l-a anunțat pe ambasadorul Umanski la 20 martie. Intr-o telegramă către ambasadorul Laurence Steinhardt, se menționa că „guvernul Statelor Unite, în încercarea de a estima evoluția situației la nivel mondial, a ajuns în posesia unor informații pe care le consideră autentice, care arată clar că Germania are intenția de a ataca Uniunea Sovietică". Când Stalin a citit traducerea acestui mesaj, a scris pe marginea ei „Provocare!".[318] [319]

Mai târziu, la 15 aprilie 1941, Steinhardt s-a întâlnit cu legătura sa obișnuită, Solomon A. Lozovski, un adjunct din Comisariatul pentru Afaceri Străine, și i-a spus: „Consider că este de datoria mea să vă informez și să vă cer să-1 informați pe Molotov: «Aveți grijă cu Germania... Este mai mult decât un simplu zvon; ar fi o nebunie ca Germania să facă acest pas, dar îl poate face»." Lozovski a replicat: „Nu cred că Germania va ataca Uniunea Sovietică. ...în orice caz, URSS este mereu pregătită și nu va fi luată prin surprindere."[320] [321] [322]

La 5 iunie, Steinhardt și Lozovski au avut o lungă întrevedere în care au discutat mai multe aspecte legate de relațiile sovieto-

---

318 Aleksandr M. Nekrich, *1941 22 Hunia* (Moscow, 1965). Vezi și „Kanun Voiny: Preduprezhde- nia Diplomatov [Despre preziua războiului: avertismentele diplomaților]", *Vestnik MID,* no. 8, 1990, p. 76.

319 John H. Waller, *The Unseen War in Europe: Espionage and Conspiracy in the Second World War*

320(New York, 1996), p. 197-198; John Keegan, *The Second World War* (New York, 1989), p. 180; An

321thony Read and David Fisher, *Deadly Embrace: Hitler, Stalin, and the Nazi-Soviet Pact* (New York, 1988), p. 606.

322 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 80-81.

americane, în mod special cele implicând Țările Baltice. Pentru sovietici, o problemă importantă a fost arestarea, în luna aprilie 1941, și trimiterea în închisoare a lui Gaik B. Ovakimian, legendat ca angajat al companiei comerciale sovietice AMTORG, dar care, în realitate, era șeful rezidenței NKGB din New-York. La finalul întâlnirii, Steinhardt a adus din nou în discuție pericolul unui atac german asupra URSS. Lozovski i-a replicat că „Uniunea Sovietică rămâne liniștită în fața oricăror zvonuri legate de un atac la granițele sale. Uniunea Sovietică îl va întâmpina înarmată complet. Dacă există ocineva care ar dori să încerce așa ceva, atunci ziua invaziei va fi cea mai nefericită

din istoria țării care ar ataca URSS."[1] Se pare că aceasta a fost ultima lor întâlnire. Ca o ironie a sorții, Lozovski, un patriot sovietic de neclintit, a fost executat în luna august 1952 pentru crime împotriva statului, în urma anchetării Comitetului Evreiesc Antifascist. Laurence Steinhardt, diplomatul de origine evreiască cu cel mai înalt grad din Departamentul de Stat american, a murit într-un accident de avion în martie 1950, când ocupa funcția de ambasador în Canada.[323] [324]

Din partea Marii Britanii, pe parcursul anului 1940, avertismentele au fost mai timide, devenind mai explicite de-abia la începutul anului 1941. La 24 iunie 1940, Churchill își exprimase în fața lui Stalin speranța pentru o relație de prietenie între Marea Britanie și Uniunea Sovietică, evidențiind faptul că guvernul condus de el nu va renunța la lupta împotriva Germaniei naziste și că obiectivul său pe termen lung va fi eliberarea tuturor țărilor europene aflate sub dominație germană.[325]

La 3 iulie, ambasadorul sovietic Ivan M. Maiski a avut o întrevedere cu Churchill, care și-a exprimat din nou hotărârea de a rezista în fața lui Hitler, recunoscând și că nu avea nicio idee legată de momentul când va începe atacul Germaniei asupra Marii Britanii. Anterior, într-o telegramă din 22 iunie către Molotov, Maiski declarase că decizia guvernului Churchill de a continua lupta, în ciuda căderii Franței, era susținută de poporul britanic. Deși grupul din jurul lui Chamberlain încă mai exista, acesta nu va risca să se opună deschis guvernului Churchill. Judecând după informațiile VENONA, în anul 1940, rezidența RU va aloca mare parte din timp și din resurse informând despre efectele bombardamentelor germane și impactul pe care îl aveau asupra moralului cetățenilor.[326]

---

323 *Ibidem,* p. 314-321.

324 Joshua Rubenstein and Vladimir P. Naumov, *Stalin's Secret Pogrom: The Postwar Inquisition of the Jewish Anti-Fascist Committee* (New Haven, 2001), p. 495.

325' Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 76-81.

326 *Ibidem,* p. 45-47.

Ca o concluzie și, poate, ca un avertisment, Churchill i-a repetat lui Maiski, la întâlnirea din 3 iulie, o afirmație făcută de politicianul francez Pierre Laval unui jurnalist american: „Hitler nu are nimic împotriva Franței. Hitler îi urăște pe bolșevici și așteaptă doar niște circumstanțe adecvate pentru a da lovitura fatală." Maiski i-a răspuns: „Puteți fi sigur că URSS poate să-și poarte singură de grijă, în orice moment și oricare ar fi circumstanțele."[327]

Ne îndoim totuși că Churchill ar fi rostit cuvintele lui Laval ca un avertisment serios. în orice caz, acesta s-ar fi pierdut printre schimburile obositoare desfășurate în continuare în anul 1940 pe diverse probleme determinate de incorporarea Țărilor Baltice în Uniunea Sovietică. Chiar și o lungă discuție din 27 decembrie între Maiski și Anthony Eden, de curând instalat la *Foreign Office,* pe care Eden o gândise drept o dovadă de prietenie, a degenerat într-o controversă legată de aurul și cargourile baltice. Desigur, la acest moment, Operația Barbarossa era pusă deja în mișcare.[328]

în noul an, lucrurile s-au schimbat. La 12 februarie 1941, Eden i-a spus lui Maiski că, în ultimele două săptămâni, numărul de trupe germane în România a crescut rapid și că toate aerodromurile din Bulgaria se aflau în mâinile germanilor. în luna martie, guvernul britanic a încercat să-i convingă pe sovietici că înaintarea germanilor în Balcani și în Orientul Apropiat reprezenta o amenințare la adresa ambelor țări. Era momentul să se creeze o atmosferă de încredere, în care să se privească mai puțin spre trecut și mai mult spre viitor. La 6 martie 1941, ambasadorul britanic, Sir Stafford Cripps, i-a spus lui Andrei Vîșinski, comisar adjunct pentru afaceri străine, că există zvonuri că Germania se pregătea să atace URSS și că acțiunile din Balcani erau menite să îi protejeze acest flanc. Cripps credea că zvonurile aveau la bază contramandarea de către Hitler a planului de invazie a Insulelor Britanice și propunea organizarea unei opoziții puternice în fața Germaniei.[1] La 10 aprilie, Cripps i-a înmânat lui Vîșinski o copie după scrisoarea din 3 aprilie trimisă de Churchill lui Stalin, în care se spunea: „Am la dispoziție suficiente informații de la un agent de încredere care spun că, atunci când germanii au considerat că Iugoslavia a fost prinsă în plasa lor, adică după 20 martie, au început să transfere trei din cele cinci divizii de tancuri din România în sudul Poloniei. Cum au aflat despre revoluția sârbilor, acest transfer a fost revocat. Exelența Voastră va înțelege cu ușurință însemnătatea acestor fapte." Acum știm că aceste informații proveneau de la ULTRA, programul britanic pentru spargerea codului ENIGMA

327 *Ibidem,* p. 82-83.
328 *Ibidem,* tom 1, p. 459-461.

utilizat de germani.[329] [330]

La 3 iunie 1941, Maiski raporta la Moscova, într-o telegramă, despre o conversație în care Eden îi spusese că guvernul britanic deținea informații precise despre o recentă concentrare de forțe germane la granițele sovietice, mai ales în regiunea ucraineană. Churchill considera această acumulare drept un preludiu la un atac împotriva URSS. Eden adăuga, conform instrucțiunilor primite de la guvernul britanic, că, dacă forțele aeriene germane din Orientul Apropiat se îndreaptă împotriva URSS, forțele aeriene britanice ar putea trece la ofensivă și ar putea oferi ajutor. La 13 iunie, Eden, acționând tot la ordinul lui Churchill, i-a reiterat lui Maiski avertismentul legat de concentrarea de trupe germane la granițele sovietice, reafirmând poziția guvernului britanic în cazul unei invazii germane a URSS. Guvernul britanic era gata, spunea Maiski în telegrama trimisă Comisariatului pentru Afaceri Străine, „să ne ofere întregul ajutor al forțelor sale din Orientul Apropiat, care pot fi întărite din Marea Britanie, să trimită în URSS o misiune militară compusă din oameni cu experiență în războiul cu Germania, cu scopul de a ne împărtăși din această experiență, și să ne dezvoltăm la maximum cooperarea economică, utilizând în acest scop o rută prin Golful Persic sau prin Vladivostok, în cazul în care poziția Japoniei va permite o rută prin acest oraș.” Maiski mai raporta și că Eden ceruse ca declarația lui să fie transmisă imediat la Moscova.

La 21 iunie, Maiski a trimis Comisariatului pentru Afaceri Străine o declarație a ambasadorului Cripps, aflat acum la Londra, conform căruia „un conflict armat între Germania și URSS este inevitabil în viitorul apropiat” și că „el consideră a fi de datoria lui să facă toate demersurile necesare ca, într-un astfel de caz, să se stabilească contacte apropiate între Anglia și URSS încă din primul moment, ceea ce ar permite guvernului britanic să asigure fără întârziere ajutorul de care Eden vorbise la 13 iunie”. La 16 iunie, Sir Alexander Cadogan, acționând la ordinele lu Eden, i-a înaintat lui Maiski o informare detaliată despre trupele germane concentrate la granița sovietică. Totalul se ridica la 115 divizii, fără a le lua în seamă pe cele ale armatei române. De asemenea, în raport era inclusă și o descriere detaliată a sosirilor de noi trupe, în lunile aprilie și mai, în Polonia, Moldova și nordul Bucovinei, precum și în Norvegia și Finlanda.[1]

Detaliile despre amplasarea trupelor germane conținute în rapoartele Eden- Cadogan se bazau, fără îndoială, pe versiuni „deghizate” ale materialelor ULTRA. Totuși, rezidența RU avea

329 „Kanun Voiny”, p. 71-72.
330 *Ibidem,* p. 72.

propriile surse în serviciile de informații britanice, și obținea materiale ULTRA în forma lor originală. Teoretic, ar fi fost posibil ca oamenii lui Golikov să compare rapoartele originale cu versiunile prelucrate primite de la Eden. Dacă RU Moscova ar fi avut posibilitatea să le compare, cu siguranță că ar fi încercat, dar în niciun caz avertismentele lui Eden nu ar fi fost respinse ca „dezinformări ale britanicilor".

în categoria avertismentelor diplomatice se numără și mesajele ambasadorului Dekanozov trimise la Moscova de la Berlin. Acestea ar explica nota pe care Beria i-a trimis-o lui Stalin la 21 iunie 1941, în care cerea „rechemarea și pedepsirea ambasadorului de la Berlin, Dekanozov, care continuă să mă bombardeze cu «dezinformări» despre o așa-zisă pregătire [a germanilor] pentru a ataca URSS. A raportat că «atacul» va începe mâine."[331] [332]

La 5 decembrie 1940, chiar înainte de a se prezenta lui Hitler, Dekanozov primise o scrisoare anonimă, care începea cu următoarele fraze: „Primăvara viitoare, Hitler intenționează să atace URSS. Armata Roșie va fi distrusă în numeroase încercuiri foarte puternice." Urmau și detalii extinse, dintre care multe au fost considerate de adjunctul atașatului aerului, Nikolai D. Skorniakov, ca fiind credibile. Lui Molotov i-a fost trimis un raport având ca subiect această scrisoare, care l-a înaintat mai departe, lui Stalin, la 24 decembrie, cu următorul comentariu: „Tovarășe Stalin - pentru informarea dumneavostră."[333]

La 16 martie 1941, Dekanozov i-a scris lui Molotov pentru a-1 informa despre sporirea numărului de trupe și fortificații germane la granița sovietică: „La mijlocul lunii ianuarie, unități ale Armatei 4 au sosit din Finlanda și au fost amplasate în împrejurimile Varșoviei, mai aproape de granița noastră. ...In-fiecare zi, spre

est trec trenuri cu armament (arme, cartușe, vehicule motorizate și materiale de construcții)." într-o anexă la scrisoare, Dekanozov trimitea un „Dicționar frazeologic germano-rus destinat soldaților germani", explicând că „există informații că aceste dicționare frazeologice au fost distribuite tuturor soldaților germani de la granița germano-rusă".[1] La 28 martie, secretarul lui Dekanozov a primit un telefon pe linia de oraș. Apelantul a spus, în limba germană, următoarele: „în jurul lunii mai, va începe un război împotriva Rusiei".

331 *Ibidem,* p. 74.

332 Petr I. Ivashutin, „Razvedka Bila Trevogu", *Krasnaia Zvezda,* February 2, 1991, p. 5. Ivashutin a lucrat în KGB din 1956 până în 1993 și a fost șeful GRU din 1963 până în 1987.

333 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 440-441.

Apoi a închis.[334] [335]

La 4 aprilie, la Moscova era transmis, printr-o telegramă cifrată, conținutul unei scrisori pregătite de Dekanozov cu o zi înainte: „în urma informațiilor primite recent de la Korsikaneț și Starșina, Dekanozov dorește să-i prezinte lui Molotov cele mai recente date legate de activitățile antisovietice ale germanilor." Descria întărirea supravegherii diplomaților sovietici din Berlin și se plângea că germanii se angajaseră într-un „război al nervilor", diseminând, în rândul populației de toate nivelurile, zvonuri despre un război inevitabil cu URSS. Erau listate și câteva exemple, dintre care, în cinci cazuri era evidențiată Ucraina ca principala țintă și, într-un alt caz, erau reproduse cuvintele unui ofițer german, care spusese: „Să batem Anglia și apoi să pornim împotriva Rusiei." Toate acestea reprezentau teme ale dezinformării germane. Celelalte exemple refelectau realitatea. într-unul era citat un ofițer german care spunea că „prietenia" dintre Germania și URSS va dura mai puțin de trei luni. Dekanozov raporta și despre o intensificare a activității militare a germanilor, așa cum reieșea în urma unei călătorii la Kdnigsberg efectuate de un atașat adjunct. Referindu-se la dicționarul frazeologic germano- rus trimis anterior la Moscova, remarca existența unor fraze ca „Mâinile sus!", care sugerau că materialul nu era menit să fie un ghid pentru turiști prietenoși. De asemenea, toți vizitatorii la Secția Consulară vorbeau despre pericolul din ce în ce mai mare pe care îl reprezenta Germania pentru URSS și despre deplasările de trupe în est. în plus față de aceste zvonuri, Dekanozov raporta despre dificultățile din ce în ce mai numeroase pe care le întâmpina delegația sovietică de schimburi comerciale de la Berlin în raporturile cu firmele germane, care nu respectau comenzile; unele chiar refuzaseră să mai accepte comenzi sub acordurile de schimb. Dekanozov își reitera opinia anterioară că zvonurile reflectau eforturile germane de a pune presiune pe guvernul sovietic, dar întreba „Oare asta este tot ce urmăresc germanii? Judecând în funcție de mai mulți factori, ei iau serios în considerare o confruntare iminentă cu noi, o invazie a URSS, chiar în timpul războiului cu Anglia." Pe baza acestui comentariu, Dekanozov pare să se fi delimitat de opinia proprie lui Stalin conform căreia Germania nu va ataca URSS decât după ce Anglia va fi înfrântă.

Dekanozov demonstra apoi că urmărea îndeaproape chestiunile legate de spionaj, discutând cazurile lui „K" și „S" (Korsikaneț și Starșina). Raporta o conversație avută cu ofițerul lor de caz (acesta ar fi trebuit să fie Aleksandr M. Korotkov),

334' „Kanun Voiny", p. 71.

335 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 804.

care îl convinsese că cei doi sunt dedicați cauzei sovietice. Dacă rapoartele lor legate de iminența unui conflict militar erau credibile, comenta Dekanozov, „nu ar trebui, având acest punct de plecare, să imaginăm sarcini speciale pentru ei în cazul în care s-ar pierde contactul cu ei?" Sugera ca rezidența NKGB să ofere Moscovei o imagine mai corectă asupra importanței sau valorii rapoartelor individuale. Este greu să ne imaginăm cum a primit Molotov aceste comentarii, știind că Stalin disprețuia aceste surse tocmai pentru că anunțau o invazie a germanilor.[1]

La 4 iunie 1941, Dekanozov i-a spus lui Molotov că, începând cu primele zile ale lunii mai, au putut fi observate, în presa și opinia publică germane, câteva noi elemente. în paralel cu zvonurile legate de iminența unui război între Germania și URSS, apăruseră alte zvonuri, legate de o apropiere între cele două părți, pe baza fie a concesiilor făcute de URSS Germaniei, fie a unei împărțiri a „sferei de influență". Dekanozov cita mai multe ziare din Germania și din țări aflate sub controlul acesteia. Semnalând zvonurile despre „închirierea Ucrainei" către Germania, întreba: „Ce este asta? De ce răspândesc germanii astfel de zvonuri despre poziția Uniunii Sovietice?". Răspunsul lui Dekanozov era că germanii doreau să descrie politica sovietică într-o formă distorsionată. Astfel, susținea Dekanozov, germanii „continuă să desăvârșească pregătirea ideologică (și efectivă) pentru războiul împotriva URSS".[336] [337]

La 13 iunie, Dekanozov i-a trimis lui Molotov o telegramă în care erau prezentate cele mai recente puncte de vedere ale ofițerilor din cadrul misiunii sovietice de la Berlin legate de sporirea forțelor germane la granița cu Uniunea Sovietică, începea prin a sugera că responsabilitatea purtării războiului Germaniei împotriva Angliei în Africa va trece la „vasalii" săi, Franța și Italia, aceasta păstrându-și astfel forțele în Europa. Descria eforturile misiunii de a observa deplasările trupelor germane spre est, pe calea ferată, începând cu sfârșitul lunii aprilie. Estima că, la frontiera vestică a Uniunii Sovietice, se aflau cel puțin 140-150 de divizii, alte 30-40 de divizii fiind între granița Guvernământului General și Berlin. încheia prezentând observațiile efectuate între ora 19,00, în data de 12 iunie, și ora 7,00, în dimineața zilei următoare, pe rutele majore de cale ferată. Trenurile care se îndreptau spre est erau încărcate cu trupe și echipament, în timp ce cele care se întorceau spre vest nu transportau soldați. Telegrama lui Dekanozov reprezenta eforturile combinate ale misiunii, RU, NKGB, ambasadei și ofițerilor din delegația de schimburi comerciale, dar nu există niciun indiciu că Molotov ar fi trans- mis-o

336 V. V. Sokolov, „Novye Dannye o Podgotovke Germanskogo Vtorzheniia v SSSR v 1941", *No- vaia I Noveishaia Istoria,* January-February 2000, p. 86-89.

337 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 309-313.

mai departe.[338]

La 15 iunie, Dekanozov a transmis un nou mesaj pe tema „concentrării de trupe germane la frontiera sovietică”, citând declarații ale atașaților militari străini, care confirmau informațiile. Atașații militari danez și suedez afirmau că, la

granița sovietică, sunt mai mult de 100 de divizii și că deplasarea trupelor continua fără întrerupere. Unii încă mai credeau că aceste dislocări de trupe erau făcute pentru a pune presiune pe Uniunea Sovietică, dar atașatul militar suedez nu avea nicio îndoială că reprezentau pregătiri serioase pentru un război cu URSS. Observatorii străini evidențiau și deplasarea de trupe germane și echipamente în Finlanda.[1] Cu siguranță, acest raport și altele trimise de Dekanozov, care indicau iminența războiului cu Germania, au fost suficiente pentru a-l determina pe Beria să-i scrie lui Stalin scrisoarea amintită, în care îi cerea rechemarea și pedepsirea lui Dekanozov.

Ultimul mesaj de la Dekanozov a sosit la 21 iunie, cu o zi înaintea invaziei. Iată un fragment: „înainte de cină, i-am spus tovarășului I.F. Filippov, corespondentul TASS care lucrează la ambasadă, că nu avem motive să ne alarmăm sau să ne panicăm; nu trebuie să le dăm dușmanilor motive pentru a acționa și trebuie să facem deosebirea între adevăr și propagandă. Nici Ribbentrop și nici colaboratorii săi apropiați nu sunt în Berlin, unde este o vreme minunată. Reprezentantul NKVD, Ahmedov, a primit un raport de la o sursă care afirmă că, se pare, mâine, duminică, 22 iunie, Germania va invada URSS. I-am spus atât lui cât și șefului lui, B. Kobulov, să nu mai plece urechea la acest gen de informații false și i-am sfătuit să iasă mâine la un picnic.”

Dacă mesajul este autentic, sunt mai multe lucruri greșite în el. Mai întâi, tonul este complet diferit de cel din mesajele trimise de Dekanozov lui Molotov în ultimele două luni. Apoi, Dekanozov ar fi știut că Filippov era ofițer NKGB și contact al sursei Lițeist, un agent dublu sub controlul Gestapo. Nu ar fi spus că lucrează pentru TASS. De asemenea, ar fi știut că Ahmedov era membru al rezidenței RU și nu din NKVD sau NKGB. în fine, Dekanozov ar fi știut foarte bine că șeful lui Ahmedov (dacă Ahmedov ar fi fost, într-adevăr din NKGB și nu din RU) nu ar fi fost B. Kobulov, ci A. Kobulov. Așadar, aceste erori par a fi intenționate. Poate că Dekanozov nu a putut să codeze mesajul și a fost nevoit să-l trimită pe canale neprotejate, știind că destinatarii de la Moscova își vor concentra atenția asupra datei de 22 iunie și nu-și vor face griji în legătură cu erorile care, probabil, erau inserate pentru a-i

338 „Kanun Voiny", p. 76.

deruta pe germani.[339] [340]

Pe lângă mesajele lui Dekanozov de la Berlin, în perioada iulie 1940-iunie 1941, Departamentul Informații al RU emitea lunar informări. Acestea erau alcătuite și semnate de șeful departamentului, fiind apoi aprobate de șeful RU, Filipp I. Golikov. Aceste informări erau diseminate tuturor membrilor Politburo, comisarului pentru apărare, Statului Major General, structurii centrale de comandă, statelor-majore ale districtelor militare și trupelor, până la nivel de stat-major de corp. De asemenea, departamentul mai scotea diferite cărți, manuale și rapoarte pe tema potențialului militar-economic al fiecărei țări de interes și analiza posibila

desfășurare a trupelor pe care le-ar avea la dispoziție în caz de mobilizare. în fine, existau rapoarte speciale cu nivel de clasificare strict secret *(soverșenno sehrelno),* semnate de șeful RU și diseminate conform unei liste de destinatari stabilite de Stalin, care se pare că îi includea, în afară de Stalin însuși, pe Molotov, Malenkov, Beria, Voroșilov, Timoșenko și pe șeful Statului Major General (Merețkov până la 1 februarie 1941, apoi Jukov).

în afară de aceste informări, Departamentul Informații menținea o legătură permanentă cu Statul Major General. De exemplu, un ofițer din Direcția Operații a Statului Major General, locotenent-colonelul S.I. Guneev, era însărcinat să mențină legătura cu RU, efectuând vizite de informare cel puțin o dată pe săptămână, pentru a primi cele mai recente informații și a le introduce în hărțile proprii. Apoi, îi raporta șefului Statului Major General și, ulterior, disemina noile informații celorlalți ofițeri din Direcția Operații. Ofițerii din alte direcții din cadrul Statului Major General puteau și ei să se adreseze RU pentru o actualizare a informațiilor. [1]

începând cu 15 iunie 1940, RU a identificat șapte divizii de infanterie și două regimente de cavalerie în Prusia Orientală și alte 20 de divizii de infanterie și patru regimente de cavalerie în fosta Polonie. La 4 iulie, agenții RU și cei din Departamentele Informații ale Districtelor Militare Speciale Kiev și de Vest, au identificat 860 de trenuri cu trupe deplasându-se dinspre vest în Prusia Orientală, în fosta Polonie și în Austria. Ținând cont de aceste mișcări, se credea că forța combativă din aceste zone se ridica la 13 divizii de infanterie (două motorizate), două brigăzi de tancuri și până la 3 000 de soldați din infanteria marină, în Prusia Orientală; 28 de divizii de infanterie, un regiment de tancuri, o unitate neidentificată de tancuri și cinci divizii de cavalerie, în fosta Polonie; 12 sau 13 divizii de infanterie, în

339 *Ibidem,* p. 76.

340 Ovidy Gorchakov, „Nakanune, iii Tragedia Kassandry: Povest v Dokumentakh", *Gorizont,* no. 7, 1988, p. 61.

Austria.

începând cu data de 16 iulie, un raport de informare enumera 53 până la 54 de divizii. Serviciul de Informații Externe al NKVD raporta „șapte divizii de infanterie în zona Varșovia; deplasările de trupe dinspre vest spre est continuă". Raportul cita informații din presa străină și pe atașatul militar german la Moscova care susținea că aceste deplasări de trupe se datorau reîntoarcerii în garnizoanele de reședință a unităților germane.[341] [342]

La 20 iulie 1940, RU i-a trimis comisarului pentru apărare Timoșenko o informare despre „evenimente în vest", semnată de Golikov. Scopul acesteia era să remarce creșterea forței combative a germanilor în Prusia Orientală și în fosta Polonie după aducerea de trupe din vest. în ciuda estimărilor variate ale numărului de soldați, creșterile erau impresionante, reprezentând un avertisment clar că acumularea de forțe germane constituie o amenințare la adresa Uniunii Sovietice.

La 10 decembrie, RU a emis un raport special despre apariția în România a unui grup de 16-17 divizii aflate sub comanda generalului Johannes Blaskowitz și despre intențiile germanilor de a crea un nou grup de forțe în Protectorat (fosta Cehoslovacie). Raportul estima că germanii vor rezolva problema în Balcani la începutul primăverii. Un alt raport special, din data de 14 decembrie, descria planurile germane de a mobiliza rezerviștii cu vârste cuprinse între 20 și 40 de ani, care fuseseră demobilizați din diferite motive, cum ar fi pentru munca în industria de apărare, boală sau răni nerecuperate. Astfel, diviziile mobilizate s-ar ridica la 300 000 de soldați. în a doua jumătate a lunii noiembrie, se mai menționa în raport, germanii au început formarea a trei până la cinci divizii de tancuri, a trei până la cinci divizii aeriene și a unui număr important de unități antiaeriene. Aceste noi unități erau echipate cu armament de captură.[1]

în secțiunea dedicată Germaniei dintr-un alt raport, tot din data de 14 decembrie, cu tema „Măsuri de mobilizare ale țărilor capitaliste vecine", se menționa că înaltul Comandament german făcea toate eforturile pentru a spori forța armatei germane, care se ridica la opt milioane de soldați. începând cu luna octombrie 1940, o mobilizare suplimentară adunase încă 1,5 milioane de oameni, dintre care 750 000 au fost alocați armatei, iar restul, industriilor de apărare. în luna

341 Vasily A. Novobranets, „Nakanunc Voiny", *Znamia,* no. 6, 1990, p. 175.

342 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 121-123; David Glantz, *The Initial Period of War on the Eastern Front: 22 June-August 1941* (London, 1993), p. 84. Diviziile sovietice și cele germane diferă ca număr de soldați. Diviziile de pușcași sovietice nu aveau efective complete, dispunând, în medie de 8 000 până la 12 000 de militari.

ianuarie 1941, urmau să fie mobilizați bărbații cu vârste între 40 și 45 de ani, alături de cei care se aflau în recuperare în urma rănilor. De asemenea, existau informații despre crearea a 25 de divizii de infanterie, cinci divizii de tancuri și cinci divizii mecanizate, care urmau a fi completate până la 1 martie 1941.[343] [344]

La 11 martie 1941, Golikov semna un raport special detaliat, cu tema „Direcția dezvoltării forțelor armate germane și schimbări în starea lor", care trebuie să fi fost alcătuit de Departamentul Tehnico-Militar și Economic al RU. La capitolul dedicat sporirii efectivelor armatei germane, numărul diviziilor era evaluat la aproximativ 228, începând cu luna septembrie 1940, dintre care 15-17 erau divizii de tancuri, și opt-zece erau divizii motorizate. în iarna 1940-1941, au fost create 25 de noi divizii de infanterie, cinci noi divizii de tancuri și cinci noi divizii motorizate. în plus, cinci divizii de infanterie existente au fost reorganizate ca divizii motorizate. Astfel, la 1 martie, numărul total al diviziilor din armata germană ajunsese la 263, dintre care 221 erau divizii de infanterie, 22 de tancuri și 20 motorizate.

Un grafic inclus în raport indica faptul că, începând cu 1 septembrie 1940, în „Vest" (fără alte detalii) fuseseră dislocate 102 divizii; 72 de divizii, în „Est"; 22 în „Sud-Est"; și 30 în rezervă. începând cu 1 martie 1941, numărul diviziilor din „Vest" a fost redus la 92, cel al diviziilor din „Est", la 61, în timp ce numărul diviziilor din „Sud-Est" a crescut la 62. Numărul diviziilor din rezervă scăzuse la 13. în secțiunea a doua a graficului, erau menționate 35 de divizii nou-create, dar nu se știa unde sunt localizate. Aceste cifre și localizarea diviziilor au întărit con-

vingerea lui Stalin că Anglia rămânea principala preocupare a lui Hitler; acesta ar fi fost motivul pentru care, în anul 1940, 45% din totalul diviziilor germane erau dispuse în „Vest", iar în 1941,40% erau tot acolo. Cât privește „Sud-Estul", numărul diviziilor dispuse aici crescuse cu 42. Probabil, această sporire a numărului i-a confirmat lui Stalin ideea că principala direcție de atac a germanilor ar fi la sud de Mlaștinile Pripet și prin Ucraina. Desigur, se înșela. Principala lovitură germană avea să fie la nord de Pripet.[1]

Raportul din 11 martie anunța o dublare a numărului de avioane militare germane, față de cifrele de la 1 octombrie 1940. Acesta ajunsese la 10 980 de aparate. Și aici, se poate observa fixația lui Stalin legată de Anglia. Dacă în octombrie 1940, Luftwaffe avea 4 000 de avioane în „Vest", la 1 martie 1941, numărul acestora ajunsese la 8 030. Conform raportului din 11 martie, la 1 martie 1941, la granița

343 *Ibidem,* p. 443-444, 450.
344 *Ibidem,* p. 450.

sovietică nu erau decât 700 de avioane germane, același număr ca în septembrie 1940. în continuare, documentul discuta performanțele și modernizarea aparatelor de zbor, a tancurilor și artileriei antitanc și cu bătaie lungă. De asemenea, se menționa faptul că germanii puteau utiliza arme chimice, după ce obținuseră noi obuze chimice din depozitele cehe capturate, dispunând și de suficient echipament de protecție pentru propriile trupe. Poate cel mai interesant aspect discutat în acest raport tehnic sunt comentariile pe marginea programului german de construire de fortificații de-a lungul frontierei sovietice cu Guvernământul General. Acesta debutase la scurtă vreme după înfrângerea polonezilor și fixarea noii granițe, în 1939. Raportul concluziona că „în ciuda caracterului intensiv al lucrărilor de fortificații..., toate sunt încă în faza de construcție și va mai dura cel puțin un an pentru a fi finalizate”.[345] [346]

la 20 martie 1941, Golikov semna un document intitulat „Opinii despre măsurile de organizare și variantele acțiunilor de luptă ale armatei germane împotriva URSS”, pe care l-a distribuit la comisarul pentru apărare, la Sovietul Comisarilor Poporului (SNK) și la Comitetul Central al VKP(b). Spre deosebire de rapoartele speciale de la RU pe care le semnase, acest studiu era un *doklad,* un raport formal despre care se presupune că aduna toate informațiile disponibile pe un anumit subiect. Din păcate, documentul este vădit tendențios. începea cu următoarea frază: *„Majoritatea rapoartelor de la agenți legate de posibilitatea unui război cu URSS în primăvara anului 1941 provin din surse anglo-americane, scopul acestora fiind, la momentul de față, fără nicio îndoială, acela de a înrăutăți relațiile dintre URSS și Germania.”* Golikov sublinia această frază și altele (prezentate cu italice), aparent pentru a face apel la felul de a fi bănuitor și conspirativ al lui Stalin și la convingerea acestuia că anglo-americanii doreau fie să provoace un conflict între Germania și URSS, fie să se alăture lui Hitler la cauza comună de a distruge „primul stat socialist”. Raportul continua astfel: *„De curând, sursele engleze, americane și altele vorbesc despre pregătirile pentru o așa-zisă invazie germană a Uniunii Sovietice. Dintre toate aceste informații ajunse*

la noi, următoarea merită atenție.” Apoi urmau 16 paragrafe numerotate, care conțineau o multitudine de afirmații din auzite sau zvonuri colportate de la atașați militari străini, jurnaliști și din presa străină. Există una sau două care se aseamănă vag cu declarații ale surselor NKGB Korsikaneț și Starșina, cum ar fi „se pare că Goring a fost de acord să facă pace cu Anglia și să atace URSS”. De unsprezece

345 *Ibidem,* p. 746-747. Vezi și p. 7, 288-290.
346 *Ibidem,* p. 758-759.

ori, tema este „Germania va ataca URSS după o victorie rapidă în Anglia”. Numai două elemente provin dintr-o sursă americană, și anume ministrul american la București, care este citat spunând că „dacă germanii nu au succes în Anglia, vor fi nevoiți să aplice vechiul lor plan pentru capturarea Ucrainei și a Caucazului.” De asemenea, ministrul american îl citează pe ministrul român de externe, care ar fi încercat să-l convingă „să-l facă pe președintele Roosevelt să introducă un plan de pace între URSS și Germania”. Nu se poate ști de unde proveneau aceste afirmații sau altele din raport.[347]

Raportul prezenta trei posibile variante ale unei invazii germane a URSS. Prima era cea cuprinsă într-o scrisoare anonimă primită de Dekanozov, așa cum se susținea în raport, la 15 decembrie 1940 (Dekanozov a primit acea scrisoare la 5 decembrie 1940). O lovitură avea să vină dinspre Lublin, de-a lungul Pripetului, spre Kiev; a doua, din România, din zona Iași-Bucovina, de-a lungul râului Teterev; iar ce-a de-a treia lovitură avea să vină din Prusia Orientală, spre Memel, Villing, râul Berezina, și apoi de-a lungul Niprului spre Kiev. Versiunea expeditorului scrisorii nu avea nicio legătură cu adevăratul plan Barbarossa.

A doua versiune era preluată dintr-un document din decembrie 1940 produs de Districtul Militar Special Kiev, care descria planurile de desfășurare a trupelor pentru Frontul de Sud-Vest în 1940. Acesta descria invazia mult-așteptată a Ucrainei de către germani, o acțiune care ar fi avut loc numai după ce Germania ar fi învins Anglia: „Vor fi atacuri pe următoarele axe: (a) din Prusia Orientală în Țările Baltice, ...cu Finlanda alăturându-se Germaniei pentru a-și recupera teritoriile pierdute; (b) prin Galiția și Volin, unde germanii vor fi susținuți de trupe ucrainene și române, care, de asemenea, luptă pentru recuperarea de teritorii pierdute.” Această versiune se încheia cu afirmația că „în cel de-al doilea sector, se vor desfășura atacuri secundare, cu scopul de a curăța teritoriul rămas.”

A treia versiune era cea provenită de la Arieț, prin intermediul lui Alta, la 28 februarie 1941. Aceasta descria formarea a trei grupuri de armate, comandate de mareșalii von Bock, von Rundstedt și von Leeb, având ca obiective Leningradul, Moscova și Kievul. „începerea atacului - se menționa în document - este stabilită provizoriu pentru ziua de 20 mai.” Când a început cu adevărat invazia, von Leeb comanda Grupul de Armate Nord (Leningrad), von Bock - Grupul de Armate Centru (Moscova), iar von Rundstedt - Grupul de Armate Sud (Kiev).

Golikov continua: „în afara acestor documente, conform informațiilor provenite din alte surse, se știe că planul de atacare a Uniunii Sovietice va consta în următoarele:

347 *Ibidem,* p. 776-778.

a. După victoria împotriva Angliei, Germania, care va ataca URSS, își propune să dea lovituri din două flancuri: o încercuire dinspre nord (au în vedere Finlanda) și din Peninsula Balcanică. [Lăsând deoparte corectivul ,',după victoria împotriva Angliei", această afirmație nu se aseamănă deloc cu planul Barbarossa, așa cum a fost descris de Arieț și cum a fost executat de Wehrmacht.]

b. Directorul unei firme comerciale germane declară că invazia URSS va surveni din România. Pentru aceasta, *germanii vor construi o autostradă, din protectorat* [fosta Cehoslovacie], *prin Slovacia și Ungaria, pentru a-și putea muta trupele la granița sovietică.* Ungaria și România i-au permis Germaniei să folosească tot sistemul lor de căi ferate pentru deplasarea trupelor și, de asemenea, i-au dat permisiunea de a construi noi aerodromuri, noi baze pentru unitățile motorizate și noi depozite pentru muniții. Ungaria a permis germanilor să-i folosească o parte din aerodromuri. Toate trupele române și tot echipamentul militar au fost puse la dispoziția comandamentului german.

c. Un atașat militar iugoslav declară că, după rezolvarea problemei din Balcani, este greu de spus unde își vor îndrepta atacurile germanii, dar că el personal este convins că aceasta va preceda o invazie a URSS. Chiar și numai faptul că germanii sunt acum la Dardanele este un act fățiș îndreptat împotriva URSS. în general, Hitler nu și-a modificat programul descris în cartea *Mein Kampf,* și acel program este obiectivul său principal pentru război. Hitler folosește prietenia ca un mijloc de a obține posibilitatea rezolvării sarcinii de a reconstrui Europa.

d. Din raportul atașatului nostru militar din 14 martie, în România circulă insistent zvonul că Germania și-a schimbat planul strategic de război. Un maior german i-a spus sursei noastre următoarele: *„Ne schimbăm planul în totalitate. Ne orientăm spre est, spre URSS.* Vom lua din URSS cereale, cărbune, petrol. Apoi, vom fi invincibili și vom putea continua războiul cu Anglia și cu America." Colonelul Rioșanu, un prieten al ministrului român al apărării, i-a spus sursei noastre, într-o conversație privată, că *mare parte din armata română lucrează cu germanii la un plan pentru război împotriva URSS, care ar trebui să înceapă peste trei luni.* Germanilor le este teamă de o reacție a URSS atunci când intră în Turcia. Vrând să prevină acest pericol din partea URSS, germanii vor să preia inițiativa și să dea ei prima lovitură, capturând cele mai importante regiuni din punct de vedere economic ale URSS. Prima dintre acestea este Ucraina.

e. *Conform unui raport de la atașatul nostru militar din Berlin, din informații provenite de la o sursă ce se bucură de deplină încredere,*

începerea operațiilor militare împotriva URSS poate fi așteptată între 15 mai și 15 iunie 1941."

Aceste puncte erau urmate de două concluzii: „1. Pe baza tuturor opiniilor citate mai sus și a posibilelor direcții de acțiune din primăvara acestui an, consider că data cea mai probabilă pentru începerea unor acțiuni împotriva URSS va fi atunci când se va reuși înfrângerea Angliei sau se va ajunge la o pace onorabilă cu Germania. 2. Zvonurile și documentele care vorbesc despre iminența războiului

împotriva URSS în această primăvară trebuie catalogate drept dezinformare provenind de la englezi și chiar, poate, de la serviciile de informații germane.[1]

Doklad-u| lui Golikov din 20 martie reprezintă, probabil, unul dintre cele mai slabe rapoarte de informare produse în perioada în care acesta a fost șef al RU. Nu avea nicio legătură cu realitatea. Singura intenție era să-l liniștească pe Stalin, să-1 asigure că opinia lui vizavi de intențiile lui Hitler este corectă și că Germania nu va porni la război decât după înfrângerea Angliei. Acesta este motivul pentru care Golikov a etichetat toate informațiile contrare ca fiind dezinformare engleză sau germană. A citat doar câteva rapoarte de la agenți sau referate NKGB care anunțau invazia germană, în schimb adunând cu grijă celelalte rapoarte care confirmau vederile lui Stalin. Să fi fost oare acestea printre cele pe care Stalin le-a arătat lui Timoșenko și Jukov, spunându-le că are propriile lui documente?

Rapoartele lui Golikov au continuat până în ziua invaziei. Un raport special din data de 4 aprilie 1941 documenta continuarea deplasării trupelor germane spre est în toată luna martie; a fost distribuit conducerii militare, inclusiv lui Timoșenko, Jukov, Merețkov și Nikolai F. Vatutin.[348] [349] Un raport special din data de 16 aprilie prezenta mișcările de trupe din perioada 1-15 aprilie, fiind primul care remarca sosirea de echipamente de traversare a cursurilor de apă în zona din sud- estul localității Brest-Litovsk, deși implicațiile nu erau discutate.[350]

Raportul special al lui Golikov din 5 mai 1941 recunoștea o creștere a numărului de divizii germane din zona frontierei cu URSS (de la 70 la 107 divizii) și estima o creștere și mai mare, pe măsură ce reveneau trupele folosite la operațiile din Grecia și Iugoslavia. Raportul insista în continuare că germanii dispuneau de suficiente trupe pentru a dezvolta operații împotriva Angliei în Orientul Apropiat, Spania și nordul Africii.[351]

Un raport special din data de 15 mai continua în aceeași notă:

348 ' *Ibidem,* p. 779-780.
349 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 46-47.
350 *Ibidem,* p. 87-89.
351 *Ibidem,* p. 171-173.

„Regruparea trupelor germane în prima jumătate a lunii mai a fost caracterizată de întărirea continuă a celor aflate la granițele vestică și sud-vestică ale URSS, inclusiv România. De asemenea, s-a caracterizat și prin întărirea forțelor gata de acțiune împotriva Angliei în Orientul Apropiat, Africa și Norvegia." Raportul remarca faptul că, „conform unor informații recente, patru-cinci divizii sunt pregătite pentru a se deplasa în Spania, pentru a purta operații împotriva Gibraltarului." Se pare că nici Golikov, nici șeful Departamentului Informații, Dronov, nu aflaseră despre întâlnirea dintre Hitler și Franco, la granița franco-spaniolă, din 23 octombrie 1940, când Franco refuzase toate propunerile lui Hider pentru o cooperare militară.[352]

Acest raport special remarca existența a opt până la zece divizii germane de parașutiști - una sau două în Grecia, cinci-șase, pe coasta Franței și Belgiei și două

divizii în interiorul Germaniei. Acestea erau informații complet false. Din 15 mai, singura divizie de parașutiști a Luftwaffe, Divizia 7, își pregătea cele trei regimente de parașutiști și regimentul de planoare pentru un atac asupra Cretei. (Atacul fusese inițial planificat pentru 17 mai, dar a fost amânat până la 19 mai, având loc, în cele din urmă, la 20 mai.) Britanicii, având acces la ULTRA, cunoșteau planurile atacului. Prin urmare, chiar dacă, până la urmă, germanii au reușit să captureze Creta, Divizia 7 a suferit pierderi grele, determinându-1 pe Hitler să abandoneze acest mod de purtare a războiului. De ce insista RU să enumere opt până la zece divizii aeropurtate (inclusiv cinci-șase pe coastele Franței și Belgiei) în ordinea de bătaie a germanilor? Singurul răspuns logic rezidă în convingerea lui Stalin că Hitler încă intenționa să invadeze Anglia. Diviziile aeropurtate ar fi fost esențiale pentru o asemenea operație. Prin urmare, Golikov se simțea îndatorat să-i facă disponibile cinci-șase asemenea mari unități.[353]

Felul în care fuseseră alocate diviziile germane în raportul special al RU din 15 mai reprezintă baza de la care s-a pornit pentru secțiunea tratând forțele inamice în faimosul plan de la jumătatea lunii mai intitulat „Considerații privind un plan pentru amplasarea forțelor armate ale Uniunii Sovietice în cazul unui război cu Germania și aliații săi". Primul paragraf al acestui document enunța următoarele: „La momentul actual, Germania (conform informațiilor de la Direcția Informații a Armatei Roșii) are în dispozitiv aproximativ 230 de divizii de infanterie, 22 de divizii de tancuri, 20 de divizii motorizate, opt divizii aeropurtate și patru divizii de cavalerie - aproximativ 284 de divizii. Dintre acestea, la data de 15 mai, la granițele Uniunii Sovietice sunt dispuse 86 de divizii de infanterie, 13 divizii de tancuri, 12 divizii

352 *Ibidem,* p. 213-214.

353 *Ibidem,* p. 215. Vezi și Keegan, *Second World War,* p. 164-171.

motorizate și o divizie de cavalerie - un total de 112 divizii. Se presupune că, în anumite condiții de ordin politic, Germania ar putea strânge, în eventualitatea unui atac asupra URSS, până la 137 de divizii de infanterie, 19 divizii de tancuri, 15 divizii motorizate și 5 divizii aeropurtate, pentru un total de 180 [sic!] de divizii." Celelalte 104 divizii germane erau dislocate, conform raportului special din 15 mai, inclusiv 40 de divizii de infanterie, două de cavalerie, una de tancuri și două aeropurtate, în Danemarca, Belgia, Olanda și Franța.

Autorul acestor „considerații" aduce următoarele argumente atunci când propune o nouă amplasare strategică: „în măsura în care Germania, la momentul de față, își menține mobilizată armata, cu serviciile de interior în activitate, are capacitatea de a ne depăși în viteza de desfășurare a trupelor și de a executa un atac prin surprindere. Pentru a preîntâmpina o astfel de situație (și a distruge armata germană), consider necesar ca, în niciun caz, să nu oferim inițiativa comandamentelor germane. Ar trebui să ne amplasăm forțele în dispozitiv înaintea inamicului și să atacăm armata germană în momentul în care va fi în curs de desfășurare, fără să poată reuși să organizeze frontul și coordonarea între arme și servicii." Acest plan, deși era pregătit pentru a fi semnat de Timoșenko și Jukov, se pare că nu a mai fost semnat niciodată, fiind respins de Stalin. în orice caz, era complet

nerealist. Cele trei grupuri de armate germane se deplasau deja spre poziții, iar planurile de comunicații în cadrul acestor formațiuni erau mult avansate. Trupele care aveau să fie vârful de lance își vor începe deplasarea în zonele de pornire la 10 iunie.[1]

Un raport special din data de 31 mai 1941 punea în continuare accentul pe operațiile germane împotriva Angliei. Printre acțiunile întreprinse de comandamentele germane în a doua parte a lunii mai, utilizând forțele eliberate din Balcani, prima citată era „reînnoirea grupărilor din vest pentru lupta împotriva Angliei". O „creștere a capacității combative a trupelor împotriva URSS" venea pe locul al doilea. Numărul diviziilor destinate unor acțiuni împotriva Angliei, pe toate fronturile, se ridica la 122 până la 126 de divizii, în timp ce, împotriva URSS, ajungea la un total de 120 până la 122 de divizii. Penultimul paragraf enunța: „în ceea ce privește frontul împotriva Angliei, comandamentul german... continuă deplasările de trupe în Norvegia, ...având drept obiectiv executarea operației principale împotriva Insulelor Britanice." Această afirmație era o prostie uriașă. Până la 31 mai, existau suficiente dovezi care să ateste că sporirea numărului forțelor germane în Norvegia era cel mai probabil legată de cooperarea germano-finlandeză în planificarea războiului împotriva URSS. Raportul lui Golikov, înadins deformat în ceea ce privește

Anglia, a fost diseminat și lui Timoșenko și Jukov, plus celorlalți din lista obișnuită de diseminare.[354] [355]

La 5 iunie 1941, Golikov a emis un raport special legat de pregătirile de război ale României, care se încheia cu această frază: „Ofițerii din Statul Major General român insistă să afirme că, în conformitate cu o declarație neoficială a lui Antonescu, între România și URSS va izbucni curând războiul.” Un raport special din 7 iunie pe același subiect susținea că noile măsuri de mobilizare ar putea aduce armata română la un efectiv de un milion de oameni și 30 de divizii. Ambele rapoarte au ajuns la Timoșenko și la Jukov.[356]

Cel de-al doilea raport pomenea și despre o sporire a efectivelor în Polonia, la granița cu Uniunea Sovietică, concluzionând: „Considerând mobilizarea din România ca un mijloc de a întări flancul drept german în Europa, trebuie acordată o ATENȚIE DEOSEBITA întăririi continue a trupelor germane din teritoriul polonez.” Oare literele de tipar semnificau îngrijorarea tot mai mare din interiorul RU?

CAPITOLUL 16

„Noi NU DESCHIDEM FOCUL ASUPRA AVIOANELOR GERMANE PE TIMP DE PACE”

Și dacă nu luăm în seamă rapoartele de informații care descriau acumulările de forțe de-a lungul granițelor sovietice, mai exista o amenințare, încă mai serioasă. Și aceasta afecta zonele de graniță, dar acum venea de deasupra. Fără îndoială, cea mai mare eroare comisă de Stalin în perioada dintre vara anului 1940 și 22 iunie 1941 a fost decizia sa de a-i oferi Luftwaffe libertatea de a efectua neîngrădit zboruri de recunoaștere deasupra Uniunii Sovietice. Temându-se că o acțiune preventivă din partea apărării antiaeriene sovietice l-ar putea „provoca” pe Hitler, Stalin a emis ordine stricte în acest sens. Nu își va

354 Yakolev, *1941 god,* tom 2, p. 215-216, 296. Vezi și V. A. Zolotarev and G. N. Sevostianov, eds., *Velikaia Otechesvennaia Voma, 1941-1945.* (Moscow, 1998), tom 1, p. 114-115.

355 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 289-290.

356 *Ibidem,* p. 324-325, 333.

modifica opiniile nici măcar după ce serviciile de informații sovietice i-au pus la dispoziție dovezi clare că aceste zboruri făceau parte dintr-un program al germanilor de a obține fotografii aeriene ale fortificațiilor sovietice, desfășurării trupelor, aerodromurilor și instalațiilor de comunicații și de aprovizionare pe întregul teatru de operații. Din cauza erorii de judecată a lui Stalin, pierderile sovieticilor în primele momente ale războiului au fost și mai mari, întrucât bombardierele germane au distrus sistematic fiecare țintă identificată de recunoașterea aeriană, inclusiv aparatele de zbor din districtele militare de graniță.

Conducerea Armatei Roșii a înțeles importanța apărării spațiului aerian sovietic împotriva recunoașterilor inamicului. De asemenea, a înțeles și nevoia de a-și proteja avioanele de la distrugere, pentru a putea oferi trupelor terestre sprijin atunci când l-ar cere, în caz de război. Cu ocazia unei conferințe care a avut loc la Moscova între 23 și 31 decembie 1940, la care au participat comandanții superiori ai Armatei Roșii, comisarul pentru apărare Timoșenko declara că „efectul decisiv al aviației [în operații ofensive] nu stă în raidurile din spatele inamicului, ci într-o acțiune coordonată cu trupele de pe câmpul de bătălie.”[357] Comandantul Districtului Militar Special Kiev și viitorul șef al Statului Major General, generalul Gheorghi K. Jukov, a remarcat și el rolul aviației: „Comandanții de armate și șefii

forțelor aeriene din subordine trebuie să aibă grijă să nu permită aviației lor să fie distrusă pe aerodromuri. Cea mai bună metodă de a reuși acest lucru este un atac- surpriză al aviației noastre asupra aerodromurilor inamicului și răspândirea aviației noastre pe aerodromuri cu echipament de camuflaj și apărare antiaeriană.”[1]

Rolul aviației a fost descris în continuare și de Pavel V. Rîceagov, comandantul Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii, care a evidențiat următoarele sarcini ca fiind esențiale pentru forțele aeriene aflate în război: câștigarea superiorității aeriene, cooperarea cu trupele de pe câmpul de luptă, protejarea trupelor de la sol, acțiuni împotriva rezervelor tactice/strategice și împotriva serviciilor din interior, asigurarea de informații în urma misiunilor de recunoaștere aeriană și asigurarea succesului în misiuni de parașutare și desantare, dacă este nevoie. Rîceagov avertiza că „acumularea numărului ridicat de aparate de zbor necesare pentru îndeplinirea acestor sarcini necesită o rețea bine-dezvoltată de aerodromuri și pe fiecare dintre acestea să nu fie, în

357 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 470-475.

medie, mai mult de 25 de avioane."[358] [359] Deși, la nivelul conducerii Armatei Roșii, exista un consens în acest sens, acțiunile care să vină în sprijinul acestui consens lipseau aproape cu desăvârșire. De-abia la 19 iunie 1941, de exemplu, a fost dat un decret al Sovietului Comisarilor Poporului și al Comitetului Central VKP(b), în care se cerea „camuflarea aparatelor de zbor, a pistelor, a corturilor și a echipamentului de pe aerodromuri".[360]

Construirea de baze punea probleme mai ales în districtele de graniță vestice, unde, în 1941, erau desfășurate 48 din cele 70 de divizii aeriene ale Armatei Roșii. Aceste unități urmau să ducă greul anticipatului efort al Luftwaffe, pentru a obține supremația aeriană. Condițiile improprii și locațiile nepotrivite în care erau repartizate unitățile aeriene din districtele de graniță le-au făcut germanilor treaba mai ușoară. Multe aerodromuri sovietice se aflau la zece până la 30 de kilometri de frontieră. Avioanele de vânătoare și bombardierele erau adesea alocate aceluiași aerodrom. Decolarea în timpul atacului era și mai dificilă din cauza numărului mare de aparate amestecate laolaltă. Multe regimente aeriene de- abia primiseră aparate noi, dar acest lucru însemna că, pe același aerodrom, erau îngrămădite și avioanele noi, și cele vechi; mai mult, nu existau suficienți piloți pentru a echipa aceste aparate. In Districtul Militar Baltic, 118 aparate nu aveau echipaje care să le piloteze; în Districtul Militar Special Vestic, acest număr se ridica la 430 de avioane, iar în Kiev, la 342 de avioane. Sistemele de apărare antiaeriană erau slabe, iar măsurile de camuflare nu fuseseră încă puse în aplicare. în Districtul Militar Baltic, unitățile aeriene primiseră ordin să efectueze zboruri de antrenament în noaptea de 21-22 iunie; prin urmare, majoritatea regimentelor de bombardiere erau în timpul inspecției de după zbor și la realimentare - piloții lor erau la odihnă - când au fost atacate de Luftwaffe. în Districtul Militar Special

Vestic, avioanele de vânătoare erau răspândite pe întreaga lungime a frontierei. Divizia 9 Aviație Mixtă, care tocmai primise 262 de MiG-1 și MiG-3, era foarte aproape de frontieră; regimentelor de bombardiere din cadrul Diviziilor 9 și 11 Aviație Mixtă le fuseseră alocate 420 de bombardiere PE-2 noi. Echipajele de-abia începuseră instrucția pe noile aparate.

La ora 11,00, la 21 iunie, sabotorii inamici au tăiat liniile telefonice care făceau legătura între centrul de comandă al forțelor aeriene ale Districtului Militar Special Vestic și diviziile aeriene și regimentele pe

358 V. A. Zolotarev, ed., *Nakanune Voiny: Materialy soveshchaniia vysshego rukovodiashchego sostava RKKA, 23-31 Dekabria 1940* (Moscow, 1993), p. 144.

359 *Ibidem,* p. 173-174.

360 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, 387.

care le comanda. Situația s-a înrăutățit și mai mult din cauza lipsei legăturilor cu serviciul de observare aeriană, avertizare și comunicații (VNOS), care nu începuse încă să funcționeze eficient.

Nici forțele aeriene ale Districtului Militar Special Kiev nu erau pregătite, întrucât VNOS nu funcționa corespunzător, unitățile de aviație care aveau bazele pe aerodromuri din apropierea graniței nu au primit avertismentele la timp.[1] La conferința din decembrie 1940, problemele legate de VNOS fuseseră discutate în viteză de Filipp I. Golikov, șeful serviciului militar de informații, care subliniase importanța unui astfel de sistem, remarcând că, spre exemplu, un corp mecanizat aflat în deplasare ar putea fi ras de pe fața pământului de bombardierele în picaj ale inamicului dacă nu ar fi avertizat despre sosirea lor. Nu existau suficiente posturi VNOS pentru a garanta o avertizare în timp util, iar cele care existau erau prost instruite și echipate. Singurele mijloace de comunicare de care dispuneau erau liniile telefonice; nu aveau radiouri. Sistemele germane de avertizare, observa Golikov, erau net superioare celor ale Armatei Roșii.[361] [362]

în ciuda acordului general de la conferința din decembrie 1940 în legătură cu ce era nevoie pentru a actualiza componentele aviației din districtele militare de graniță, s-au făcut puține lucruri, și ce s-a făcut s-a făcut prost. De fapt, germanii au fost cei care au implementat, pe partea lor de graniță, chiar acele programe pe care le descriau vorbitorii de la conferință. De exemplu, au reparat și au modernizat aerodromurile poloneze existente și au construit altele noi, multe dintre ele cu instalații sub pământ pentru depozitarea carburanților și muniției. Pentru a adânci și mai mult problemele, recunoașterile aeriene efectuate de germani timp de mai mult luni le-au permis să observe foarte exact eforturile sovieticilor de a îmbunătăți pozițiile avansate ale aviației. Atacul surpriză al Luftwaffe a lovit grav aerodromurile înaintate ale sovieticilor și cu maximă precizie, lipsind forțele de la sol de susținerea aeriană de care aveau atâta nevoie. Incidente legate de survolurile germanilor deasupra teritoriul sovietic au fost identificate încă din septembrie 1939, dar probabil că nu au fost considerate o problemă serioasă. Granița dintre URSS și Polonia ocupată de germani era, inițial, o linie de demarcație militară, iar piloții germani puteau pretinde cu ușurință că își pierduseră orientarea. Totuși, la începutul anului 1940, trupele de graniță sovietice ocupaseră poziții pe noua frontieră și începuseră să reacționeze împotriva acestor survoluri, care, între

timp, deveniseră de-a dreptul o recunoaștere aeriană organizată. La 10

361 Viktor Anfilov, *Doroga k Tragedii Sorok Pervogo Goda* (Moscow, 1997), p. 219, 200.

362 Zolotarev, *Nakanune Voiny,* p. 164-165.

februarie 1940, un avion german a intrat în spațiul aerian sovietic pe o adâncime de doi kilometri. Trupele de graniță au deschis focul cu mitralierele și avionul s-a întors înapoi în teritoriul german. La 11 februarie, au existat alte trei incidente, ultimul implicând zborul de întoarcere al unuia dintre avioane. Și în acest caz, trupele de grăniceri au deschis focul și avionul a dispărut în spațiul aerian german.[1] Situația s-a agravat în 17 martie, când o formație de 32 de aparate de zbor germane, atât de vânătoare cât și de bombardament, au pătruns în spațiul aerian sovietic în zona Detașamentului 86 Trupe de Grăniceri, în Districtul Militar Special Vestic. O unitate a deschis focul asupra lor pe drumul de întoarcere. Un avion a fost lovit și a căzut la 50 de metri de graniță; un membru al echipajului a murit pe loc și un al doilea a fost rănit mortal. In raportul despre incident, se remarca faptul că, din luna decembrie 1939, deja fuseseră 12 încălcări ale spațiului aerian sovietic numai în acea zonă. Intr-unui din incidente, un avion de vânătoare sovietic se prăbușise încercând să oblige aparatul de zbor german să aterizeze. Pilotul sovietic decedase. Raportul se încheia cu cererea ca trupelor de grăniceri să li se dea instrucțiuni în cazul în care încăcările spațiului aerian ar continua. NKVD URSS a înaintat problema lui Stalin. Ca pentru a sublinia urgența acestei probleme, în data de 19 martie s-a înregistrat un alt incident în zona Districtului Militar Special Kiev. Cinci aparate de zbor germane descrise ca fiind de recunoaștere au trecut granița și s-au îndreptat spre est. Avioanele de vânătoare sovietice au fost ridicate de la sol, dar nu au reușit să-i găsească pe germani. Comandamentul Armatei 6 raporta că formația ar fi aterizat în teritoriul sovietic. S-a dovedit că un avion rămăsese fără combustibil, încercase să aterizeze și fusese avariat; celelalte patru aparate aterizaseră în siguranță, iar piloții explicaseră că efectuau un zbor de antrenament, pierduseră direcția și rămăseseră fără combustibil. Incidentul a fost raportat lui Beria de către adjunctul NKVD responsabil cu trupele, Ivan I. Maslennikov.[363] [364]

Nu a durat mult și a venit și reacția lui Stalin. La 29 martie 1940, Beria a emis Directiva NKVD nr. 102, către toate districtele de graniță de la frontiera vestică: „(1) în cazul în care sunt identificate încălcări ale graniței germano-sovietice de către avioane sau baloane germane, nu deschideți focul. Limitați-vă la pregătirea unui raport legat de violarea frontierei de stat. (2) Imediat, înaintați un protest verbal și în scris, pentru fiecare încălcare a frontierei, către reprezentantul comandamentului german care are în sarcină serviciul de frontieră. (3) Comandanții trupelor de grăniceri trebuie să ia măsuri să prezinte Direcției Generale a Trupelor de Grăniceri nu doar rapoartele urgente,

363 P. I. Zyrianov, ed., *Pogranichnye Voiska SSSR, 1939-41: Sbmok Dokymentov i Material™* (Moscow, 1970), p. 292.

364 *Ibidem,* p. 300, 303.

dar și documentele și toată corespondența legată de violarea frontierei de stat."[365]

Aparent nefiind convins că directiva îi va opri pe grăniceri - cei atât de dornici să deschidă focul - și aceștia vor continua să îi provoace pe germani, Beria a mai emis un ordin, la 5 aprilie, cu privire la uzul armelor de foc în zona de graniță germano-sovietică. Acest ordin îl anula pe cel din 1938, care cerea trupelor de grăniceri să tragă asupra celor care ar încălca granița, chiar dacă gloanțele ar cădea „în teritoriul unei națiuni vecine". Acum, trupele de grăniceri vor trebui să „aibă grijă ca gloanțele să nu cadă pe teritoriu german". în aceste condiții, până la momentul invaziei, în districtele și republicile vestice au intrat mii de sabotori și diversioniști puternic înarmați, izbucnind multe confruntări armate în încercarea de a fi interceptați. Acolo unde ordinul nu a fost ignorat, mulți intruși și-au îndeplinit misiunile. Prin urmare, este evident de ce în noaptea de 21-22 iunie 1941, germanii au reușit să taie sute de linii telefonice în districtele militare vestice.[1]

Avioanele germane au continuat să încalce spațiul aerian sovietic în tot anul 1940. La 26 mai, Vasili A. Homenko, comandantul Direcției Trupelor de Grăniceri ale NKVD din RSS Ucraineană, raporta despre operația germană de fotografiere a zonelor de graniță, în special a rețelelor de drumuri.[366] [367] Comandanții trupelor de grăniceri se plângeau că „ordinele recente primite de trupele de grăniceri și din Armata Roșie le-au redus rolul la acela de obervatori pasivi, ale căror proteste sunt ignorate. Reprezentanții germani recunosc încălcările teritoriului și promit că le vor raporta mai departe, dar nu se întâmplă nimic. Survolurile continuă cu mai multă insistentă ca oricând."[368] »

Obsedat de ideea că, dacă Hitler nu va fi provocat, nu va fi război, Stalin nu a luat în seamă aceste plângeri. Mai mult, la 10 iunie 1940, a fost semnată o convenție sovieto-germană privind „Procedurile pentru reglementarea conflictelor și incidentelor de graniță", care, în fapt, nu făcea decât să-i invite pe germani să continue recunoașterile aeriene fără teama de posibile consecințe. Conform punctului 5, articolul 5, din convenție, „în cazul violării granitei, oficialii unei părți sau celelilalte vor iniția o investigație. Dacă aceasta stabilește că traversarea granitei (survolul) nu a fost cu intenție (pierderea orientării, defecțiuni la aparatul de zbor, lipsa combustibilului etc.), persoana care a traversat sau a survolat granița trebuie retrimisă imediat în teritoriul propriu."

---

365 Georgy Sechkin, *Granitsa i Vbina, 1941-45* (Moscow, 1993), p. 53. Un ordin similar în care se interzicea deschiderea focului asupra avioanelor germane a fost emis și către trupele de acoperire din Districtele Militare Vestice, în aprilie 1940, și către Flota Baltică, în martie 1941.

366 *Ibidem,* p. 54.

367 S. V. Stepashin, ed., *Organy Gosudarstvennoy Bezopastnosti SSSR v Velikoy Otechestvennoy Vome* (Moscow, 1995), tom 1, p. 189.

368 Zyrianov, *Pogranichnye Voiska SSSR,* p. 302.

Pe parcursul întregului an, aceste proceduri impuneau limitări drastice activităților trupelor sovietice de grăniceri, unităților Armatei Roșii și avioanelor de interceptare. în același timp, încurajau Luftwaffe nu doar să sporească numărul de survoluri, ba chiar să aterizeze pe aerodromurile sovietice pentru o observare mai detaliată a instalațiilor și aparatelor de zbor.[369]

între lunile martie și decembrie 1940, adjunctul NKVD, Ivan I. Maslennikov, a semnat peste 15 rapoarte legate de încălcarea spațiului aerian. Aceste rapoarte

erau, în mod normal, trimise lui Stalin, Molotov și Timoșenko. Doar într-o singură ocazie de care avem cunoștință, un district militar a acționat în baza unui ordin emis în luna ianuarie 1940 și aprobat de Aleksandr M. Vasilevski de la Direcția Operații a Statului Major General, în care se permitea deschiderea imediată a focului asupra oricărui aparat de zbor care ar viola spațiul aerian sovietic. La 20 aprilie, un *kombrig'* din statul-major al lui Maslennikov a telefonat Districtului Militar Special Bielorus (BOVO) pentru a se interesa dacă districtul primise ordinul NKVD din 29 martie. Nu a primit un răspuns; în schimb, colonelul BOVO cu care vorbea l-a anunțat că, după ce a fost emis ordinul NKVD, BOVO s-a interesat la Statul Major General să afle dacă ordinul din ianuarie mai era în vigoare. A fost primită o confirmare în scris, semnată de adjunctul șefului Statului Major General, LV. Smorodinov. Alte detalii în această chestiune nu mai există, dar este destul de improbabil ca ordinul din 29 martie să fi fost în continuare ignorat.[370] [371] Se știe că, în rapoartele sale legate de violarea spațiului aerian sovietic de către germani, Maslennikov a început să insereze următoarea frază, de-a dreptul ritualică: „Nu s-a tras asupra avioanelor". Protestul diplomatic nu a avut succes. Spre exemplu, la 26 octombrie 1940, Andrei Vîșinski, comisar adjunct pentru afaceri străine, a prezentat ambasadorului von der Schulenburg un memoriu în care erau descrise incidentele din 22 și 23 octombrie, solicitând guvernului german să ia măsurile necesare pentru a se asigura că nu vor mai exista alte încălcări ale spațiului aerian sovietic de către aparate de zbor germane. Nu există niciun indiciu că germanii ar fi acordat acestui protest cea mai mică urmă de atenție.[372]

Un raport NKVD trimis conducerii la 20 martie 1941 remarca faptul că, „în perioada 16 octombrie 1940-1 martie 1941, au existat 37 de încălcări ale spațiului aerian sovietic de către avioane germane. în

369[1] Sechkin, *Granilsa i Voina,* p. 54-55.

370 Comandant de brigadă, echivalentul gradului de general-maior, între 1935 și 1940/1941.

371 Zyrianov, *Pogranichnye Vbiska SSSR,* p. 306-307.

372' Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 326-327.

aceeași perioadă, șase avioane sovietice au încălcat spațiul aerian german din greșeală." Nu s-a dat nicio explicație pentru acțiunile sovieticilor. „Zborurile efectuate de avioanele germane sunt efectuate, cel mai adesea, deasupra zonelor fortificate, evident cu scopuri de spionaj. Aceste avioane zboară deasupra teritoriului URSS până la adâncimi de trei-șase kilometri în medie, dar, în anumite cazuri, și de 80 de kilometri. ...De fiecare dată când survin astfel de încălcări, trupele de grăniceri protestează împotriva lor. Autoritățile germane nu neagă faptul că violările spațiului aerian au avut loc, ci pretind că se datorează faptului că sunt foarte multe școli de pilotaj în apropierea graniței, iar piloții neinstruiți se dezorientează ușor." Raportul se încheia cu această frază: „în ciuda acestor explicații ale reprezentanților germani, încălcările spațiului aerian sovietic continuă."[373]

Oricine ar fi fost cel care a redactat raportul NKVD, a atins exact punctele esențiale. Curând a sosit și confirmarea că acestea erau zboruri de spionaj, de la

Harro Schulze-Boysen (nume de cod Starșina), care i-a transmis informațiile lui Arvid Harnack (nume de cod Korsikaneț), în luna ianuarie 1941. Această formulă a continuat până la sfârșitul lunii martie, când ofițerul de caz al lui Korsikaneț, re- zidentul-adjunct Aleksandr M. Korotkov, a început să se ocupe direct de Starșina. Judecând informațiile trimise de Starșina, trebuie să ne amintim că Korsikaneț, Korotkov și ofițerii din Direcția Informații Externe a NKGB Moscova nu erau familiarizați cu terminologia sau operațiile forțelor aeriene germane. De multe ori, lui Starșina nu i se puneau întrebările potrivite sau informațiile aduse de el nu erau interpretate corect atunci când erau diseminate conducerii din Moscova. Cu toate acestea, rapoartele sale despre programul de recunoaștere foto al Luftwaffe, puse în paralel cu încălcările repetate ale spațiului aerian sovietic, ar fi trebuit să convingă conducerea că era vorba de ceva mai mult decât de erori de navigație și piloți neinstruiți.[1]

Primul raport al iui Starșina descria un efort la scară mare de a fotografia întreaga zonă de graniță a URSS, inclusiv Leningradul și Kronstadtul [Kronștadt], folosind camere perfecționate. Rezultatele vor fi utilizate pentru a produce hărți exacte ale URSS și pentru planificare operațională ulterioară. Escadrila care efectua recunoașterile aeriene era cunoscută sub numele de *Revelstaffel,* după numele comandantului ei, Revel. Baza de operații era amplasată la Oranienburg, unde a fost trecută în registre ca escadrilă care efectuează experimente de zbor la mare altitudine. Escadrila efectua misiuni de recunoaștere de pe

373 Zyrianov, *Pogranichnye Voiska SSSR,* p. 364.

bazele din București, Konigsberg [Kaliningrad] și Kirkenes, în nordul Norvegiei. Fotografierea se făcea de la altitudini de 6 000 de metri și filmele erau de o calitate excelentă. Starșina mai raporta și că, conform atașatului militar german din Stockholm, la mijlocul lunii aprilie, guvernul sovietic înaintase finlandezilor un protest împotriva faptului că germanii survolează Finlanda pentru a ajunge deasupra teritoriului sovietic. Finlandezii i-au anunțat pe germani despre acest protest și au întrebat dacă aparatele de zbor germane nu ar putea să ocolească teritoriul finlandez. în același timp, finlandezii le-au promis germanilor că, dacă avioanele lor ar trece peste teritoriu finlandez, zburând de la Kirkenes, în Norvegia, nu vor trage asupra lor. Starșina considera că această atitudine binevoitoare a finlandezilor era rezultatul unei cooperări apropiate între statele majore generale finlandez și german pentru planificarea operațiilor împotriva URSS.[374] [375]

Conform surselor germane de după război, recunoașterile efectuate la mare altitudine deasupra URSS au fost cerute de Hitler în luna octombrie 1940 și executate de unitatea locotenent-colonelului Rowehl începând cu luna februarie 1941 (numele „Revel", utilizat de Starșina, era transliterarea în limba rusă a germanului „Rowehl"). Un grup acționa din Prusia Orientală și acoperea Bielorusia, utilizând

aparate He-111. Al doilea grup acoperea Țările Baltice cu aparate Do-215-B2, fabricate de Dornier. Al treilea grup acționa din București cu aparate He-111 și Do-215-B2, acoperind zonele de la nord de Marea Neagră. Din Cracovia și București, „o escadrilă specială a «Centrului de Cercetări pentru Zbor la Mare Altitudine» acoperea zona dintre Minsk și Kiev. Aceasta utiliza modele speciale Junkers, Ju-88B și Ju-86P - aparate absolut extraordinare, capabile să atingă altitudini de 11 000 și, respectiv, 15 000 de metri. Aceste aparate erau echipate cu carlingi presurizate, motoare special reglate pentru zbor la mare altitudine, cu echipament fotografic special și cu un unghi mare de observare... Planul funcționa ca uns. Rușii nu au bănuit nimic." Aceste descrieri germane ale programului confirmă informațiile de la Starșina și aduc suficiente detalii de ordin tehnic. Totuși, sunt inexacte cu privire la momentul începerii survolurilor și la faptul că „rușii nu au bănuit nimic". Cu siguranță că au aflat ceva, dar având în vedere refuzul lui Stalin de a răspunde acestor provocări, nu a existat nicio reacție.[376]

374 Materialul despre rapoartele lui Starșina din acest capitol provine din Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 550, 769-770, și tom 2, p. 89-90, 180.

375 în raportul original, se spunea că Oranienburg ar fi „în apropiere de Bremen". De fapt, este puțin mai la nord de Berlin, ceea ce era normal, în condițiile în care fotografiile aeriene executate de această unitate erau așteptate cu nerăbdare de interpreții foto din Ministerul Aerului.

376 Paul Carell, *Hitler's War on Russia: The Story of the German Defeat in*

încă de la începutul lunii ianuarie 1941, Starșina raporta că Goring dăduse ordin ca „Departamentul pentru Rusia să fie transferat de la Ministerul Aerului la așa-zisul element activ din Statul Major al Aerului, care lucrează la planificarea operațiilor militare". Până la începutul lunii aprilie, deja se concepeau planuri pentru o campanie de bombardament, ca parte a invaziei: „Atacurile aeriene se vor concentra pe obiectivele militare și economice importante; totuși, întrucât Uniunea Sovietică este un teritoriu atât de vast, în planurile sale de operații, Luftwaffe se va concentra asupra nodurilor de cale ferată esențiale din centrul URSS, acolo unde se intersectează axele nord-sud și est-vest. Alte ținte inițiale pentru bombardamentele germane vor fi centralele electrice, mai ales în bazinul Donului. Țintele din Moscova vor include uzinele de motoare și de rulmenți, precum și fabricile din industria aeronautică."

La 28 martie și 21 aprilie 1941, Comisariatul pentru Afaceri Străine a protestat împotriva survolurilor germane în note adresate Ministerului de Externe german. Protestul din 21 aprilie menționa 80 de violări ale spațiului aerian sovietic și descria incidentul de la 15 aprilie, la Rovno, în care un avion german a fost forțat să aterizeze de către aparatele de vânătoare sovietice. La bord, „au fost descoperite o cameră, câteva role de film expuse și o hartă fotografică ruptă... a URSS, toate acestea fiind dovezi pentru misiunea pe care o avea echipajul."

Nota din 21 aprilie amintea Ministerului de Externe german „afirmația făcută la 28 martie 1940 de către un adjunct al atașatului militar al ambasadei URSS la Berlin în fața Mareșalului Reichului Goring. Conform acestei afirmații, Comisarul Poporului pentru Apărare al URSS a făcut o excepție de la măsurile, de obicei foarte stricte, pentru protejarea graniței sovietice și a ordonat trupelor de grăniceri *să nu tragă asupra avioanelor germane care survolează teritoriul sovietic, atâta timp cât aceste zboruri nu sunt frecvente.*" Am subliniat această ultimă frază pentru a evi-

dența modul jalnic în care partea sovietică a răspuns repetatelor provocări germane. Cât despre Starșina, acesta raporta, la 9 mai, că, „în ciuda notei diplomatice sovietice [probabil, nota din 21 aprilie], zborurile de recunoaștere foto continuă. Singura concesie făcută de Luftwaffe a fost aceea de a mări altitudinea de la care să se execute fotografierea la 11 000 de metri și să dea ordin echipajelor să fie mai cu băgare de seamă." Recunoașterile foto au continuat, ba chiar s-au intensificat cu cât data de 22 iunie se apropia. Nimeni din conducerea

---

the East (London, 1964), p. 60.

sovietică, nici din armată, nici din serviciile de siguranță, nu putea ignora aceste zboruri, și totuși, nicio referire la ele sau la implicațiile pe care le-ar avea nu a apărut în vreunul din rapoartele speciale periodice ale lui Golikov. Când, mai târziu, Stalin îl înjura pe Starșina pentru raportul său din 17 iunie, o parte din această furie ar fi putut să provină din insistența cu care agentul continua să-i amintească adevăratele scopuri ale survolurilor germane.[1]

între 19 aprilie și 19 iunie 1941, au existat 180 de încălcări ale spațiului aerian sovietic, iar între 27 martie și 18 aprilie, au fost 80. Acestea au avut loc aproape în fiecare zi, în luna iunie, fiecare fiind marcată de un raport înaintat conducerii de către adjunctul pentru trupe din NKVD, Ivan I. Maslennikov. în plus, acesta trimitea rezumate ale rapoartelor primite de la trupele de grăniceri, legate de desplasările germanilor din ce în ce mai aproape de graniță. Chiar și Beria i s-a alăturat printr-un memoriu adresat lui Stalin și Molotov, la 12 iunie. După ce remarca numărul tot mai mare de încălcări ale spațiului aerian sovietic, acesta comenta: „Violările frontierei de către aparatele de zbor germane nu sunt accidentale, așa cum se poate vedea din direcțiile și adâncimea acestor zboruri deasupra teritoriului nostru. în multe dintre cazuri, avioanele germane zboară deasupra teritoriului nostru pe distanțe chiar și de 100 de kilometri sau mai mult, în special înspre zone unde se desfășoară lucrări de fortificații sau unde sunt concentrate trupe ale Armatei Roșii." Beria încheia acest fragment din memoriu cu o relatare a incidentului de la Rovno. Raportul a fost trimis lui Stalin și lui Molotov.

Cu cât creștea incidența încălcărilor spațiului aerian, cu atât era mai evident faptul că piloții sovietici de pe avioanele de vânătoare deveneau mai greu de depășit. La 19 iunie, trei avioane germane au fost forțate să aterizeze de către aparatele de vânătoare ale Armatei Roșii, deși nu s-a tras niciun foc. La 20 iunie, în apropiere de Brest-Litovsk, un avion de vânătoare sovietic a interceptat un bombardier german și i-a semnalat să-1 urmeze. Atunci când bombardierul a ignorat aceste semnale, interceptorul a tras o rafală de avertisment cu mitraliera. Avionul german a ripostat cu foc și a reușit să treacă înapoi frontiera. Pilotul sovietic nu a fost lovit și s-a întors la bază.[377] [378] Comandanții superiori ai Armatei Roșii care se aflau la comanda trupelor din zonele de graniță și-au exprimat îngrijorarea vi-

zavi de aceste zboruri deasupra pozițiilor defensive. Comandantul Armatei 12 din Districtul Militar Special Kiev a trimis o cerere în scris

377 R. J. Sontag and J. S. Beddie, eds., *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941,* p. 353-355; citat în „German Prehostilities Air Reconnaissance of Soviet Territory Prior to Invasion ofjune 22, 1941", Rand Memorandum RM-1349.

378 Zyrianov, *Pogranichnye Voiska SSSR,* p. 400-401.

pentru a primi instrucțiuni „despre când se permite deschiderea focului cu armament antiaerian asupra avioanelor germane”. Maksim A. Purkaiev, șeful de stat-major al districtului, i-a răspuns: „Puteți deschide focul dacă (1) au fost date directive speciale în acest sens de către Consiliul Militar; (2) a fost declarată mobilizarea; (3) planul pentru forțele de acoperire a intrat în aplicare, atât timp cât nu există limitări speciale. Consiliul Militar al Armatei 12 are cunoștință despre faptul că nu deschidem focul artileriei antiaeriene asupra avioanelor germane în timp de pace.”[1]

Deși este clar, odată cu declasificarea documentelor din perioada de dinainte de război, că Stalin a fost cel care a insistat să nu se tragă asupra avioanelor germane, unii ofițeri în rezervă aduc alte motive pentru care nu s-a reușit oprirea recunoașterilor aeriene executate de germani. De exemplu, mareșalul Matvei V. Zaharov, care în 1941 era șef de stat-major al Districtului Militar Odessa, susține că avioanele nu puteau fi interceptate, deoarece aparatele sovietice nu le puteau urmări peste graniță și pentru că Armata Roșie nu dispunea de suficientă artilerie antiaeriană să le doboare. Mai mult, posturile VNOS erau ineficiente, nereușind să avertizeze din timp sistemul de apărare antiaeriană despre apropierea aeronavelor inamice. Zaharov nu recunoaște nicăieri în această relatare că ordinele superiorilor au fost cele care au dat posibilitatea Luftwaffe să acționeze în perfectă siguranță pe cerul URSS.[379] [380]

Cu cât invazia se apropia, activitatea aeriană a germanilor sporea în intensitate. în data de 19 iunie, au fost 11 astfel de cazuri, iar în data de 20 iunie, au fost 36. în această zi, au fost cinci încălcări ale spațiului aerian venind dinspre Finlanda; deși apartenența avioanelor nu apare în rapoartele NKVD, toate avioanele au pătruns în spațiul aerian sovietic din Finlanda și s-au întors în Finlanda după încheierea misiunilor. O violare a graniței a venit dinspre România. Printre incidentele atribuite aparatelor de zbor germane, unul implică o formație de 13 bombardiere germane care au pătruns în spațiul aerian sovietic la o înălțime de doar 300 de metri, au parcurs o distanță de 4,5 kilometri, apoi au revenit în teritoriu german, după numai câteva minute deasupra URSS. Piloții și bombardierii nu pot face mai mult decât să arunce o scurtă privire asupra țintelor pe care se pregătesc să le bombardeze. în data de 21 iunie, s-au raportat trei încălcări ale

379 A. G. Khorkov, *Grozovoi Iun* (Moscow, 1991), p. 131-135.

380 Matvei V. Zakharov, *Generalny Shtab v Predvoennye Gody* (Moscow, 1989). Zaharov a murit în 1972, dar memoriile sale nu au fost publicate decât în 1989. Prin urmare, trebuie că le-a scris în perioada de „stagnare” de sub conducerea lui Leonid I. Brejnev, când se făceau eforturi pentru reabilitarea lui Stalin. Acest lucru ar putea explica de ce Zaharov nu a pomenit nimic despre ordinele lui Stalin de a nu se interveni împotriva misiunilor de recunoaștere aeriană ale germanilor.

spațiului aerian, fiecare dintre acestea implicând bombardiere bimotoare care au intrat în spațiul aerian sovietic la altitudini joase. După ce au înaintat pe distanțe de șase până la zece kilometri, au revenit în teritoriul german, probabil după ce au făcut recunoașterea țintelor lor. Faptul că aceste zboruri nu erau accidente se

poate observa și dintr-un mesaj din 21 iunie 1941, trimis la Moscova de șeful de stat-major al Districtului Militar Special Vestic: „Avioane germane cu bombe la bord au violat frontiera în data de 20 iunie.”[1] Niciodată în istoria războiului modern unui agresor nu i s-a oferit ocazia extraordinară de a fotografia sistemul de apărare al victimei.

La 29 iunie, la șapte zile de la invazie, *Pravda* anunța că numărul total al incidentelor în care germanii încălcaseră spațiul aerian sovietic, în perioada de dinainte de război, se ridica la 324. Aceste survoluri nu fuseseră niciodată făcute publice înainte de atacul Germaniei.[381] [382] Afirmațiile curajoase ale comandanților superiori sovietici de la conferința din decembrie 1940 se dovediseră un balon de săpun, oricât de bune erau intențiile la momentul respectiv. Toți aceștia, de la comisarul pentru apărare, la Statul Major General, la comandanții districtelor militare vestice și la armatele pe care le aveau în subordine, și-au dat seama că a permite germanilor să facă recunoașteri aeriene până în seara de dinaintea invaziei nu poate fi altceva decât nebunie curată.

381 John Erickson, *The Road to Stalingrad: Stalin’s War with Germany* (New Haven, 1999), p. 101.

382 *Pravda,* 29 June 1941; citat în David J. Dallin, *Soviet Russia’s Foreign Policy, 1939-1942* (New Haven, 1942), p. 365.

CAPITOLUL 17

Dezinformarea germană. De ce a fost crezută de Stalin?

Fără să examinăm în detaliu programul de dezinformare conceput de germani, nu putem înțelege în întregime tragedia din iunie 1941. Așa cum remarca Barton Whaley, nu au fost întâmplătoare interferențele care au împiedicat Moscova să își dea seama de adevăratele intenții ale lui Hitler.[1] Mai degrabă, a fost diseminarea, prin nenumărate canale, a bucăți de informație, care aveau la bază teme de dezinformare foarte precis stabilite, dintre care unele erau concepute de Hitler însuși. întregul program a fost executat sub controlul *Abwehr-uhii* și implica toate componentele guvernului german, deși, în fiecare componentă, doar câțiva oficiali au fost informați despre rolurile lor în diseminarea informațiilor false. Programul a fost urmat cu precizie și temeinicie. Studiul lui Whaley, a cărui importanță nu poate fi negată, a fost scris în 1973, înainte de deschiderea pentru public a multor surse arhivistice și a altor materiale din perioada de dinainte de 1941 și care au putut fi consultate după dezmembrarea Uniunii Sovietice în 1991. Aceste informații, alături de datele din arhivele germane, conturează o imagine mult mai detaliată a temelor de dezinformare germane și a modului în care i-au confirmat lui Stalin credința că Hitler nu va ataca URSS în 1941.

O directivă din februarie 1941 a înaltului Comandament al forțelor armate germane (OKW) exprima clar ideea că invazia Angliei sau Operația *Leul de Mare* reprezenta un element major în programul de dezinformare. Această directivă vorbea despre întărirea „impresiei deja existente a unei iminente invazii a Angliei”.[383] [384] Această temă, prezentă în rapoartele diplomatice și de informații încă din iulie 1940,

383 Barton Whaley, *Code Barbarossa* (Cambridge, 1974).

384 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 661-664.

s-a menținut pe tot parcursul anului.[385] Stalin a fost puternic demoralizat de

victoria rapidă a Germaniei asupra Franței și a forțelor expediționare britanice de pe continent, văzându-și astfel spulberate speranțele într-un război de durată care i-ar fi lăsat pe ambii beligeranți sleiți de putere. Cu toate acestea, încă mai credea că nu există niciun pericol în ce privește un atac german asupra Uniunii Sovietice, atât timp cât Germania se afla în război cu Anglia. A rămas tributar conceptului că Germania nu ar risca niciodată un război pe două fronturi. Nu și-a dat seama că aceasta nu reprezenta o problemă serioasă pentru Hitler, întrucât, după evacuarea forțelor britanice la Dunkerque, nu mai existau alte trupe britanice rămase pe continent, iar armata franceză nu mai reprezenta în niciun fel o amenințare. O invazie germană a Angliei era singura speranță pe care o mai avea Stalin că Germania se va implica atât de mult într-o bătălie importantă cu Anglia încât operațiile militare împotriva URSS ar fi putut să se amâne cu un an sau mai mult.

în ciuda deciziei lui Hitler din 17 septembrie 1940 de a amâna invazia Angliei, în primăvara anului 1941, programele de dezinformare germane au continuat să bată toba pe tema „Mai întâi invazia Angliei”. La 12 mai, când OKW emitea ordine pentru implementarea celei de-a doua faze a programului de dezinformare, care să coincidă, la 22 mai, cu intensificarea traficului feroviar militar spre est, tema încă predomina.[1]

Una din recomandările speciale ale directivei din 12 mai era să se răspândească ideea că atacul aeropurtat asupra Cretei avea să fie „repetiția în costume” pentru invazia Angliei. în jurnalul său, ministrul propagandei Joseph Goebbels descria cu bucurie tipărirea în ziarul oficial, *Volkischer Beobachter,* a unui articol intitulat „Creta ca exemplu”, care sugera că atacul asupra Cretei reprezenta preludiul invaziei Angliei. Retragerea deliberată a tirajului imediat ce fusese distribuit la ambasadele străine întărea zvonurile despre un iminent

385 Vezi telegrama din 13 iulie 1940 de la A.A. Șkvarțev, ambasadorul sovietic la Berlin, în care raporta că Germania se pregătea pentru o ofensivă la scară mare împotriva Marii Britanii. La 10 septembrie, Amaiak Z. Kobulov, consilier în cadrul ambasadei (și rezident NKVD pentru informații externe) din Berlin, s-a întâlnit cu Oskar von Niedermayer, unul dintre cei mai longevivi specialiști

asalt asupra Angliei.[386] [387] [388]

Componenta aeropurtată a bătăliei pentru Creta nu a reprezentat un succes promițător. Britanicii aflaseră de planurile acestei operații de multă vreme, prin intermediul ULTRA. Volumul de mesaje ULTRA trebuie că a fost considerabil, și este greu să înțelegem cum sursele rezidenței din Londra, interesate de ULTRA, nu ar fi aflat că Divizia 7 Aeropurtată *[Flieger]* germană fusese grav decimată de apărători. în timp ce germanii reușeau într-un final să ocupe Creta, victoria trupelor de parașutiști nu era una care ar fi putut servi drept exemplu pentru ce avea să urmeze, în cazul în care s-ar fi desfășurat un atac aeropurtat asupra Angliei. Divizia 7 Aeropurtată, singura pe care o avea la dispoziție Hitler, fusese aproape complet distrusă și, conform generalului Kurt Student, șeful Operației *Mercur,* Hitler era foarte nemulțumit, considerând că „zilele parașutiștilor au apus".[389]

în zilele de 24 și 25 mai, Goebbels nota în jurnalul său că „zvonurile răspândite de noi legate de invazia Angliei funcționează". între timp, la Moscova, noul șef al informațiilor militare, Filipp I. Golikov, menținea în viață mitul invaziei Angliei, îl includea în rapoartele sale periodice de informații, în timp ce cataloga drept „dezinformare germană sau britanică" toate informațiile care atenționau asupra unui atac german iminent asupra URSS.[1]

Cum a fost posibil ca Golikov să facă asemenea afirmații fără să fie întrebat pe ce se bazează? Așa cum s-a arătat deja, rezidența RU din Londra era probabil cea mai prolifică dintre toate componentele RU din perioada 1940-1941 și din timpul războiului. Prin intermediul documentelor VENONA cu privire la decriptările ULTRA, am obținut exemple de mesaje trimise de rezidență la Moscova. Rapoartele acesteia - despre victoriile obținute de englezi în luptele aeriene din 1940 și despre decizia Luftwaffe de la sfârșitul toamnei 1940 și ianuarie 1941 de a închide instalațiile din Franța și Țările de Jos destinate susținerii Operației *Leul de Mare* - demonstrau că invazia Angliei fusese abandonată. Alte informații despre adevăratele planuri militare ale Germaniei, așa cum reies din mesajele ENIGMA, ajungeau, foarte probabil, și la sediul central RU. Având în vedere aceste rapoarte și altele, provenite din surse de încredere, acțiunile lui Golikov sunt

---

386ai Germaniei pe probleme rusești și apoi consultant la OKW, care a insistat că principala preocupare a Germaniei era Anglia. Un memoriu din data de 4 noiembrie, intitulat „Situația în Germania în primul an de război", pregătit de ambasada sovietică din Berlin, descria o întâlnire care avusese loc în Nurnberg pe teme coloniale. Germania, încrezătoare într-o victorie facilă împotriva Angliei, se aștepta să îi preia coloniile.

387 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 195-196.

388 Oleg V. Vyshlev, *Nakanune: 22 Hunia 1941 goda* (Moscow, 2001), p. 149.

389'John Keegan, *The Second World War* (New York, 1989), p. 171.

greu de înțeles - pot fi explicate numai în contextul slugărniciei și fricii uriașe pe care o resimțea față de Stalin. Cât îi privește pe subordonații săi, toți erau conștienți de soarta care le era rezervată dacă îndrăzneau să-1 contrazică pe Golikov.[390] [391]

O altă temă importantă de dezinformare, „apărarea împotriva unei ofensive a Armatei Roșii", era plauzibilă în primele faze ale acumulării de forțe germane la granița sovietică, când unitățile Wehrmachtului, proaspăt sosite din vest, au început lucrări pur defensive, cum ar fi tranșee, cuiburi de mitralieră, garduri de sârmă ghimpată și chiar poziții de artilerie.

în legătură cu această temă, existau declarații ale oficialilor germani, în sensul că trupele reveneau la garnizoanele lor sau erau trimise spre est pentru a ieși din raza de acțiune a bombardierelor britanice. Aceste explicații, în esență nevinovate, pentru deplasarea trupelor germane spre granița sovietică au început încă din 9 iulie 1940, când generalul LV. Smorodinov, adjunctul șefului Statului Major General sovietic, a fost informat de către atașatul militar german, generalul Ernst Kostring, că vor urma deplasări importante de trupe în Polonia și Prusia Orientală, din cauză că armata germană va demobiliza unitățile mai vechi. Kostring explica că vor fi aduse unități mai „tinere", în timp ce alte unități reve-

neau în garnizoanele de origine. Niciuna din aceste explicații nu pare valabilă. Pe măsură ce concentrările germane se intensificau, își făceau apariția și foarte mult echipament de traversare a cursurilor de apă, locomotive modificate, echipate cu dispozitive care le permiteau trecerea pe șinele cu ecartament sovietic. Intențiile germanilor deveneau astfel evidente.[1]

Din ianuarie până în iunie 1941, mai multe rapoarte ale RU și ale Serviciului de Informații Externe al NKVD/NKGB reflectau dezinformarea la nivel operațional. Toate aceste rapoarte identificau „Ucraina ca principala axă și principalul obiectiv al atacului german". Scopul acestei dezinformări era, evident, acela de a ascunde decizia prevăzută în planul Barbarossa ca principala lovitură să fie dată la nord de Mlaștinile Pripet, pe axa Brest-Minsk. Aici avea să vină, de fapt, lovitura majoră a forțelor germane. Armata Roșie își concentrase

390 Vyshlev, *Nakanune,* p. 148.

391 VENONA, ref. nr. 3/PPDT/T80, Londra spre Moscova, nr. 649, 3 aprilie 1941. Vezi și David Stafford, *Churchill and Secret Service* (Woodstock, 1997), p. 197-199. Conform lui Vasili A. Novobra- neț, care a fost demis de Golikov și trimis la o casă de odihnă a RU în apropiere de Odessa, multi dintre ofițerii care stăteau acolo se făcuseră vinovați de răspândirea de zvonuri privind o iminentă invazie a germanilor. Din când în când, aceștia dispăreau, ceea ce l-a determinat pe Novobraneț să creadă că această casă de odihnă nu era decât o oprire intermediară, urmând ca destinația finală să fie GULAG-ul sau mai rău.

principalele forțe în Districtul Militar Special Ucrainean, după ce Stalin decisese, în toamna lui 1940, să modifice planul de amplasare strategică a trupelor, pe care îl concepuse Statul Major General. Acest plan anticipase corect că punctul principal de concentrare a eforturilor germane avea să fie la nord de mlaștini.[392] [393] Stalin a obiectat, deoarece credea că principalul obiectiv al germanilor aveau să fie centrele de producție și cerealele din Ucraina, de care ar fi avut nevoie în cazul unui război de durată. Aparent, nu își dăduse seama că Hitler nu avea nicio intenție de a se împotmoli într-un război de durată. El miza, în mod nerealist, pe un „război-fulger". Cu toate acestea, schimbarea s-a făcut conform cerinței lui Stalin, la 5 octombrie 1940. Implicit, germanii doreau să se asigure că Statul Major General sovietic nu se va răzgândi în legătură cu punctul unde va veni lovitura principală.[394] De aici și includerea în programul lor de dezinformare a Ucrainei ca obiectiv primordial.[395] La fel ca în războiul cu finlandezii, Stalin refuza să accepte sfaturi de la militari profesioniști.

In memoriile publicate în 1989, mareșalul Matvei V. Zaharov descria decizia fatală de a desfășura cea mai mare forță a Armatei Roșii la sud de gura de vărsare a râului San. Și el remarca logica lui Stalin (că Hitler va avea nevoie de resursele Ucrainei pentru un război de durată), dar nu a înțeles că Hitler spera într-un *blitzkrieg* și nu avea niciun plan pentru un război prelungit. Conform lui Zaharov, probabil frecventele înlocuiri de la șefia Statului Major General au fost cele care au permis această eroare de amplasare a trupelor fără a exista nicio împotrivire. Zaharov își încheia pledoaria în apărarea poziției lui Stalin amintind un raport al

lui Starșina din 2 aprilie 1941, în care se spunea că germanii vor porni războiul printr-o „lovitură fulgerătoare împotriva Ucrainei". Oricare ar fi fost motivele lui Stalin pentru această schimbare, ea a reprezentat o greșeală inimaginabilă.[1]

Cu cât se apropia data invaziei, dezinformarea germană căpăta noi și noi forme de manifestare: „ultimatumuri, negocieri și inocularea ideii că prezența Wehrmachtului la granițele sovietice nu era decât un

392 Intențiile germane puteau fi identificate și din faptul că agenții *Abwehr* erau trimiși în URSS cu misiunea de a aduce în țară mostre de combustibili și uleiuri sovietice, pentru a se asigura că pot fi utilizate pentru vehiculele germane (vezi Capitolul 13).

393 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 181-193.

394 *Ibidem,* p. 288-290.

395 Vezi, de exemplu, un raport din 15 ianuarie 1941, în Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 538, și un raport din 30 mai 1941, în A. P Belozerov, ed., *Sekrety Gitlera Na Stole u Stalina* (Moscow, 1995), p. 135-136. Aceste rapoarte și altele din aceeași perioadă conțin informații valide (așa cum se întâmplă cu majoritatea dezinformărilor), cărora li se adăuga fragmentul legat de Ucraina. De cele mai multe ori, sursele nu știau că dezinformează.

mijloc de a pune presiune pe URSS să accepte cererile Germaniei". O analiză a rapoartelor de la agenți primită de *Oberfiihrer-uV* SS Rudolf Likus din Biroul Special al lui Ribbentrop demonstrează că, începând cu 15 mai 1941, diplomații străini și presa internațională din Berlin erau convinși că între Germania și URSS sunt în desfășurare negocieri. Se credea că Germania înaintase anumite cereri speciale Uniunii Sovietice, cum ar fi dreptul de tranzitare a teritoriului sovietic de către forțele sale, concesionarea Ucrainei și controlul unei părți din câmpurile petrolifere de la Baku. Această opinie, că între Germania și URSS ar fi în desfășurare niște negocieri serioase, ba chiar că ar urma o vizită a lui Stalin la Berlin, era întărită de zvonul că o firmă care făcea drapele primise comanda să coasă steaguri roșii pentru o apropiată vizită a liderului comunist.[396] [397] [398] Cât privește ultimatumul, referiri la acest subiect pot fi descoperite în rapoarte de la Starșina, sursa NKGB din Departamentul Informații al Luftwaffe. La 9 mai, Starșina descria conversații cu alți ofițeri despre datele probabile pentru invazie; unii dintre ei credeau că Germania va emite mai întâi un ultimatum în care va cere livrări mai mari de produse agricole și industriale, precum și stoparea propagandei comuniste (în același timp, Starșina remarca că pregătirile pentru invazie înaintau într-un ritm accelerat).[399] O lună mai târziu, la 9 iunie, Starșina și Korsikaneț remarcau zvonurile din ce în ce mai dese legate de concesionarea Ucrainei și de o vizită a lui Stalin la Berlin. Sugerau că aceste zvonuri erau puse în circulație de Ministerul Propagandei și de comandanții militari, pentru a camufla pregătirile pentru invadarea URSS și pentru a-și asigura surprinderea adversarului. La 11 iunie, cei doi raportau că, „în cercurile sus-puse, se spune că problema invaziei URSS este decisă deja. Trebuie să se analizeze posibilitatea unui atac-surpriză. Nu se știe dacă Germania va face anumite solicitări înainte." La 16 iunie, Starșina raporta că „toate pregătirile Germaniei pentru un atac armat asupra Uniunii Sovietice au fost încheiate, iar lovitura poate venit oricând de acum încolo." în acest raport nu se menționa nimic despre vreun ultimatum.[400]

Totuși, Stalin părea disperat să intre în negocieri - orice pentru a

---

396 Matvei V. Zakharov, *Generality Shtab y Predvoennye Gody* (Moscow, 1989), p. 214-219.

397 Gradul de *Oberfuhrer* din Waffen SS nu are un echivalent exact în armată, fiind superior celui de colonel, dar inferior celui de general-maior (cel mai mic grad de general din Wehrmacht) (n.r.).

398 Vyshlev, *Nakanune,* p. 153-160. Zvonul demonstrează cât de bine erau coordonate eforturile de dezinformare ale germanilor; subiectul unei eventuale vizite a lui Stalin la Berlin este atins și în scrisorile lui Hitler către Stalin, din decembrie 1940 și mai 1941 (vezi Capitolul 18).

399 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 180-181.

400 Belozerov, *Sekrety Gitlera,* p. 148; Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 342-343, 382-383.

amâna atacul. Dacă negocierile trebuiau precedate de un ultimatum, așa să fie. în timp ce mașina

de dezinformare germană răspândea de zor zvonuri despre negocieri, totuși, continua să înăbușe orice intenție a guvernului sovietic de a deschide un dialog oficial. Această tăcere în fața zvonurilor că negocierile erau în desfășurare era frustrantă pentru conducerea sovietică și contribuia la paralizia ei generală în acțiuni.

Desigur, și sovieticii aveau în desfășurare propria lor operație de dezinformare. Deși, conform lui Barton Whaley, germanii au fost primii care au instituți- onalizat dezinformarea, atunci când au creat serviciul de dezinformare în cadrul armatei germane, cu puțin înainte de sfârșitul Primului Război Mondial, noua conducere sovietică nu a rămas cu mult în urmă. La 11 ianuarie 1923, a fost creat un Birou Special pentru Dezinformare, în cadrul Direcției Politice de Stat (GPU), cu misiunea de a „distruge planurile și intrigile contrarevoluționare ale inamicului”.[1] Această structură era îndreptată atât împotriva inamicilor de peste hotare, cât și împotriva celor din interior, și pentru aceasta, a creat organizații care aveau misiunea de a identifica și neutraliza elementele antisovietice din interiorul Rusiei sovietice, precum și legăturile acestora cu serviciile de informații occidentale și organizațiile din diaspora. Aceste operații, sau „măsuri active”, așa cum erau cunoscute serviciilor sovietice, au continuat în anii 1920 și 1930. Se pare că o astfel de operație a fost îndreptată împotriva Germaniei în perioada premergătoare invaziei din iunie 1941.

La începutul anului 1941, August Ponschab, consulul german din Harbin, a început să trimită mesaje Ministerului de Externe de la Berlin care conțineau ceea ce părea a fi traduceri germane ale telegramelor trimise de Comisariatul pentru Afaceri Străine de la Moscova către misiunile sale diplomatice din Extremul Orient. în aceste telegrame existau fragmente din mesaje provenite de la ambasadele sovietice din Berlin, Londra, Paris, Washington, Ankara și așa mai departe. Pretextul pentru aceste telegrame pare să fi fost menținerea la curent a misiunilor din Extremul Orient cu evenimentele care afectau interesele sovietice peste tot în lume.[401] [402] Când aceste

401 Whaley, *Code Barbarossa,* p. 171.

402 James Barros and Richard Gregor, *Double Deception: Stalin, Hitler, and the Invasion of Russia* (Dekalb, 1995), p. 52-57. Conform asistentului lui Ponschab, Georg Korter, aceste materiale erau furnizate de un jurnalist din Țările Baltice, Ivar Lissner (născut Hirschfeld), care fusese recrutat de *Abwehr* în schimbul permisiunii de a-și scoate părinții evrei din Germania. Aparent, ar fi obținut aceste documente de la contactele sale din comunitatea de ruși albi, care, la rândul ei, avea surse în consulatul sovietic, la momentul respectiv, cel mai mare din Harbin. Nu există nicio dovadă că aceste documente ar fi fost rezultate în urma descifrării codurilor de către Ponschab sau altcineva dintre oamenii lui, niciunul dintre aceștia neavând pregătirea necesară. Când ajungeau în posesia lui

mesaje au ajuns la Berlin, au fost plasate în secțiunea Rusia a dosarului personal al lui Ernst von Weizsäcker, secretar de stat în Ministerul de Externe german. Mesajele nu conțineau note marginale și nici nu există vreun indiciu că ar fi afectat în vreun fel planurile lui Hitler de a invada URSS sau asupra propriului program de dezinformare al Germaniei.[403]

Una peste alta, intenția acestor mesaje pare a fi fost să avertizeze Germania despre problemele tot mai mari cu care ar urma să se confrunte și, în același timp, să clarifice faptul că URSS va „rezista" oricărei „intimidări" venite din partea Germaniei sau a Japoniei. Nu știm cum a fost executată această operație, ce elemente ale NKGB o controlau la Moscova, cine pregătea de fapt aceste telegrame detaliate și cum primeau acestea acceptul lui Molotov sau Stalin. în orice caz, nu există dovezi că tot acest efort ar fi avut cel mai mic efect asupra hotărârii lui Hitler de a invada Uniunea Sovietică.[1]

în paralel cu aceste mesaje, ultimele acțiuni de dezinformare ale germanilor au fost puse în scenă la Berlin, odată cu inițierea unor discuții neoficiale secrete între Vladimir G. Dekanozov, ambasadorul sovietic la Berlin, și Otto Meissner, un specialist cu experiență în problemele Rusiei din Ministerul de Externe german. De partea sovietică, aceste negocieri, care acopereau multe din chestiunile ridicate în telegramele lui Ponschab, reflectau speranța că vor urma alte discuții, de data aceasta oficiale. Pentru Hitler, ele au fost utile doar pentru a menține vii speranțele Moscovei că iminentul conflict mai poate fi amânat, până când forțele germane aveau să-și încheie deplasarea în pozițiile de atac. Nimic legat de aceste convorbiri secrete între Dekanozov și Meissner nu a apărut vreodată în comunicările Comisariatului pentru Afaceri Străine sau în arhivele de politică externă (AVP). Sursa cea mai importantă de informații pe această temă sunt memoriile lui Valentin Berejkov, un diplomat sovietic care a lucrat la Berlin în subordinea lui Dekanozov. în momentul în care discuțiile dintre Dekanozov și Meissner au încetat, într-un mesaj de la Ponschab - una din ultimele încercări de dezinformare -, se făcea referire la închiderea provizorie a căii ferate siberiene. Poate această amenințare ar fi trebuit să convingă Berlinul să reînceapă negocierile.

Ponschab, erau deja în limba germană și păreau a fi traduceri ale unor schimburi de mesaje diplomatice în limba rusă.

403 Barros and Gregor, *Double Deception,* p. 171-173. Per total, s-au descoperit 24 de mesaje în dosarul lui Weizsäcker din arhivele germane, datând din 6 martie până în 12 iunie 1941. Conțineau

Nu exista însă nicio șansă. Hitler era deja hotărât.[404] [405] [406]

Este posibil ca și practicile de diseminare ale serviciilor de informații sovietice să fi contribuit, fără să vrea, la succesul programului de dezinformare german. Atât comisarul pentru apărare Timoșenko, cât și șeful Statului Major General Jukov s-au plâns că nu li se prezentau toate informațiile care existau.[407] Analizând

rapoartele și informările din perioada 1 februarie 1941-22 iunie 1941, este evident că amândoi primeau mai multe informații decât se știa, dar că, într-adevăr, nu primeau toate informațiile pe care ar fi trebuit să le primească. Problema era sistemul haotic de diseminare. Timoșenko și Jukov primeau, fiecare, aceleași 16 rapoarte. în calitate de comisar pentru apărare, Timoșenko primea zece alte rapoarte, în timp ce Jukov era unic destinatar pentru doar două alte rapoarte.[1]

O altă colecție de rapoarte venea de la unitățile de grăniceri. Din treisprezece astfel de rapoarte, Jukov era notat ca destinatar într-un singur caz, iar Timoșenko, în șapte cazuri. Beria a trimis unul dintre aceste rapoarte, legat de capturarea unor agenți germani de către trupele de grăniceri, numai lui Stalin. Având în vedere faptul că ținea mai mult de contrainformații, o distribuție mai limitată pare să fi fost justificată. Totuși, un alt raport, de asemenea semnat de Beria și trimis numai lui Stalin, conținea detalii despre concentrarea la granița sovietică de trupe germane și ungare, terestre și aeriene, în luna mai 1941. Cu siguranță, această informație i-ar fi interesat și pe Timoșenko și Jukov. Stalin insista să citească rapoartele agenților care îi erau trimise la birou, catalogându-le drept dezinformare în cazul în care

---

404un amestec de adevăr, invenții gogonate și, din loc în loc, informații aparent corecte din surse ale spionajului sovietic - de exemplu, un mesaj de la Moscova, din data de 8 mai, și trimis mai departe de Ponschab, la 11 mai, care pomenea de pregătirile britanicilor de a invada și ocupa Siria, care, la momentul respectiv, se afla sub controlul guvernului de la Vichy.

405 Barros and Gregor, *Double Deception,* p. 170-173. L-am chestionat pe Boris N. Labusov, șeful Biroului Afaceri Publice din Serviciul de Informații Externe rus (SVR), despre detaliile acestei operații în luna octombrie 2002. în luna iunie 2003, când am vizitat din nou Moscova, nu se întrevedea niciun răspuns. Știu de la generalul-locotenent în rezervă Serghei A. Kondrașev, un fost șef al serviciului de dezinformare al KGB, că, deși KGB (și instituția care i-a succedat, SVR) ar accepta o discuție, în termeni generali, despre dezinformare, o discuție despre succesul sau eșecul unor operații individuale ar fi privită mai degrabă cu reticență.

406 Barros and Gregor, *Double Deception,* p. 172-173. „Amenințarea" cu linia ferată siberiană ar fi putut avea legătură cu faptul că, de obicei, germanii trimiteau în țară cauciuc natural din porturile Extremului Orient cu trenul. Pe măsură ce data invaziei se apropia, aceste transporturi au încetat.

407 William J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, 1993), p. 42, 47.

erau contrare propriilor opinii.[408] [409] [410]

în lumea serviciilor de informații sovietice exista un singur loc unde se presupune că ar fi trebuit să se analizeze toate datele, iar acesta era Departamentul Informațiilor al Direcției Informații Militare sovietice. Acel departament era controlat de Golikov, care demonstrase că va accepta direcția trasată de Stalin fără întrebări. Orice raport care ajungea la sediul central RU din Moscova de la o sursă din teren trebuia să treacă pe la el înainte de a fi diseminată - și atunci, numai la indicațiile sale. Următoarele două exemple ilustrează foarte bine această chestiune. Mai întâi, un raport de la o sursă din ambasada germană la București, care se încheia cu următorul comentariu: „o mișcare a Germaniei înspre Est este exclusă în viitorul apropiat"; zvonurile că Germania va ataca URSS „sunt răspândite intenționat pentru a provoca nesiguranță la Moscova". Golikov a dat ordin ca raportul să fie distribuit lui Stalin, Molotov, Timoșenko, Voroșilov, Dimitrov, Beria și Jukov? în schimb, un raport din 6 mai, de la Richard Sorge, a avut parte de un alt tratament. Acesta conținea următorul paragraf: „Generalii germani evaluează pregătirea de luptă a Armatei Roșii ca fiind atât de scăzută încât estimează că aceasta va fi distrusă în câteva săptămâni. Aceștia consideră că sistemul defensiv de la granița germano-sovietică este extraordinar de slab." Golikov a ordonat eliminarea acestui paragraf înainte de distribuirea raportului?

Deși nici Timoșenko, nici Jukov nu se aflau în lista de diseminare a tuturor rapoartelor produse de Informațiile Militare, de Siguranța Statului sau de trupele de grăniceri, Golikov s-a asigurat că aceștia primesc toate informările sale speciale. Aici, Golikov insista să repete tema dezinformării germane conform căreia invazia Angliei este obiectivul primordial al lui Hitler. Penultimul paragraf al informării din 31 mai 1941 enunța: „Conducerea germană și-a restabilit principalele dispozitive în vest, în același timp continuând deplasarea trupelor în Norvegia... având ca obiectiv executarea operației principale împotriva Insulelor Britanice."[1]

Anumiți istorici cred că Stalin a acceptat cu dragă inimă

---

408 Această analiză are la bază, în primul rând, paginile 586-813 din tomul 1 al *1941 god* și paginile 9-424 din tomul 2. Această colecție conține rapoarte de la rezidențele NKGB și RU de peste granițe și de la trupele de grăniceri, precum și informările periodice ale RU Moscova. Este posibil ca Timoșenko și Jukov să fi primit mai multe decât cele existente acolo, dar acest lucru nu s-a putut stabili, întrucât multe rapoarte individuale din *1941 god* sunt marcate cu *„Rassylka ne ukazana"* (diseminare nespecificată).

409 L. M. Chizhova, „Neslyshannye Signaly Voiny", *Istorichesky Arkhiv,* no. 2, 1995.

410 *1941 god,* tom 1, p. 708.

[1] *Ibidem,* tom 2, p. 175.

dezinformarea germană, refuzând să asculte avertismentele propriilor servicii de informații, din cauza planurilor sale secrete de a iniția un război preventiv împotriva Germaniei. Desigur, aceste planuri și pregătiri trebuiau ascunse de ochii germanilor, pentru a nu putea fi împiedicate. Acesta este motivul pentru care Stalin a fost atât de captivat - ca urmare a programului german de dezinformare - de insistența Berlinului de a prezenta înfrângerea Angliei drept o condiție prealabilă pentru o schimbare a direcției spre est, și acesta este motivul pentru care a respins sfaturile tuturor celor care doreau să răspundă în forță amenințării pe care o reprezentau acumularea de forțe germane la graniță, zborurile de recunoaștere etc.

Ideea că Stalin intenționa să atace Germania în luna iulie 1941 este dezbătută de Viktor Suvorov, în lucrarea sa, *Ledokol: Kto naceal vtoruiu mirovuiu voinu? (Spărgătorul de gheață: Cine a pornit al Doilea Război Mondial?).*[411] [412] Suvorov susține că Stalin nu a reușit ce și-a propus deoarece Hitler a aflat despre plan și a inițiat Operația Barbarossa, ca atac preventiv. Această teorie a stârnit multe controverse care continuă încă, dar majoritatea istoricilor din Rusia și din afara ei o resping ca fiind nesusținută de dovezi, în timp ce există un imens volum de date de arhivă și nu numai care demonstrează că Armata Roșie era incapabilă să pornească o ofensivă de asemenea dimensiuni.

Cu toate acestea, unii istorici au susținut această teză. De exemplu, istoricii germani găsesc în ea o bază în sprijinul ideii că Planul Barbarossa al lui Hitler nu era decât o reacție la planurile lui Stalin.

Evident, *Spărgătorul de gheață* a avut cel mai mare impact în Rusia. Multor ruși teoria le permite să mai păstreze încă încrederea în Stalin, aceasta răspunzând sau măcar părând că răspunde întrebării „Cum a putut Stalin să aibă încredere în Hitler?”. Lucrarea argumentează că nu ar fi avut încredere în el, ci, din contră, se pregătea să-l distrugă la momentul ales de el. Altora, victime ale terorii lui Stalin, *Spărgătorul de gheață* le confirmă opinia că Stalin intenționa să extindă comunismul în întreaga Europă.[413]

Mihail I. Meltiuhov propune ideea că Stalin plănuia un atac asupra forțelor germane din Polonia și Prusia Orientală la mijlocul lunii iunie 1941. Un alt istoric, Boris Șaptalov, reiterează teza lui Suvorov

411 ' *Ibidem,* p. 289-290.

412 Viktor Suvorov este pseudonimul literar al lui Vladimir B. Rezun, un ofițer GRU care a defectat în 1978. Prima lui carte a apărut la Paris, în 1988, și de atunci a fost publicată într-o a doua ediție în limba rusă (Moscova, 1992) și în ediții în limba germană și limba engleză.

413 Scriitorul de romane istorice Igor Bunich dezvoltă teza lui Suvorov într-o operă de ficțiune în care Stalin acceptă promisiunea lui Hitler de a ataca Anglia la mijlocul lunii iulie 1941, în acest scop

conform căreia Stalin ar fi fost convins de dezinformarea germană conform căreia Hitler nu ar fi acceptat niciodată să poarte un război pe două fronturi.[414] [415] Fără îndoială, Stalin a căzut în plasa dezinformării germanilor, fie că intenționa sau nu să atace primul. Astfel, cei care propun teza *Spărgătorului de gheață* ca o modalitate de a-1 absolvi pe Stalin de dezastrul din iunie 1941 trebuie să accepte, în aceeași măsură, că a fost complet indus în eroare de dezinformarea germană.

La reușita planurilor germane au contribuit agenții dubli, dar și naivitatea lui Amaiak Z. Kobulov. Numit rezident NKVD/GUGB în Berlin la 26 august 1939, Kobulov nu fusese niciodată într-o misiune în afara granițelor, nu vorbea limba germană și nu avea niciun fel de experiență în operațiile de spionaj. Dar trebuie să remarcăm data numirii - la doar trei zile după semnarea pactului de neagresiune germano-sovietic și cu patru zile înainte de invadarea Poloniei; în această perioadă absolut critică, Stalin și Beria doreau să aibă în Berlin un om în care să poată avea deplină încredere. Pregătirea sa pentru această funcție nu prezenta importanță. Desigur, profesioniștii din Secția Germană a Serviciului de Informații Externe din Moscova s-au opus, dar, din moment ce Fitin se afla la conducerea departamentului doar din luna mai 1939 și încă mai avea până să-și demonstreze capacitățile, nu se putea face mai nimic pentru a stopa această numire.

în anul următor, Gestapo-ul a avut destul timp la dispoziție să-l studieze pe Amaiak Kobulov, să-i urmărească acțiunile zilnice, deplasându-se de la domiciliu la biroul său din complexul ambasadei sovietice de pe Unter den Linden, și să rețină contactele pe care le avea în cercurile diplomatice și de presă. Avea și o funcție importantă (fusese promovat de la secretar la consilier) și ne îndoim că Gestapo-ul nu știa exact care era rolul său. Activitatea sa ca rezident a fost

---

414urmând să-și retragă forțele de la granița sovietică. Stalin, al cărui atac ar fi început la începutul lui iulie, este astfel înșelat de Hitler, care invadează URSS la 22 iunie *(Groza: Piatisotletniaia Voma v Rossy* [Moscow, 1997]).

415 Mikhail I. Meltiukhov, *Upushchenny Shans Stalina, Sovietski Soiuz I Borba za Evropu* (Moscow, 2002), p. 412; Boris Shaptalov, *Ispylanie Voinoy* (Moscow, 2002), p. 15, 20. Meltiuhov scrie următoarele: „Condițiile politice pentru un atac al URSS împotriva Germaniei erau suficient de favorabile. Din păcate, Stalin, temându-se de un compromis anglo-german, a amânat cu cel puțin o lună atacul asupra Germaniei, care, așa cum știm, era singura șansă de a contracara invazia germană. Această decizie a fost probabil cea mai mare eroare de judecată a lui Stalin, pierzând astfel oportunitatea de a distruge cea mai puternică forță a Europei și, atingând țărmul Atlanticului, de a elimina istorica amenințare occidentală la adresa țării noastre. Drept rezultat, la 22 iunie 1941, conducerea germană a putut să lanseze Operația Barbarossa, care, din cauza incapacității Armatei Roșii de a se apăra, a condus la tragedia din acel an." Meltiuhov critică, de asemenea, serviciile de informații sovietice, pentru că nu i-au pus la dispoziție lui Stalin informații precise despre intenția Germaniei de a invada URSS și despre data exactă a invaziei.

ineficientă, dar, la rechemarea sa la Moscova, în luna iunie 1940, pentru o evaluare, a respins toate criticile, aparent simțind că are suficientă protecție din partea fratelui său, Bogdan, și din partea lui Beria. Cu toate acestea, i s-a cerut să dezvolte noi surse-agenți.

Așadar, a fost aproape o surpriză primirea la NKVD Moscova a unui mesaj din partea lui, la începutul lunii august 1940, în care descria o întâlnire pe care o avusese, alături de un corespondent TASS, cu un tânăr ziarist leton, Oreste Berlinks. Corespondentul TASS era I.F. Filippov (nume de cod Filosof), membru al rezidenței Serviciului de Informații Externe NKVD din Berlin, pe care Kobulov, care nu știa germană, l-a folosit ca interpret. Berlinks fusese corespondentul ziarului leton *Brive Zeme,* dar, întrucât ziarul nu mai era subvenționat de Ministerul de Externe german, avea nevoie de ajutor financiar. Conform lui Kobulov, Berlinks era dispus să accepte incorporarea Letoniei în URSS și era dispus să împărtășească Moscovei informațiile pe care le obținea de la Ministerul de Externe. După zece zile, la 15 august, Kobulov a suprins Moscova cu vestea că îl „recrutase” pe Berlinks și că îi dăduse numele de cod Lițeist. Apoi urmau câteva date biografice ale lui Lițeist. NKVD Moscova și-a dat imediat seama că această operație implica o problemă sensibilă, deoarece Kobulov putea trimite informații de la această nouă sursă direct lui Stalin și lui Beria, fără ca acestea să mai treacă pe la specialiștii NKVD. îngrijorarea a crescut când NKVD Letonia a început să trimită la centru rezultatele verificărilor în trecutul lui Lițeist. Se părea că Lițeist era antisovietic și răspândise propaganda progermană. Rezidența din Berlin a fost atenționată să nu ignore aceste aspecte.

Amaiak nu a luat în seamă avertismentele și a continuat să se vadă cu Lițeist. Informațiile pe care a început să le primească acopereau subiecte diverse, de la planurile germane de invazie a Angliei, la temerile lui Hitler ca Germania să nu fie implicată într-un război pe două fronturi, la existența unei fracturi în ierarhia nazistă pe tema relațiilor cu sovieticii (conducerea militară susținând războiul cu URSS, iar Hitler jucând un rol mai reținut), la nevoia Germaniei de a avea o Ucrainăă independentă, ale cărei recolte de cereale ar putea hrăni toată Europa, și de a dispune de petrolul sovietic. Informațiile sale susțineau și ideea că prezența trupelor germane la granița sovietică nu era decât o măsură defensivă determinată de acumulările de forțe ale Armatei Roșii. Rapoartele lui Lițeist, mai ales cele pe tema reținerii germane de a se implica într-un război în est până după înfrângerea Angliei, erau trimise direct lui Stalin de către Beria și, mai apoi, de către Merkulov, atunci când a devenit șeful NKGB. Aparent, erau foarte bine primite, întrucât întăreau convingerea lui Stalin că eventualul conflict cu Germania putea fi amânat cel puțin până în

1942. Ne putem întreba dacă nu cumva Stalin le-a arătat lui Timoșenko și Jukov tocmai un vraf de rapoarte primite de la Lițeist, în data de de 13 iunie 1941, atunci când le-a respins informațiile legate de concentrările de trupe germane, spunându-Ie că „deține și alte documente”.[416]

Deși trebuie că ofițerii din Departamentul German al Direcției Informații Externe a NKGB și-au dat seama că aceste rapoarte se bat cap în cap cu celelalte informații despre intențiile și capacitățile germanilor, de-abia în 1947, serviciile de informații sovietice au aflat că Lițeist făcea parte dintr-un program german de

dezinformare mult mai vast. în acel an, un fost ofițer al Gestapo, care colaborase cu Biroul Special al lui Ribbentrop la identificarea cetățenilor străini care locuiau în Berlin, a fost interogat de Serviciul de Contrainformații sovietic. Cu această ocazie, a afirmat că „letonul Berlinks, un agent german, a fost plantat ca sursă a lui Amaiak Kobulov, consilier în cadrul ambasadei, despre care Gestapo-ul știa că coordonează operații de spionaj”. Berlinks a fost „recrutat” de Kobulov, spunea el, și „multă vreme i-am livrat dezinformări pe care le transmitea mai departe lui Kobulov”. Berlinks raporta că îi câștigase încrederea lui Kobulov, care i-a spus că „toate rapoartele lui mergeau direct la Stalin și la Molotov”.[1] Desigur, Hitler îl considera pe Kobulov un canal foarte util pentru transmiterea de informații la Moscova. Operația decurgea în felul următor, mai adăuga ofițerul Gestapo: „Ribbentrop pregătea materialul, apoi îl trimitea lui Hitler. Materialul ajungea apoi la Berlinks pentru a fi transmis lui Kobulov, cu acordul lui Hitler.” Arhivele Biroului Special Ribbentrop confirmă aceste informații. într-un raport din 30 decembrie 1940, trimis lui Hitler și lui Ribbentrop de către Rudolf Likus din Biroul Special, se afirmau următoarele: „Informatorul nostru din ambasada Rusiei sovietice a fost chemat de consilierul ambasadei Kobulov la 7,30 în această seară și i s-au dat patru sarcini importante, dintre care una era un ordin de la tovarășul Stalin să obțină textul discursului tinut de Fiihrer la 18 decembrie în fata mai multor mii de absolvenți de școală militară. Kobulov spunea că discursul nu a fost dat publicității în presa germană, dar se pare că anumite fragmente, care se află la dispoziția Kremlinului, ar avea o tentă antisovietică. Stalin este interesat de acest discurs și dorește să se convingă că o asemenea tentă nu există. Agentul, care lucrează pentru GPU, trebuie să obțină textul.” Ribbentrop comenta pe margine: „Putem să informăm agentul cum dorim”. Walther Hewell, ofițerul de legătură al lui Ribbentrop la biroul

416 William J. Spahr, *Stalin’s Lieutenants: A Study of Command under Duress* (Novato, 1997), p. 250.

lui Hitler, comenta: „Fiihrer-ul vrea să adunați cu regularitate astfel de informatii de la ambasada sovietică."[417] [418]

Acum știm că programul de dezinformare german a creat confuzie în rândul multora dintre sursele de informații ale RU și NKGB, al căror acces la informații de primă mână devenea suspectabil din cauza dezinformării răspândite fără știința lor de persoane din cadrul organizațiilor lor. Probabil, Stalin nu a știut și nu a suspectat niciodată faptul că, prin intermediul lui Amaiak Kobulov, Hitler îl juca așa cum voia.

Totuși, erau oare aceste operații de dezinformare suficiente? Suficiente pentru a-1 convinge pe Stalin să se agațe cu îndărătnicie de convingerea sa că Hitler nu va ataca Uniunea Sovietică până când nu va fi înfrânt Anglia? Părea evident, așa cum avea să dezvăluie primăvara anului 1941, că din ce în ce mai multe informații indicau faptul că forțele germane de la frontiera sovietică plănuiau o invazie. Liderii militari sovietici de vârf deveneau neliniștiți; chiar și membrii clicii

lui Beria, cum era Dekanozov, începeau să anunțe izbucnirea războiului. Pentru a putea explica un astfel de comportament - precum cel al lui Stalin, care nu a renunțat la ideea sa până în momentul în care bombele au început să cadă peste orașele sovietice -, trebuie că acesta era absolut convins că nu va exista nicio invazie a germanilor. Pentru a fi atât de încrezător, trebuie să fi avut informații speciale, un as în mânecă, cu care ar fi putut demonta toate informațiile care previzionau o astfel de invazie. Dacă Stalin nu a avut această asigurare, posibil, de la Hitler însuși, atunci comportamentul său în lunile mai și iunie 1941 este complet irațional. Una este să fii înșelat (iar Hitler era un maestru al înșelăciunii), dar cu totul altceva este să te agăți cu încăpățânare de propriul mod de a interpreta evenimentele, amenințând astfel însăși existența statului sovietic și viețile cetățenilor lui.

417 E. M. Primakov and V. A. Kirpichenko, eds., *Ocherki Istory Rossyskoy Vneshnei Razvedki* (Moscow, 1997), vol. 3, p. 449-470.

418 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 469-470.

CAPITOLUL 18

SCRISORI SECRETE

în anii 1965-1966, Konstantin M. Simonov, renumitul corespondent de război sovietic, scriitor, publicist și poet, a realizat mai multe interviuri cu mareșalul Gheorghi K. Jukov. La un moment dat, Jukov își amintea o întâlnire avută cu Stalin, la începutul anului 1941, pe tema numărului mare de forțe germane în Guvernământul General (Polonia ocupată de germani). Stalin i-a spus lui Jukov că „s-a adresat lui Hitler într-o scrisoare personală, în care îl anunța că acest lucru este cunoscut de noi, că ne surprinde și că, pentru unii din noi, creează impresia că Hitler ar intenționa să pornească un război împotriva noastră". Hitler i-a răspuns lui Stalin tot printr-o scrisoare, de asemenea, personală, și, așa cum sublinia el însuși în text, confidențială. „Fuhrerul scria - susținea Jukov - că informațiile noastre sunt corecte și că în Guvernământul General, într-adevăr, se găseau amplasate mari grupări de forțe". Acestea, explica Hitler, „nu sunt orientate împotriva Uniunii Sovietice. Intenționez să respect întocmai pactul [de neagresiune] și jur pe onoarea mea de șef de stat că trupele mele sunt amplasate în Guvernământul General cu alte scopuri. Teritoriile Germaniei de vest și centrale sunt supuse unor intense bombardamente ale englezilor și sunt ușor de observat din aer de către aceștia. Prin urmare, a trebuit să mut mari contingente de trupe spre est, unde pot fi reorganizate și reînarmate în secret." în opinia lui Jukov, Stalin a crezut ce scria Hitler.[419]

Această referire la corespondența purtată de Hitler cu Stalin nu a fost publicată decât în 1987. Aparent, singura referință de arhivă la un schimb de scrisori între Hitler și Stalin este un raport din data de 9 mai 1941 despre o întâlnire între ambasadorul Germaniei, von der

419 Konstantin M. Simonov, „Zametki K. M. Simonova k Biografy G. K. Zhukova", *Voenno-lsto- richesky Zhumal,* no. 9, 1987, p. 50-51. O altă referire la acest schimb de scrisori apare în William J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, 1993).

Schulenburg, și ambasadorul sovietic la Berlin, Dekanozov, la momentul respectiv aflat în concediu la Moscova. Dekanozov propusese să se pregătească „un comunicat germano-sovietic care să dezmintă tensi-

unile din relațiile germano-sovietice și, de asemenea, posibilitatea izbucnirii unui război între cele două țări. Von der Schulenburg se temea că nu există suficient timp pentru a negocia un comunicat comun și îl sfătuia pe Stalin să scrie o scrisoare mai multor șefi de stat în care să anunțe noua sa poziție de președinte al Sovietului Comisarilor Poporului și să afirme intenția URSS de a urma o politică de pace cu toate țările. într-o scrisoare separată către Hitler, Stalin să discute comunicatul propus, prezentându-i conținutul. Von der Schulenburg adăuga că, dacă Stalin ar trimite o astfel de scrisoare, Hitler ar trimite un avion special pentru curier și întreaga chestiune s-ar rezolva foarte rapid."[1]

La 12 mai 1941, Dekanozov a primit în scris instrucțiuni speciale de la Stalin și Molotov pentru răspunsul pe care să i-1 dea lui von der Schulenburg: „Am discutat cu Stalin și Molotov în legătură cu propunerea lui von der Schulenburg de a iniția un schimb de scrisori pe tema necesității de a înăbuși zvonurile despre înrăutățirea relațiilor între URSS și Germania. în principiu, Stalin și Molotov nu au nicio obiecție la un asemenea schimb de scrisori, dar consideră necesar ca o astfel de corespondență să existe numai între Germania și URSS." Nu și cu alte țări decât Germania. (Dacă cei doi lideri urmau să aibă, într-adevăr, un schimb de scrisori, Stalin nu avea nicio intenție ca acest lucru să se afle.)[420 421]

Lev Bezimenski, un istoric rus și veteran de război, descrie o întrevedere pe care o avusese el însuși cu Jukov, în 1966, în care ș-a ajuns și la subiectul scrisorilor Hitler-Stalin. Conform lui Bezimenski, Jukov a comentat următoarele: „Cândva, la începutul lunii iunie, am decis să încerc din nou să îl conving pe Stalin de acuratețea rapoartelor de informații privind pericolul care se apropia. Până atunci, Stalin refuzase astfel de rapoarte trimise de șeful Statului Major General. ...Comisarul pentru apărare Timoșenko și cu mine am adus hărți de stat-major cu amplasarea trupelor inamice. I-am raportat.

420 Aleksander N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 183-184.

421 *Ibidem,* p. 193. In lucrarea sa, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia* (New Haven, 1999), Gabriel Gorodețki interpretează instrucțiunile primite de Dekanozov de la Stalin și Molotov (scrise de mână de ultimul) drept un indiciu că Stalin dorea într-adevăr să corespondeze cu Hider. In acest caz, von der Schulenburg nu a dat curs pe mai departe acestei chestiuni, probabil din cauză că bănuia că Hitler luase deja decizia de a ataca Uniunea Sovietică și nu ar fi fost interesat de un schimb serios de opinii cu Stalin.

Stalin a ascultat cu atenție, dar a rămas tăcut. După raport, am plecat fără să ne spună și opinia lui. ...Au trecut câteva zile și Stalin m-a chemat. ...A deschis o servietă de pe biroul său și a scos câteva foi de hârtie. «Citește», mi-a spus. ...Era o scrisoare de la Stalin către Hitler, în care enumera pe scurt temerile legate de amplasarea trupelor germane, despre care raportasem câteva zile mai devreme. ...Apoi, Stalin a zis: «Aici e răspunsul. Citește-l!». Mi-e teamă că, după atâția ani, nu mai țin minte exact cuvintele lui Hitler. Dar îmi aduc aminte precis altceva: ...Am citit comunicatul TASS din numărul din 14 iunie din *Pravda* și acolo, spre uimirea mea, am descoperit aceleași cuvinte pe care le citisem în scrisoarea lui Hitler către Stalin, în biroul lui Stalin. Adică, în acest document sovietic, am descoperit tipărite exact argumentele lui Hitler."

Scopul evident al lui Stalin lansând comunicatul TASS din 14 iunie era să forțeze un răspuns de la Hitler. Comunicatul începea cu învinuirea Angliei pentru răspândirea zvonurilor că Germania și URSS sunt „aproape de război". Conform acestor zvonuri, „Germania a înaintat URSS cereri teritoriale și economice, iar negocierile sunt acum în desfășurare, ceea ce ar duce la relații mai apropiate între cele două țări. URSS ar fi respins aceste cereri și, ca urmare, Germania a desfășurat trupe de-a lungul graniței sovietice, cu intenția de a ataca URSS." Comunicatul arăta că „Germania nu a făcut nicio astfel de cerere către URSS și ambele părți respectă cu fermitate termenii pactului de neagresiune. Zvonurile că Germania ar intenționa să rupă relațiile cu URSS nu au niciun temei în realitate. Recentele deplasări ale trupelor germane eliberate din Balcani spre estul și nord-estul Germaniei sunt determinate de cu totul alte motive, neavând nicio legătură cu relațiile sovieto-germane. Zvonurile că URSS s-ar pregăti de un război cu Germania sunt neadevărate și provocatoare. încercările de a descrie manevrele de vară ale Armatei Roșii ca fiind ostile Germaniei sunt absurde." Faptul că multe dintre aceste teme, cum ar fi blamarea Angliei pentru zvonurile legate de război, apăreau și în scrisorile lui Hitler nu ar trebuie să constituie o surpriză. Ce era neașteptat la comunicatul TASS era maniera ireală în care era descrisă situația relațiilor sovieto-germane, cu doar opt zile înainte de atacul german.

Această relatare diferă mult de cea a lui Simonov despre interviuri, în care Jukov povestea că a avut o întrevedere cu Stalin în ianuarie 1941. De asemenea, Simonov nu spune că Stalin i-a arătat de fapt ambele scrisori, atât cea trimisă de el lui Hitler, cât și răspunsul acestuia. Bezimenski susține că nu există înregistrări în arhive despre corespondența Stalin-Hitler, dar remarcă faptul că acestea ar fi putut fi

distruse. Citează arhivele germane pentru a demonstra că, aproape de final, Hitler a dat ordin să-i fie distrusă corespondența privată cu șefii de stat.[422]

Un roman intitulat *Groza,* apărut în 1997, având ca subiect perioada imediat anterioară războiului, face referiri la această corespondență aducând foarte multe detalii. Autorul, Igor Bunich, pretinde că „din octombrie 1940 până în mai 1941, Hitler i-ar fi trimis lui Stalin șase scrisori personale. Au fost găsite numai două, una din data de 3 decembrie 1940 și a doua, din 14 mai 1941". Nu s-a găsit niciu- nul din răspunsurile lui Stalin. în scrisoarea din decembrie 1940, Hitler îl anunța pe Stalin că are de gând ca, „nu mai târziu de vara anului viitor", să rezolve chestiunea cu Anglia „capturând și ocupând inima Imperiului Britanic - Insulele Britanice". Făcând referire la afirmațiile dintr-o scrisoare anterioară - că trupele germane au fost concentrate într-o zonă din Guvernământul General inaccesibilă aviației și serviciilor de informații engleze, pentru reorganizare și instrucție -, el recunoaște că aceasta i-a sporit neliniștea lui Stalin, lucru „de înțeles". Continuă

prin a spune că „zvonurile despre invadarea URSS de către Germania sunt vehiculate intenționat de anumiți ofițeri germani", ca o modalitate de „a-1 menține pe Churchill și cercurile sale într-o totală ignoranță vizavi de planurile noastre." Hitler încheie prin a propune o întâlnire cu Stalin „la sfârșitul lui iunie-începutul lui iulie 1941".'

Deși scrisoarea din decembrie conține referiri la temele obișnuite ale dezinformării germane, nimic nu se compară cu scrisoarea personală adresată lui Stalin la 14 mai 1941. Conform autorului unui articol din noiembrie 2003 din *Krasnaia Zvezda,* aceasta trebuia să „dezinformeze conducerea URSS în legătură cu adevăratele intenții germane. Fiihrerul însuși era implicat în această operație. Scrisoarea încerca să exploateze neîncrederea pe care liderul sovietic o avea de multă vreme în cercurile aflate la putere în Marea Britanie, eforturile lui de a amâna cu orice preț izbucnirea războiului și convingerea lui Stalin că Anglia dorea să-i împingă pe germani să atace URSS."[423] [424]

---

422 Lev Bezymensky, *Gitler i Stalin Pered Skhvatkoi* (Moscow, 2000), p. 470-473. întâlnirea cu Bezimenski a avut loc la *dacea* lui Jukov. Conform relatării lui Bezimenski, Jukov l-a primit pentru că lucrase în statul său major în primăvara anului 1945 și îi fusese recomandat de prietenul lui Jukov, Konstantin Simonov.

423 Igor Bunich, *Grow,: Piatisotletniaia Voma v Rossii* (Moscow, 1997), p. 356-358.

424 Marina Eliseeva, „Ofitsersky Korpus Politicheskoi v Politicheskoi Zhizni Rossy—Sbornik Do- kumentov", *Krasnaia Zvezda,* 26 noiembrie 2003, p. 4. Aceasta este o recenzie a volumelor 5 și 6 ale colecției de documente *Ofitsersky Korpus v Politicheskoi Zhizni Rossii* (Moscow, 2003), ed. Anatoli Pavlov. In această lucrare apare și scrisoarea lui Hitler.

în fragmentele citate în articol, Hitler dădea din nou explicații pentru prezența trupelor germane la granița URSS ca o măsură de protecție împotriva avioanelor britanice, chiar dacă astfel au luat naștere zvonuri despre un conflict „între noi". Hitler îl asigura pe Stalin, „pe onoarea lui de șef de stat", că aceste zvonuri pot fi ignorate total. Mai spunea că acestea „sunt răspândite de surse engleze", admițând, totuși, că, având atât de multe trupe concentrate în zonă, este posibil să apară un conflict „fără voia noastră". Spunea că se teme ca nu cumva „unii dintre generalii mei să se implice dinadins într-un astfel de conflict pentru a salva Anglia de la soarta care o așteaptă și să-mi dea planurile peste cap".

Apoi, Hitler îl anunța pe Stalin că „în jurul datei de 15-20 iunie, voi transfera de la granița dvs. un număr mare de trupe spre vest" și îi cerea să „nu răspundă niciunei provocări care ar putea porni de la acei generali ai mei care ar putea să-și fi uitat datoria. Și, este de la sine înțeles, nu încercați să le oferiți vreun motiv. Dacă devine imposibil să evitați provocările lansate de unii din generalii mei, vă cer să aveți îngăduință, să nu le răspundeți, ci să mă anunțați imediat despre cele întâmplate, prin canalele cunoscute de dvs.".

Sintagma remarcată și de Jukov, „pe onoarea mea de șef de stat", pare să autentifice fragmentele citate în articolul din *Krasnaia Zvezda.* Problema este, totuși, mai complicată. Aceste extrase apar, cuvânt cu cuvânt, și în romanul lui Bunich, care pretinde că reproduce toată scrisoarea. (Traducerile scrisorilor din decembrie 1940 și mai 1941 pot fi consultate în Anexa 2.)[425]

Jukov i-a spus lui Simonov că Hitler răspundea unei scrisori pe care Stalin i-o trimisese la începutul anului 1941, în care își exprima îngrijorarea în legătură cu

prezența trupelor germane în zonele de graniță cu URSS. Este posibil ca scrisoarea din 31 decembrie 1940 a lui Hitler să fie acel răspuns. Sintagma „pe onoarea mea de șef de stat" nu apare, totuși, în acea scrisoare, ci în cea din 14 mai 1941, ultima de la Hitler. Această confuzie nu ar trebui să surprindă, dacă ne gândim că memoria lui Jukov ar fi putut să-i joace feste sau că ar fi repetat doar ce i-a spus Stalin. Afirmațiile lui Jukov în fața lui Simonov reflectă, într-adevăr, explicațiile lui Hitler pentru prezența trupelor germane la granița sovietică, dar nu există nicio mențiune despre intențiile lui Hitler legate de Marea Britanie, care se evidențiază în ambele scrisori. Este posibil ca Stalin să nu fi dorit să dezvăluie un aspect legat de planurile militare ale Germaniei, despre care Hitler s-ar fi așteptat să rămână confidențial; pe de altă parte, dacă amintirile lui Lev Bezimenski

425' Bunich, *Groza,* p. 494-496.

despre întâlnirea avută cu Jukov sunt corecte și Jukov chiar a citit fragmente din corespondența Hitler-Stalin în luna iunie 1941, este surprinzător că Jukov nu le-a spus nimic nici lui Simonov, nici lui Bezimenski, despre afirmațiile lui Hitler legate de atacul asupra Angliei. Jukov ar fi înțeles imediat semnificația lor.

Astfel, scrisoarea din 14 mai poate fi interpretată ca încoronarea operei de dezinformare germane. Mărturisindu-i lui Stalin că unii dintre generalii săi ar putea lansa un atac provocator neautorizat și cerându-i lui Stalin să nu răspundă în niciun fel, Hitler dicta, de fapt, scenariul pe care Stalin l-a urmat în primele ore ale invaziei. Urmând aceeași logică, pentru sovietici a fost o tragedie că Timoșenko, Jukov și cei din jurul lor - știind ceea ce știau despre pregătirile germane și conștienți fiind, ca militari profesioniști, că o ofensivă întinsă pe mii de kilometri nu ar fi putut fi, sub nicio formă, doar o „provocare" a câtorva generali germani dizidenți - nu au putut schimba opiniile încăpățânatului lor lider. Se poate spune măcar că aceste scrisori, dacă sunt autentice, demonstrează că Aleksandr Soljeniț în a avut dreptate când a scris că Stalin, care nu avea încredere în nimeni, de fapt, „avea încredere în Adolf Hitler".[1]

Mai există un aspect legat de scrisoarea din 14 mai care solicită atenție. în penultimul paragraf, găsim următoarea formulare: „Vă mulțumesc că ați fost de acord cu mine pe chestiunea cunoscută de dvs. și vă cer să mă iertați pentru metoda aleasă pentru trimiterea acestei scrisori la dvs. cât mai repede cu putință."[426] [427]

Foarte probabil, „metoda aleasă pentru trimiterea scrisorii" se referă la zborul neplanificat al unui Junkers la Moscova, în data de 15 mai 1941. în romanul lui Bunich, acesta este descris ca un avion de curierat care a adus scrisoarea pentru Stalin.[428] în orice caz, un avion Ju-52 german a pătruns în spațiul aerian sovietic nedetectat și, aparent, neautorizat, și, contrar tuturor reglementărilor, a aterizat pe un aeroport central. Aici, nu doar că i s-a permis aterizarea, dar a fost și realimentat pentru drumul de întoarcere și i s-a permis să părăsească spațiul aerian

sovietic. Evident, aceste acțiuni s-au făcut la porunca lui Stalin. Fiind păstrată în cel mai mare secret, permisiunea oficială de survol nu era cunoscută decât de foarte puțini. Această încălcare a spațiului aerian sovietic a devenit rapid o știre de senzație în rândul celor care aveau în grijă apărarea țării.[1]

426 Aleksandr Solzhenitsyn, *V Kruge Pervom* (New York, 1969), p. 96; citat în Spahr, *Zhukov,* p. 47.

427 Acest paragraph din scrisoarea lui Hitler apare la pagina 496 din *Groza* lui Bunich.

428 *Ibidem,* p. 492-493.

Conform unei declarații a Comisariatului pentru Apărare, din cauza slabei organizări, posturile de avertizare din Brigada 4 PVO (Apărarea Antiaeriană) Independentă, din Districtul Militar Special Vestic, nu au detectat aparatul Ju-52 decât după ce înaintase 29 de kilometri în interiorul spațiului aerian sovietic. Confundând aparatul cu un avion comercial de tipul DC-3, care efectua un zbor de rutină, nu au anunțat pe nimeni despre această încălcare a spațiului aerian. Deși aeroportul Bialistok fusese informat despre zborul Ju-52 (nu știm de către cine), aeroportul nu a transmis această informație către PVO sau Divizia 9 Aeriană Mixtă (răspunzătoare cu interceptarea), deoarece comunicațiile erau întrerupte. La fel, ofițerii superiori din PVO Moscova nu au aflat despre zbor decât în data de 17 mai, deși un ofițer de serviciu al PVO Moscova fusese informat de către un dispecer din Flota Aeriană Civilă că avionul survolase Bialistokul. în plus, continua comunicatul Comisariatului pentru Apărare, forțele aeriene ale Armatei Roșii nu au luat nicio măsură pentru a-1 opri. Mai mult, șeful Statului Major al Forțelor Aeriene, generalul-maior Pavel S. Volodin, și șeful Direcției 1 a Statului Major, ge- neralul-maior Vladimir D. Grendal, știau că avionul trecuse frontiera fără autorizație. Aceștia nu numai că nu au reușit să ia măsuri pentru a-1 opri, ci i-au asigurat ajungerea la Moscova, dând ordine PVO să-i permită trecerea și aterizarea pe un aeroport din Moscova. Cum este posibil? Oricare ar fi adevărul, incidentul a fost privit ca un eșec major al sistemului de apărare antiaeriană al forțelor aeriene din Armata Roșie.[429] [430]

La 7 iunie, generalul-colonel Grigori M. Știern, șeful apărării aeriene, a fost arestat (fiind numit la 19 martie, a ajuns în această funcție doar pentru a descoperi că sistemul defensiv aerian era într-o stare deplorabilă). La 10 iunie, Comisariatul pentru Apărare, prin Ordinul NKO nr. 0035, îi mustra pe Volodin și Grendal pentru că dăduseră avionului Ju-52 „permisiunea neautorizată de zbor și de aterizare în Moscova, fără a-i verifica dreptul pentru un asemenea zbor.”[431] La 27 iunie, Volodin a fost arestat, și la 28 octombrie, a fost împușcat, fără proces, alături de Știern și de alții.[432]

Pare evident că este aproape un miracol ca un avion de transport de dimensiunile unui Ju-52 (trebuie remarcat că fusese confundat cu un Douglas DC-3) să poată zbura prin spațiul aerian sovietic, fără nicio problemă, de la granița de vest până la Moscova. Să aterizeze în siguranță la Moscova, să fie realimentat și să i se

---

429 Pavel Sudoplatov, *Special Tasks* (New York, 1994), p. 121.

430 L. G. Pavlov, ,,Ot Yunkersa 1941 k Tsessne 1987” [De la un Junkers în 1941 la un Cessna în 1987], *Voenno-Istorichesky Zhumal,* no. 6, 1990, p. 43-46. Acest articol conține textul în întregime al Ordinului nr. 0035.

431 *Ibidem.*

432 O. F. Suvenirov, *Tragedia RKKA, 1937-1938* (Moscow, 1998), p. 328, 376, 400.

permită să plece la scurtă vreme de la sosire fără o anchetă PVO pare incredibil. Se poate presupune, prin urmare, că Stalin, care aștepta un răspuns de la Hitler la una din scrisorile sale, a dat ordine să i se permită aparatului Ju-52 să ajungă la Moscova, să aterizeze și să fie realimentat pentru zborul înapoi. Desigur, nu ar fi spus nimic despre vreun mesaj de la Hitler. Când povestea zborului „neautorizat" a început să iasă la suprafață, provocând scandal la PVO și în forțele aeriene, Stalin a acționat imediat, speculând situația. Mai întâi, cu Șternn, pentru care avea o aversiune veche, și apoi cu Volodin. în calitate de șef al Statului Major al Forțelor Aeriene, este posibil ca Volodin să fi știut că Stalin se află în spatele sosirii și plecării în siguranță a avionului. Până la momentul arestării lui Volodin, la 27 iunie, la cinci zile după invazie, Stalin probabil își dăduse seama că fusese înșelat de Hitler. Zborul reprezenta o dovadă în acest sens. Era absolut necesar să scape de Volodin, care știa prea multe și nu trebuia să rămână în viață. Prea tras de păr? Nu, dacă ne gândim la obsesia lui Stalin pentru conspirații și la capacitatea lui de a aștepta răbdător momentul potrivit de a acționa și de a-și îndeplini scopurile. Nu ar fi permis niciodată să se afle că fusese suficient de naiv încât să cadă victimă dezinformării lui Hitler.[433]

433 Vezi Dmitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy* (Rocklin, 1996), p. 277-279, pentru o descriere a relațiilor lui Stalin cu ceilalți.

CAPITOLUL 19

EPURĂRILE REÎNCEP

Când Proskurov era înlăturat din funcția de șef al informațiilor militare, în iulie 1940, iar ordinul venit îl punea la dispoziția Comisariatului pentru Apărare, ajunsese un om fără slujbă.[1] Un ordin de acest gen era emis în momentul în care Stalin sau conducerea militară superioară nu erau decișI încă unde să îl trimită pe ofițerul în cauză. Pentru un om cu energia și hotărârea lui Proskurov, lipsa de acțiune era greu de îndurat. Faptul că forțele aeriene treceau printr-o reorganizare susținută de mulți ofițeri superiori făcea această perioadă de așteptare încă și mai greu de suportat. Proskurov voia să participe la aceste transformări. Un decret la Sovietului Comisarilor Poporului din data de 25 iulie 1940 stabilea divizia aeriană ca structura organizatorică de bază a forțelor aeriene ale Armatei Roșii.

Această transformare trebuia să fie încheiată până la 1 ianuarie 1941, urmând să implice o creștere a personalului cu peste 60 000 de oameni. Cu siguranță, Proskurov aflase despre această reorganizare de la prietenii lui din forțele aeriene, mai ales de la cei alături de care servise în Spania. Deși nu putea participa la implementarea decretului, probabil că a urmărit îndeaproape evenimentele, chiar dacă nu se afla în miezul lor.

Totuși, își dorea cu ardoare o nouă numire și trebuie că a insistat mult pentru a o obține. Prin urmare, nu a fost o surpriză faptul că, la 9 septembrie 1940, s-a emis un ordin prin care era numit adjunctul șefului aviației pentru Frontul Extremului Orient. Totuși, nu s-a întâmplat nimic; pe originalul acestui document, au rămas scrise următoarele cuvinte: „în așteptare, până la noi ordine”.[434] [435] în schimb, la 23 octombrie, Proskurov a fost numit adjunct pentru aviația de bombardament cu rază mare de acțiune al șefului Direcției Generale a

434 RGVA, Ordinul NKO din 27 iulie 1940, f. 37837, op. 4, d. 381, p. 51.
435 E-mail de la Vyacheslav M. Lure, 23 aprilie 2003.

Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii.[436] La 29 octombrie, Proskurov a participat la ceea ce pare a fi fost o ședință a înaltului Consiliu Militar, la Kremlin, se pare pentru a discuta viitoarele schim-

bări în aviația de bombardament cu rază mare de acțiune.[1] Apoi, la 5 noiembrie, un decret al Sovietului Comisarilor Poporului crea divizii independente ale aviației de bombardament cu rază mare de acțiune, care erau puse sub comanda unui nou adjunct al șefului Direcției Generale a Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii. în această funcție era numit Proskurov. Pe lângă stabilirea desemnării și amplasării noilor divizii de bombardament cu rază mare de acțiune (DD), decretul cerea crearea, până în data de 1 martie 1941, a 16 noi batalioane de geniu - întreținere aerodromuri - și 53 de companii de tehnică de aviație.[437] [438] Această ultimă condiție venea ca un efect direct al lecțiilor învățate în războiul finlandez: atât Pavel Rîceagov cât și Evghenii Ptuhin remarcaseră numărul mic de aerodromuri viabile și lipsa de unități necesare construirii și întreținerii aerodromurilor.[439]

Cum a reușit Proskurov să fie numit într-o funcție atât de prestigioasă când știm că nu se număra printre favoriții lui Stalin și nici ai lui Timoșenko? Răspunsul trebuie să vină din prietenia strânsă cu cei mai înalți doi comandanți din Forțele Aeriene ale Armatei Roșii. Primul, Iakov V. Smușkevici, era adjunctul șefului Statului Major General pentru Forțele Aeriene.[440] Celălalt protector al lui Proskurov era șeful aviației Armatei Roșii, Rîceagov.[441] Cu o astfel de protecție,

---

436' RGVA, Ordinul NKO din 23 octombrie 1940, f. 37837, op. 4, d. 401, p. 381.

437 Alexandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 285.

438 *Ibidem,* p. 342-347.

439 Alexander O. Chubaryan and Harold Shukman, *Stalin and the Soviet-Finnish War, 1939-1940* (London, 2002), p. 39-45, 122-127.

440 Smușkevici fusese consultantul-șef sovietic pentru forțele aeriene din Spania, și, în ciuda precizărilor Moscovei că fusese trimis acolo să conducă, și nu să zboare, reușise totuși să doboare câteva Messerschmitturi germane. Numele pe care îl utilizaze în Spania, „generalul Douglas", era bine cunoscut de la nivelul lui Goring până la copiii de pe străzile Madridului. Când a revenit din Spania, a fost întâmpinat ca un erou, dar Stalin și Voroșilov s-au gândit că patronimul său, Vulfovici, era puțin prea evreiesc pentru un înalt lider militar sovietic. (Smușkevici era, într-adevăr, de origine evreiască, fiul unui croitor dintr-un sat). Patronimul a fost modificat în Vladimirovici. După modul în care a acționat la Halhin Gol, obținând aprecierile lui Jukov, a revenit la Moscova pentru a deveni șeful forțelor aeriene ale Armatei Roșii.

441 Rîceagov s-a distins ca pilot de vânătoare în războiul civil din Spania, apoi a comandat o unitate aeriană în China, împotriva japonezilor. în vara anului 1938, a comandat forțele aeriene ale Frontului Extremului Orient în bătăliile purtate cu japonezii la Lacul Hasan. în războiul finlandez, a comandat forțele aeriene ale Armatei 9, după care a devenit șef al Direcției Generale a Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii. Desigur, ascensiunea rapidă până la această funcție la vârsta fragedă de 28 de ani nu i-a adus aprecierea contemporanilor, în afara celor cu

nu e de mirare că Proskurov a primit această nouă funcție. Pe de altă parte, nu este mai puțin adevărat că Stalin avea plăcerea de a-și lăsa victimele să se bucure de libertate, ba chiar să înainteze în carieră, în timp ce aștepta răbdător ocazia cea mai bună pentru a le distruge. Desigur, Proskurov nu cunoștea intențiile lui Stalin legate de el și nici faptul că Rîceagov și Smușkevici se găseau și ei pe lista lui Stalin. Bombardierele erau specialitatea lui și era foarte mulțumit să revină în domeniul său preferat.

Rîceagov și Proskurov știau că sarcina principală a noii organizări a bombardierelor va fi instruirea echipajelor în zboruri pe timp de noapte și în condiții meteorologice nefavorabile. Rîceagov își amintea din experiența din războiul finlandez

că acest tip de instrucție pusese mari probleme. Dacă un pilot se prăbușea în timp ce exersa zborul după instrumente sau aterizarea și decolarea de pe aerodromuri mici, anchetatorii încercau să îl facă pe comandantul unității să pară indisciplinat sau suspect.[1] întrucât astfel de anchete erau conduse de mai multe organizații în același timp, vocea comandantului unității respective era arareori auzită. în opinia lui Rîceagov, se făcuseră multe greșeli în instruirea forțelor aeriene, pentru că „ne era teamă de prăbușiri, de accidente și incidente”.[442] [443] Proskurov a înțeles acest lucru și era hotărât să conceapă programe de instrucție pentru regimentele de bombadiere care să simuleze, pe cât posibil, condițiile de luptă. Totuși, trebuia să treacă peste problemele puse de birocrația Comisariatului pentru Apărare. La sfârșitul lunii decembrie 1940, Proskurov a participat la o conferință având ca temă modul de acțiune al armatei germane în campaniile din Polonia și Franța, din 1939 și, respectiv, 1940. La începutul lunii ianuarie, la unul din jocurile de război, a jucat rolul unui comandant de front aerian de partea Occidentului. La 29 ianuarie 1941, a participat la o ședință care a avut loc în biroul lui Stalin, unde trebuiau discutate aceste jocuri. Mai erau prezenți Timoșenko, Semen Budennîi, Kulik, Merețkov, Jukov, Voroșilov și alții. Forțele aeriene erau reprezentate de Rîceagov, Pavel F. Jigarev și Proskurov.

Instrucția trupelor a rămas principala preocupare a lui Proskurov. Circulă o legendă că, atunci când Proskurov se afla în inspecție la un regiment de bombardiere, la Zaporojie, comandantul i-ar fi raportat că „unitatea sa este pregătită să îndeplinească orice misiune, ziua sau noaptea, în orice condiții meteorologice”. La miezul nopții, când Proskurov a dat alarma în unitate, comandantul a continuat să susțină

---

care luptase în Spania și China.

442 Vyacheslav Rumiantsey, ed., *Khronos,* http://www.hrono.ru/biograf/rychagov.html (accesat la 13 octombrie 2004).

443 Chubaryan and Shukman, *Stalin,* p. 140, 144.

același lucru. Când a dat ordin să se execute o misiune de bombardament la poligonul de bombardamente din Rostov-pe-Don, la aproximativ 300 de kilometri spre est, s-a dovedit că, în întregul regiment, nu au fost decât zece echipaje pregătite de misiune. în timpul zborului de întoarcere, trei avioane au estimat greșit altitudinea la care se aflau și s-au prăbușit.[444] Pierderea aparatelor în timpul instrucției nu afecta doar regimentele de bombardiere cu rază mare de acțiune, ci Forțele Aeriene în totalitatea lor. La o întâlnire cu Stalin din aprilie 1941, posibil chiar la ședința la care au participat și Molotov și Jdanov, Rîceagov a susținut că rata mare de accidente se datora faptului că Stalin obliga echipajele să zboare în „coșciuge". Stalin a replicat: „Nu ar fi trebuit să spuneți asta."[445] Rîceagov își pecetluise soarta.

Aceasta nu era prima ocazie în care problema accidentelor din forțele aeriene fusese ridicată la cel mai înalt nivel al partidului și guvernului. De exemplu, în luna mai 1939, Consiliul Militar Superior a ținut o sesiune de două zile care a avut ca efect emiterea unui ordin detaliat din partea comisarului pentru apărare pe

tema „accidentelor din unitățile forțelor aeriene ale Armatei Roșii". O primă variantă a ordinului a circulat la ședința consiliului, unde au fost solicitate și comentarii pe baza ei. Proskurov, la momentul respectiv fiind membru al consiliului, a obiectat împotriva unui paragraf despre școlile de zbor, prin care „se eliminau instrucția în luptă aeriană și zborurile la mare altitudine". A insistat ca acest tip de instrucție să se mențină, deoarece, astfel, instructorii de zbor puteau evalua mai bine abilitățile viitorilor piloți.[1]

La 9 aprilie 1941, Politburo [Biroul Politic] discuta rata accidentelor aeriene. Astfel, se concluziona că rata incidentelor crescuse în loc să fie diminuată. Raportul indica faptul că, în fiecare zi, în urma prăbușirilor, erau pierdute do- uă-trei aparate de zbor și că conducerea forțelor aeriene nu părea a fi pregătită sau capabilă să remedieze situația și nici să aplice regulile de zbor. Cauza acestor accidente, conform unui extras al ședinței Politburo, era, „pur și simplu, lipsa disciplinei". Raportul cita cazuri în care aparatele de zbor și viețile piloților fuseseră pierdute deoarece comandanții de unități insistau ca echipajele din subordine să zboare în condiții meteorologice nefavorabile. Era menționat Rîceagov, pentru că încercase să ascundă lipsa de disciplină și lejeritatea care provocau aceste accidente. Politburo-ul emitea apoi un decret comun al Comitetului Central al VKP(b) și al Sovietului Comisarilor Poporului, în care se cereau

444 A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno", *Sovietsky Voin,* septembrie 1990, p. 65-71.

445 Stanislav Gribanov, *Zalozhniki Vremeni* (Moscow, 1992), p. 159.

următoarele:

1.1. îndepărtarea lui Rîceagov din funcția de șef ai forțelor aeriene ale Armatei Roșii și din cea de adjunct al comisarului poporului pentru apărare, întrucât este indisciplinat și incapabil să-și îndeplinească responsabilitățile în calitate de șef al forțelor aeriene.

2. Trimiterea colonelului Mironov [șeful secției operații de zbor din Statul Major al Forțelor Aeriene] în judecată pentru că a dat un ordin criminal, ignorând în mod evident regulile elementare ale zborului.

3. Trecerea responsabilităților șefului forțelor aeriene ale Armatei Roșii în sarcina tovarășului Jigarev, primul său adjunct.

4. Propunerea ca Timoșenko să prezinte Comitetului Central VKP(b) un proiect de ordin al Consiliului Militar Superior în spiritul acestui decret."

Nicăieri în aceste fragmente nu se făcea vreo referire la faptul că o cauză a creșterii ratei de accidente ar putea fi gradul de instruire a echipajelor. în același text din protocolul Politburo, Timoșenko era mustrat pentru că încercase, într-un raport din 8 aprilie, să îl sprijine pe Rîceagov în ascunderea deficiențelor din forțele aeriene.[446] [447]

Următorul pas în această farsă birocratică letală a fost un memoriu adresat de Timoșenko lui Stalin, în care îi era prezentată o formă intermediară a unui ordin ce urma să fie emis de Comisariatul pentru Apărare, în numele Sovietului Militar Superior, așa cum era indicat în decretul Politburo. Memoriul era semnat de Timoșenko și de Jukov, în calitate de șef al Statului Major General. Data de

„12/IV/41" este scrisă de mână în stânga liniei pentru semnătura lui Timoșenko. Memoriul are atașate două anexe. Prima este un proiect de ordin, în cinci exemplare; a doua este un proiect de ordin „cu amendamente" pentru Jdanov și Malenkov, tot în cinci exemplare. Pe această copie a memoriului, cu o tușă groasă, apare o notă a lui Stalin pentru Timoșenko: „Sunt de acord, cu amendamentul ca în ordinul de față să fie inclus un paragraf despre tovarășul Proskurov, ca și tovarășul Proskurov să fie judecat alături de tovarășul Mironov. Acesta ar fi lucrul cinstit și corect care trebuie făcut."[1]

Rîceagov a fost înlăturat din funcție la 12 aprilie 1941 și mutat Ia Academia Statului Major General; a fost înlocuit de adjunctul său, Jigarev, care avea să devină mareșal-șef de aviație.[448] [449] Cât despre

446 I. I. Basik et al., eds., *Glavny Voenny Soviet* (Moscow, 2004), p. 202-249, 423.

447 Yakovlev, *1941 god,* book 2, p. 54-56.

448 Dmitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy* (Rocklin, 1996), p. 375.

449 O. F. Suvenirov, *Tragedia RKKA, 1937-1938* (Moscow, 1998), p. 381. Gradele de mareșal de armă și mareșal-șef de armă au fost introduse în anul 1943 pentru aviație, artilerie, tancuri, geniu și transmisiuni. Erau superioare gradului de general-colonel și aproximativ echivalente cu gradul de general de armată

Proskurov, în aceeași zi, Comisariatul pentru Apărare a emis Ordinul nr. 0022-41, prin care era eliberat din funcția de adjunct al șefului forțelor aeriene ale Armatei Roșii. Prin același ordin, el și Mironov erau trimiși în judecată pentru ordine criminale „care încălcau regulile elementare ale serviciului de zbor" și care aveau ca rezultat moartea sau rănirea echipajelor. Nu s-a ținut niciun proces, dar acțiunile atribuite lui Proskurov și Mironov au fost înregistrate în dosarele lor personale drept „vădit comportament criminal".[450]

Totuși, Proskurov nu era omul care să tacă prea mult. La 21 aprilie, a trimis un memoriu lui Stalin și lui Jdanov „pe subiectul instruirii aviației pentru război". Le reamintea concluzia lui Stalin de la sfârșitul războiului cu finlandezii, anume că „trupele nu au fost instruite în condiții care să se apropie de cele de luptă", și sublinia faptul că „principalul neajuns în instruirea echipajelor de zbor... era incapacitatea acestora... de a acționa în siguranță în condiții meteorologice nefavorabile și pe timp de noapte". Remarca lipsa de instrucție adecvată cu armamentul și pregătirea informativă; cele mai multe echipaje nu erau capabile să localizeze țintele nici în zone dens populate. Citând comentarii ale unor ofițeri în rezervă din Flota Aeriană Civilă, care erau specialiști în zboruri de noapte și navigare după instrumente, spunea că, „conform regulilor de zbor în vigoare în forțele aeriene, nu ar putea să îndeplinească misiunile care li s-ar da. Limitările sunt prea mari. Au vizitat unitățile de aviație și s-au convins că, acolo, comandanții sunt prea temători să zboare pe vreme nefavorabilă sau noaptea. în același timp, toți înțeleg că, fără o instrucție cât mai apropiată de condițiile reale de luptă, nu ne putem bate cu un adversar serios. Sarcina este clară: orice s-ar întâmpla, trebuie să înfrângem această frică și să forțăm unitățile din forțele aeriene să se pregătească în condiții apropiate luptei reale." Proskurov continua cu o descriere a modului în care „zeci, ba chiar sute de germani zboară în formație pe distanțe

considerabile și în condiții meteo nefavorabile. De asemenea, englezii zboară cu sutele împotriva unor poziții puternic apărate pe vreme nefavorabilă și pe timp de noapte... și reușesc să-și îndeplinească misiunile. Când va putea și aviația noastră să ducă la bun sfârșit astfel de zboruri concentrate? Oare piloții noștri sunt mai slabi decât cei de peste hotare? Această întrebare, tovarășe Stalin, m-a chinuit și pe mine și pe alți comandanți din forțele aeriene. Când am preluat conducerea aviației de bombardament cu rază mare de acțiune, am primit o misiune clară - în anul 1941, să fac unitățile din aviația cu rază mare

(n.r.).

450 A. A. Pechenkin, „Vozdushny As, Nachalnik Voennoi Razvedki, «Zagovorshchik»", *Voenno- Isorichesky Zhurnal,* no. 1, 2004, p. 32.

de acțiune să fie capabile să îndeplinească misiuni de luptă în raza maximă de acțiune a avioanelor, în condiții meteorologice nefavorabile și pe timp de noapte. începând cu luna decembrie 1940, existau 2 000 de echipaje pentru bombardierele de mare viteză. Numai 231 zburau noaptea; 138 puteau zbura pe vreme nefavorabilă și 485 erau instruite să zboare după instrumente. în ultimele patru-cinci luni de instrucție pe timp de noapte și iarna, am lucrat intens la îmbunătățirea calității instructajului de noapte pe bombardierele de mare viteză. Am făcut asta pe vreme rea, cu limitări de benzină și ulei și cu motoare slabe (multe aparate treceau prin reparații sau încă sunt în reparații). Până la mijlocul lunii aprilie, cifrele citate mai sus S-AU SCHIMBAT. Acum, 612 echipaje pot zbura noaptea, 420 pe vreme nefavorabilă și 963 de echipaje au fost instruite să zboare numai după instrumente. înțeleg, totuși, că acest tip de instrucție este evident inadecvat. Ultimele cifre caracterizează capacitatea majorității echipajelor de a zbura în condiții meteorologice nefavorabile și noaptea, dar numai de pe propriile aerodromuri. Instructajul pentru zboruri reale pe distanțe mari urmează să se facă.

Acest punct de cotitură în calitatea instrucției a fost însoțit de o creștere a numărului de accidente - accidente grave, și este adevărat, sunt multe, dar această muncă ne cere să continuăm să creștem intensitatea instrucției... Avertizările și ordinele... îi vor sili pe cei de la comanda forțelor aeriene să se adune, dar în același timp, vor întări teama de accidente și, prin urmare, ritmul unei instrucții de calitate va fi redus.

Stimate tovarășe Stalin, niciodată în istoria aviației nu a existat un caz în care un comandant să fie judecat pentru instrucția slabă a unei unități subordonate. Prin urmare, oamenii aleg, involuntar, răul cel mai mic și se gândesc așa: «Pentru deficiențe în instrucție voi fi mustrat sau, în cel mai rău caz, degradat, dar pentru accidente sau catastrofe voi fi judecat». Din păcate, mulți comandanți gândesc așa. Asemenea atitudini există și vor continua să existe până când unitățile din subordine vor fi răspunzătoare în aceeași măsură pentru instrucția de zbor ca și pentru accidente. Sunt convins de acest lucru, cu atât mai mult cu cât, în ultima vreme, am petrecut mai mult timp la nivel de unități."[451]

Memoriul lui Proskurov, care dovedea suficient de limpede că accidentele se datorau, în primul rând, unei instrucții defectuoase a trupelor, este posibil să fi avut un oarecare efect asupra lui Stalin. La 4 mai 1941, acesta semna o propune-

re a Politburo prin care tovarășul Bocikov, procuror al URSS, revizuia cazurile lui Proskurov și Mironov, și propunea, având în vedere

451 Aleksandr Bondarenko, „Aviatsia Prodolzhaet Otstavat", *Krasnaia Zvezda,* 19 februarie, 2002.

serviciului merituos al celor doi în Armata Roșie, ca sentința să le fie comutată la „o mustrare publică”.[1] Probabil, Stalin și-a dat acordul nu pentru că ar fi regretat acțiunile de până atunci, ci pentru că memoriul îl făcuse să-și dea seama că Proskurov ar fi putut fi un oponent periculos, dacă era provocat. Știa că nu-1 poate controla.

Săracul Proskurov! Logica lui era impecabilă, dar contravenea gândirii lui Stalin. Cineva trebuia să fie vinovat pentru accidente, indiferent de motive; el și Rîceagov au fost țapii ispășitori aflați la îndemână. în opinia lui Stalin, plasa trebuia întinsă mai mult. Oare nu ar trebui ca toți cei care aveau legături cu Spania să fie priviți cu suspiciune, poate ca membri ai unei conspirații care dorește sabotarea forțelor aeriene?

încă o dată, Proskurov a rămas fără slujbă. Gavril M. Prokofev, un prieten apropiat care îi fusese navigator în echipaj, i-a făcut o vizită și l-a găsit cu moralul destul de scăzut. A presupus că această depresie se datorează faptului că nu putea să-și găsească o altă funcție. Este posibil, dar în lunile aprilie, mai și iunie, erau în desfășurare evenimente mult mai sinistre, despre care probabil că nu ar fi discutat cu Proskurov. începuse o serie de arestări, despre care Proskurov știa că urmau să se concentreze pe ofițeri din forțele aeriene care luptaseră cu el în Spania. La început, se părea că ținta principală sunt ofițerii ingineri, dar apoi, la 1 aprilie, a fost arestat Ivan F. Sakrier, doctor în științe tehnice și șef al Direcției Armamente a Armatei Roșii.[452] [453] [454]

După Sakrier, a venit rândul lui Petr K. Nikonov, inginer militar de primă mână, care fusese șeful Direcției a VIII-a din cadrul aviației Armatei Roșii. Pe baza mărturiei lui Sakrier, a fost acuzat de participare la o conspirație antisovietică, dar nu a recunoscut acuzațiile? Câteva zile mai târziu, era arestat un alt inginer militar, Grigori F. Mihno. în urma interogatoriilor, a recunoscut că fusese recrutat de Sakrier și că fusese implicat în sabotaje menite să întrerupă producția de armament pentru forțele aeriene.[455] [456]

La 18 mai, a fost arestat un alt ofițer, colonelul Gheorghi M. Șevcenko, șeful Terenurilor Experimentale pentru Testare Științifică a Armamentelor pentru Aviație. A fost acuzat de participare la o conspirație antisovietică, nu numai pe baza mărturiei lui Sakrier, dar și pe cele ale lui Aleksandr D. Loktionov și Rîceagov, care aveau să fie arestați la 19 iunie și, respectiv, 24 iunie. Amândoi fuseseră șefi ai forțelor aeriene ale Armatei Roșii?

---

452 Pechenkin, „Vozdushny As", p. 32.
453 Suvenirov, *Tragedia RKKA,* p. 398.
454 AP RF, op. 24, d. 378, p. 203.
455[3] *Ibidem,* p. 202.
456 Http://stalin.memo.ru/spiski/pgl 5202.htm.

La 23 mai, a fost arestat generalul-maior Aleksandr I. Filin, șeful Institutului de Cercetare Științifică al Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii. De data aceasta, au fost folosite mărturiile lui Iakov V. Smușkevici, veteran al războiului din Spania și

declarat de două ori Erou al Uniunii Sovietice, și Grigori M. Șternn, fost șef al PVO (Apărarea Antiaeriană) și consilier-șef sovietic în Spania, pentru a-1 acuza pe Filin de sabotaj. Acesta nu a recunoscut nimic.[1] De-abia acum începea să se întrevadă că atacul lui Stalin era direcțional spre veteranii războiului civil spaniol. La 30 mai, a fost arestat generalul-maior de aviație Ernst G. Șaht, probabil și ca urmare a memoriului din 21 aprilie al lui Proskurov, în care critica procedurile de instrucție. La începutul lunii mai, Politburo decreta eliberarea din funcție a comandanților forțelor aeriene din Districtele Militare Orlov și Moscova, generalul-maior P. A. Kotov și generalul-locotenent Petr I. Pumpur, considerându-se că nivelul de instruire a trupelor din districtele lor era nesatisfăcător. în decret se afirmau următoarele: „Piloții zboară foarte puțin; nu stăpânesc zborul de noapte și cel la mare altitudine, lupta aeriană și tehnica de bombardament.” Kotov sfârșea ca instructor într-o academie militară, reușind să supraviețuiască. Pumpur însă nu. La 27 mai, a fost acuzat că a încercat să-l numească adjunct al său pe Șaht, „care este considerat nedemn de încredere și un personaj dubios”. Politburo i-a cerut lui Anatoli N. Miheev, șeful contrainformațiilor militare, să inițieze o anchetă vizându-1 pe Șaht.[457] [458] Născut în Elveția din părinți germani care susțineau Revoluția, Șaht a ajuns în Uniunea Sovietică în 1922 și, doi ani mai târziu, a terminat Școala de Aviație Borisoglebski. în anii 1930, a comandat o unitate de aviație din sprijinul Direcției Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii, fiind de multe ori pilotul comandantului acesteia, Iakov I. Alksnis, care ulterior avea să fie executat ca dușman al poporului. în 1936, Șaht s-a oferit voluntar pentru serviciu în Spania, unde a comandat Escadrila 1 Bombardament (înlocuitorul lui la comandă era Proskurov). Prietenia cu Alksnis și serviciul în Spania, „unde cu siguranță a intrat în legătură cu germanii”, alături de locul de naștere și părinții germani, au fost suficiente dovezi pentru ca Serviciul Contrainformații Militare al NKGB să-i confirme vina.

---

457 AP RF, op. 24, d. 378, p. 199.

458 A. A. Pechenkin, „Cherny Den Krasnoy Army”, *Novoe Voennoe Obozrenie,* 21 februarie 2003. Miheev lucrase în departamentele speciale ale NKVD înainte să se înființeze direcția contrainformații militare în cadrul Comisariatului pentru Apărare. Acest aranjament a durat până în iulie 1941, când contrainformațiile militare au revenit la NKVD. Miheev a fost ucis în misiune pe frontul de sud-vest, în luna septembrie 1941. Vezi S. V. Stepashin, *Organy Gosudarstvennoy Be&pastnosl: SSSR V Velikoy Otechestvennoy Voine* (Moscow, 1995), tom 1, p. 231.

Pumpur, Erou al Uniunii Sovietice, care comandase aviația de vânătoare în Spania, a fost arestat la 1 iunie, la două zile după Șaht. La 4 iunie 1941, Politburo a emis un decret care „răspundea solicitării NKGB ca, înainte să ajungă în instanță, cazul Pumpur avea să fie preluat de NKGB pentru investigații". în urma torturilor, Pumpur a recunoscut că fusese recrutat într-o conspirație de către Iakov V. Smușkevici. Ulterior, Pumpur a respins această „mărturisire".[459]

Arestarea lui Nikolai N. Vasilcenko, inspectorul general adjunct al Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii, s-a petrecut la 1 iunie 1941. Mărturia folosită împotriva lui aparținea foștilor șefi ai informațiilor militare Urițki, Berzin și Orlov, toți vic-

time ale epurărilor din anii 1937-1938. La 4 iunie, a fost arestat generalul-maior de aviație Pavel P. lusupov, adjunctul șefului Statului Major al Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii. A recunoscut că fusese recrutat de Smușkevici într-o conspirație militară antisovietică în anul 1939. Printre membrii acestei conspirații se mai numărau Fedor K. Arjenuhin (un general-locotenent de aviație), Rîceagov și Volodin. La 6 iunie, NKGB a revenit la inginerii de aviație, arestându-1 pe Voiko I. Țilov, șef de secție în cadrul Terenurilor Experimentale pentru Testare Științifică a Armamentelor pentru Aviație. Acesta a recunoscut că fusese recrutat de Șevcenko într-o conspirație prin care se urmărea sabotarea producției de noi armamente pentru forțele aeriene. Tot în data de 6 iunie, a fost arestat și Serghei G. Onisko, inginer militar, care era șef de departament în cadrul Terenurilor Experimentale pentru Testare Științifică a Armamentelor pentru Aviație. Și el a fost găsit vinovat, pe baza mărturiei lui Șevcenko, de sabotarea programului de armamente pentru aviație.[1]

Generalul-maior Aleksandr A. Levin, comandant-adjunct al forțelor aeriene din Districtul Militar Leningrad, a fost arestat la 7 iunie. Arestat de Ceka în 1918, sub acuzația de activități antisovietice, plecase din partid în 1921, pentru că nu era de acord cu Noua Politică Economică a lui Lenin. Reabilitat în 1932, comanda Școala de Piloți Militari Stalingrad, unde îl instruise pe Alksnis. Levin i-a rămas prieten apropiat până la sfârșit. Și Proskurov fusese la școala din Stalingrad în perioada când Levin era director. Acesta era acuzat de spionaj, în urma mărturiei lui Șaht, și de participarea la o conspirație antisovietică, în urma mărturiei altora, printre care se număra și Rîceagov. Punându-1 pe Levin laolaltă cu acest grup de ofițeri de aviație și personal tehnic, anchetatorii NKGB se bazau pe faptul că trecutul său le va face cazul și

459 Pechenkin, „Cherny". Vezi și Suvenirov, *Tragedia RKKA,* p. 81.

mai solid.[460] [461]

în aceeași zi, 7 iunie, a fost arestat generalul-colonel Grigori M. Știern, Erou al Uniunii Sovietice, care îi urmase lui Ian Berzin în funcția de consilier militar șef sovietic în guvernul republican spaniol. Știern servise în Extremul Orient, unde participase la bătăliile cu japonezii de pe Lacul Hasan și Halhin Gol. De asemenea, comandase Armata 8 în războiul finlandez, după care revenise în Extremul Orient. La 19 martie 1941, a fost numit șef al Apărării Antiaeriene (PVO), care, anterior, fusese de-a dreptul ignorată de conducerea sovietică. Arestarea lui Știern lăsa PVO fără comandant într-un moment crucial. (Nu va avea un nou șef decât în data de 19 iunie, când Nikolai N. Voronov a fost adus aici de la Direcția Artilerie, la care s-a reîntors în luna iulie).

Unii consideră că arestarea a fost determinată de eșecul PVO de a intercepta zborul neautorizat până la Moscova, din data de 15 mai, al avionului de transport german. Acest lucru pare improbabil. Mai degrabă, arestarea lui Știern fusese plănuită din timp, în cadrul unui program mai extins de a elimina cei mai nesupuși lideri militari sovietici și de a-i acuza pentru problemele din aviația militară.

în cazul lui Știern, crima era că vorbise despre neglijarea apărării antiaeriene de către Stalin.[1]

Goana după țapi ispășitori în industria armamentelor a atins maximul în data de 7 iunie, când Boris L. Vannikov, comisarul poporului pentru armamente, a fost și el arestat și eliberat din funcție două zile mai târziu. în memoriile sale, Vannikov își amintește că Stalin i-a spus că „sunt mulți ticăloși printre inginerii militari" și că, „în curând, vor fi arestați". Criticând propriul comportament și pe cel al multora dintre colegii săi, Vannikov scrie următoarele: „Nu am demonstrat tărie de caracter și nici nu ne-am respectat principiile; am îndeplinit sarcini despre care știam că vor fi dăunătoare statului. Atunci era vorba nu doar despre disciplină, ci și de dorința de a evita represaliile."[462] [463]

Arestarea lui Iakov V. Smușkevici, în data de 8 iunie, demonstra că aceasta era o operație bine gândită și nu o acțiune de moment. Smușkevici se afla în spital, recuperându-se după o intervenție la un

460 AP RF, f. 3, op. 24, d. 378, p. 199, 201, 203-204.

461 *Ibidem,* p. 199.

462 Suvenirov, *Tragedia RKKA,* p. 376. Vezi și Aleksandr Utkin, „Vse Nachalos s Aviaudarov", *Novae Voennoe Obozrenie,* no. 2, 2001, p. 1, și Vyacheslav Rumiantsev, ed., *Khronos,* http://www.hrono.ru/ biograf7shtern.html (accesat la 13 octombrie 2004).

463 Boris L. Vannikov, „Zapiski Narkoma",,*Znamia,* 1988, nr. 1 și 2.

' Suvenirov, *Tragedia RKKA,* p. 381. Vezi și Nadezhda Shunevich, http://www.facts.Kiev.ua/ April2002/1604/05.htm, și N. G. Kuznetsov, „Krutye Povoroty: Iz Zapisok Admirala", http://glavkom. narod.ru/krutolO.htm.

picior. în mod ironic, avea nevoie de această operație după ce, în 1938, se prăbușise cu avionul, când Stalin, pentru a-1 onora pentru participarea la războiul din Spania, îl numise comandantul paradei aeriene de 1 Mai. Arestarea lui Smușkevici era un eveniment major. Era cunoscut, respectat și admirat nu numai de colegii din forțele aeriene, dar și de alții din forțele armate sau din conducerea civilă. Jukov, sub comanda căruia Smușkevici coordonase forțele aeriene în bătălia de la Halhin Gol, avea o părere foarte bună despre calitățile sale de comandant și de pilot. Amiralul Nikolai G. Kuznețov, care fusese consilier naval în Spania, îl cunoștea bine și avea mare încredere în el, la fel ca și în Știern, Rîceagov și Proskurov. în memoriile sale, Aleksei I. Șahurin, comisar pentru industria de aviație în timpul războiului, vorbește în cuvinte calde despre Smușkevici?

Arestările au continuat. La 17 iunie, a fost retinut Konstantin M. Gusev, comandantul forțelor aeriene de pe Frontul Extremului Orient. Era acuzat de implicare într-o conspirație militară antisovietică a lui Smușkevici, dar a refuzat să mărturisească. Arestarea sa a fost urmată de cea a lui Aleksandr D. Loktionov, fostul comandant al Districtului Militar Baltic și șef al forțelor aeriene ale Armatei Roșii. Pare probabil ca arestarea lui Loktionov să se datoreze faptului că Stalin nu a fost mulțumit de răspunsurile lui Loktionov la întrebările pe care i le adresase în cadrul unei întruniri din martie 1938 a ofițerilor superiori din forțele aeriene și a conducerii de partid. Această întâlnire, care avusese loc în timpul epurărilor, avea ca temă accidentele aviatice. Răspunsurile lui Loktionov puneau accentul pe problemele cauzate de pierderea comandanților cu experiență, pe înlocuirea acestora

cu ofițeri mai tineri și lipsiți de experiență, precum și pe starea nesatisfăcătoare a aparatelor de zbor care erau distribuite la unități. Stalin a încercat să-l intimideze pe Loktionov, dar acesta nu și-a schimbat opinia. Așa cum vedem și din cazul lui Proskurov, Stalin nu-i uita pe aceia pe care nu putea să-i domine.[1] în aceeași zi cu Loktionov a fost arestat și Pavel A. Alekseev, comandant-adjunct al forțelor aeriene din Districtul Militar Baltic. în urma interogatoriilor, a recunoscut că fusese recrutat de Loktionov într-o conspirație militară antisovietică; printre cei implicați în așa-zisa conspirație se numărau Smușkevici, Sakrier, Filin, Pumpur și Gusev. Alekseev mărturisea că sabotase înarmarea forțelor aeriene acceptând aparate de zbor inadecvate sau incomplete de la constructori și întârziind asigurarea înzestrării unităților aeriene cu echipament nou.[464 465]

La 19 iunie, cu doar trei zile înaintea invaziei germane, această

464 Basik et al., *Glavny,* p. 345-354.
465 AP RF, f. 3, op. 24, d. 378, p. 197; Suvenirov, *Tragedia R.KKA,* p. 376.

sarabandă de arestări s-a oprit, temporar. La acest moment, trebuie că devenise destul de evident pentru Beria și șeful NKGB Merkulov, a cărui unitate de investigație răspundea de aceste cazuri, că germanii plănuiau ceva. Rapoartele de la trupele de grăniceri legate de deplasările trupelor Wehrmachtului încă și mai aproape de graniță, precum și creșterea alarmantă a survolurilor de recunoaștere executate de Luftwaffe, nu mai puteau fi ignorate. Cu toate acestea, interogatoriile celor arestați în lunile aprilie, mai și iunie au continuat. Un grup consta în specialiști de ordin tehnic, dintre care unii deja mărturisiseră că au sabotat programul de armamente al forțelor aeriene. Un al doilea grup era format din generali din Forțele Aeriene ale Armatei Roșii și generalul-colonel Șternn, care se aflase la șefia PVO. Din acest grup, mai mulți luptaseră în războiul civil din Spania. Dacă ar fi rămas în libertate, ar fi continuat în funcții sau ar fi urcat în grad, dar, totodată, ar fi rămas martori incomozi în orice anchetă ulterioară asupra performanțelor forțelor aeriene.

Cât despre Proskurov, la 18 iunie încă nu deținea nicio funcție. Prietenul său, Prokofev, cel care îl vizitase, pretinde că îl auzise cerând cuiva la telefon ca Stalin să-i dea o slujbă, orice slujbă, chiar și în Odessa. După ce a închis, Proskurov i s-ar fi plâns că „chelul” (Timoșenko) îi spusese lui Stalin că era „capricios, refuzând cu dispreț mai multe oferte care i se făcuseră”.[466]

Fără ca Proskurov să fie la curent, la 30 mai 1941, generalul-maior B.P. Belov, șeful Direcției Personal din cadrul Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii, trimisese un memoriu strict secret lui Pavel F. Jigarev, înlocuitorul lui Rîceagov în funcția de șef al Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii. Subiectul era „confirmarea Eroului Uniunii Sovietice, generalul-locotenent de aviație Ivan losifovici Proskurov, în funcția de șef al Forțelor Aeriene și șef al Departamentului Aviație al Armatei 7”. în memoriu se afirmau următoarele: „Proskurov a fost înlăturat din funcția de adjunct-șef al Direcției Generale a Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii, în urma

Ordinului 0022/41 al comisarului pentru apărare, din cauza accidenteleor din unitățile aviației de bombardament. ...Consider numirea tovarășului Proskurov în funcția de comandant al forțelor aeriene ale unei armate, mai cu seamă ale Armatei 7, ca necesară. ...Prin prezenta confirm numirea tovarășului Proskurov ca șef al Forțelor Aeriene și șef al Departamentului Aviație din cadrul Armatei 7.”' Aceasta pare a fi fost numirea pe care o aștepta Proskurov de atâta timp. Era o funcție mai mică, dar afirmase că ar accepta orice

466’A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno”, *Sovietsky Voin,* septembrie 1990, p. 71.

funcție „chiar și la Odessa”. Atunci, de ce, la 4 iunie, Belov a fost degradat pentru „încălcarea procedurilor în selecția cadrelor și plasarea în funcții de conducere a unor persoane care nu și-au dovedit valoarea și care sunt îndoielnice din punct de vedere politic”?[467] [468] Pare să fi existat o oarecare tulburare în legătură cu numirea lui Proskurov ca șef al aviației Armatei 7, care, la momentul respectiv, era subordonată Districtului Militar Leningrad. Era și el una dintre acele persoane „care nu și-au dovedit valoarea și care sunt îndoielnice din punct de vedere politic”, recomandate de Belov?

în timp ce arestările erau în desfășurare, Stalin continua să se mintă singur în legătură cu intențiile germanilor și să îi îndepărteze din funcții cu responsabilitate chiar pe acei ofițeri de care țara va avea nevoie în ajunul bătăliei. între timp, Proskurov, aparent fără să cunoască soarta lui Belov, a aflat, la 19 iunie, că urmează să comande Armata 7, la momentul respectiv dispusă în Petrozavodsk, la nord-est de Leningrad. Intenționa să plece spre Leningrad duminică dimineață, 22 iunie 1941.

CAPITOLUL 20

ÎN AJUNUL BĂTĂLIEI

Vineri, 20 iunie, în condițiile în care zvonurile despre un iminent atac german se înmulțeau în fiecare zi, Proskurov a hotărât să facă o vizită la sediul central al Direcției Informații Militare, să se informeze direct. Nu există niciun indiciu că acolo ar fi avut vreo discuție cu succesorul său, Filipp I. Golikov. Aceasta nu poate fi o surpriză, întrucât reputația lui Golikov că manipulează informațiile obținute pentru a confirma teoriile lui Stalin era deja bine cunoscută la momentul acela în rândul ofițerilor RU. în schimb, Proskurov a mers la colonelul Ivan A. Bolșakov, care conducea Secția Germană.[1] Scopul lui Proskurov era, evident, acela de a discuta situația cu ofițeri care redactau rapoarte de informare din teren - de la componentele RU și

467' RGVA, f. 37976, op. 1, d. 523, p. 74.
468 Pechenkin, „Cherny”.

de la alte servicii de informații și de siguranță, inclusiv Serviciul de Informații Externe al NKGB. Probabil că era interesat în special de rapoartele provenite de la sursa Brand de la rezidența RU din Helsinki, pe tema măsurilor de mobilizare ale finlandezilor.[469] [470] De un interes și mai mare ar fi fost raportul amiralului Arseni G. Golovko, comandantul Flotei de Nord, în legătură cu survolul la mică altitudine, executat la 17 iunie de către un avion german, deasupra bazei flotei de la Poliarnîi. Bateriile antiaeriene primiseră ordin să deschidă focul, dar ordinul nu fusese executat. Când amiralul l-a întrebat pe comandantul bateriei de ce i-a fost ignorat ordinul, acesta i-a răspuns că trupele fuseseră avertizate de atâtea ori să nu îi provoace pe germani, încât le-a fost teamă să acționeze.[471] Este posibil ca Proskurov să fi fost informat despre un incident care avusese loc în 18 iunie, în care teama de a nu fi acuzați că răspândesc panică în rândul trupelor îi afectase pe cei care gestionaseră informațiile culese de la un dezertor german. Dezertorul, care lovise un ofițer superior și se temea să nu ajungă în fața Curții Marțiale, apăruse în zona Corpului 15 Pușcași, la Kovel, în extremitatea nord-vestică a RSS Ucrainene. Acesta declarase că Wehrmachtul va ataca la ora 4,00 dimineața, în

data de 22 iunie. Atunci când comandantul corpului a raportat această informație superiorului său, i s-ar fi răspuns că „dă alarma degeaba”.[1]

Este posibil ca Proskurov să fi văzut și raportul tulburător de la Starșina, sursa NKGB din Ministerul german al Aerului, în care se spunea că „toate pregătirile Germaniei pentru un atac armat asupra Uniunii Sovietice au fost încheiate, iar lovitura poate fi dată în orice moment.” Acest raport a fost primit la ora 6,00 dimineața, luni, 16 iunie, și până la prânz fusese transmis Comitetului Central. A fost trimis lui Stalin și lui Molotov, la 17 iunie, cu o adresă de la comisarul poporului pentru siguranța statului, Merkulov. Știm că Pavel M. Fitin, care a pregătit raportul formal trimis lui Stalin de Merkulov, a avut grijă ca rapoartele sale să ajungă și la RU.

De asemenea, este posibil ca Proskurov să fi văzut și două rapoarte de la Richard Sorge, din data de 15 iunie; într-unul, acesta afirma că „războiul va începe spre sfârșitul lunii iunie” și, în al doilea, că „atacul va începe pe un front extins în dimineața zilei de 22 iunie”.[472] [473] De asemenea, este posibil să i se fi arătat rapoarte de la unitățile de

469 A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno”, *Sovietsky Voin,* September 1990, p. 71.

470 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 383.

471’ Vladimir Petrov, *June 22, 1941* (Columbia, 1968), p. 204.

472 Harrison E. Salisbury, *The 900 Days: The Siege of Leningrad* (New York, 1969), p. 15.

473 F. Volkov, „The Coded Messages Sat in the Archives”, *Krasnaia Zvezda,* 23 decembrie, 1989, p.4.

grăniceri. Un astfel de raport, din data de 18 iunie, descria deplasările trupelor germane în pozițiile de plecare. (Analiza efectuată după încheierea războiului pe documentele germane a confirmat că, Ia acel moment, diviziile din primul eșalon al forțelor germane începuseră deplasarea spre pozițiile de atac.)[474]

Un raport pe care Proskurov nu avea cum să-l vadă, dar pe care, în calitate de aviator, l-ar fi apreciat foarte mult, a fost pregătit de colonelul G.N. Zaharov, comandantul Diviziei 43 Aviație de Vânătoare, care executase misiuni de recunoaștere pe întreaga lungime a graniței în ziua de 19 iunie. Acesta a raportat superiorilor săi, Dmitri G. Pavlov și Ivan I. Kopeț, că dovezile sunt indiscutabile: germanii se pregăteau pentru a ataca în viitorul foarte apropiat. Pavlov și Kopeț au respins această concluzie și raportul nu a plecat mai departe.[475] Această greșeală este inexplicabilă. Un zbor de recunoaștere, în acel moment, ar fi descoperit multe informații utile apărătorilor, despre amplasarea și numărul unităților germane care urmau să atace. în timp ce, în general, germanii își camuflau cu grijă mișcările, anumite acțiuni erau mai greu de ascuns, cum ar fi deplasarea echipamentului de traversare a cursurilor de apă, și trebuiau executate pentru ca atacul să poată avea loc la data stabilită. Deși nu ar fi putut să vadă acest raport, Proskurov a auzit și a văzut destule încât să-și dea seama de pericolul iminent care pândea forțele sale. Cât se afla la sediul central al informațiilor militare, s-a dus la un telefon pentru comunicații secrete și l-a sunat pe șeful de stat-major al forțelor aeriene ale

Armatei 7. L-a informat despre intențiile vădite ale germanilor și i-a cerut să mute imediat toate avioanele pe aerodromurile de rezervă. A dat acest ordin chiar dacă Stalin interzisese expres orice acțiune pe care germanii ar fi putut să o considere drept provocare.[1]

Proskurov și-a petrecut ziua de sâmbătă, 21 iunie, pregătindu-se de plecare. Orașul părea părăsit, deoarece mulți locuitori ai Moscovei se bucurau de vremea frumoasă de început de vară și ieșiseră la sfârșit de săptămână, în afara orașului. A doua zi, Proskurov, soția sa, Aleksandra Ignatievna, și cele două fiice, cu vârstele de 8 și 14 ani, urmau să iasă la un picnic, dar, având parcă o presimțire, Proskurov a tot întârziat să pornească. La amiază, Molotov a anunțat la radio luptele care erau în desfășurare încă de la primele ore ale dimineții. Acesta este momentul în care cei mai mulți au aflat despre atacul

---

474[5] S. V. Stepashin, ed., *Organy Gosudarstvennoy Bezopastnosti SSSH v Velikoy Otechestvennoy Vbine* (Moscow, 1995), tom 2, p. 252-253. Vezi și V. A. Zolotarev and G. N. Sevostianov, eds., *Velikaia Otechestvennaia Vbina, 1941-1945* (Moscow, 1998), tom 1, p. 114.

475 A. N. Mertsalov and L. A. Mertsalova, *Stalinizm i Vbina* (Moscow, 1994), p. 247.

german, iar șocul se putea simți peste tot. Proskurov a plecat imediat spre Comisariatul pentru Apărare. S-a reîntors spre după-amiază, și-a adunat efectele și și-a luat rămas-bun de la cele două fiice. Apoi, el și soția sa au pornit spre gară, iar el a plecat. Familia lui nu avea să-l mai vadă niciodată.

La Lubianka, pentru Pavel M. Fitin, săptămâna 16-22 iunie începea cu un mesaj de la Berlin care conținea avertismentul venit de la Starșina că atacul poate începe în orice moment. Korsikaneț adăuga acestui raport lista cu oficialii germani care urmau să aibă în administrare orașele sovietice, după ocuparea lor, citându-1 pe Alfred Rosenberg, care dăduse acestui grup ultimele instrucțiuni: „însăși ideea de Uniune Sovietică trebuie ștearsă de pe hartă!”.[476] [477] Acest raport i-a fost trimis lui Stalin, la 17 iunie, de către comisarul poporului pentru siguranța statului, Vsevolod N. Merkulov. După ce l-a citit, Stalin le-a ordonat lui Merkulov și Fitin să se prezinte la biroul lui de la Kremlin. în articolul din *Krasnaia Zvezda* care descrie această vizită, ora la care a avut loc ședința ar fi fost 12,00 la prânz, în data de 17 iunie. Această oră pare incorectă, deoarece jurnalul în care erau înregistrați vizitatorii lui Stalin în ziua respectivă arată că Stalin nu a primit pe nimeni până la sosirea lui Molotov, la ora 20,15. Apoi, la 20,20, au sosit Merkulov și adjunctul său, Bogdan Z. Kobulov, rămânând acolo până la ora 21,00. Despre Fitin nu se face nicio mențiune. Ar fi fost foarte neobișnuit, în orice caz, ca Stalin să fi ajuns la biroul de la Kremlin de la *dacea* sa din Kunțevo până în prânz. Orele la care a ajuns Stalin la Kremlin în săptămâna de dinaintea invaziei sunt destul de diferite, dar în nicio zi nu a ajuns mai devreme de ora 16,00. Alți istorici au confirmat că obiceiul lui Stalin era să vină la birou seara, să lucreze până târziu noaptea și apoi să se întoarcă la *dacea* sa spre dimineață, pentru a dormi.[478] Acest incident și altele ne fac să ne întrebăm în ce măsură jurnalul reflectă cu exactitate toți vizitatorii lui

Stalin. Cât privește vizita lui Merkulov și Kobulov, aceasta ar putea avea legătură cu raportul trimis de Merkulov lui Stalin în data de 17 iunie, despre rezultatele operației de eliminare a 40 178 de indivizi cu comportament „antisovietic, criminal și periculos din punct de vedere social”, din Lituania, Letonia și Estonia. Se pare că Merkulov a lipsit din Moscova în perioada 11-17 iunie. Această absență se datorează,

476 Ostrovsky, „Sov. Sekretno”, p. 71. Ca urmare a ordinului lui Proskurov, niciunul din avioanele Armatei 7 nu a fost avariat când au atacat germanii.

477 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 382-383.

478′ *Ibidem,* p. 298-301. Vezi și Roy A. Medvedev, „I.V. Stalin v Pervye Dni Velikoy Otechestvennoy Voiny”, *Novaia I Noveishaia Istoria,* marie-aprilie 2002, p. 118.

probabil, faptului că a fost implicat în planificarea și executarea acestei operații. în această perioadă, a fost înlocuit la comandă de Kobulov.[1]

în orice caz, când Merkulov și Fitin au ajuns la biroul lui Stalin, secretarul acestuia nu le-a spus decât că „Vă așteaptă". Stalin i-a întâmpinat cu o înclinare a capului; nu le-a cerut să ia loc și a rămas și el în picioare. Merkulov nu a spus nimic, lăsându-1 pe Fitin să explice baza pe care s-a formulat raportul. Stalin l-a catalogat drept „dezinformare" și le-a dat instrucțiuni să-i verifice veridicitatea și să-i prezinte rezultatele.[479] [480] Fitin s-a întors la biroul său și i-a chemat pe Pavel M. Juravliev, șeful Departamentului German, Mihail A. Allahverdov, șeful nou-înființatei Secții Informații din cadrul departamentului, Zoia Rîbkina și Elena D. Modrjinskaia, un ofițer de informații al NKGB în Varșovia.[481] I-a informat despre întrevederea avută cu Stalin și le-a ordonat să revadă toate rapoartele de la Starșina și Korsikaneț. Pe baza acestei revizii, au alcătuit un așa-numit *kalendar* al rapoartelor, începând cu septembrie 1940, care includea data fiecărui raport, sursa și subsursele, precum și un rezumat al conținutului. Prin includerea numelor și funcțiilor ocupate de subsurse, analiza demonstra că Starșina și Korsikaneț aveau acces la un cerc larg de colaboratori bine-plasați. Din acest *kalendar,* pe care Juravliev și ceilalți l-au finalizat vineri, 20 iunie, era evident că, începând cu vara anului 1940, germanii aveau intenția clară de a invada URSS în primăvara sau la începutul verii anului 1941. Când l-a citit, Fitin și-a dat seama că Merkulov nu îl va trimite niciodată lui Stalin, întrucât contravenea total convingerii acestuia că Germania nu va ataca. Prin urmare, Fitin l-a trimis înapoi la Departamentul German, cu o notă pentru șeful acestuia: „Tovarășe Juravliev, păstrați-1 la dvs. P. Fitin."[482]

între timp, joi, 19 iunie, Departamentul German al lui Fitin era ocupat cu un raport detaliat, primit de la NKGB Bielorus, în care se aduceau informații despre ultimele pregătiri pentru atacul german. Era ceva obișnuit pentru direcția lui Fitin să utilizeze asemenea informații în rapoartele de informare diseminate Sovietului Comisarilor Poporului și Comitetului Central VKP(b).[483] Au lăsat de-

479 Stepashin, *Organy,* p. 249-250.

480 Eduard Sharapov, „One Hundred Hours until War", *Krasnaia Zvezda,* 22 iunie 1994. Vezi și E. M. Primakov and V. A. Kirpichenko, *Ocherki I story Rossyskoy Vneshnei Razvedki* (Moscow, 1997), vol. 3, p. 452.

481 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* vol. 3, p. 452. Ne îndoim că Elena Modrjinskaia făcea parte din acest grup. Ea se afla în Varșovia, alături de soțul ei, P. I. Gudimovici, rezident NKGB acoperit ca oficial sovietic. Aceștia nu au ajuns în Moscova decât după izbucnirea războiului.

482 *Ibidem.*

483 Stepashin, *Organy,* p. 254-264. Vezi Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 333, pentru instrucțiunile date de Merkulov lui Fitin cu privire la utilizarea unui raport al NKGB Bielorus din 5 iunie 1941, într-un raport de informare pentru CC VKP(b).

oparte lucrul la raportul de informare când au primit o telegramă de la rezidența NKGB din Berlin care conținea un raport alarmant de la unul dintre cei mai vechi și de încredere agenți, Wilhelm Lehmann (nume de cod Breitenbach). Lehmann, un ofițer de poliție din Berlin, era agent sovietic încă din septembrie 1929. în 1930, fusese transferat la compartimentul care desfășura activități împotriva prezenței sovietice la Berlin. Când naziștii au ajuns la putere, a ajuns la departamentul de contrainformații al Biroul Principal pentru Siguranța Reichului *(Reichssicherheitshauptamt* - RSHA). Datorită rapoartelor sale despre operațiile de contrainformații ale Gestapo, care, în 1939, ajunseseră la 14 volume în arhivele NKVD, rezidența din Berlin putuse să-și protejeze operațiile și să le desfășoare în siguranță. De asemenea, era responsabil pentru operațiile de siguranță și contrainformații în industria de armament a Germaniei. Rapoartele sale erau considerate atât de valoroase încât, din 1934 până în 1937, agentul era pus în sarcina lui Vasili M. Zarubin, unul dintre cei mai renumiți ilegaliști. (în Statele Unite, va fi cunoscut sub numele de Zubilin, când avea să servească acolo drept rezident, în perioada 1941-1944). în 1935 și 1936, Zarubin uimea Moscova trimițând rapoarte de la Lehmann despre experimentele efectuate de Wernher von Braun și alții în știința rachetelor.[484] în 1939, moartea fulgerătoare a rezidentului din Berlin, Aleksandr I. Agaianț, a avut ca efect pierderea legăturii cu Lehmann. Aceasta a fost refăcută în septembrie 1940, de Aleksandr M. Korotkov, care a devenit rezident adjunct. Lehmann, care ajunsese la gradul de *Hauptsturmfuhrer* în Gestapo, se ocupa în continuare de securitatea industriilor de apărare în Germania. După refacerea legăturii, i-a fost atribuit un nou ofițer de caz, Boris N. Juravliev (nume de cod Nikolai). Atât de bine era privit aportul lui Lehmann, încât, la 9 septembrie 1940, Beria însuși a trimis o telegramă la Berlin în care sublinia regulile de siguranță pentru gestionarea acestei surse foarte valoroase. Datorită poziției sale, Lehmann putea furniza rezidenței copii după aproape orice document de interes produs de departamentul său din RSHA. Spre exemplu, la 10 iunie 1941, i-a înmânat ofițerului său de caz un raport secret al șefului RSHA, Reinhard Heydrich, legat de „activitățile subversive sovietice îndreptate împotriva Germaniei". Totuși, adevăratul succes a fost raportul său din 19 iunie, legat de informațiile primite de unitatea sa, conform cărora Germania va ataca URSS în data de 22 iunie, la ora 3,00 dimineața. Informația a fost

484 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* p. 338-354. Printre descoperirile făcute de industriile de apărare germană despre care raportase Lehmann se numărau transportoarele de tancuri, artileria autopropulsată, producția de avioane de vânătoare din metal făcută pe benzi rulante și producerea în masă a submarinelor (Teodor Gladkov, http://www.avtoradio.ru/?an=arweek&:uid=26016 [accesat la 15 iunie 2004]).

considerată atât de importantă de către rezidență, încât a fost trimisă ca telegramă în aceeași seară, prin canalul ambasadorului, pentru a se asigura că ajunge la Moscova cât mai repede. Se pare că acest raport, la fel ca multe altele, a fost considerat „fals și provocator". Cum s-a putut așa ceva? Vechimea lui Lehmann și valoarea informațiilor provenite de la el erau bine cu-

noscute chiar și lui Beria. Desigur, Beria nu avea nicio intenție să se contreze cu Stalin pe acest raport, așa că probabil a fost dat deoparte.[1]

După începerea războiului, ofițerul de caz al lui Lehmann, Juravliev, s-a întors în Uniunea Sovietică, alături de alți membri ai ambasadei sovietice. Contactul cu Lehmann s-a pierdut și, deși centrul din Moscova a încercat în repetate rânduri să îl refacă, parașutând operatori radio în interiorul Germaniei, nimic nu pare să fi funcționat. Din dosarele Armatei SUA, reiese că unul dintre acești operatori radio a fost interceptat și a dat Gestapo-ului parola pentru inițierea contactului cu Lehmann. Gestapo-ul a trimis un agent al său, care a avut mai multe întâlniri, dându-se drept agent RU. A primit informații secrete din interiorul Gestapo, care ar fi trebuit să ajungă la sovietici, iar Lehmann a fost arestat și executat în secret. Colegilor li s-a spus că fusese ucis la datorie, în Prusia de Est. Soției lui Lehmann i s-a spus aceeași poveste, aceasta primind pensia de văduvă de război. Evident, germanii erau hotărâți să păstreze secretul în legătură cu faptul că Lehmann era agent sovietic.[485] [486]

în week-endul 21-22 iunie, Fitin era plecat la *dacea* lui din apropiere de Tarasovka, la vest de Moscova. Devreme, duminică dimineață, a primit un telefon de al NKGB, prin care era rechemat urgent la Moscova. Pe drumul de înapoiere în capitală, a întâlnit grupuri de elevi de liceu care sărbătoreau absolvirea. La vederea lor, și-a pus întrebarea: „Oare Starșina avea dreptate?" Când a intrat în clădire, ofițerul de serviciu i-a spus că trupele germane trecuseră frontiera URSS. Toți erau încă reținuți în a rosti cuvântul „război".

485 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* p. 348. Istoria SVR păstrează tăcerea asupra a ce s-a întâmplat cu acest raport. Afirmația că raportul lui Lehmann a fost considerat „fals și provocator" apare la pagina 454 a lucrării lui A. Kolpakidi și D. Prokhorov, *Vneshniaia Razvedka Rossii* (Moscova, 2001). Raportul Lehmann nu apare în *1941 god,* ceea ce înseamnă că nu se număra printre documentele primite de autori de la serviciile ruse de informații și din arhive. Conform lui Igor A. Damaskin, un colonel SVR în rezervă, întrucât raportul fusese trimis prin canalul ambasadorului Dekanozov, acesta nu se găsește în arhivele SVR și fie s-a pierdut, fie a fost distrus de Beria. *(Stalin i Razvedka* [Moscow, 2004], p. 263-264]).

486 Memorandum, Hqs Region XI CIC to Hqs 66th CIC Detachment, 28 noiembrie 1949. Declas- ificat la 28 aprilie 2004, în conformitate cu *Nazi War Crimes Disclosure Act* (Legea Divulgării Crimelor de Război ale Nazismului), PL 105-246.

Cumva ciudat, la auzul acestor cuvinte, Fitin se simțea cel mai fericit om din lume. Deși este neobișnuit ca cineva să se bucure de izbucnirea unui război, Fitin știa că, dacă s-ar fi înșelat în legătură cu Starșina, cu siguranță acum nu ar mai fi fost viu.[487]

Este greu de spus ce a făcut șeful RU, Filipp I. Golikov, în zilele de dinaintea invaziei. Ultimul raport special RU despre care avem referințe de arhivă a fost din data de 31 mai 1941, pentru perioada de până la 1 iunie. Reitera faptul că Anglia era principalul obiectiv al Germaniei. Acesta a fost urmat de două rapoarte speciale despre România. în perioada dintre 15 iunie și izbucnirea războiului, dispunem de cinci rapoarte de la rezidențele RU în legătură cu documente de arhivă. Comentariile de margine de pe două dintre acestea dovedesc că Golikov era activ.

Unul, din data de 15 iunie, era un raport de la sursa Ostvald din rezidența RU din Helsinki, legat de sosirea în porturile finlandeze a două divizii germane de infanterie motorizată care urmau să fie transportate în nordul țării cu trenul. Nu mai puțin de 2 000 de vehicule și 10 000 de soldați din infanteria motorizată și trupele speciale erau concentrate în zona Rovaniemi, în centrul Finlandei.[1] Finlanda avea să declare război URSS la 26 iunie.

Raportul din Finlanda a fost urmat de două rapoarte de la Sorge, din Tokio, în data de 17 iunie. Primul informa că Japonia nu primise încă un răspuns de la americani la oferta de negociere făcută și nici o clarificare a propunerii americane de mediere a conflictului cu chinezii. Ministrul de Externe Yosuke Matsuoka i-a cerut ambasadorului Eugen Ott să-i transmită lui Ribbentrop îngrijorarea sa în legătură cu zvonurile despre un iminent război germano-sovietic. El considera că singura modalitate prin care America putea fi împiedicată să se implice în problemele din Europa era ocuparea Angliei de către Germania, și nu un război cu URSS. Al doilea raport al lui Sorge anunța că războiul dintre Germania și URSS fusese amânat pentru sfârșitul lunii iunie. Aici remarca faptul că ambasada germană trimisese la Berlin un raport în care se spunea că, în cazul unui război germano-sovietic, Japonia va avea nevoie de șase săptămâni pentru a începe o ofensivă în Extremul Orient sovietic; ambasada considera, totuși, că va avea nevoie de mai

487 Aleksandr Chudodeev, „Chelovek iz «Gruppy Ya»”, *Hogi,* 5 iulie 2001.

mult timp.[488] [489]

La 20 iunie, un raport de la Kosta, o sursă din rezidența RU din Sofia, raporta o conversație avută cu un înalt reprezentant german, în care acesta afirmase că se așteaptă ca ostilitățile să înceapă la 21-22 iunie. Un alt raport de la Sorge, din RU Tokio, a sosit la 20 iunie, în care se afirma că ambasadorul german considera că războiul cu URSS este inevitabil. Această telegramă a fost prelucrată de Mihail F. Panfilov, adjunctul șefului Departamentului Informații, și nu de Golikov.[490]

într-un articol publicat în 1969, intitulat „Lecțiile războiului", Golikov insista că cel mai important raport dintre toate a fost „Raportul nr. 5, din 15 iunie 1941, care prezenta cifrele exacte pentru trupele germane din fiecare regiune de graniță - Baltică, Vestică și Kiev -, pe o adâncime de 400 de kilometri în interiorul teritoriului german. De asemenea, știam forța trupelor germane din România și Finlanda." Golikov continua: „Din rapoartele de informații ale RU, cunoșteam data invaziei și, de fiecare dată când era amânată de Hitler (în principal, deoarece trupele nu erau gata), raportam aceste modificări șefilor. Am aflat și am raportat mai sus toate planurile strategice pentru atacul împotriva URSS trasate de Statul

Major General german, cel mai important fiind Planul Barbarossa." Cum nu există referințe de arhivă la „Raportul nr. 5", pare probabil ca acesta să fie o creație a imaginației lui Golikov. La fel ca și modul în care ar fi fost gestionat, având în vedere cum trata de obicei informațiile RU.[1]

în timp ce Stalin avea încredere în Hitler, mulți ofițeri superiori sovietici erau cu adevărat îngrijorați în legătură cu dovezile din ce în ce mai clare pentru intențiile germane de a invada Uniunea Sovietică. Trupele de grăniceri, spre exemplu, trebuie că erau convinse de pericol, ca urmare a propriilor rapoarte de informații, deoarece, la 20 iunie, șeful districutului bielorus al trupelor de grăniceri a emis un ordin în care se cerea întărirea defenivei granței. Toate manevrele de pregătire urmau să fie amânate până după 30 iunie; tot personalul implicat în acestea trebuia să revină la unități, toate permisiile erau anulate. Posturile de grăniceri din cele mai vulnerabile puncte urmau

488 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* 366. Vezi și pagina 423, pentru un raport al NKGB din 22 iunie, de la Londra. Sursa acestuia era probabil un membru al celor Cinci din Cambridge, care aveau acces la informațiile spionajului britanic. Raportul îl confirma pe cel al lui Ostvald și remarca prezența a două divizii germane de infanterie în zona Rovaniemi, o a treia divizie fiind pe drum, de la Oslo.

489 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* p. 380.

490 *Ibidem,* p. 398-399.

să fie întărite.[491] [492]

Timoșenko, care, în luna mai 1940, îl înlocuise pe Voroșilov în funcția de comisar pentru apărare, instituise o serie de reforme, inclusiv crearea a nouă corpuri mecanizate noi, în luna iulie 1940, autorizând crearea altor douăzeci, în luna februarie 1941. Era evident însă că aceste noi unități sunt „subîncadrate cu personal și dispun de insuficiente echipamente și susținere logistică". Din oamenii aflați la dispoziție, „cei mai mulți erau neinstruiți". Aceste deficiențe existau peste tot în Armata Roșie, în special în districtele militare de la granița vestică, fiind agravate de refuzul lui Stalin de a accepta rapoartele de informații despre amplasarea trupelor germane de-a lungul graniței sovietice. Nici programul de reforme al lui Timoșenko, nici pregătirile pentru combaterea amenințării germane nu ar fi putut avea succes, având în vedere paralizia impusă la nivelul liderilor militari de indecizia lui Stalin.[493]

în timp ce situația la graniță devenea tot mai gravă, în lunile aprilie și mai 1941, Statul Major General deplasase, în liniște, unități din Extremul Orient spre alte districte militare din vest. Deși Stalin respinsese ideea lui Timoșenko și Jukov - a atacului preventiv -, ca având caracter de provocare (nu există nicio înregistrare că Stalin ar fi primit o copie a planului, deși Timoșenko și Jukov au discutat conceptul cu el), până la jumătatea lunii mai, le dăduse permisiunea să deplaseze 28 de divizii, nouă comandamente de corp de armată și patru comandamente de armată, în districtele de graniță. Aceste armate urmau să ocupe poziții în Districtele Militare Speciale Vestic și Kiev, până la 1-10 iunie. în vest urmau să fie desfășurate alte trei armate, dar, până la 22 iunie, numai una ajunsese în împrejurimile Moscovei. Deși fuseseră încorporați aproape 800 000 de recruți, aceștia nu erau echipați corespunzător. întârzierea extraordinară în deplasarea acestor forțe de acoperire și în dotarea lor cu armamentul, echipamentele și mijloacele

de transport de care aveau nevoie avea să se dovedească un factor crucial în zilele ce vor urma.[1]

Comandanții trupelor deja desfășurate la graniță erau conștienți de pericolul german și au încercat să obțină de la Timoșenko și Jukov permisiunea de a lua măsuri locale pentru creșterea nivelului de alertă. Cererile lor au fost respinse. De fiecare dată când un comandant risca să ia măsuri despre care credea că vor îmbunătăți

491 Articolul lui Golikov a apărut în *International Affairs,* 10 octombrie 1969.

492 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* p. 399.

493 David M. Glantz, *Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War* (Lawrence, 1998), p. 25-26. Vezi și Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 215-220, 280.

apărarea, exista șansa ca departamentele speciale de contrainformații, alocate fiecărei unități sau trupelor de grăniceri locale, să remarce și să raporteze la Moscova. De exemplu, la 11 iunie, Mihail P. Kirponos, comandantul Districtului Militar Special Kiev, a primit o telegramă de la Jukov în care i se cereau explicații pentru un raport în care se spunea că șefii unităților din zona fortificată primiseră ordine să ocupe poziții defensive înaintate. într-un raport adresat comisarului pentru apărare, Kirponos urma să explice „pe ce bază unitățile din zonele fortificate ale districtului primiseră ordinul să ocupe aceste poziții înaintate." Asemenea acțiuni, îl informa Jukov, „îi pot provoca pe germani la un conflict armat și atrag după sine tot felul de consecințe. ...Revocați imediat acest ordin și raportați cine a emis acest ordin neautorizat." în aceeași zi, Kirponos a primit un al doilea mesaj de la Jukov, în care i se solicita confirmarea executării ordinului primit anterior, care va fi raportată până în data de 16 iunie.[494] [495] într-un alt exemplu, Jukov a aflat că Fedor I. Kuznețov, generalul comandant al Districtului Militar Special Baltic, ridicase nivelul de alarmare al sistemului defensiv aerian „fără aprobarea comisarului apărării". Jukov îi ordona ca nivelul de alarmare să fie coborât, deoarece acțiunile pe care le implica - printre care se număra întreruperea curentului în orașele din district - puteau „să aducă neajunsuri industriei, să dea naștere la tot felul de zvonuri și să supere cetățenii".[496]

După război, Timoșenko și Jukov explicau că Stalin „îi avertizase foarte clar că, în cazul întăririi defensivei, trebuie să se ia cele mai stricte măsuri de prevedere, pentru a nu-i provoca pe germani la un conflict armat".[497] Amândoi erau conștienți de pericolele ce îi pândeau dacă îl contraziceau pe Stalin. Ironic este faptul că, la 16 iunie, Stalin semna un decret, în calitate de președinte al Sovietului Comisarilor Poporului și de secretar al Comitetului Central al VKP(b), în care se enunța că „aprovizionarea cu armamente în zonele fortificate aflate în construcție se face într-un ritm nesatisfăcător" și ordona mai multor districte militare și întreprinderi industriale să țină cont de termenul-limită de nu mai târziu de primul trimestru al anului 1942.[498]

Nu ne îndoim că Timoșenko și Jukov erau pe deplin conștienți de importanța camuflajului în protejarea avioanelor, aerodromurilor și instalațiilor de sprijin. De-abia la 19 iunie, Stalin va semna un decret în care se cerea camuflarea avioa-

494 Glantz, *Stumbling Colossus,* p. 103.
495 Primakov and Kirpichenko, *Ocherki,* p. 341, 346.
496 Medvedev, „I. V. Stalin", p. 118.
497 Zolotarev and Sevostianov, *Velikaia,* p. 120.
498 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 376-377.

nelor, a pistelor de rulare, a corturilor și a instalațiilor de sprijin ale aerodromurilor, cerându-i-se lui Pavel F. Jigarev, șeful forțelor aeriene, să finalizeze aceste sarcini până la 30 iulie 1941. în aceeași zi, 19 iunie, Timoșenko și Jukov semnau un ordin prin care se implementa decretul, dar prin care măsura de camuflare era extinsă și la nivelul armamentului pentru trupele terestre (tancuri, artilerie etc.), transporturi, depozite și alte structuri. Ordinul stipula clar că scopul pentru aceste măsuri era acela de a se asigura că „aerodromurile și avioanele staționate pe ele nu atrag atenția din aer”.[1] Aceste directive reprezentau prea puțin și prea târziu. Toată lumea, de la Stalin, la cei din Comisariatul pentru Apărare, la Statul Major General, la trupele de grăniceri, la districtele militare și oficialii din Comisariatul Poporului pentru Afaceri Străine care trebuiau să pregătească și să înainteze protestele, știau că, de aproape un an, Luftwaffe desfășura un program extins de recunoașteri aeriene deasupra teritoriului sovietic.

Birourile din Direcția Operații a Statului Major General contrastau vizibil cu străzile și parcurile însorite, liniștite, ale capitalei. Telefoanele sunau întruna, în timp ce ofițerii de stat-major ai districtelor militare și din comandamentele principale aduceau informații de la unitățile lor aflate pe linia frontului despre trupele germane care acum erau concentrate direct pe graniță și se pregăteau să atace, încă se făceau modificări în organizarea fronturilor și trebuiau luate în considerare și alte astfel de sarcini. Un proiect de decret, aflat în pregătire la 21 iunie, cerea crearea unui Front de Sud, care urma să fie comandat de generalul comandant al Districtului Militar Moscova, Ivan V. Tiulenev, având comandamentul la Vinnita, în sud-estul Ucrainei. Membru al Consiliului Militar al frontului avea să fie Aleksandr I. Zaporojeț, care fusese șeful Direcției Generale a Propagandei Politice a Armatei Roșii; avea să fie înlocuit în această funcție de Lev Z. Mehlis, un stalinist devotat, care va îndeplini această funcție în calitate de comisar al poporului pentru controlul de stat. Este evident că ultimele două paragrafe porneau de la premisa că războiul este iminent, deoarece îi încredințau lui Jukov comanda generală a Fronturilor de Vest și de Sud-Vest, iar lui Kiril A. Mereț kov, comanda Frontului de Nord. Acest proiect, semnat de Malenkov la 21 iunie, era destul de bizar în ce privește comenzile primite de Jukov și Mereț kov. Jukov, încă șef al Statului Major General, nu avea să fie trimis la Kiev, pentru a inspecta Frontul de Sud-Vest, decât în după-amiaza zilei de 22 iunie. De-abia la 26 iunie a fost rechemat de Stalin la Moscova și trimis pe Frontul de Vest, unde a rămas până la 30 iunie, având discuții cu membri ai statului-major al Frontului. Cum putea Malenkov să știe dinainte ce va face Jukov la 22 iunie și la 26-30

iunie?[499] [500]

Cazul lui Merețkov este și mai bizar. în calitate de fost consilier în războiul civil spaniol, deja fusese menționat în interogatoriile veteranilor acestui război care fuseseră arestați în lunile aprilie, mai și iunie 1941. Era oare reală numirea lui la

comanda Frontului de Nord (avea, până la urmă, o experiență considerabilă în lupta cu finlandezii) sau nu era decât un truc pentru a-1 face să plece din Moscova și a putea fi arestat mai târziu?[1]

între orele 18,00 și 19,00, în data de 21 iunie, Stalin, Molotov și alți membri ai Politburo erau adunați în apartamentul din Kremlin al lui Stalin. Conform lui Anastas Mikoian, care era acolo, „atmosfera era tensionată. Stalin încă mai susținea ideea că Hitler nu va începe războiul”.[501] [502] în jurul orei 21,00, Jukov, care se afla în birourile Statului Major General, a primit un telefon de la Maksim A. Purkaiev, șeful de stat-major al Districtului Militar Special Kiev, în care i se raporta că tocmai fusese prins un dezertor german, care avea vești alarmante. Dezertorul, Alfred H. Liskow, care făcea parte din Regimentul 22 Geniu, declara că, la 21 iunie, comandantul său de pluton, un anume locotenent Schultz, le explicase soldați- lor că, în acea noapte, după o pregătire de artilerie, va începe traversarea râului Bug, cu plute, bărci de asalt și pe pontoane. Liskow, care, aparent, se considera comunist și susținător al puterii sovietice, a decis să fugă și să raporteze tot ce știa sovieticilor. La aflarea acestei vești, Stalin le-a ordonat lui Jukov și Timoșenko să se prezinte la Kremlin. Era, totuși, destul de suspicios, întrebând dacă „nu cumva germanii l-ar fi putut trimite la noi, să ne provoace”. Ceilalți au crezut raportul și l-au convins pe Stalin să alarmeze trupele „pentru orice eventualitate”. Stalin a insistat să se aibă grijă la modul cum va fi formulat ordinul.[503] în timp ce toți cei prezenți dezbăteau dacă să se trimită un mesaj de avertizare, la ora 22,00, șeful statului-major al Districtului Militar Special Baltic, P.S. Klenov, raporta că germanii încheiaseră construcția de poduri peste râul Neman, evacuaseră toți civilii din zonă, pe o rază de douăzeci de kilometri de la graniță, iar trupele lor ocupaseră pozițiile de plecare pentru o invazie. în plus, șeful statului-major al Districtului Militar Special Vestic, V.E. Klimovskih, raporta că

499 *Ibidem,* p. 387-388, 392-393.

500 *Ibidem,* p. 413-414. Vezi și William J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, 1993), p. 53-54.

501 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 422.

502 *Ibidem,* p. 495-496. Relatarea lui Mikoian aduce un alt exemplu pentru neacceptarea listelor cu vizitatori la Kremlin ca fiind în întregime exacte. Jurnalul pentru 21 iunie nu îl pomenește pe Mikoian, deși este destul de evident că a fost acolo, alături de alți membri ai Politburo.

503 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 604.

gardurile de sârmă ghimpată care existaseră până atunci fuseseră îndepărtate spre seară, în timp ce, din pădurile din apropiere, se poate auzi huruit de motoare.[504]

Acesta este textul asupra căruia au căzut de acord, într-un final, toți cei prezenti la Kremlin:

„Transmit un ordin al comisarului poporului pentru apărare, pentru executare imediată:

1. La 22-23 iunie 1941, este posibil să existe atacuri-surpriză ale germanilor pe fronturile LVO [Districtul Militar Leningrad], PriBOVO [Districtul Militar Special Baltic], ZapOVO [Districtul Militar Special Vestic], KOVO [Districtul Militar Special Kiev] și OdVO [Districtul Militar Odessa]. Atacul poate începe cu acțiuni de provocare.

2. Misiunea trupelor noastre este să nu răspundă niciunei acțiuni de provocare care ar putea duce la complicații grave. în același timp, trupele LVO, PriBOVO, ZapOVO, K.OVO și OdVO trebuie să se afle în alertă de luptă pentru a preîntâmpina o lovitură neașteptată din partea germanilor sau a aliaților lor. ORDON:

a. în noaptea de 22 iunie 1941, ocupați în secret pozițiile de tragere din zonele fortificate de-a lungul graniței de stat.

b. înainte de răsăritul soarelui, în 22 iunie 1941, dispersați spre aerodromuri din interior toată aviația, inclusiv aparatele de transport pentru trupe, și camu- flati-o.

c. Toate unitățile să treacă la stare de alarmă. Trupele trebuie menținute dispersate și camuflate.

d. Apărarea antiaeriană să treacă la stare de alarmă fără să cheme personal suplimentar. Pregătiți toate măsurile pentru oprirea curentului în orașe și unități de producție.

c. Nu luați nicio altă măsură fără permisiune specială."

Deși acest document a fost semnat de Jukov la 21 iunie, nu a ajuns la centrul de comunicații decât la ora 1,45, în data de 22 iunie și nu a fost trimis trupelor decât la 2,25-2,35. Acesta rămâne unul dintre cele mai bizare ordine militare din istorie. în loc să se transmită un ordin clar și fraza-cod pentru executarea planurilor defensive, conținea exprimări ambigue despre acțiuni de provocare. Rezultatul a fost că multe unități nu au primit ordinul deloc și au fost luate prin surprindere.[1] Stalin și vizitatorii săi au continuat să discute situația, dar cei mai mulți au plecat până la ora 22,20. La ora 23,00, Beria a fost ultimul care a părăsit Kremlinul. Stalin a mai rămas puțin și s-a întors la *dacea* de la Kunțevo în jurul orei 1,00. A mers direct la culcare. Peste câteva ore, a fost trezit de Jukov, care l-a informat că războiul

504 Zolotarev and Sevostianov, *Velikaia,* p. 129.

începuse.[505] [506]

CAPITOLUL 21

O VARĂ DE CHIN

Duminică, 22 iunie 1941, la răsăritul soarelui, germanii au invadat URSS. Pentru Stalin, care respinsese ca dezinformare toate informațiile care anunțau atacul, va mai dura câteva ore, ba chiar zile, până să conștientizeze că războiul era o realitate. Nu va recunoaște niciodată că Hitler îl înșelase. Preocuparea lui principală, pe măsură ce Armata Roșie suferea pierderi grele pe câmpurile de luptă, devenise să se asigure că aceia care știau sau suspectau adevărul despre vinovăția sa - aflați majoritatea în închisoare - să nu mai trăiască pentru a depune mărturie împotriva lui.

Deși data exactă, ba chiar ora exactă a invaziei germane fusese raportată de sursele serviciilor de informații sovietice, de-abia mărturia dezertorului german din noaptea de 21 iunie a reușit să alarmeze Kremlinul în legătură cu realitatea că Wehrmachtul va ataca a doua zi dimineață. Dezertorul a fost imediat adus la comandamentul Detașamentului 19 Trupe de Grăniceri din Vladimir-Volînski, la granița cu Polonia ocupată de germani. înainte ca interogatoriul să se încheie, deja se puteau auzi bubuiturile de artilerie. Comandantul a încercat să ia legătura cu eșaloanele superioare, dar liniile telefonice fuseseră deja tăiate. Acesta era rezultatul muncii a sute de sabotori trimiși de *Abwehr* peste graniță în zilele premergătoare atacului sau parașutați în timpul nopții.[507]

Tirul artileriei auzit de comandantul detașamentului de grăniceri se repeta pe toată lungimea graniței vestice a URSS, de la Marea Baltică la Marea Neagră. Imense formații de blindate și infanterie pătrundeau

505 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 423.

506 *Ibidem,* p. 300.

507 „Moskve Krichali o Voine", *Voenno-Istorichesky Zhumal,* iunie 1994, p. 24.

în Uniunea Sovietică, spre obiectivele care le fuseseră atribuite. Conform planurilor de operații trasate în urma fotografiilor aeriene obținute de-a lungul unui an de observare aeriană neîngrădită, Luftwaffe și-a trimis avioanele împotriva bazelor aeriene, centrelor de comandă, depozitelor, concentrărilor de trupe ale Armatei Roșii și asupra altor ținte, distrugând capacitatea de apărare antiaeriană a districtelor militare de gra-

niță și oferind germanilor superioritatea aeriană absolută. Apoi, nu numai că a fost liberă să-și continue atacurile de precizie împotriva țintelor tactice și strategice bine-definite de la sol, dar să și susțină înaintarea coloanelor, decimând unitățile sovietice care încercau cu disperare să țină piept inamicului.

în timp ce veștile despre atacul german, pe apă, pe uscat și în aer, ajungeau la Statul Major General, Jukov i-a telefonat lui Stalin. Când a reușit, în sfârșit, să ia legătura cu el, a urmat o lungă tăcere, în receptor nemaiauzindu-se decât sunetul respirației lui grele. într-un târziu, Stalin i-a răspuns. I-a cerut lui Jukov să-i spună secretarului său, Aleksandr N. Poskrebîșev, să convoace Politburo pentru o întâlnire la Kremlin. între timp, Statul Major General a informat toate districtele militare și toate comandamentele principale despre ce se întâmpla. La 5,45, Stalin s-a văzut cu Molotov, Beria, Timoșenko, Mehlis și Jukov. Lui Stalin încă nu-i venea să creadă ce-i spusese Molotov despre întâlnirea pe care tocmai o avusese cu von der Schulenburg. Ambasadorul îi dăduse lui Molotov o scurtă notă în care se plângea de „amenințarea intolerabilă a granițelor estice ale Germaniei pe care o reprezenta concentrarea masivă de forțe ale Armatei Roșii" și declara că „guvernul german consideră necesar să ia contramăsuri de ordin militar". Deși nu era o declarație de război formală (care nu era genul lui Hitler), nota și atacurile necontenite ale germanilor ar fi trebuit să clarifice chiar și pentru Stalin, oricât de surprins ar fi fost, că războiul pe care îl anunțaseră atâția începuse, în sfârșit.[1] Stalin a fost de acord cu liderii săi militari că este nevoie de o nouă directivă pentru districtele militare de graniță. Va fi emisă în numele comisarului pentru apărare Timoșenko și contrasemnată de Merkulov:

„1. Trupele la capacitate operațională completă și având toate mijloacele la dispoziție vor ataca dușmanul acolo unde a încălcat frontiera sovietică. Trupele de uscat nu vor trece frontiera în absența unei autorizații speciale.

2. Avioanele de recunoaștere și de atac vor identifica zonele de concentrare ale aparatelor de zbor inamice și desfășurarea trupelor la sol. Aviația de bombardament și de asalt va distruge cu lovituri

puternice avioanele de pe aerodromurile inamice și va bombarda principalele concentrări de forțe de la sol. Raidurile de aviație se vor desfășura până la o adâncime de 100-150 de kilometri în interiorul teritoriului inamic. Vor fi bombardate Konigsberg și Memel. Nu se vor efectua zboruri deasupra Finlandei și României fără o autorizație specială."[508] [509]

Și în această directivă se poate remarca amprenta de neconfundat a speranței lui Stalin că aceste atacuri erau fie lucrătura generalilor germani, în încercarea de a-1 forța pe Hitler la un război cu URSS, fie modul lui Hitler de a-1 strânge cu ușa pentru a obține noi concesii. De aici și absența vreunei formulări prin care să se

poată înțelege declararea războiului sau luarea de măsuri de mobilizare. Și cum poate fi explicat trupelor de la sol un ordin de neînțeles de a ataca trupele invadatoare, dar fără a pune piciorul pe pământ dușman? Singura explicație pentru faptul că Timoșenko și Jukov au fost de acord cu această directivă bizară trebuie să fi fost frica lor de Stalin, amestecată cu lipsa lor aproape totală de informații despre starea propriilor trupe. Comunicațiile cu unitățile de pe linia frontului, care dintru început nu fuseseră de calitate (multor unități le lipseau radiourile) și care erau deja avariate de sabotaje și atacuri aeriene, continuau să se degradeze în urma atacurilor aeriene fără întrerupere. în mod special, era nerealist acel fragment din directivă în care se cerea unităților de aviație sovietice să atace aerodromurile germane și concentrările de trupe. în prima zi de război, sovieticii au pierdut 1 200 de avioane, dintre care multe nici nu au reușit să se ridice de 1a sol. Raidurile asupra localităților Konigsberg și Memel s-au efectuat de către bombardierele cu rază mare de acțiune ale Corpului 1 Aerian din rezerva înaltului Comandament sovietic, operând de pe baze din interior, dar fără acoperire de vânătoare. Pe drumul de întoarcere, bombardierele au fost interceptate de avioanele de vânătoare germane și trei dintre ele au fost doborâte.[1]

începând cu ora 7,30, au început să sosească și alți membri ai Politburo, alături de Gheorghi Dimitrov și Dmitri Z. Manuilski, din Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste. Toți cei prezenți au considerat că Stalin trebuie să se adreseze imediat poporului, prin radio. Conform relatării lui Mikoian, care era de față, „Stalin a refuzat și a spus: «Să vorbească Molotov.» Ne-am opus cu toții; oamenii nu vor înțelege de ce, într-un astfel de moment istoric crucial, nu-1 vor auzi

508 Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 2, p. 432.

509 John Erickson, *The Road to Stalingrad: Stalin's War with Germany* (New Haven, 1999), p. 124. Vezi și Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 431; din motive necunoscute, această versiune a Directivei nr. 2 omite fraza din primul paragraph în care li se cere trupelor de la sol să nu treacă frontiera fără autorizație specială.

vorbind pe Stalin, prim-secretar al Comitetului Central al partidului și președinte al guvernului, ci pe adjunctul său. Era important pentru noi să se audă o voce cu autoritate care să ceară poporului: «Ridicați-vă la luptă pentru apărarea patriei!» Cu toate acestea, eforturile noastre de a-1 convinge nu au avut succes. întrucât Stalin a refuzat cu atâta hotărâre, l-am lăsat pe Molotov să vorbească. Transmisia a fost la ora 12,00, la prânz." Molotov și-a început discursul spunând că fusese rugat de tovarășul Stalin să se adreseze poporului și a încheiat cerându-i acestuia să „strângă rândurile în jurul gloriosului nostru Partid Comunist, în jurul marelui nostru conducător, tovarășul Stalin"[510] [511]

Chiar înainte să vorbească Molotov, au fost emise mai multe decrete strict secrete în numele Prezidiului Sovietului Suprem. Unul declara legea marțială în anumite republicii și districte ale Uniunii. Un al doilea descria procedurile prin care va fi impusă legea marțială de autoritățile militare. Un altul decreta înființarea de tribunale militare pentru judecarea cazurilor de încălcare a legii marțiale și aplicarea sentințelor, care includeau moartea prin împușcare, asupra acelora care erau găsiți vinovați.[512]

---

510 Viktor Anfilov, *Deroga k Tragedii Sorok Pervogo Goda* (Moscow, 1997), p. 244-245.

511 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 495-96.

512' P. N. Kryshevsky, ed., *Skrytaia Pravda Voiny: 1941 God* (Moscow, 1992), p. 51-58.

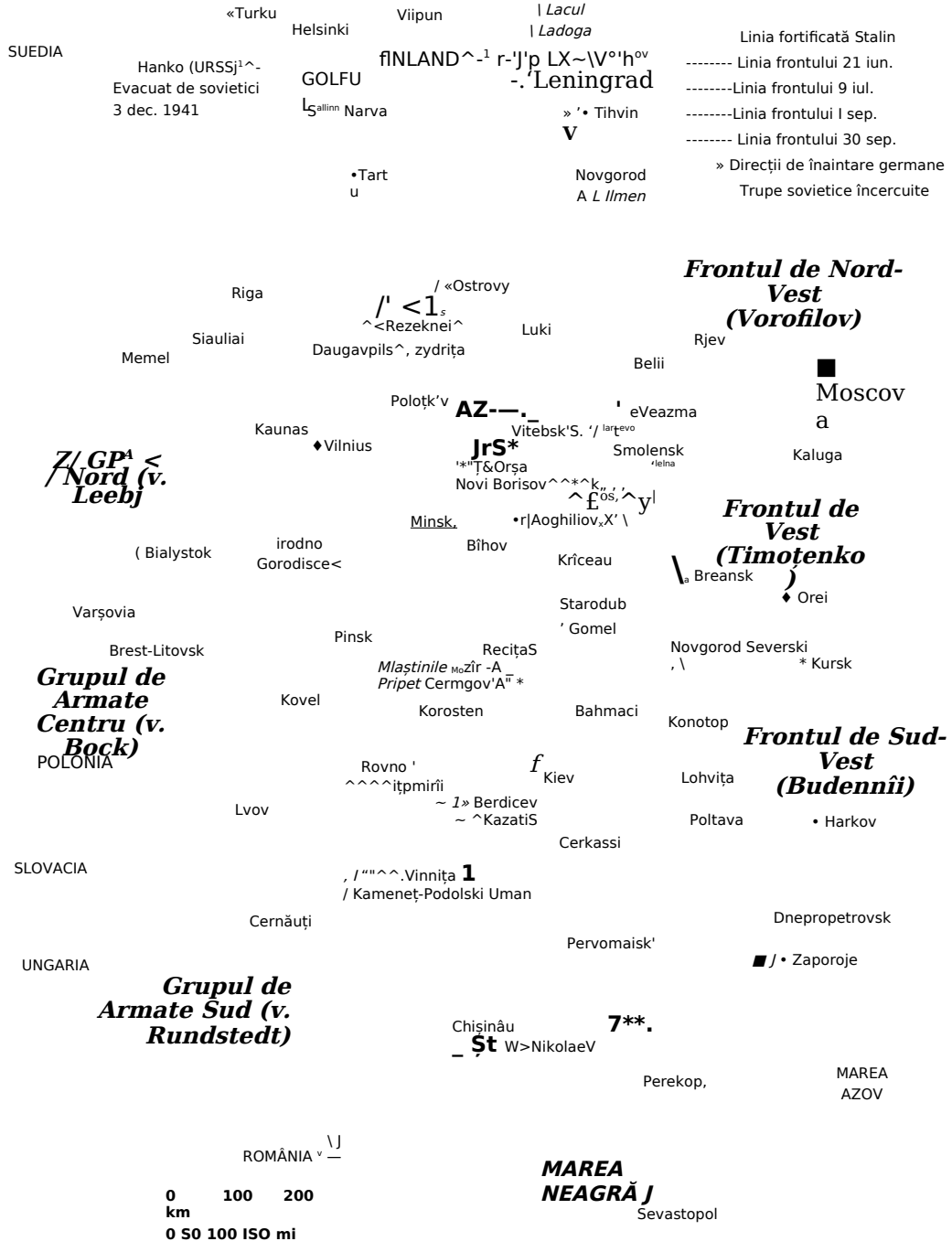

Operația Barbarossa, 22 iunie-30 septembrie 1941. Principalele direcții de atac ale germanilor în vara anului 1941

între timp, pe front, situația continua să se deterioreze. în ciuda zvonurilor că Stalin era incapacitat de șocul invaziei germane, a început să-și exercite funcția de comandant suprem din 22 iunie, de la ora 13,00, deși aceasta ar fi trebuit să-i revină lui Timoșenko. Temându-se că comandanții de fronturi nu sunt capabili să-și facă treaba, Stalin l-a trimis pe Jukov la Kiev în calitate de „reprezentant al înaltei conduceri", drept răspuns la o cerere a lui Hrușciov, prim-secretar al Partidului Comunist Ucrainean. De asemenea, i-a trimis pe mareșalii Șapoșnikov, Voroșilov și Kulik pentru a-1 verifica pe Dmitri Pavlov, comandantul Frontului de Vest. Jukov a întrebat cine va fi la șefia Statului Major General cât el va lipsi; Stalin i-a răspuns: „Ne vom descurca cumva". După plecarea lui Jukov, Timoșenko a emis o altă directivă, la insistentele lui Stalin, care cerea o ofensivă a tuturor celor trei Fronturi, o acțiune despre care Stalin credea că îl va împinge pe inamic în afara teritoriului sovietic. Acest ordin irațional, reflectând totala necunoaștere de către Stalin a condițiilor de pe front, cerea unităților sovietice, care se chinuiau cu disperare să se apere și să evite încercuirea, să pregătească operații ofensive. Le lipsea susținerea aeriană, se aflau sub bombardamentul continuu executat de bombardierele germane și stocurile de muniție și carburanți erau aproape pe terminate. Atacurile aeriene nu distruseseră numai materialul militar, ci și rezervele de medicamente - și așa limitate -, punctele de prim-ajutor, clinicile și spitalele, la care se mai adăuga și lipsa personalului medical calificat care să trateze numărul mare de răniți. Mai mult, pierderea comandanților experimentați de la nivel de brigadă și divizie, ca rezultat al epurărilor din 1937-1938, își arăta acum efectele, cărora comandanții nou-instalați, lipsiți de experiență, încercau să le facă față. Din cauza incapacității economiei civile de a asigura aprovizionarea cu tractoare, camioane și cai, cerută în planurile de mobilizare, multor unități le lipseau mijloacele de transport. Nu este de mirare că această ofensivă a eșuat lamentabil pe Fronturile de Vest și de Nord-Vest. Ba mai mult, a contribuit la rapida dezintegrare a acestora. Cu un oarecare succes s-a soldat doar o contraofensivă cu trupe blindate de pe Frontul de Sud-Vest.[513]

Aceste directive de început mandatate de Stalin nu erau altceva decât jumătăți de măsuri luate prea târziu pentru a afecta rezultatul bătăliei de la granițe. La 22 iunie 1941, Prezidiul a decretat mobilizarea tuturor bărbaților apți de serviciu militar în mai multe districte militare; și această acțiune ar fi trebuit luată mult mai devreme. Până la 25 iunie, Wehrmachtul avansase chiar și peste 200 de kilometri pe principalele direcții de înaintare, iar bombardamentele

513 William J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain* (Novato, 1993), p. 53-56.

neîntrerupte făceau ca mobilizarea să se desfășoare foarte greu. Din cauză că Luftwaffe continua să distrugă depozitele care conțineau uniforme, arme individuale, muniții și echipamente, soldații proaspăt mobilizați nu puteau fi echipați corespunzător. Și nu era ușor nici ca aceste întăriri să fie aduse la unitățile cărora le fuseseră alocate. Căile ferate de la graniță se aflau sub atacuri aeriene neîntrerupte. Drumurile principale și secundare erau blocate de civili din zonele de graniță care fugeau orbește

spre est, departe de focul bătăliilor, adesea în coloane care se întindeau și pe 40 de kilometri. Vehiculele militare, artileria și unitățile Armatei Roșii aflate în marș spre front rămâneau blocate ore în șir. Toate aceste concentrări de oameni erau nimicite fără milă de aviația germană.[1]

Efortul principal al germanilor cădea în responsabilitatea Grupului de Armate Centru, comandat de feldmareșalul Fedor von Bock. Având la dispoziție 50 de divizii și grupuri de *panzere* pe fiecare flanc, era cel mai mare și cel mai puternic dintre cele trei grupuri de armate dislocate conform Planului Barbarossa. în fața lui se afla Frontul de Vest, comandat de Pavlov, care servise în calitate de consilier pentru forțele blindate în războiul civil spaniol. Deși unul din ofițerii RU care îi fusese subordonat în Spania criticase oficial calitățile acestuia și pusese la îndoială pregătirea lui pentru comandă, Pavlov îi făcuse o bună impresie lui Stalin când fusese numit general comandant al Districtului Militar Special Vestic. începând de la jumătatea lunii iunie, Pavlov ceruse în repetate rânduri permisiunea de a ocupa structurile defensive din zonele fortificate nou-construite. Dar aceasta nu i s-a acordat.[514] [515]

Cu o seară înainte de atacul german, Pavlov se afla la Minsk, la o piesă de teatru. Era convins de retorica Kremlinului că germanii nu aveau nici cea mai mică intenție de a porni un război. Prin urmare, atacul l-a luat complet pe nepregătite. Deși trupele de grăniceri au opus o rezistență îndârjită, iar forțele aeriene ale Frontului făcuseră tot ce fusese posibil pentru a nu permite aviației germane să obțină controlul aerului, Luftwaffe le copleșise. în prima zi, Frontul de Vest a

514 Kryshevsky, *Skrytaia Pravda Vbiny,* p. 149.

515 Dmitri Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy* (Rocklin, 1996), p. 190. Vezi și Mikhail Boltunov, „Komandarma Arestoval Ofitsera GRU", *Nezavisimoe Voennoe Obozrenie,* No. 43, 2003, p. 7. Acest articol se bazează pe notițele lăsate de defunctul general-colonel Hadji-Umar Dj. Mamsurov, un specialist GRU în sabotaje, care servise și el în Spania și căruia, în iulie 1941, Voroșilov i-a ordonat să-l aresteze pe Pavlov. Boltunov sugerează că Pavlov nu era „o victimă a circumstanțelor" sau „un țap ispășitor" pentru „lipsa de viziune a lui Stalin cu privire la regimul fascist" și că soarta lui s-a datorat propriilor defecte. Articolul reflectă controversa, încă în desfășurare în Rusia, despre responsabilitatea lui Stalin pentru pierderile sovietice din război.

pierdut 738 de avioane, sau 40% din întreaga sa forță aeriană. Germanii erau pi- loți mai buni decât sovieticii, iar materialul de zbor german era superior din punct de vedere tehnic.

Șocat de pierderile înregistrate de unitățile sale, comandantul forțelor aeriene ale Frontului, Ivan I. Kopeț, un alt veteran al războiului civil spaniol, s-a sinucis. Dmitri A. Lestev, șeful Direcției Propagandă a Frontului, raporta că „în data de 22 iunie, la ora 17,00, Kopeț s-a sinucis în birou. Cauzele suspectate sunt lașitatea și pierderile suferite de aviație. Comanda forțelor aeriene ale Frontului a fost preluată de generalul-maior A.I. Taiurski." în mod ironic, în jurul orei 2,00, la 22 iunie, înainte de atacul german, Kopeț și Taiurski, adjunctul său, îl anunțaseră pe Pavlov că forțele aeriene erau pregătite de luptă și fuseseră dispersate spre aerodromurile din interior, conform ordinelor lui Timoșenko.[516]

înfrângerile suferite de forțele aeriene pe Frontul de Vest au condus la un alt incident tragic, care venea să întărească impresia că aceste forțe nu erau nicicum pregătite să facă față Luftwaffe. Comandantul Diviziei 9 Aeriene Mixte din cadrul forțelor aeriene ale Frontului de Vest, Serghei A. Cernîh, a fost atât de devastat de pierderea avioanelor diviziei la sol, încât a fugit. A fost găsit mai târziu în Briansk și împușcat pe loc.[1] Pierderile de pe Frontul de Vest erau, într-adevăr, catastrofale, dar Moscova nu cunoștea mai nimic despre situația reală. Astfel, la 26 iunie, Stalin i-a ordonat lui Jukov să plece din Kiev, să meargă la Frontul de Vest și să încerce să stabilească ce era de făcut. După ce a petrecut trei zile alături de comandanții Frontului, Jukov și-a dat seama că pierduseră controlul și nu aveau cunoștință despre condiția în care se aflau trupele lor. în lupte continue, timp de mai multe zile, sub atacuri neîntrerupte al S/uA«-urilor (avion german de asalt) Flotei 2 Aeriene a Luftwaffe, trupele de pe Frontul de Vest nu mai reprezentau o forță eficace.

Minskul a căzut la 28 iunie, iar la 30 iunie, Stalin l-a demis pe Pavlov. Ulterior, a fost arestat și acuzat de pierderile suferite de Front. La 7 iulie, era supus deja interogatoriilor. Ordinul nr. 378, din data de 6 iulie 1941, pentru arestarea lui Pavlov, fusese semnat de Boris S. Pavlovski, adjunctul șefului unității de investigații a Direcției a IlI-a (Contrainformații) din cadrul Comisariatului pentru Apărare, contrasemnat de Timoșenko și aprobat de procurorul URSS, Bocikov. Ordinul pomenea despre implicarea lui Pavlov într-o conspirație antisovietică. Ulterior, la momentul aprobării și semnării condamnării

516 V. A. Zolotarev and G. N. Sevostianov, eds., *Velikaia Otechestvennaia Voina, 1941-1945* (Moscow, 1998), tom 1, 137. Vezi și Anfilov, *Doroga,* p. 226. în ceea ce privește motivele sinuciderii lui Kopeț,

la moarte a lui Pavlov, Stalin a cerut ca „toate prostiile alea despre activități conspirative să fie eliminate... Apoi, toate Fronturile să fie informate despre această sentință, să știe că orice comportament considerat defetist va fi pedepsit fără milă.” (Chiar și numai din această afirmație, devine evident nu doar că Stalin știa despre arestări și torturi, dar și că era la curent cu faptul că obișnuitele acuzații de conspirație erau, de fapt, invenții.)[517] [518] [519] Pavlov a fost înlocuit pentru o perioadă scurtă de timp de Andrei I. Eremenko, apoi de Timoșenko, Mehlis fiind membru al Consiliului Militar al Frontului. Una din primele măsuri ale lui Timoșenko a fost să-i aresteze pe toți membrii conducerii militare a Frontului pentru catastrofa din Bielorusia.[520]

Una dintre cauzele înfrângerii dezastruoase a Frontului de Vest a fost slăbiciunea Frontului de Nord-Vest, care era format din Districtul Militar Special Baltic, cuprinzând nou-dobânditele republici baltice. în fața acestui Front de Nord-Vest

se afla Grupul de Armate Nord, comandat de Wilhelm von Leeb. Acesta fusese întărit prin alocarea Grupului 3 *Panzer,* de la Grupul de Armate Centru. Germanii erau mai puternici decât Frontul de Nord-Vest sovietic atât ca număr de oameni, cât și ca artilerie și tancuri. Ca număr de avioane, cifrele erau aproximativ egale, dar balanța a fost înclinată dramatic de pierderile suferite de sovietici. în plus, comandantul sovietic al Frontului de Nord-Vest, Fedor I. Kuznețov, era un individ inert, cu relativ puțină experiență de comandă.[1] îl înlocuise pe Aleksandr D. Loktionov, care fusese arestat la 19 iunie. Anterior, Loktionov comandase Forțele Aeriene ale Armatei Roșii și, mai târziu, devenise primul comandant al noului District Militar Special Baltic.[521] [522] Un raport din data de 8 iulie 1941 trimis lui Stalin de contrainformațiile militare enunța faptul că „în primele câteva ore de atacuri ale aparatelor de zbor ale inamicului, Kuznețov a interzis propriilor avioane să decoleze și să distrugă adversarul. Rezultatul a

517trebuie să ne amintim că fusese voluntar în războiul civil spaniol, părea să fie un apropiat al conducerii și se afla în ascensiune. A fost președintele ședinței de discuții din luna aprilie 1940 pe tema campaniei în Finlanda în care s-au contrat Stalin și Proskurov. Probabil știa despre recentele arestări ale ofițerilor din forțele aeriene care serviseră în războiul civil spaniol, și este posibil să se fi temut de răzbunarea lui Stalin și Beria. Se pare că locțiitorul său, A.I. Taiurski, a fost arestat împreună cu alți ofițeri din forțele aeriene. Vezi L.L. Batekhin, *Vozdushnaia Moshch Rodiny* (Moscow, 1988), p. 204.

518 Anfilov, *Doroga,* p. 225-226. Cernîh era și el pilot voluntar în războiul civil spaniol.

519 Vezi Volkogonov, *Stalin,* p. 193.

520’ Spahr, *Zhukov,* p. 54. Vezi și Zolotarev and Sevostianov, *Velikaia,* p. 146.

521 Zolotarev and Sevostianov, *Velikaia,* p. 149.

522 O. F. Suvenirov, *Tragedia RKKA, 1937-1938* (Moscow, 1998), p. 376.

fost că unitățile din forțele aeriene ale Frontului au întârziat să intre în luptă, timp în care mare parte din materialul de zbor a fost distrus la sol." Raportul se încheia cu fraza: „Unitățile aeriene ale forțelor aeriene ale Frontului de Nord-Vest sunt incapabile să desfășoare operații de luptă active." întârzierile se datorau, probabil, insistențelor lui Stalin ca germanii să nu fie provocați. Este puțin probabil ca acestea să mai fi survenit dacă un comandant cu experiență, cum era Loktionov, ar fi rămas la comandă.[523]

La interogatoriu, Pavlov a fost întrebat: „Cine este vinovat pentru străpungerea Frontului de Nord-Vest?" Răspunsul său a fost: „Motivul principal pentru înaintarea rapidă a trupelor germane în teritoriul nostru a fost evidenta superioritate a inamicului în aviație și tancuri. în afară de aceasta, trupele lituaniene au fost dispuse în flancul stâng al lui Kuznețov [Districtul Militar Special Baltic] și nu au vrut să lupte. După primele semne de presiune pe flancul stâng baltic, unitățile lituaniene și-au împușcat comandanții și au fugit. Acest lucru a oferit posibilitatea unităților germane de tancuri să mă atace dinspre Vilnius."[524]

Nu doar unitățile lituaniene au creat probleme Frontului de Nord-Vest. Populațiile din întreaga zonă baltică au susținut activ Wehrmachtul, indicând trupelor germane pozițiile Armatei Roșii, ceea ce a dus la bombardarea acestora de către avioanele de asalt ale Luftwaffe. Mare parte din ofițerii și soldații Corpului 22 Pușcași estonian au dezertat la germani, ceea ce a făcut imposibilă sarcina comandanților de a raporta pierderile exacte. Dezertările în masă la inamic nu s-au limitat doar în zona baltică. Armata 26 a Frontului de Sud-Vest raporta că, după două săptămâni de lupte, pierduse aproape 4 000 de oameni în urma dezertărilor la inamic, mai ales din rândul ucrainenilor din vest. Probleme similare au existat și la Armata 30 a Frontului de Vest, unde mare parte din trupele raportate ca pierdute erau, de fapt, dezertori de naționalitate bielorusă. în aceeași perioadă,

Divizia 325 din cadrul Armatei 10 eliminase din funcții 446 de persoane de origine ucraineană, bielorusă și baltică.[1] Cam atât se poate spune despre avantajul obținut de Stalin în urma integrării forțate a acestor teritorii în Uniunea Sovietică. Atitudinile acestor oameni erau afectate, cu siguranță, și de eliminarea forțată a mii de „persoane care manifestă comportament antisovietic" din republicile baltice, în zilele imediat premergătoare invaziei germane.

Frontul de Nord, format din Districtul Militar Leningrad, era relativ liniștit, deoarece finlandezii nu declaraseră încă război URSS, chiar

523 EI. Tutușkin, adjunctul șefului Direcției a IlI-a, NKO, către Comitetul Apărării Statului, în atenția tovarășului Stalin, 8 iulie 1941.

524 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 467.

dacă germanii foloseau teritoriul finlandez pentru a lansa raiduri aeriene și a face incursiuni de spionaj în Uniunea Sovietică. Când generalul Kiril A. Meretkov, care fusese reprezentantul Comandamentului Central la Frontul de Nord, a ajuns la Leningrad în dimineața zilei de 22 iunie, ofițerii care l-au întâmpinat erau abătuți. Motivul era, așa cum recunoșteau, că „începuse războiul". Comandantul districtului militar nu a venit să-l întâmpine și nu a apărut nici la ședința de după-amiază a Consiliului Militar al districtului. Cu toate acestea, cu ajutorul lui Meretkov, Consiliul a elaborat planuri pentru apărarea Leningradului. La 23 iunie, Meretkov a fost rechemat la Moscova, fiind numit consultant la Stavka, alături de mareșalii Kulik, Șapoșnikov și alții. Această numire era, desigur, un pretext pentru a-1 readuce pe Meretkov la Moscova, întrucât, în seara de 24 iunie, a fost arestat și trimis la Lubianka.[525] [526] Peste trei luni, după o vară de lupte aprige pentru a-i stopa pe germani, la care experimentatul Meretkov nu a putut lua parte, Leningradul a intrat sub un asediu care avea să coste viețile a sute de mii de locuitori.

La 28 august 1941, Meretkov i-a scris lui Stalin din celula sa din sectorul pentru interogatorii al închisorii Lefortovo, cerându-i acestuia să fie trimis, în orice poziție, pe front. Stalin, știind că avea nevoie disperată de comandanți cu experiență, l-a grațiat și l-a eliberat în luna septembrie 1941. A fost singurul general arestat în cadrul operației de epurare din aprilie-iunie 1941 care a supraviețuit și a deținut o comandă importantă în timpul războiului.[527]

Fostul șef al forțelor aeriene, generalul-locotenent Pavel V. Rîceagov, fusese îndepărtat din funcție în aprilie 1941 și trimis la Academia Statului Major General. Când a izbucnit războiul, era în permisie, la un sanatoriu din Soci; a fost rechemat la Moscova chiar în ziua aceea. La sosirea sa din 24 iunie, a fost arestat în baza unui ordin semnat de Bogdan Z. Kobulov, adjunctul *narkom-u|ui* pentru siguranța statului. Ordinul de arestare nu fusese aprobat de un procuror. Soția lui Rîceagov, maiorul Maria Petrovna Nesterenko, ea însăși o bine-cunoscută aviatoare, a fost și ea arestată.[528] Despre Nesterenko s-a spus că, „fiind iubita soție a lui Rîceagov, nu avea cum să nu știe despre activitățile sale perfide". Rîceagov luptase

în Spania ca pilot voluntar și, ulterior, comandase grupul aerian de voluntari care acționa împotriva forțelor aeriene japoneze în China.

525 Kryshevsky, *Skrytaia Pravda Voiny,* p. 132-133, 265-267.

526 Harrison E. Salisbury, *The 900 Days: The Siege of Leningrad* (New York, 1969), p. 116-117; Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 441. Vezi și http://wwii-soldat.narod.ru/merets.htm (accesat la 11 mai 2003).

527[5] „Pisrno iz Lefortovo", *Trud,* 14 decembrie 2001.

528 Suvenirov, *Tragedia RKKA,* p. 381, 460.

Având în vedere pierderile mari în personal de zbor din prima zi de război, un ofițer cu experiența lui Rîceagov ar fi putut aduce o contribuție importantă părții sovietice, dacă ar fi fost lăsat să o facă.

Atunci când noul comandant al forțelor aeriene ale Armatei 7 de pe Frontul de Nord, Ivan I. Proskurov, a ajuns la Petrozavodsk, capitala Republicii Sovietice Socialiste Autonome Kareliene, la 23 iunie 1941, situația era relativ liniștită. Finlanda nu se alăturase încă Germaniei în atacul asupra URSS. Totuși, la 24 iunie, Moscova anunța Frontul de Nord că trupele germane și finlandeze sunt desfășurate, pe teritoriu finlandez, pentru a ataca Leningradul și a captura localitățile Murmansk și Kandalakșa, în nord. Pentru zădărnicirea acestor planuri, la 25 iunie, Moscova a ordonat atacuri aeriene împotriva a 18 aerodromuri inamice din Finlanda. S-au efectuat 487 de ieșiri în total, care au avut ca rezultat distrugerea a 30 de avioane inamice, la sol, și a altor 11, în lupte aeriene. Atacurile au continuat și în ziua următoare. Acestea au reprezentat pretextul evident de care aveau nevoie finlandezii pentru a anunța că, între Finlanda și URSS, se instaura starea de război. 21 de divizii finlandeze se vor alătura germanilor pentru a ataca Leningradul dinspre nord.[1]

în această situație periculoasă, de ce comisarul poporului pentru siguranța statului, Vsevolod N. Merkulov, a trimis o telegramă la NKGB al RSSA Karelianâ, la 27 iunie, ordonând arestarea imediată și mutarea la Moscova a lui Ivan I. Proskurov, comandantul forțelor aeriene ale Armatei 7 a Frontului de Nord, al cărui serviciu în războiul civil din Spania îl făcea unul dintre puținii ofițeri superiori de aviație care avea experiență de luptă împotriva germanilor?[529] [530]

Arestările lui Meretkov și Proskurov nu erau decise în ultimul moment. Acestea făceau parte dintr-o operație mult mai extinsă, prin care Stalin scăpa de mai mulți ofițeri superiori ale căror independență în spirit și simț al onoarei între militari nu le putea tolera. Stalin știa că trebuia să-i elimine pe toți potențialii viitori martori ai politicii sale abjecte de a se ploconi în fața lui Hitler. Stalin nu suporta critica, sub nicio formă, cu atât mai puțin dacă scotea în evidență adevărul din spatele acțiunilor sale, iar aceștia erau ofițeri care, spre deosebire de slugile cu care se înconjura în mod normal, ar fi spus întotdeauna lucrurilor pe nume. Majoritatea erau ofițeri care serviseră în Spania, în calitate de consilieri sau de piloți voluntari. Chiar și după revenirea lor din Spania, se salutau cu „Saludo, companero”, pe holurile

---

529 A. I. Gribkov, ed., *Istoria Ordena Lenina Leningradskogo Voennogo Okruga* (Moscow, 1974), p. 189-90; Yu. Nevakivi, „Finliandia i Plan «Barbarossa»”, *Voina i Politika 1939-1941,* ed. A. O. Chubar- ian and G. Gorodetsky (Moscow, 2000), p. 454.

530 A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno”, *Sovietsky Voin,* septembrie 1990, 70.

Comisariatului pentru Apărare.

în timp ce măcelul continua pe tot frontul, iar Armata Roșie se retrăgea în dezordine din fața atacului Wehrmachtului, interogatoriile criminale ale celor arestați

în perioada aprilie-iunie 1941 sub acuzarea de spionaj sau activități antisovietice mergeau și ele înainte. Acestea erau coordonate de Lev Emelianovici Vlodzimirski, șeful Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Specială a NKVD. Acest regim de tortură nu a început și nici nu se va sfârși cu Vlodzimirski. începea de la vârf, cu Stalin, și continua în jos, prin lanțul de comandă NKVD/NKGB.

Vlodzimirski îi raporta zilnic lui Beria despre progrese. Beria, la rândul lui, îl informa pe Stalin. în primele săptămâni de război, cum sovieticii pierdeau bătălie după bătălie, Beria era, în general, ultimul care pleca din biroul din Kremlin al lui Stalin, pentru a avea timp să revadă împreună cazurile de interes special pentru Stalin.[1] A devenit o modă în rândul anumitor istorici să afirme că acest val de arestări și interogatorii de-a dreptul criminale din ajunul războiului nu este decât opera lui Beria și că Stalin nu era implicat. Nu este adevărat. Beria îl informa pe Stalin în legătură cu orice chestiune legată de persoanele arestate. De exemplu, la 16 ianuarie 1940, Beria i-a trimis lui Stalin o listă cu 457 de persoane, dintre care 346 aveau să fie condamnate la moarte prin împușcare. Restul aveau să primească sentințe de cel puțin 15 ani în GULAG. La 6 septembrie 1940, Stalin a primit o altă listă de la Beria, care conținea numele a 537 de persoane, dintre care 472 aveau să fie executate, restul fiind trimie în lagăre pentru pedepse nu mai mici de 15 ani.[531] [532] Pe fiecare listă primită, Stalin scria „Primit de la tovarășul Beria”. Această notă indica aprobarea sa.

Oare Stalin doar se făcea că nu vede ce se întâmplă - torturile la care erau supuși acești oameni? Răspunsul la această întrebare poate fi găsit în mărturiile multora dintre cei care au fost anchetați în epurările din anii 1937-1938. O.F. Suvenirov enumeră peste 140 de ofițeri care au făcut mărturisiri de-abia în urma torturii fizice și a bătăilor prin care au trecut după arestare. Mărturiile lor și cele ale multor altora confirmă afirmația lui Hrușciov, la al XX-lea Congres al Partidului, că „mărturisirile multora dintre cei acuzați de activități ostile erau obținute prin torturi inumane, fără milă”.[533]

La 17 noiembrie 1938, un decret comun al Sovietului Comisarilor Poporului și al Comitetului Central VKP(b) atrăgea atenția în privința

---

531 Yakovlev, *1941 god,* tom 2, p. 428-430.

532 AP RF, f. 3, op. 24, d. 377, p. 116-136; d. 420, p. 1-68. Citat în „Stalinskie Spiski” („Listele lui Stalin”) a Societății „Memorial” din Rusia.

533 Suvenirov, *Tragedia RKKA,* 200-211; *Izvestia TsK KPSS,* no. 3, 1989, p. 140; citat în Suvenirov, p. 200.

numeroaselor excese și deficiențe în munca NKVD și a procurorilor. Se stipula că arestările nu puteau fi făcute de NKVD fără aprobarea procurorilor, cărora li se indica să nu permită arestările nejustificate. De asemenea, erau făcuți responsabili pentru asigurarea unui comportament corespunzător al NKVD în timpul anchetei preliminare.[534]

Deși nicăieri în decret nu se menționează nimic despre utilizarea forței și a torturii în timpul anchetelor, faptul că anchetatorii NKVD le foloseau frecvent

era bine cunoscut de oficialii partidului, care, alături de procurori și de oficialii NKVD, constituiau faimoasle *„troika",* organisme extrajudiciare utilizate frecvent în timpul epurărilor pentru a grăbi procesul. Secretarii de partid de la toate nivelurile au insistat ca oficialii NKVD să urmeze litera noului decret în desfășurarea anchetelor, și au cerut demiterea și judecarea multor oficiali NKVD din jurisdicțiile lor pentru participarea la comportamente abuzive sau ilegale. Această căutare de țapi ispășitori ajungea până la nivel regional.[1]

Totuși, Stalin, deși mulțumit că martorii NKVD ai anilor epurării dispăreau unul câte unul, nu dorea să-i lipsească pe propriii anchetatori de instrumentele de care aveau nevoie pentru a obține rezultate. La 10 ianuarie 1939, a trimis o telegramă cifrată oficialilor partidului și ai NKVD din uniune și din republicile și regiunile autonome: „Comitetul Central VKP(b) explică faptul că constrângerile fizice se folosesc în practica NKVD din 1937 cu permisiunea Comitetului Central", remarcând că toate serviciile de informații „burgheze" folosesc constrângerea fizică. „Comitetul Central consideră constrângerea fizică drept o metodă în întregime corectă și utilă, și aceasta trebuie să fie folosită în continuare, ca un avantaj în fața dușmanilor poporului". Această telegramă, trimisă în numele Comitetului Central și semnată de Stalin, demonstrează că bătăile și tortura care se foloseau în apogeul epurărilor puteau fi utilizate din nou, în numele lui.[535] [536] *Tătuca* nu va tolera alte păreri sau milă pentru cei care i se opuneau. în timpul Marii Epurări, a aprobat personal executarea a mii de oameni, cum s-a întâmplat la 12 decembrie 1938. Conform lui Dmitri A. Volkogonov, la această dată a fost stabilit un „record" monstruos, odată cu aprobările date de Stalin și Molotov pentru arestarea a 3 167 de persoane.[537] Comportamentul lui Stalin

534 S. V. Stepashin, ed., *Organy Gosudarstvennoy Bezopasnosti SSSR v Velikoy Otechestvennoy Voine* (Moscow, 1995), tom 1, p. 3-8.

535 *Ibidem,* p. 9.

536 *Izvestia TsK KPSS,* no. 3, 1989, p. 145; citat în Suvenirov, *Tragedia RKKA,* p. 214.

537' TsA MO, f. 32, op. 701 323, d. 38, p. 14-16; citat în Dmitri Volkogonov,

față de cei pe care îi considera dușmani nu s-a schimbat nici în primele luni de război.

Faptul că știa despre utilizarea torturii asupra celor reținuți în ultimul val de arestări nu poate fi pus la îndoială. Doi dintre cei pe care i-a eliberat, Vannikov și Merețkov, au fost amândoi abuzați fizic. în cazul lui Vannikov, conform mărturiilor anchetatorilor A.A. Zozulov și Ivan I. Matevosov, un al treilea anchetator, Boris V. Rodos, l-a trântit pe Vannikov la podea, apoi a început să sară pe el, strigând „Spune, spune, spune!". Conform declarației lui Matevosov, se dăduse ordin să se obțină o mărturisire din partea lui Vannikov care să-i implice și pe alții. Declarația semnată de Vannikov, aproape inconștient, fusese, de fapt, pregătită de Rodos.

La 22 decembrie 1938, cam la o lună după ce Beria a devenit comisar al poporului pentru afaceri interne, s-a creat în cadrul NKVD o nouă unitate de anchete, condusă de Bogdan Z. Kobulov. Câteva detalii despre modul de funcționare al acestei noi unități se pot vedea din modul în care a fost gestionată ancheta oficia-

Iilor Comisariatului pentru Afaceri Străine, în urma demiterii, la începutul lunii mai 1939, a comisarului pentru afaceri străine, Maksim M. Litvinov. (Litvinov fusese demis deoarece era evreu și era în favoarea cooperării cu Occidentul împotriva amenințării nazismului.) Un astfel de oficial era Evgheni A. Gnedin, un bărbat relativ tânăr, care ajunsese în funcția de șef al departamentului de presă al Comisariatului pentru Afaceri Străine, fiind unul dintre cei mai respectați membri ai acestuia. A fost arestat în noaptea de 10-11 mai și a fost adus la primul interogatoriu de către Kobulov, la ora 3,00 dimineața. Gnedin a respins acuzația de spionaj care i se aducea și părea încrezător că va fi eliberat în curând. La ora 10,00, a fost din nou chemat la interogatoriu, dar, de această dată, a fost dus direct în biroul lui Beria. Acolo se afla și Kobulov, iar el și Beria au discutat ceva scurt în limba georgiană. Când Gnedin s-a așezat, Beria i-a spus că, în conformitate cu spusele lui Kobulov, era spion străin. Când Gnedin a negat din nou, Kobulov l-a lovit scurt și, apoi, mai mulți bătăuși ai NKVD au intrat în birou și au început și ei să-l lovească. La un moment dat, Beria a strigat „Intinde-te pe jos!". Gnedin s-a așezat pe spate, iar Beria i-a ordonat să se întoarcă. Când acesta a ezitat, ofițerii NKVD l-au întors cu forța și au început să-l bată cu bastoanele de cauciuc. în tot acest zgomot, se putea auzi vocea lui Beria, care striga: „Să nu lăsați urme!"[1]

Până în luna februarie 1941, unitatea de investigații creată în 1938

Stalin: Triumph and Tragedy (Rocklin, 1996), p. 339.

fusese extinsă și devenise Unitatea de Investigații pentru Cazuri de Importanță Specială. Șef a devenit Lev Vlodzimirski, fost marinar născut în Siberia, care fusese membru al poliției secrete din 1928.[538] [539] Anchetatorii din această unitate erau aproape toți veterani ai epurărilor. Printre anchetatorii superiori și inferiori se numărau Rodos și Lev L. Șvarțman, amândoi fiind cunoscuți pentru brutalitatea lor. Rodos a fost judecat în 1956 pentru cruzime față de prizonieri. Printre cei care au depus mărturie împotriva lui se afla și mareșalul Merețkov, care a descris bătăile pe care le suferise. Se pare că Rodos îl lovise așa de tare încât îi rupsese o coastă și îl trimisese la podea în urlete de durere.[540]

Deși reputația lui Șvarțman de interogator feroce era la fel de oribilă ca a lui Vlodzimirski sau Rodos, conform unuia dintre prizonieri, nu arăta potrivit pentru acest rol: „Era îndesat, cu chipul palid din cauza lipsei de somn și, dacă ai fi trecut pe stradă pe lângă el, ai fi zis că este un muncitor extenuat de la vreo uzină

mare.”[1] Cu toate astea, Șvarțman era și el un torționar. Se spune că, atunci când a fost arestat Grigori M. Știern, interogatoriul inițial, având în vedere gradul pe care îl avusese, a fost condus de primul adjunct al lui Beria, Merkulov, în biroul lui Merkulov. Șvarțman era și el prezent. Merkulov i-a cerut lui Știern să vorbească despre crimele sale, iar acesta a replicat că nu comisese nicio crimă împotriva țării. La acest moment, Șvarțman s-a ridicat din scaun și l-a lovit pe Știern în față cu un cablu electric, rănindu-1 la ochiul drept. Știern s-a prăbușit la podea. Merkulov s-a uitat cu reproș la Șvarțman și la sângele de pe covorul scump de pe jos. Șvarțman s-a scuzat în fața lui Merkulov, explicând că intenționase să-l lovească pe Știern în gât, dar că ratase ținta. Apoi a chemat gărzile, care l-au bandajat pe Știern și apoi l-au dus la Suhanovka, probabil cea mai rea dintre toate închisorile NKVD

538 „Vykhod Iz Labirinta: Yevgeny A. Gnedin i O Nem", http://www.memo.ru/history/diss/books/ gnedin/memorial (accesat la 5 iulie 2004). Gnedin era fiul lui Aleksandr Lazarevici Ghelfand (Parvus), contemporan cu Lenin. A fost condamnat la zece ani în GULAG. A executat pedeapsa din 1941 până în 1949, apoi a fost trimis în exil, până în 1955, în Kazahstan, după care a fost reabilitat. Până la moartea sa, în 1983, a fost un luptător activ pentru drepturile omului. Vezi și AP RF, f. 3, op. 23, d. 421.

539 „Kratkie Biografii i Posluzhnye Spiski Rukovodyashchikh Rabotnikov NKVD”, http://www. memo.ru/nkvd/kto/biogr/gb79.htm (accesat la 11 noiembrie 2003). Vlodzimirsky și-a încheiat serviciul ca șef al Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Specială a MVD (fostul NKVD). A fost arestat la 17 iulie 1953 și executat la 23 decembrie, în același an.

540 Http://ibooks.hl.ru/books/Antonov/001/010.html (accesat la 24 februarie 2004).

din zona Moscovei.[541] [542]

Nemaiputând suporta durerea, Știern a declarat, la ședința de interogatoriu din data de 27 iunie, că da, era „membru al unei organizații militare conspirative și agent german". Totuși, la sfârșitul protocolului de interogatoriu, Știern a scris cu propria mână următoarea declarație: „Am făcut aceste declarații în timpul interogatoriului, dar niciuna nu corespunde realității și toate au fost inventate de mine, adică nu am fost niciodată dușman, agent sau conspirator."[543]

Interogatoriile de rutină erau ținute la intervale neregulate de timp, astfel încât prizonierii să nu le poată anticipa. Bătăile cu pumnii sau cu bastoanele de cauciuc, însoțite de lovituri la corp, dacă prizonierul cădea la pământ, erau standard. Oficialii superiori NKVD sau NKGB participau și ei la aceste bătăi. De exemplu, când a început interogatoriul lui Meretkov, erau prezenți și Beria, și Merkulov, și Vlodzimirsk, cărora li s-au alăturat Șvarțman și anchetatorii Zimenskov și Sorokin.

De asemenea, prizonierii erau obligați să stea în picioare ore în șir, fără să se miște, până când nu mai rezistau de durere. Rodos i-a spus odată unui prizonier: „Se spune despre noi că folosim metode asiatice de investigație; o să-ți arătăm că este adevărat!"[544] Poate cel mai brutal aspect legat de aceste interogatorii este faimoasa „confruntare" *(pcinaia stavka),* în care doi prizonieri erau aduși față în față, astfel încât unul să poată auzi acuzațiile pe care celălalt le făcea despre el. Cu limitele adecvate, astfel de confruntări există și în alte jurisdicții. Totuși, este interesant să relatăm cum a aranjat Vlodzimirski, la începutul lunii iulie 1941, o confruntare între Rîceagov și Smușkevici, amândoi veterani ai războiului civil din

Spania și colegi de serviciu. A trimis anchetatorii în celula lui Rîceagov, pentru a-1 „pregăti". Un efect al acestui tratament a fost că lui Rîceagov i-a fost perforat timpanul, determinându-1 să afirme că nu mai putea fi pilot. Când a fost adus Smușkevici, era evident că și el fusese bătut în repetate rânduri.[1]

Mulți ofițeri din forțele aeriene și veterani din războiul civil din

541 Http://lib.bigmir.net/read.php?e=6375 (accesat la 11 noiembrie 2003).

542 Igor Bunich, *Groza: Piatisotletniaia Voina v Rossii* (Moscow, 1997), p. 541-542. Pentru o descriere plină de culoare a închisorii Suhanovka, vezi Aleksandr Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago* (London, 1974), p. 181-184.

543 Yu. B. Rubtsov, *Marshaly Stalina* (Rostov-Na-Donu, 2000), p. 301.

544 *Ibidem.* Descrierea făcută de mine acestor tehnici de anchetă nu acoperă decât în parte întregul repertoriu la dispoziția anchetatorilor. In acest sens, vezi *Arhipelagul Gulag* al lui Soljenițîn, unde sunt descrise 31 de metode diferite de tortură - de la tortură psihică la tortură fizică - folosite de anchetatorii NKVD.

Spania arestați în perioada mai-iunie 1941 apar pe așa-numitele liste ale lui Stalin *(Stalinskie Spiski),* întocmite de *Memorial,* o asociație din Rusia dedicată păstrării istoriei abuzurilor împotriva drepturilor omului din URSS și onorării victimelor. Listele oferă date biografice, funcția și gradul deținute de acuzat, ora și data arestării, mărturii ale acuzatorilor și ce a recunoscut acuzatul, dacă este cazul. Pe baza acestor liste am reușit descrierea arestărilor și interogatoriilor din Capitolul 19. în aproape toate interogatoriile, principala țintă era generalul-colonel Iakov V. Smușkevici. Unii dintre acuzați l-au identificat drept cel care i-a recrutat în conspirația antisovietică. însuși Smușkevici a dat alte câteva nume participante la conspirație. Având în vedere suferința pe care a îndurat-o și amenințările făcute la adresa fiicei sale, Rosa, nu este de mirare că a mărturisit.[545] [546]

Alte persoane de pe lista lui Stalin întocmită de *Memorial* apar că au fost recrutate de Aleksandr D. Loktionov, fostul șef al forțelor aeriene ale Armatei Roșii și generalul comandant al Districtului Militar Baltic. La 16 iunie 1941, Loktionov i-a scris procurorului: „Sunt supus unor groaznice torturi fizice și psihice. Numai gândul la interogatorii mă face să-mi înghețe sângele în vine. Să mor, știind că nu sunt dușman, mă aduce la disperare... îmi scriu ultimele cuvinte - un strigăt din sufletul meu: lăsați-mă să mor ca un om cinstit, care muncește pentru patria lui, Uniunea Sovietică. Implor conducerea - salvați-mă. Nu sunt vinovat de trădare." Desigur, această scrisoare nu l-a ajutat pe Loktionov. La 15 iulie, a fost adus la confruntarea cu Meretkov, care a încercat să-l convingă să mărturisească. Când Loktionov a refuzat, a fost din nou bătut, în prezența lui Meretkov.

Deși bătăile au continuat, nici la 10 august nu își mărturisise vina. Este evident că tot ce fusese forțat să recunoască, inclusiv faptul că îi recrutase pe alții, era neadevărat.[547] Este ciudat că un alt nume care lipsește de pe listele lui Stalin și din informările despre interogatorii este cel al generalului-locotenent Proskurov. Motivul nu este foarte clar; ce știm sigur este că Proskurov a trecut și el prin această vară de chin, deoarece avem actul lui de acuzare: „Pe baza materialului din dosarul său, Proskurov este acuzat că face parte dintr-o organizație militară conspirativă, ale cărei scopuri erau să desfășoare acțiuni menite să ajute la înfrângerea Spaniei

---

545 Aleksandr N. Yakovlev et al., eds., *Reabilitatsia: Kak Ehto Bylo. Dokumenty Presidiuma KPSS i Drugiie Materialy* (Moscow, 2000), p. 164-166.

546 Http://www.samara.ru/paper/41/3713/61137/. După arestarea tatălui ei, fiica lui Smușkevici, Rosa, i-a scris lui Stalin, solicitându-i ajutorul. Stalin i-a trimis o scrisoare lui Beria, care a primit-o în biroul său din Lubianka. Acolo, i-a spus să nu-și facă griji: „Știi că tatăl tău este nevinovat". Trei zile mai târziu, Beria a ordonat arestarea „fiicei unui dușman al poporului", în vârstă de 14 ani. Alături de mama ei, au fost exilate în Kazahstan, unde au trăit în următorii 13 ani.

547 Rubtsov, *Marshaly Stalina,* p. 301.

republicane, să scadă valoarea combativă a forțelor aeriene ale Armatei Roșii și să crească numărul de accidente din fotele aeriene." Actul de acuzare, semnat de anchetatorul principal al Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Specială și de adjunctul Șvarțman, era emis de șeful unității, Vlodzimirski. Pe protocolul interogatoriului lui Proskurov, apare următoarea notă: „Proskurov a refuzat să-și recunoască vina". Până la sfârșit, Proskurov și-a păstrat onoarea, refuzând să le dea satisfacție torționarilor lui.[548] * I

CAPITOLUL 22

ULTIME CONSIDERAȚII

Perspectiva dată de trecerea timpului ne permite să savurăm cea de pe urmă ironie a invaziei Germaniei asupra URSS din iunie 1941. A fost o gafă monumentală a lui Adolf Hider faptul că nu a permis Wehrmachtului să cucerească Moscova, menținând astfel vie puterea lui Stalin. Caporalul de origine austriacă, a cărui abilitate de a-1 înșela pe Stalin a avut ca rezultat moartea a milioane de cetățeni sovietici, demonstra că și el, la fel ca Stalin, avea o concepție falsă asupra realității, care avea să-1 condamne să facă alegerile greșite în vara anului 1941.

Până la sfârșitul lunii iulie, orașul Smolensk fusese cucerit, în ciuda unei opoziții foarte puternice a sovieticilor. Până la jumătatea lunii august, cele două grupuri *de panzere* ale Grupului de Armate Centru, sub comanda generalilor-colonei Heinz Guderian și Hermann Hoth, erau gata să-și reia ofensiva. Ținta lor era Moscova, care se afla acum la doar câteva sute de kilometri distanță. Apoi, la 21 august, Hider a emis acest ordin: „Cel mai important obiectiv care trebuie îndeplinit înainte de instalarea iernii nu este capturarea Moscovei, ci ocuparea Crimeii și a regiunilor industriale și miniere de pe Donețk." Ofițerii

548 Aleksandr Bondarenko, „Aviatsiya Prodolzhaet Otstavat", *Krasnaia Zvezda,* 19 februarie 2002.

Grupului de Armate Centru erau de-a dreptul înspăimântați. Dacă forțele blindate erau trimise în sud, nu mai era nicio șansă ca ofensiva spre Moscova să fie reluată înainte de înrăutățirea condițiilor meteorologice. L-au ales pe Guderian să încerce să-l facă pe Hitler să se răzgândească, explicându-i că „Moscova este inima sistemului politic sovietic, un complex industrial major, centrul de comunicații și, peste toate acestea, axul întregului sistem de căi ferate. Căderea Moscovei va decide războiul." Răspunsul a fost marca Hider. Generalii săi „nu au înțeles nimic din economia de război... Avem nevoie de grâul ucrainean. Zona industrială a Donețului trebuie să producă pentru noi, și nu pentru Stalin."[549] Desigur, viziunea lui Hider despre milioane de ucraineni docili care muncesc pentru Germania Mare în fermele și uzinele

țării lor era o iluzie. în mare măsură, acest lucru se datora politicii „pământului pârjolit" a lui Stalin și relocărilor masive de muncitori, echipamente și instalații industriale spre est. Mai importantă încă era reacția adversă a populației la atrocitățile comise de ocupanții germani, care transformau potențialii aliați în dușmani. Oare Hitler nu putea să înțeleagă că aceste atrocități erau animate de atitudinea sa rasistă îndreptată spre toți slavii, care erau „o masă de sclavi înnăscuți, care simt nevoia unui stăpân?"[1]

In ciuda îndoielilor pe care le avea în legătură cu insistențele lui Hitler de a abandona ofensiva împotriva Moscovei, feldmareșalul von Bock, comandantul Grupului de Armate Centru, nu putea decât să execute ordinul. Unitățile sale de *panzere* trebuiau să pornească spre Kiev, capitala Ucrainei. Orașul a căzut la 19 septembrie. La 26 septembrie, bătălia s-a încheiat cu distrugerea a cinci armate sovietice și capturarea a 665 000 de prizonieri. O contribuție la aceste pierderi imense a avut și încăpățânarea lui Stalin de a nu permite Frontului de Sud-Vest să se retragă până nu era prea târziu. Omul care „știa" că Hitler nu va începe invazia refuza încă sfaturile militarilor profesioniști, care, la rândul lor, se temeau să-l contrazică.[550] [551]

Deodată, parcă îmbătat de dimensiunile victoriei din Ucraina, Hitler a ordonat reluarea ofensivei împotriva Moscovei, cu numele de

549 Paul Carell, *Hiller's War on Russia: The Story of the German Defeat in the East* (London, 1964), p. 102; http://www.facts.kiev.ua/April2002/1604/05.htm.

550 Alan Bullock, *Hitler and Stalin: Parallel Lives* (New York, 1993), p. 687. Politica „pământului pârjolit", anunțată de Stalin într-un discurs la radio din 3 iulie 1941, cerea locuitorilor zonelor ocupate de germani să distrugă tot ce ar 6 putut 6 de folos ocupanților, cum ar 6 materialul rulant pentru căi ferate, depozitele de grâne sau de produse petroliere, să ucidă vitele etc.

551 John Keegan, *The Second World War* (New York, 1989), p. 196; John Erickson, *The Road to Stalingrad: Stalin's War with Germany* (New Haven, 1999), p. 207-210.

cod „Taifun”. Aceasta a început la 2 octombrie, cu o lună mai târziu decât fusese planificată de Grupul de Armate Centru. Pentru von Bock și generalii săi, această operație presupunea un risc imens, pus pe umerii lor de către Hitler. Vehiculele blindate și motorizate, deja slăbite de luptele pentru Smolensk, s-au deteriorat și mai mult în lungile marșuri și bătălii din încercuirea de la Kiev. Liniile de aprovizionare se întindeau pe distanțe enorme, iar lipsurile se adunau. Mai mult, deși vremea a fost bună în prima săptămână a lunii octombrie, nimeni nu putea spune cât va dura până când vor începe ploile de toamnă și gerul iernii. Cu toate acestea, până la 14 octombrie, blindatele germane reușiseră să captureze două orașe-cheie puternic apărate, Veazma și Breansk. Cu această ocazie, germanii au reușit încercuirea și capturarea a 663 000 de prizonieri și mult echipament. Dar norocul pe care l-au avut cu vremea s-a schimbat și s-au trezit blocați în nămol. Totuși, s-au luptat mai departe și, la 19 octombrie, au reușit cucerirea Borodino-ului, câmpul istoric de luptă al lui Napoleon. Urmau să captureze și Mojaisk, la o sută de kilometri de Moscova.

La 12 octombrie, la două zile după ce Jukov îl înlocuise pe Ivan S. Konev în funcția de comandant al Frontului de Vest, Stavka urmărea neputincioasă cum proaspăta Divizie 32 Pușcași siberiană era făcută fărâme de germani, la Borodino, în aceeași zi, Serviciul Transporturi din cadrul Direcției Generale pentru Trupe

de Interior - NKVD, a primit o telegramă în care se cerea îndepărtarea a 39 de „prizonieri de stat deosebit de periculoși” din închisoarea internă a NKVD. Unul dintre ei era LI. Proskurov.[1] Se pare că nimeni nu dorea ca astfel de prizonieri să cadă în mâinile germanilor, așa că erau mutați. Peste tot se putea simți teama că apărarea Moscovei nu va rezista. în aceeași zi, 12 octombrie, Operația *Taifun* se apropia de Kalinin, un oraș la nord de Moscova, pe calea ferată suburbană, și sector-cheie în sistemul defensiv al Moscovei. înaintarea neîngrădită a germanilor devenise posibilă din cauza autorităților din Kalinin, care nu reușiseră să organizeze defensiva. Lucrările de apărare executate în vara anului 1941 de către mii de voluntari au rămas neocupate. Fuseseră create patru unități ale Gărzii Civile, care nu fuseseră instruite și s-ar fi dezintegrat la primele focuri de armă. Când Armata 30 și-a stabilit centrul de comandă în Kalinin, în dimineța de 13 octombrie, populația, membrii de partid, NKVD, forțele polițienești (miliția) și pompierii au fugit cu toții panicați spre Moscova. Deși, conform planului, urmau să fie evacuați numai membrii familiilor, aproape toată lumea a plecat, de la muncitori la directori de fabrici, luând cu ei mijloacele de transport motorizate care ar fi trebuit

preluate de armată. Aproximativ două treimi din locuitorii Kalininului părăsiseră orașul.[552] [553]

Până seara, germanii au ocupat periferiile vestice ale Kalininului. Incendiile care se datorau raidurilor germane și sabotorilor au fost lăsate să ardă fără ca cineva să intervină. în absența miliției, a început devalizarea depozitelor și magazinelor de alimente. Când comandantul militar i-a cerut șefului NKVD al districtului Kalinin să își cheme înapoi subordonații, acesta a ridicat din umeri, explicând că nu avea ce să facă. într-un final, armata a organizat puncte de control la sud de oraș. Printre cei opriți să părăsească orașul se numărau și 1 500 de elevi-ofițeri și soldați ai Armatei Roșii. Cu toate acestea, mulți oameni, atât civili cât și militari, au reușit să scape, iar poveștile lor despre înaintarea germană și despre haosul de la Kalinin au contribuit și ele la panica care începuse să pună stăpânire pe Moscova. Probabil și informațiile NKGB despre situația din Kalinin au condus la luarea deciziei de a-i muta pe Proskurov și pe ceilalți prizonieri în afara Moscovei.[554]

Cum germanii se apropiau de Mojaisk, la 15 octombrie, Politburo era în ședință continuă, primind rapoarte despre situația din Moscova și de pe linia frontului. Spre seară, se decisese ca orașul să fie apărat, dar să se evacueze guvernul, corpul diplomatic și alte instituții-cheie spre Kuibîșev (acum Samara). Seara târziu, Molotov anunța membrii corpului diplomatic despre planurile de evacuare. Vestea s-a răspândit rapid și, până a doua zi, ordinea publică și disciplina de partid au început să se clatine. Mulțimile așteptau nerăbdătoare în gări trenuri care nu aveau să vină niciodată. Unii oficiali s-au folosit de mașinile oficiale și au pornit spre est. La brutării și magazine alimentare au început jafurile. Fabricile și birourile nu mai funcționau, deoarece angajații lipseau.

552 A. Ostrovsky, „Sov. Sekretno. Osobo Interesno”, *Savietsky Voin,* septembrie 1990, p. 71.

553 P. N. Kryshevsky, ed., *Skrytaia Pravda Voiny: 1941 God* (Moscow, 1992), p. 168-173.

554 *Ibidem.*

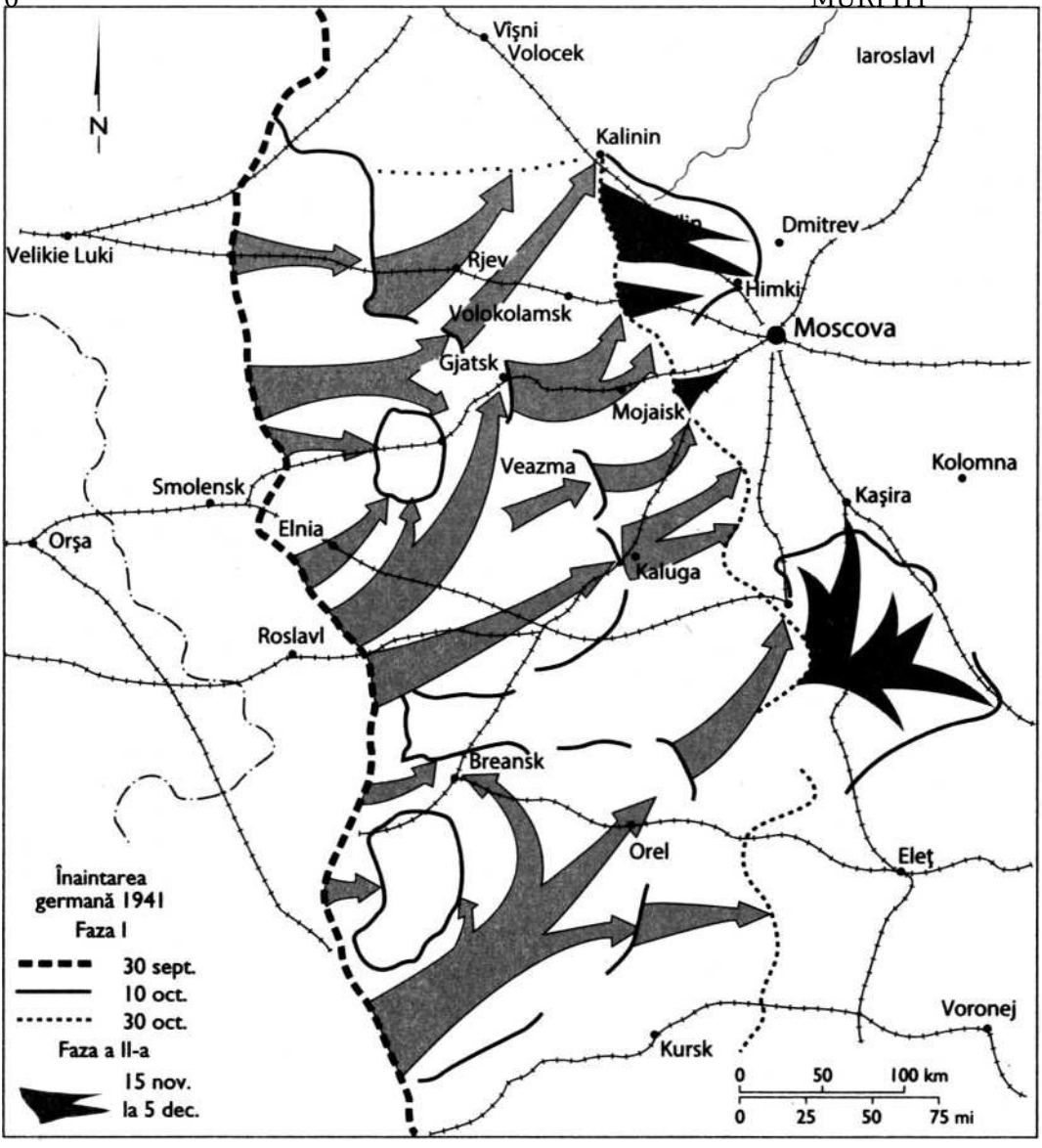

Operaţia *Taifun.* Asaltul german asupra Moscovei, aşa cum s-a dezvoltat în octombrie-decembrie 1941

în seara de 16 octombrie, birourile centrale ale NKVD au fost evacuate spre Kuibîșev. Din 17 octombrie, s-a confirmat că un număr de „criminali de stat deosebit de periculoși sunt trimiși de la închisoarea internă a NKVD din Moscova spre închisoarea internă a NKVD din Kuibîșev”.[1] Astăzi, nu mai există niciun dubiu că aceste mutări aveau legătură cu situația haotică din Moscova și de pe front. în acea zi, prim-secretarul organizației de partid Moscova, A.S. Șcerbakov, le-a transmis prin radio moscoviților că orașul va fi apărat „până la ultima picătură de sânge”. Cu toate acestea, până la 19 octombrie, Mojaisk și Maloiaroslaveț fuseseră ocupate, sporind teroarea locuitorilor capitalei. Majoritatea cunoșteau bine aceste orașe și multele orășele și sate din regiune, unde unii aveau chiar case de vacanță. în acea seară, Comitetul pentru Apărarea Statului (GKO) s-a întrunit pentru a revedea situația și a luat decizia ca generalul NKVD Pavel A. Artemev să fie răspunzător pentru „oraș și împrejurimile sale”. Raportul său despre situația din Moscova i-a șocat pe membrii GKO, care au fost de acord cu recomandarea sa să se instaureze legea marțială.[555] [556] în toiul acestei activități în fierbere, Beria a găsit timp să-și trimită curierul de încredere, Demian Semenihin, la Kuibîșev, cu Ordinul nr. 2756 B, conținând instrucțiuni despre cum urmau să fie tratați mai mulți prizonieri: „întrerupeți ancheta, nu-i trimiteți la proces, împușcați-i imediat”.[557] La procesul său din 1955, L.F. Baștakov, ofițerul superior care avea în grijă acest grup de prizonieri speciali, a insistat că, înainte să sosească acest ordin al lui Beria la Kuibîșev, „Șvarțman avea ordin să finalizeze interogatoriile, să pregătească dosarele și să trimită rechizitoriul la Moscova”. Ordinul de începere a execuțiilor a fost neașteptat, reflectând, în mod evident, haosul din capitală. S-a spus că Beria a acționat singur, dar este foarte improbabil că ar fi făcut acest pas fără să se fi consultat cu Stalin. La 6 septembrie, îi ceruse lui Stalin să semneze un ordin de execuție a 170 de prizonieri periculoși care erau ținuți la închisoarea internă NKVD din Orel. (Orei se afla pe direcția de înaintare a trupelor germane spre Moscova și a fost capturat la 3 octombrie.) Cât privește grupul deosebit de periculos din Kuibîșev, ofițerii superiori care îl formau erau bine cunoscuți de Stalin personal. Știa că nu poate să-și asume niciun risc ca ei să scape în confuzia care s-ar stârni chiar și la

555 A. Kopeikin, „Salud, Piloto Russo”, *Aviatsia i Kosmonavtika,* no. 12, 1989, p. 31.

556 Erickson, *Road to Stalingrad,* p. 220-22.

557 Ostrovsky, „Sov. Sekretno”, p. 71. Vezi și Arkady Vaksberg, *Neraskrytye Tainy* (Moscow, 1993), p. 61.

Kuibîșev, dacă germanii ar cuceri Moscova.[558] A durat ceva până au fost identificați toți prizonierii din listă. Conform jurnalistului Arkadi Vaksberg, anchetatorii de rang mai mic nu fuseseră informați de ordinul lui Beria și își continuau munca. Prizonierul Arjenuhin încă mai era interogat la 27 octombrie, iar interogatoriul Măriei Nesterenko de către I.M. Raițes era în desfășurare, în dimineața zilei de 28 octombrie, când maiorul Rodos a intrat în încăpere

strigând „Să mergem!”. La scurtă vreme, cinci camioane au părăsit închisoarea.[1] Eliberarea prizonierilor în custodia unui membru al unui grup special NKVD s-a făcut în urma Ordinului nr.7/2-5017, emis de șeful Direcției Speciale 1 a NKVD URSS către șeful închisorii interne NKVD de la Kuibîșev.[559] [560] Se pare că Baștakov era acea persoană. „Masacrul din octombrie” avea să înceapă în curând.

La 28 octombrie, germanii capturau Volokolamsk, una din destinațiile de duminică preferate ale moscoviților. Tot nu exista nicio garanție că Moscova va rezista. Dacă ar fi căzut, forțând o fugă umilitoare a lui Stalin și a acoliților săi, poziția acestuia ar fi fost amenințată. Nimic nu trebuia lăsat în voia sorții, iar secretul mutării prizonierilor trebuia să fie total. De la închisoare, camioanele au pornit spre o așezare numită Barîș, la periferia Kuibîșevului, unde se afla un complex apărat de ziduri în care se aflau *dacea* folosite în lunile de vară de directorii NKVD ai districtului Kuibîșev. Conform lui Vaksberg, prizonierii au fost executați, iar trupurile lor au fost îngropate acolo. După aceea, s-a întocmit o listă a celor executați (vezi Anexa 3). Un document din data de 28 octombrie 1941, semnat de Baștakov, Rodos și Semenihin, confirma faptul că persoanele de pe listă fuseseră executate conform Ordinului nr. 2756 B de la Beria.

Lista este ciudată. Paisprezece dintre cei de pe listă erau ofițeri superiori din forțele aeriene sau din apărarea antiaeriană sau persoane care lucraseră în dezvoltarea industriei de armament. Alții nu aveau nicio legătură. De exemplu, David A. Rozov era adjunctul comisarului poporului pentru comerț și fostul șef al AMTORG, compania comercială din New York bine cunoscută ca acoperire pentru ofițerii sovietici de informatii. Dmitri A. Bulatov era secretarul Comitetului I >
de Partid din districtul Omsk. Cel mai enigmatic nume de pe listă este cel al lui Filipp I. Goloșcekin, care a fost complice la asasinarea Țarului Nikolai al II-lea și a familiei sale. De asemenea, pe listă se mai aflau

558 Vaksberg, *Neraskrytye Tainy,* p. 61. Vezi și A. A. Pechenkin, „Cherny Den Krasnoy Army”, *Novoe Voennoe Obozrenie,* 21 februarie 2003, și http://memo.ru/introl.htm (accesat la 16 septembrie 2003).

559 Vaksberg, *Neraskrytye Tainy,* p. 63.

560 Serghei Kononov, „Kto rasstrelival v NKVD”, http://www.agentura.ru/dossier/russia/people/ kononov/rasstrel/print (accesat la 24 februarie 2004).

Maria P. Nesterenko, Aleksandra I. Savcenko și Zinaida P. Rozova. Cinci alte nume au fost adăugate ulterior la lista inițială cuprinzând 20 de persoane. Unul dintre acestea este Mihail Sergheevici Kedrov, un bolșevic născut în 1878, care fusese arestat în 1939 și acum urma să-și găsească moartea alături de acest grup.[561]

Mai există și o altă versiune a poveștii. Pare greu de crezut, dar demonstrează cât de dificil este să se stabilească adevărul despre un eveniment istoric de o asemenea importanță în absența unor informații de arhivă corecte, date publicității oficial. Această a doua versiune descrie un telefon primit dis-de-dimineață, la 26 octombrie 1941, de către șeful de gară din Barîș, o stație de cale ferată aflată la

sute de kilometri sud-vest de orașul Kuibîșev, în districtul Kuibîșevskaia (acum, Ulianovskaia). Telefonul era de la un maior de la securitatea statului Boris V. Rodos (unul dintre cei mai sadici anchetatori din echipa care îi avea în grijă pe generali): „Mâine, la 11,25, un tren secret 00/A, va trece pe linia dvs. în drum spre noi, la Kuibîșev. Vă ordon să-i dați trecere liberă. Veți răspunde cu capul!" Totuși, când trenul a ajuns în Barîș, a fost oprit și trecut pe linie secundară, deoarece se dăduse alarma pentru un raid aerian iminent al germanilor. Oamenii din localitate s-au oferit să le dea mâncare pasagerilor din tren, ofertă pe care gardienii au refuzat-o. „Pasagerii" erau tocmai generalii.

Când, peste ani, s-a aflat că prizonierii fuseseră executați într-un loc numit Barîș, un reporter a mers până acolo și a încercat să reconstituie scena. De la linia secundară de cale ferată pornește o potecă, peste șine, spre o groapă cu nisip abandonată, cam la trei-cinci kilometri depărtare. Reporterul a aflat că acesta fusese locul de joacă preferat al unui grup de băieți care își făcuseră „cazemata" într-o colibă abandonată. în noaptea când trenul a fost tras pe linia secundară, din direcția gropii cu nisip s-au auzit focuri de armă. A doua zi, băieții au plecat să vadă ce se întâmplase. Nu au mai găsit nimic - nici „cazemata", nici catapulta construită de ei și nici arcurile pe care le lăsaseră acolo cu o zi înainte. Locul fusese nivelat. Copiii au spus că au găsit pe jos multe cartușe trase de curând și așa a început să circule zvonul că acolo fuseseră executați niște oameni.[1]

în 1988, revista *Literatwmaia Gazeta* a publicat un articol al lui Vaksberg despre Kuibîșev. Acestea fiind primele informații publice în

561 Vaksberg, *Neraskrytye Tainy,* 65; http://litcatalog.al.rU/slovar/k.html (accesat la 12 mai 2004). Nici Ministerul Apărării Federației Ruse, nici FSB nu au dat publicității vreo listă oficială a celor care au fost executați fără proces la 28 octombrie 1941. Lista lui Vaksberg a fost confruntată cu „Marti- rolog RKKA, 1936-1941", o anexă la *Tragedia RKKA* a lui O. F. Suvenirov, și considerăm că, dintre cele disponibile, este cea mai apropiată de realitate.

legătură cu execuția, articolul a stârnit controverse. După apariția articolului, se pare că un redactor de la *Radio Samara* și un angajat la un muzeu din localitate ar fi descoperit locul execuției. Fostul complex de *dacea* fusese distrus, iar în locul lui fusese construit un parc pentru copii. Când muncitorii au început săpăturile, au descoperit dovezi că acolo fuseseră îngropate mai multe cadavre. S-a ridicat un monument comemorativ - mai degrabă simbolic, deoarece nimeni nu știa cine fuseseră cei îngropați acolo. Apoi, în 1991, un ziarist din Samara, Viktor D. Sadovski, care colabora, se pare, cu organizația *Memorial,* a organizat o slujbă comemorativă pentru victime, la care au participat mai multe rude ale celor decedați. Au participat Lidia Ivanovna, fiica lui Proskurov, singura care mai era în viață, și Rosa Smușkevici, fiica lui Iakov V. Smușkevici.[562] [563]

În sprijinul afirmației că Beria nu ar fi ordonat de unul singur execuțiile din 28 octombrie vin acțiunile pe care le-a întreprins în legătură cu alți prizonieri condamnați la moarte. Aceștia erau prizonieri ale căror sentințe trebuiau aprobate de colegiul militar al Curții Supreme a URSS și de Comitetul Central al

partidului înainte ca NKVD să treacă la execuții. La 15 noiembrie, Beria i-a trimis lui Stalin un memoriu strict secret, cu nr. 2865/c, în care explica situația și cerea ca NKVD să obțină permisiunea de a trece la executarea sentinței pentru toți cei condamnați la moarte. De asemenea, mai cerea ca, pe viitor, consiliile speciale *(psobîe soveșceaniia)* să aibă dreptul de a rezolva cazurile de crime grave și să pronunțe sentințele corespunzătoare, chiar până la condamnarea la moarte. Aceste decizii ale consiliilor urmau a fi considerate definitive. Peste două zile, Stalin a emis un decret al Comitetului pentru Apărarea Statului prin care autoriza, cuvânt cu cuvânt, acțiunile cerute de Beria. La 29 ianuarie 1942, Beria i-a trimis lui Stalin o listă cu 46 de persoane, dintre care majoritatea fuseseră arestate în lunile aprilie-iunie 1941. Erau incluși generali din forțele aeriene ale Armatei Roșii care serviseră în Spania și erau apropiați de cei care fuseseră executați la 28 octombrie: generalul-locotenent de aviație Konstantin M. Gusev, comandantul forțelor aeriene ale Frontului Extremului Orient; generalul-locotenent de aviație Evgheni S. Ptuhin, comandantul forțelor aeriene din Districtul Militar Special Kiev; generalul-

562 Http://www.facts.kiev.ua/April2002/l604/05.htm. Vezi și http://ng.netroad.ru/archive226/ newslO.htm (accesat la 2 martie 2004). Nu există referințe de arhivă care să susțină că telefonul ar fi fost dat de Rodos.

563 Declarația a Galinei Ivanovna Proskurov, RGVA, f. 37976, op. 1, d. 523, p. 159; interviu telephonic cu Lidia Ivanovna, octombrie 2002, februarie 2003. Vezi și Viktor Bochkarev, *60 Let v GRU* (Moscow, 2003), p. 32-34.

' Pechenkin, Cherny". Numele tuturor celor care au fost judecați la 13 februarie 1941 și executați la 23 februarie apar în „listele lui Stalin" ale *Memorial.*

locotenent de aviație Petr I. Pumpur, comandantul forțelor aeriene din Districtul Militar Moscova; generalul-maior de aviație Ernst G. Șaht, adjunctul comandantului forțelor aeriene din Districtul Militar Orlovski și alții.

Acestei cereri a lui Beria, Stalin i-a răspuns următoarele: „Executați-i pe toți cei de pe listă". La 13 februarie 1941, s-a întrunit un consiliu special al NKVD, care a pronunțat condamnarea la moarte a acestora și, la 23 februarie, Ziua Armatei Roșii, aceștia au fost executați.[1]

Dar ce s-a întâmplat cu cele trei personaje principale ale evenimentelor descrise în aceste pagini?

Pavel M. Fitin a rămas, pe toată durata războiului, șef al informațiilor externe NKVD/NKGB. Direcția pe care o conducea s-a canalizat mai ales pe colectarea de informații din statele aliate și neutre, și nu din statele aflate sub ocupație germană; cele mai productive rezidențe au fost Londra, New York, Washington și Ottawa. Agenții din Londra au fost, fără îndoială, cele mai bune surse pentru planurile aliate legate de ocupația de după război a Germaniei, deja un subiect de interes major pentru Stalin. De asemenea, au contribuit cu informații despre dezvoltarea de către Aliați a armelor atomice, un subiect care, începând din anii 1944-1945, devenise prioritar pentru Stalin și, prin urmare, oamenii lui Fitin s-au conformat. La începutul anului 1945, conform istoricului David Holloway, „serviciile de informații sovietice aveau o idee destul de clară, în general, despre Proiectul Manhattan". în luna februarie 1945, comisarul poporului pentru siguranța statului, Merkulov, în continuare șeful lui Fitin, îi raporta lui Beria că „cercetările efectuate de oamenii de știință britanici și americani au arătat că bomba atomică poate fi construită". Până în luna iunie 1945, sursele lui Fitin obținuseră informații despre bomba cu plutoniu care avea să fie testată în curând. Testul încheiat cu succes în luna iulie, în New Mexico, l-a convins pe Stalin despre importanța strategică

a bombei atomice.[1] Cu toate acestea, la 15 iunie 1946, arhitectul programului de colectare a informațiilor prin care oamenii de știință sovietici au obținut datele pe care le-au folosit în propriile cercetări, șeful informațiilor externe Pavel M. Fitin, a fost demis și pus la dispoziția Direcției Personal a Ministerului pentru Siguranța Statului al URSS (MGB).

De ce? Până la jumătatea anului 1946, Fitin acumulase o experiență de prim rang ca șef al informațiilor, devenind foarte eficient în această poziție. Nu se implicase niciodată în luptele politice care ar fi putut să-i deranjeze pe Merkulov, Beria sau Stalin. Știa care este locul lui și îl acceptase, ca un bun birocrat stalinist. Cu toate acestea,

în săptămânile de dinaintea invaziei germane, devenise, fără îndoială, un ghimpe în coasta lui Beria și Stalin. Astfel, în luna martie 1946, când URSS a abandonat denumirea proletară de „comisariate ale poporului" și a creat noi „ministere", după moda occidentală, aceștia au găsit momentul oportun. Părea logic ca fostul șef al contrainformațiilor militare, Viktor S. Abakumov, care era acum ministrul securității statului, să-și poată alege oamenii din echipă, inclusiv un nou șefia informațiile externe. Și Fitin a zburat. S-a spus că viața lui privată nu era potrivită pentru un șef al informațiilor - începuse să trăiască cu o femeie mult mai tânără, o bine cunoscută figură din sport. (S-au căsătorit în 1963 și au rămas căsătoriți până la moartea lui Fitin, în 1971 .)[564] [565] Un prieten își amintește că, după demitere (care a însemnat și pierderea apartamentului și a casei de vacanță), îi lipsea mult acțiunea și avea un trai strâmtorat.[566]

Următorul loc de muncă al lui Fitin, din septembrie 1946 până în 4 ianuarie 1947, a fost cel de reprezentant-adjunct al MGB în Germania. Motivele acestei numiri nu sunt cunoscute.[567]

In luna ianuarie 1947, a fost trimis la Sverdlovsk, ca adjunct al șefului direcției districtuale a MGB, unde a rămas până în septembrie 1951. Aceasta era o retrogradare evidentă. Se spune că Beria ar fi ordonat să fie dat afară din minister fără drept la pensie „întrucât nu avea vechime suficientă", dar Fitin a reușit să rămână în MGB, în RSS Kazahă. Când a murit Stalin, în 1953, și Beria a ajuns din nou șeful serviciilor de siguranță, a pierdut postul și a fost trimis înapoi la Sverdlovsk, unde a rămas până în iulie 1953. La acel moment, Beria deja fusese arestat. Din nu se știe ce motiv, Fitin a fost demis din cadrul MGB, în luna noiembrie 1953, ca „inapt pentru serviciu".[568]

In 1954, Fitin a făcut ce făcuseră mulți alții înaintea lui și după el când erau eliminați din sistem înainte de vreme: a obținut un post în sistemul de control al statului, unde a rămas până în 1959. Apoi a devenit director la un *kombinat* fotografic din cadrul Uniunii Societăților Sovietice pentru Prietenie și Relații Culturale cu Alte Țări.

564 David Holloway, *Stalin and the Bomb* (New Haven, 1994), p. 105, 107, 116.

565 Interviu cu Serghei A. Kondrașev, 11 august 2003.

566 „Znai Nashhikh-Tsentralny Evreisky Resurs", http://www.sem40.ru/cgi=bin/fammopus. pl?action=print&id=792&mode=mat (accesat la 3 noiembrie 2003). Fitin a închiriat o cameră în apropiere de Piața Palașevski și trebuia să descarce singur cărbuni pentru încălzire.

567 A. Kolpakidi and D. Prokhorov, *Imperia GRU* (Moscow, 1999), tom 1, p. 112-113. Este posibil ca numirea să fi avut ceva de-a face cu descoperirea sovieticilor că singura sursă de atât de necesarul uraniu pentru bomba lui Stalin se afla în zona sovietică a Germaniei, dar aceasta este doar o ipoteză.

568 *Ibidem.* Vezi și T. V. Samolis, ed., *Veterany Vneshnei Razedki (Kratky Biografichesky Spavochnik)* (Moscow, 1995), p. 153-155.

Prima slujbă probabil că a obținut-o în urma intervențiilor prietenilor săi; a doua pare a se datora legăturilor pe care le avea în serviciile de informații. Din cele trei personaje principale, Fitin reprezintă tipul cel mai obișnuit în societatea sovietică. Și-a făcut treaba cât de bine a putut sau chiar mai bine decât ar fi fost așteptările și a insistat să-i trimită lui Stalin rapoartele care anunțau iminenta invazie germană. Când a fost respins, nu a protestat.

Filipp I. Golikov aparținea unui alt grup, unul care ar fi făcut orice să rămână în grațiile Șefului. Ca șef al RU, Golikov a suprimat sau a transformat analizele privind amenințarea germană, pentru a se potrivi ideilor greșite ale lui Stalin. în plus față de funcția de la RU, Golikov a îndeplinit mai multe sarcini pentru conducerea politică. Nu l-a servit numai pe Stalin, ba chiar a reușit să se mențină și sub Hrușciov.

în lunile iulie-septembrie 1941, Stalin l-a trimis pe Golikov la Londra și Washington pentru a evalua proporțiile asistenței și cooperării anglo-americane.[1] Vizitele au fost relativ scurte, și nu aveau ca scop să intre în detaliile planurilor britanice și americane de asistență a Uniunii Sovietice (SUA nu intraseră încă în război), ci să estimeze cât de serioase erau aceste state capitaliste în legătură cu ajutorul pe care urmau să-1 dea unei țări comuniste. Călătoria lui Golikov la Londra, între 8 și 13 iulie, sugerează faptul că britanicii nu erau optimiști în legătură cu șansele sovieticilor în fața germanilor. Stalin spera să aibă un succes mai mare cu americanii și, la 26 iulie, Golikov, a zburat în Statele Unite, unde a fost primit de președintele Roosevelt. Desigur, raportul său despre întâlnire a fost unul foarte optimist.

După revenirea în țară, Golikov i-a cerut lui Stalin comanda unei unități pe front, pe care a și primit-o. Descrierea acțiunilor întreprinse în diferite posturi de comandă - cea care apare în biografia oficială din *Enciclopedia Militară Sovietică* - nu corespunde întotdeauna realității. A fost înlăturat, practic, din fiecare funcție de pe front pe care a deținut-o și a primit alta, apelând la Stalin. Când era adjunctul comandantului Frontului Stalingrad, de exemplu, a fost acuzat de lașitate de Nikita Hrușciov, la momentul respectiv membru politic al Consiliului Militar al Frontului. în luna octombrie 1942, Golikov a primit comanda Frontului Voronej, dar a fost demis în martie 1943, la insistențele lui Jukov. în luna aprilie 1943, Stalin l-a făcut șef al Direcției Generale a Personalului din cadrul Comisariatului pentru Apărare și l-a trimis la vânătoare de prizonieri de război și persoane strămutate.[569] [570] în luna octombrie 1944, a fost numit ministru plenipotențiar pentru

569 Gabriel Gorodetsky, „Eilipp Ivanovich Golikov", *Stalin's Generals,* ed. Harold Shukman (New York, 1993), p. 77-88.

570 *Ibidem,* p. 84-86, 118-119. Vezi și fragmentele din memoriile lui Hrușciov din *Voprosy Istory,* nr. 12, 1990, p. 84-92.

repatriere în Sovietul Comisarilor Poporului, dar și-a menținut poziția de șef al personalului pentru Armata Roșie. Multe mii de cetățeni sovietici erau acum în mâinile Aliaților, iar numărul creștea în fiecare zi. Aceștia - foști prizonieri de război și oameni care fuseseră trimiși în Germania ca muncitori, în timpul războiului - nu erau deloc dornici să fie repatriați. Mulți au refuzat să revină în țară. Stalin i-a ordonat lui Golikov să supervizeze activitățile misiunilor de repatriere sovietice din Germania, Marea Britanie și oriunde în Europa Occidentală. Proiectul VENONA a recuperat textul unora dintre telegramele lui Golikov către aceste misiuni. Intr-una din ele, îi atenționa pe subordonații săi „să nu accepte definiția dată de americani, britanici sau francezi cetățenilor sovietici", aceea de „refugiați". Ii instruia să pună capăt „planului de a ne trimite oamenii să se stabilească în alte țări" și cerea să-și sporească eforturile de natură politică în rândul cetățenilor sovietici. La un moment dat, Golikov recunoștea că „munca nu este una ușoară".[1]

La o întâlnire a liderilor militari de vârf, din noiembrie 1945, Stalin a susținut că Jukov încerca să pretindă că fusese singurul artizan al victoriei; în luna martie 1946, Stalin l-a rechemat din Germania. A urmat o serie de mișcări puse la cale de Stalin, dar executate de noul ministru-adjunct al apărării, Nikolai A. Bulganin. în luna iunie 1946, a fost convocată o ședință extinsă a Sovietului Militar Superior pentru a se discuta cazul Jukov. Ședința a fost deschisă cu mărturia mareșalului-șef de aviație Aleksandr A. Novikov, conform căreia Jukov criticase frecvent modul de conducere al lui Stalin din timpul războiului. (Tipic, Novikov avea să declare, nouă ani mai târziu, că, în aprilie 1946, fusese arestat și torturat până când a fost de acord să semneze acuzațiile împotriva lui Jukov.) Golikov, la acea vreme șeful Direcției Personal, se număra printre cei prezenți. Pregătise un caiet de notițe în care își detaliase opiniile despre Jukov, abundând în detalii personale, și le-a prezentat în ședință. Până la încheierea ședinței, toți membrii Politburoului îl denigrau pe Jukov, aproape în cor, și acesta era trimis - „exilat" ar fi termenul mai corect - în Districtul Militar Odessa, unul mai degrabă neimportant din punct de vedere militar. Golikov îi dădea prima lovitură lui Jukov, pe care îl învinuia pentru problemele pe care le avusese la comenzile de pe front, în timpul

războiului, dar direcția era dictată de Stalin.[571] [572]

în anii 1949-1950, se pare că Golikov a participat la lucrările unei comisii cerute de Stalin pentru a investiga așa-zisa afacere Leningrad, în care conducerea de partid din oraș era suspectată că acționa independent de centru. Comisia a stabilit că generalul-colonel Iosif Vasilevici Șikin, șeful Direcției Generale Politice a Armatei Sovietice, era membru al „opoziției Vosnesenski", iar Șikin a fost înlăturat

din funcție. Când Golikov a fost înlocuit de Aleksei A. Epișev în funcția de șef al Direcției Generale Politice, la doar un an de la ridicarea lui Golikov la rangul de mareșal al Uniunii Sovietice, în 1961, această mutare ar fi fost datorată presiunii exercitate de organizația de partid Leningrad, care nu-i apreciase rolul avut în afacerea cu același nume.[1]

Odată cu moartea lui Stalin și demiterea lui Beria, Jukov a redevenit ministru al apărării și a avut un rol esențial în victoria lui Hrușciov în fața nucleului dur stalinist, Molotov, Kaganovici și alții, în plenul partidului din iunie 1957. Dar, ulterior, în același an, Hrușciov a văzut în Jukov un rival la conducerea partidului și a instituțiilor statului, și, în luna octombrie, când Jukov se afla într-o vizită oficială în Iugoslavia și Albania, a fost demis din funcția de ministru al apărării. în acest moment, Golikov, care comanda Academia Militară pentru Trupe Blindate, i-a scris lui Hrușciov spunându-i că toți cei din Academie îi susțineau acțiunile împotriva lui Jukov. în luna ianuarie 1958, Hrușciov l-a numit pe Golikov director al Direcției Generale Politice a forțelor armate sovietice. Deși Hrușciov știa, desigur, despre lașitatea arătată la Stalingrad, știa și că Golikov îl ura pe Jukov și putea avea încredere că, din această funcție politică, putea elimina influența lui Jukov. După înlăturarea lui Jukov din Prezidiul partidului și din Comitetul Central și după ce i-a aranjat trecerea în rezervă în martie 1958, Golikov a făcut tot ce i-a stat în puteri să-l izoleze și să-l împiedice să primească vizite de la vechi prieteni. Ca recunoaștere a rolului lui Golikov în eliminarea lui Jukov, în 1961, Hrușciov l-a promovat la rangul de mareșal al Uniunii Sovietice. Dar Hrușciov a fost îndepărtat din funcția de prim-secretar în octombrie 1964, iar în 1971, a murit. Golikov a fost demis din funcția de șef al Direcției Generale Politice în 1962. A murit în anul

571 VENONA, Moscova spre Londra, nr. 1630, 1618, 1 ianuarie 1947 („Golikov face comentarii despre discuțiile anglo-sovietice legate de repatriere și dă indicații oficialilor sovietici din Germania"). Ca unul care a putut observa în acțiune ofițerii sovietici responsabili cu repatrierea, în Germania, în vara anului 1945, sunt de accord că era, într-adevăr, greu să convingi persoanele strămutate de naționalitate sovietică să revină, odată ce se hotărâseră să rămână în Occident.

572 William J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command under Duress* (Novato, 1997), p. 200- 202.

1980, se spune, „ocolit de toți ceilalți mareșali”.[573] [574]

în sfârșit, rămâne soarta lui Ivan I. Proskurov. în toamna anului 1941, soția lui, Aleksandra, și cele două fiice au fost trimise la Kuibîșev doar cu hainele cu care erau îmbrăcate (orice altceva fusese confiscat). Au stat în gazdă la străini. Aleksandra și fiica mai mare, Lidia, au fost interogate continuu, după care Aleksandra a fost arestată și încarcerată. Fetele au fost lăsate singure până în decembrie 1941, când, împreună cu mama lor, au fost transferate cu trenul la Petropavlovsk, în nordul Kazahstanului. Aici, Aleksandrei i s-au dat documente care o identificau drept soția lui Ivan Proskurov, dușman al poporului, iar ea și fiicele sale au fost exilate într-un sat izolat. A rămas acolo alături de fiica mai mică, Galina, suferind în urma bolii și greutăților, până la reabilitarea postumă a lui Proskurov, la 11 mai 1954. între timp, fiica mai mare, în vârstă de 15 ani, a decis să riște să se reîntoarcă la Moscova. După o călătorie lungă și primejdioasă, în vreme de război, a reușit să ajungă în capitală. A reușit să obțină permisiunea oficială de a rămâne în oraș, prin intermediul generalului-maior de aviație și explorator polar Mihail V. Vodopianov, un prieten al tatălui ei.[575]

într-un cimitir situat nu departe de Academia Forțelor Aeriene „Iuri A. Gagarin” în orașul Monino, din suburbiile Moscovei, se află un mormânt neobișnuit. Pe un monument impresionant, stă fotografia lui Proskurov și sunt scrise cuvintele „Erou al Uniunii Sovietice, general-locotenent de aviație Ivan losifovici Proskurov. comandant al Aviației de Bombardament” și „Proskurova Aleksandra Ignatievna”. La baza monumentului sunt scrise cuvintele „Din partea Ministerului Apărării al URSS”. Dar generalul nu este înmormântat acolo. Nimeni nu știe exact unde sunt îngropate rămășițele sale.

Aleksandra a murit în 1990. La cererea ei, cenușa i-a fost pusă într-o urnă și îngropată în mormânt.

573 *Ibidem,* p. 259.
574 Gorodetsky, „Golikov”, p. 87.
575 Interviu cu Lidia Ivanovna, Moscova, 11 mai 2004.

CONCLUZIE

VA FI VIITORUL DOAR O REITERARE A TRECUTULUI?

Portretul lui Stalin, așa cum reiese din această lucrare, vine în contradicție cu cele creionate de mulți istorici americani, europeni și ruși. Ne îndoim că politica externă a lui Stalin a urmat șabloanele convenționale ale diplomației secolului al XIX-lea. Unii au spus că tratatul din august 1939 cu Germania nazistă, care a reușit să amâne actul de agresiune al acesteia timp de aproape doi ani, i-a permis lui Stalin să îmbunătățească într-o oarecare măsură apărarea URSS. Au existat pași înainte, dar Stalin a ezitat până în momentul când a fost prea târziu să ia măsurile pe care i le cereau militariii profesioniști. De fapt, motivația lui Stalin din spatele tratatului din 1939 era să facă inevitabilă cucerirea Poloniei de către al Treilea Reich. Astfel, spera într-un conflict între Germania și aliații Poloniei, Franța și Marea Britanie. Raționamentul lui se baza pe doctrina marxist-leninistă, care susținea că un asemenea conflict va slei de puteri principalele puteri capitaliste din Europa, creând o situație revoluționară pe care URSS ar putea să o exploateze pentru a elimina amenințarea germană și a extinde puterea sovietică pe continent.

O altă viziune care ar putea justifica pactul de neagresiune a fost lansată de propaganda sovietică și se menține și astăzi în publicațiile oficiale ale Federației Ruse. Stalin era convins că, în anii 1930, politica externă a Franței și Marii Britanii, susținută de America, se baza pe acceptarea cerințelor lui Hitler, în speranța că acesta își va îndrepta atenția spre Uniunea Sovietică. Politica a culminat cu infamul Acord de la Miinchen din septembrie 1938, între Germania și Italia, pe de o parte, și Franța și Marea Britanie, pe de altă parte, în urma căruia rezulta o Cehoslovacie lipsită de ajutor în fața forței militare a Germaniei. Nici Cehoslovacia, nici URSS nu au fost parte la aceste

negocieri, pe care Stalin le vedea drept o nouă fază, încă și mai periculoasă, din programul antisovietic al Occidentului. Stalin și-a păstrat neîncrederea în puterile occidentale și în avertismentele acestora despre intențiile

lui Hitler, în perioada dintre înfrângerea Poloniei și 22 iunie 1941. Refuzul lui Stalin de a accepta aceste avertismente și antipatia sa patologică pentru Vest erau motivate, în mare parte, de credința sa că liderii occidentali erau total anticomuniști la nivel ideologic, prin urmare erau hotărâți să urmărească obiective anti- sovietice. De la sfârșitul anilor 1920 până la epurările din 1937-1938, rapoartele primite de Stalin de la sursele de informații ale serviciilor secrete și de la diplomații din Marea Britanie, Franța, Statele Unite, Polonia, Cehoslovacia și de oriunde întăreau constant aceste vederi ale sale.[1]

Multă lume din Marea Britanie, Franța și Statele Unite se temea, într-adevăr, de răspândirea comunismului, dar Stalin părea să nu fie capabil sau dornic să înțeleagă motivele din spatele atitudinilor Vestului vizavi de comunismul sovietic. Politica colectivizării forțate, foametea care a urmat și epurările brutale din 1937- 1938 erau observate de mulți occidentali cu îngrijorare și frică. Mai mult, teama de război a francezilor și britanicilor, bazată pe amintirea pierderilor groaznice din 1914-1918, a făcut ca guvernele lor să se supună în fața cerințelor lui Hitler, chiar dacă mulți, cum ar fi Winston Churchill, au recunoscut pericolul și au susținut cu glas tare o poziție mai puternică împotriva nazismului. Ulterior, în septembrie 1939, când Marea Britanie a declarat război Germaniei și Churchill a preluat un post în guvern, era absolut de neconceput că acest om, un antinazist declarat, se va alătura lui Hitler într-un atac asupra Uniunii Sovietice. Cât despre America, Roosevelt nu s-ar fi depărtat de poziția sa anti-Hitler și pro-britanici, pentru a cere un atac asupra URSS. Stalin înțelegea doar puțin din realitățile politice din țările vestice, iar prejudecățile sale erau întărite de informațiile primite de la ambasadorii sovietici și rezidențele de spionaj din Londra, Paris și Washington, care nu făceau decât să-i sporească temerile. Cum s-au simțit oameni inteligenți, precum Ivan M. Maiski, în Londra, și Solomon A. Lozovski, în Moscova, repetând papagalicește indicațiile de partid în discuțiile cu diplomații americani sau britanici în primăvara anului 1941? Dacă ar fi făcut

altcumva, pedeapsa ar fi fost moartea.[576] [577]

Niciuna din speranțele lui Stalin nu s-a împlinit, în mare parte din cauza unor evenimente neprevăzute. Ocuparea Danemarcei și Norvegiei, urmată de prăbușirea rapidă a apărării olandeze și belgiene, înfrângerea totală a forței ex- pediționare britanice și colapsul armatei franceze - toate acestea în lunile aprilie,

mai și iunie 1940 - au distrus posibilitatea conflictului de lungă durată pe care îl preconizase. Totuși, cauzele principale pentru eșecul scenariului marxist-leninist și tragedia din iunie 1941 se găseau chiar la el, în erorile sale de raționament și în sistemul deformat ideologic pe care îl crease. De exemplu, printre rezultatele pozitive ale tratatului cu Hitler din 1939, este citată „recuperarea patrimoniului țarist". Atunci de ce Stalin și-a înstrăinat imediat populațiile din teritoriile pe care le obținuse, impunându-le cu brutalitate sistemul stalinist? Nu era aceasta doar o acțiune a unui ideolog indiferent la faptul că națiunile în cauză nu cunoscuseră niciodată comunismul sovietic? Oare metodele dure utilizate în implementarea lui nu aveau ca efect imediat crearea de recruți pentru sabotaje și spionaj în favoarea germanilor? Sau credea că poziția sa și a sistemului său nu vor fi sigure decât în momentul în care sistemul avea să le fie impus în totalitate?

Responsabilitatea lui Stalin pentru pierderile colosale din anii războiului, în special acelea suferite în primele câteva luni tragice de război, nu poate fi minimizată și nici negată. Din păcate, guvernele sovietice care i-au urmat lui Stalin au ascuns adevărul, iar Federația Rusă continuă să refuze accesul publicului la dovezi de arhivă care, fără îndoială, ar clarifica acțiunile lui Stalin.

„Discursul secret" al lui Nikita S. Hrușciov din 1956 nu a relatat întreaga poveste. Conducătorii sovietici care aveau să-l înlocuiască în curând au început să se adune în jurul Tătucului dispărut, refuzând să

---

576 Pentru cea mai bună imagine a spionajului sovietic în Marea Britanie în acea perioadă, vezi Nigel West and Oleg Tsarev, *The Crown Jewels: The British Secrets at the Heart of the KGB Archives* (New Haven, 1999). In *Stalin i Razvedka* (Moscova, 2004), Igor A. Damaskin prezintă mai multe rapoarte din surse americane, britanice, germane, franceze, poloneze și japoneze despre mașinațiuni antiso- vietice ale mai multor state europene. De exemplu, în februarie 1937, Stalin a primit un raport în care se susținea că Franța și Anglia vor face presiuni asupra Uniunii Sovietice pentru a-și da acordul în legătură cu o coaliție liberal-conservatoare în Spania, ca un mijloc de a pune capăt războiului civil, până nu se va întinde și spre alte țări europene. Dacă nu, vor căuta un acord cu Germania și Italia.

577 Konstantin Umanski, ambasadorul sovietic în Statele Unite, s-a întrecut pe sine în această privință, când, după o întrevedere cu subsecretarul de stat Sumner Welles, la sfârșitul lunii mai 1941, a declarat presei: „Informațiile prezentate Uniunii Sovietice la Londra și Washington au ca scop provocarea unui conflict între Germania și URSS" (Damaskin, p. 262-263).

permită accesul la dosare sau să permită publicarea de materiale critice la adresa acțiunilor lui Stalin din perioada de dinainte de război. în perioada imediat ulterioară destrămării Uniunii Sovietice, au apărut și câteva voci critice, dar, întrucât detaliile de arhivă esențiale lipseau, mare parte din discursul acestora era neconvingător, ignorând cele mai grave acțiuni și greșeli ale lui Stalin. în ultimii ani, s-au multiplicat demersurile pentru apărarea lui Stalin și a organelor represive pe care se bazau el și sistemul lui, în timp ce accesul publicului la arhivele-cheie a fost, practic, oprit. Oricât de incredibil ar putea părea, materialul de arhivă care a fost declasificat oficial și publicat la mijlocul anilor 1990 a fost ulterior reclasificat de anumite agenții, iar cercetătorilor li s-a interzis accesul la forma originală, chiar dacă acești cercetători dețineau referințele de arhivă specifice.

Apărătorii lui Stalin au pus pe seama programului amplu de dezinformare german refuzul dictatorului de a accepta informațiile produse de propriile servicii, care reflectau intențiile germane de a invada URSS, și insistența lui ca specialiștii militari să nu ia nicio măsură care ar putea provoca o reacție a Germaniei. Este evident că efortul german pentru dezinformarea inamicului, condus de Hitler însuși, a fost foarte eficient. Nu numai că a condus serviciile de informații și diplomația URSS pe o pistă falsă, dar se pare că Hitler însuși l-ar fi asigurat pe Stalin de faptul că Marea Britanie, și nu Uniunea Sovietică, era inamicul principal al Germaniei. în timp ce Stalin a împărtășit unele dintre asigurările primite de la Hitler cu liderii săi militari de vârf, se pare că nu a destăinuit niciodată detaliile exacte - sau măsura în care credea în ele, acționând în acest sens - pe baza cărora

lua decizii vitale pentru apărarea țării. Cum se poate explica toleranța, aproape de necrezut, pentru programul de recunoașteri al Luftwaffe, pe durata unui an întreg, cel care, la 22 iunie 1941, a condamnat forțele aeriene sovietice la distrugere, lăsând trupele lipsite de protecție să fie decimate fără milă? Sau credința naivă că atacurile care au început în dimineața aceea se datorau unor generali ai Wehrmachtului care acționau împotriva ordinelor lui Hitler? Dacă Stalin ar fi discutat deschis aceste chestiuni cu liderii săi militari, poate că aceștia ar fi putut să-i deschidă ochii în legătură cu aceste convingeri. Dar nu era stilul lui Stalin. Era convins că el și numai el deține informația corectă despre intențiile germane, și o păstra pentru sine, spunându-le generalilor săi că „are și alte rapoarte”.

Lăsând deoparte erorile de judecată ale lui Stalin sau naivitatea demonstrată de faptul că a avut încredere în Hitler, unul din motivele esențiale pentru care dezinformarea germană a avut succes a fost

chiar sistemul creat de Stalin. Dovezile aduse de serviciile de informații sovietice, confirmate de observațiile agenților din sistemul de căi ferate și de trupele de grăniceri, erau copleșitoare. De fapt, singura explicație logică pentru aceste informații - comasarea echipamentelor de traversare a cursurilor de apă, echiparea locomotivelor cu instalații care să le permită trecerea pe căile ferate rusești, instrucțiunile primite de agenții *Abwehr* de a colecta mostre de benzină și lubrifianți din URSS - era perspectiva unui atac iminent al germanilor. Dacă Stalin nu accepta aceste informații, pur și simplu nu se putea acționa în baza lor. El singur era ultima instanță care decreta care informații sunt valide și care nu. Puțini ofițeri profesioniști îndrăzneau să îl contrazică. Amintirea terorii din anii 1930 era prea proaspătă, iar conducerea militară de vârf era mult prea conștientă de noul val de arestări care aveau loc în lunile aprilie, mai și iunie 1941. Pe de altă parte, existau oficiali, precum atașatul militar de la Berlin, Tupikov, sau prietenul lui Beria, ambasadorul Dekanozov, care insistau să comunice informații neplăcute, chiar cunoscând reacția probabilă a lui Stalin.

Un alt aspect legat de modul în care Stalin a tratat informațiile care ajungeau la el sunt criteriile de selecție a personalului. De-a lungul anilor, a preferat persoane pe care le putea domina și pe care se putea baza că îl vor susține, nu numai în serviciile de informații, ci și în armată, guvern și economie. Era cunoscut faptul că Stalin se înconjura de oameni precum Voroșilov, căruia îi era teamă de el și care nu-1 contrazicea niciodată. Apologeții serviciului de informații externe al securității statului au argumentat că acest serviciu a fost lipsit întotdeauna de capacitate analitică. Singura sa funcție era colectarea și diseminarea de rapoarte neprelucrate către conducere. Dar, în cadrul Departamentului Informații, serviciul de informații al armatei avea o componentă analitică, care, timp de mai mulți ani, a produs analize pe baza unei multitudini de surse, de la rapoartele primite de la agenții proprii, până la informații din presa străină. în luna iulie 1940, Stalin l-a demis pe Ivan I. Proskurov din funcția de șef al informațiilor militare. Firea independentă a lui Proskurov și hotărârea acestuia de a rosti numai adevărul, așa cum îl interpreta el, nu l-au făcut niciodată apreciat de Stalin. Ca înlocuitor, Stalin a

adus un general de factură politică, Filipp I. Golikov, care a fost numit pentru a se asigura că rapoartele și informările Departamentului Informații oglindeau exact convingerile lui Stalin. Până la momentul invaziei, Golikov a manipulat informațiile disponibile în așa fel încât să pară că Wehrmachtul își desfășura forțele pentru un atac asupra Insulelor Britanice. însuși Golikov a spus, într-o conversație cu Viktor

Anfilov, din 1965: „Recunosc că am denaturat informațiile pentru a-i face pe plac lui Stalin, deoarece îmi era frică de el.”[1]

Apare ca evident faptul că insistența lui Stalin în a accepta dezinformarea germană drept adevăr, respingerea tuturor informațiilor valide de la propriile servicii și incapacitatea de a recunoaște că avertismentele puterilor vestice - ele însele amenințate de agresivitatea lui Hitler - erau atât exacte cât și bine intenționate sunt cauzele care au condus la dezastrul din vara anului 1941. Cu toate »
acestea, ne putem întreba cum se poate ca Armata Roșie, pe care poporul sovietic s-a bazat întotdeauna pentru a respinge agresiunile din exterior, să se prăbușească atât de rapid. Au fost multe motive: superioritatea forțelor germane cu care se confrunta, lipsa de instruire a soldaților, lipsa transporturilor și lipsa unei logistici eficiente. Un factor agravant al acestor neajunsuri era incertitudinea din rândul militarilor generată de declarații publice - cum a fost comunicatul TASS din 14 iunie 1941 -, conform cărora nu exista niciun pericol de război. Chiar și mai apăsătoare au fost frica și neîncrederea care dominau Armata Roșie la toate nivelurile. Cauzele pentru un asemenea comportament se află în valul de represiune care a lovit din plin armata în anii 1937-1938, când mii de ofițeri cu experiență au fost executați ca inamici ai poporului.

Dincolo de Stalin era sistemul pe care îl crease. Apărătorii acțiunilor sale din timpul epurărilor pretind că era necesar ca armata să fie curățată de o potențială Coloană a V-a. Mai degrabă, aceste epurări au fost generate de hotărârea lui Stalin de a-i elimina pe toți cei care i s-au opus sau care i s-ar fi putut opune. Cum numărul ofițerilor care au dispărut în timpul acestei inchiziții moderne creștea, Stalin căuta înlocuitori din rândurile partidului, oricât de neexperimentați ar fi fost, și insista ca ofițerii inferiori să fie avansați indiferent de experiența pe care o aveau. Ce nu au înțeles nici el și nici mulți dintre acoliții săi a fost faptul că aceste epurări afectau spiritul celor care supraviețuiseră. Atmosfera de teroare paralizase chiar voința celor mai buni dintre cei rămași, afectându-le performanțele pe câmpurile de bătălie din vara lui 1941. Stalin a rămas indiferent la acest efect al epurărilor, ca dovadă că acestea au fost reluate, în lunile aprilie, mai și iunie 1941.[578] [579]

Aceste ultime arestări au dezvăluit multe despre modul de acțiune al lui Stalin. Multe dintre victime proveneau din industria apărării sau din ramura tehnică a forțelor aeriene. în principal, erau țapi ispășitori pentru problemele din aviație, iar epurarea lor se potrivea direcției pe

578 Viktor Anfilov, *Doroga k Tragedii Sorok Pervogo Goda* (Moscow, 1997), p. 193.

579 *Ibidem,* p. 190. Vezi și Konstantin M. Simonov, „Zametki K. M. Simonov k Biografii G. K. Zhukov”, *Voenno-Istorichesky Zhumal,* no. 9, 1987, p. 54.

care Stalin o crease cu ani în urmă, ace-

ea de a da vina pe alții pentru problemele generate de ritmul intens impus de programele sale de industrializare. Majoritatea celorlalte victime, dintre care pe multi îi cunoștea ca militari profesioniști sau îi promovase el însuși, erau ofițeri activi în forțele aeriene. Mulți serviseră în războiul civil din Spania. Acest fapt și independența pe care o afișau în gândire i-au făcut nedoriți de Stalin. Mai mult, știau prea multe despre modul lamentabil în care Stalin gestionase amenințarea germană. Abordarea lui seamănă cu cea a unui iscusit pescar în ape adânci, care, după ce a agățat peștele, îi lasă suficient fir încât victima să creadă că este liberă, continuând astfel până când decide că jocul trebuie să se încheie. Așa că, de multe ori, Stalin decidea să elimine un adversar, dar îi permitea acestuia să fie numit, mai întâi, într-o poziție importantă; apoi, când circumstanțele erau cele potrivite, trăgea de fir, adică persoana era arestată. Toate acestea îndepărtând bănuielile că el ar fi fost cel care trage sforile. Astfel, a așteptat până ce Proskurov a ajuns în noua sa funcție, la nord de Leningrad, pentru a-l aresta și a-l readuce la Moscova, deși ostilitățile cu Finlanda de-abia începuseră. Aici se remarcă indiferența lui Stalin pentru faptul că a lipsit Frontul de Nord de un ofițer superior care luptase împotriva germanilor în Spania și care cunoștea îndeaproape teatrul de operații finlandez. Prioritatea lui Stalin era să scape de Proskurov și de toți cei asemenea lui. Ce știa Stalin era că aceștia știau prea multe.

Această dare de seamă asupra acțiunilor lui Stalin în perioada premergătoare războiului ar putea părea încă un atac la adresa omului și a faptelor sale. Nu credem că este nevoie de așa ceva aici: Martin Amis, Miklos Kun și alții și-au asumat, de curând, această sarcină în detaliu.[580] Vina pentru catastrofa din 1941 nu cade numai pe umerii lui Stalin, ci pe tot sistemul de guvernare prin frică pe care l-a creat de-a lungul anilor. Dacă trebuiau luate măsuri într-o anumită problemă, Stalin era cel care trebuia să intervină, amenințând cu pedepse. Dar când, în 1941, fermele colective nu au livrat cotele care le reveneau de camioane și tractoare proaspăt-mobilizatei Armate Roșii, iar fabricile de tancuri nu au reușit să producă cotele de T-34, amenințările lui Stalin nu mai aveau efect. Frica avea limitele ei, iar Stalin, hipnotizat de tacticile de dezinformare ale lui Hitler, părea incapabil de reacție.

Oleg Suvenirov, în încheierea lucrării sale monumentale, *Tragedia Armatei Roșii a Muncitorilor și Țăranilor, 1937-1938,* se întreabă de ce nu a fost nimeni pedepsit pentru crimele care au avut loc în timpul

580 Martin Amis, *Koba the Dread* (London, 2002) și Miklos Kun, *Stalin: An Unknown Portrait* (Budapest, 2003).

epurărilor. El remarcă faptul că pierderile uriașe din anii 1941-1942 au fost efectul direct al acestor epurări. Adevărat, dar eforturile de a evita asumarea răspunderii pentru acele pierderi și pentru teroarea fără milă dezlănțuită de Stalin continuă și astăzi. La 29 mai 2000, de exemplu, Colegiul Militar al Curții Supreme a Federației Ruse a decis că mai multi acoliti ai lui Beria nu se fac vinovati de trădare. Ca urmare, condamnările la moarte și confiscarea averilor pronunțate pentru Pavel Meșik, fostul ministru

de interne al RSS Ucrainene, Vladimir Dekanozov, ministrul afacerilor interne al RSS Gruzine, și Lev Vlodzimirski, șeful Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Deosebită a MVD URSS, au fost anulate. Au fost găsiți vinovați doar că și-au depășit autoritatea. Acțiunea în justiție și numărul mare de articole care s-au scris de atunci de către veterani din organele de securitate reflectă eforturile făcute de foștii ofițeri ai acestor organe de represiune, precum și de veteranii mai tineri ai Serviciului Federal de Securitate și ai Serviciului de Informații Externe ale Federației Ruse, de a demonstra că atât ei, cât și predecesorii lor, au acționat numai în interesul siguranței sovietice. Aceștia consideră perioada sovietică drept o perioadă obișnuită, deși pătată pe alocuri, din istoria Rusiei, care trebuie onorată.

Cât privește viitorul? „Victoria” președintelui Putin în alegerile din 2004 a fost semnalul victoriei acelora care preferă să uite crimele trecutului. Mai mult, faptul că Putin a numit foști colegi din cadrul KGB în poziții-cheie în guvern și că a întreprins acțiuni pentru a controla entități media esențiale, cum ar fi televiziunea, sugerează revenirea la metodele trecute. Un exemplu pentru această creștere a importanței metodelor autoritare preferate de Putin este și incapacitatea autorităților ruse de a clarifica istoria perioadei premergătoare războiului, prin declasificarea materialelor de arhivă. Această lipsă de transparență reprezintă o rușine și un deserviciu adus poporului rus. Guvernul rus ar trebui să permită aflarea adevărului, deschis și neîngrădit. Istoricii îi cer să o facă.

ANEXAI

ORGANIZAȚIILE ȘI FUNCȚIILE INFORMAȚIILOR MILITARE SOVIETICE

Cele două departamente operative ale informațiilor militare sovietice, Est și Vest, precum și secțiile subordonate responsabile cu fiecare țară, au supervizat și au gestionat munca rezidențelor RU *(rezidentura)* de peste granițe. Printre rezidențele importante din Est se numărau cele din Tokio și Shanghai. Desigur, mai multe se subordonau Departamentului Vest - de exemplu, Washington, New York, Londra, Paris și Berlin. Ofițerii care conduceau aceste structuri trebuiau să se familiarizeze cu situația militară, politică și economică din țările respective. De asemenea, trebuiau să cunoască mediul operațional cu care se confruntau rezidențele, adică eficiența structurilor de contrainformații ale statelor respective, precum și experiența și gradul de acces la informații pe care le aveau sursele agenți. Rezidențele „legale" erau integrate misiunilor diplomatice sovietice și constau în atașații militar și al aerului, plus alți ofițeri acoperiți, civili, încadrați la TASS, delegația de schimbrui comerciale sau membri ai ambasadelor.[581] Atașații exploatau pozițiile oficiale pe care le dețineau pentru a obține informații de la alți atașați, oficiali ai țării-gazdă sau cetățeni cu influență. Ofițerii legendari altcumva controlau agenți surse, care cunoșteau afilierea lor la serviciile de informații sovietice. De asemenea, gestionau rezidenți „ilegali", care menținеau legătura cu acei agenți-surse cu valoare deosebită, care, din motive de siguranță, nu se puteau întâlni cu membri ai misiunii sovietice. Rezidenții ilegali erau în general instruiri și cu experiență, legendari ca cetățeni de altă naționalitate decât cea sovietică, care locuiau sau lucrau sub acoperire comercială sau de altă natură, după cum hotărau ei înșiși.

581 La momentul respectiv, misiunile diplomatice sovietice erau denumite „reprezentanțe politice" *(polpredstva),* și nu „ambasade", pentru a le distinge de misiunile diplomatice ale țărilor capitaliste.

Comunicarea între RU Moscova și rezidențele legale de peste hotare cădea în responsabilitatea departamentelor operaționale, care utilizau radioul, telegraful comercial și corespondența diplomatică. Mesajele tratau chestiuni administrative legate de activitățile rezidenței și de agenți. Multe din problemele personalului

trebuiau rezolvate de însuși șeful RU. De exemplu, în luna iunie 1939, Proskurov s-a implicat în luarea deciziei dacă un faimos rezident ilegal din Tokio, Richard Sorge, se va întoarce la Moscova sau va rămâne în Japonia; de asemenea, a trebuit să aprobe o recompensă bănească neobișnuită pentru Sorge și membrii grupului său.[1] Majoritatea mesajelor dintre Moscova și teren aveau ca temă cererea de anumite informații sau de rapoarte de la surse individuale. Când se primeau astfel de rapoarte, erau examinate de biroul corespunzător țării de unde proveneau, care trebuia să fie gata să răspundă oricăror întrebări legate de raport, venite din partea Departamentului Informații sau a șefului RU. Acesta stabilea și diseminarea rapoartelor. Un aspect foarte important legat de producerea și diseminarea de rapoarte era nevoia de a proteja identitatea și siguranța sursei-agent. Dacă descrierea sursei era prea vagă sau încrederea în sursă nu era indicată corespunzător, impactul raportului putea fi diminuat. De exemplu, prima informare legată de decizia lui Hitler de a invada URSS în primăvara anului 1941, a ajuns la RU la 29 decembrie 1940, de la o sursă care „a aflat din cercuri bine informate" că Hitler ordonase începerea pregătirilor pentru un război împotriva URSS. Raportul a fost diseminat comisarului pentru apărare și șefului Statului Major General, dar nu a avut decât un impact nesemnificativ, chiar dacă agentul era foarte bine plasat în cadrul Ministerului de Externe german, avea contacte foarte bune în armată și fusese o sursă RU foarte productivă încă de la mijlocul anilor 1930. A continuat și cu alte rapoarte, la 4 ianuarie și 20 martie 1941, care întăreau informația inițială, într-o anumită măsură, faptul că valoarea acestor rapoarte nu a fost recunoscută așa cum s-ar fi cuvenit se datorează și schimbărilor de personal de la vârful RU și din Departamentul Informații, ca urmare a epurărilor. Dar principalul vinovat este Golikov, care nu avea deloc experiență în munca de informații și era, în general, mai mult decât predispus să respingă informațiile care anunțau invazia și contraveneau opiniei Șefului.[582] [583]

O altă sursă RU de colectare a informațiilor erau punctele de

582 Robert Whymant, *Stalin's Spy: Richard Sorge and the Tokyo Espionage Ring* (New York, 1998), p. 105-106.

583 Vezi Aleksandr N. Yakovlev, ed., *1941 god* (Moscow, 1998), tom 1, p. 219. Vezi și nr. 227.

informații *(razvedpunktî)* din departamentele de informații ale districtelor militare de la frontieră. în fiecare district militar existau mai multe astfel de puncte, iar scopul lor era crearea de rețele de agenți în zonele de dincolo de graniță care cădeau în responsabilitatea districtului în cauză. Informațiile provenind de la aceste surse erau trimise departamentelor de informații ale districtului militar, unde erau incorporate în rapoartele de informare pe care le concepeau aceste departamente și înaintate la RU. Unii susțin că nivelul agenților recrutați de aceste pucte de informații era prea scăzut pentru a obține informațiile de care era nevoie pentru a convinge conducerea sovietică de pericolul german.[584] De exemplu, niciunul dintre agenți nu a reușit să obțină documente de la comandamentele germane dispuse la

frontieră. Problema era că multi dintre ofițerii din departamentele de informații ale districtelor militare, conștienți că Stalin va respinge rapoartele care anunțau invazia germană, refuzau să accepte astfel de informări de la punctele de informații. După atacul german, unii ofițeri de la punctele de informații au raportat această problemă anchetatorilor din cadrul Departamentului Special al NKVD.'

Analiza rapoartelor primite, alcătuirea de informări și rapoarte speciale finisate și pregătirea cererilor de informații către agenți cădeau în responsabilitatea Departamentului Informații al RU. în cadrul departamentului, mai multe secții se ocupau de țări individuale sau grupuri de țări: Secția I - Germania, Secția II - Polonia, Țările Baltice și România, și așa mai departe. în ciuda importanței acestui departament și a nevoii evidente de continuitate, în perioada cât Proskurov a fost șef, au existat foarte multe schimbări. Se pare că, în perioada 1939-decem- brie 1940, șeful Departamentului Informații a fost Grigori P. Pugacev, care a fost înlocuit de Vasili A. Novobraneț, adus de Proskurov ca adjunct al șefului pentru Extremul Orient.[585] [586] Șeful RU se implica personal în deciziile privind diseminarea rapoartelor individuale de importanță deosebită. După ce primea un raport, șeful putea cere clarificarea anumitor aspecte de către departamentul operativ, înainte de a-1 trimite mai departe. Rapoartele erau semnate întotdeauna și de el. Cât timp a fost la conducere Proskurov, de multe ori a trimis chiar și două-trei rapoarte lui Stalin, cu aceeași adresă de trimitere.

în afara acestor componente standard, precum structurile de personal, financiar, logistică, comunicații și securitatea cifrului, RU

584 Mikhail I. Meltiukhov, „Sovietskaia Razvedka i Problema Vnezapnogo Napadenia", *Otechest- vennaia Istoria,* nr. 3, 1998, p. 3-20.

585 V. P. Pavlov, „Moskve Krichali o Voice", *Voenno-Istorichesky Zhumal,* nr. 6, 1994, p. 21-26.

586 V. Novobranets, „Nakanune Voiny", *Znamia,* nr. 6, 1990, p. 165-92.

avea în compunere și un foarte important Departament al Treilea, sau Tehnic-Militar, care cuprindea specialități precum artilerie, tancuri, aviație, tehnologie de comunicații și tehnici chimice și bacteriologice. Acest departament deținea elemente în rezidențele mai mari din țările în care erau dezvoltate știința și tehnica. Șeful acestui departament, Aleksei A. Konovalov, lucra în această structură tehnic-militară din 1935, neatins de epurări. Departamentul Relații Externe menținea legătura cu atașații militari străini care se aflau la Moscova, în numele Comisariatului pentru Apărare, atât în scop administrativ cât și pentru a obține orice informații s-ar fi putut din această relație. Un exemplu este raportul din 21 iunie 1940, pe tema pregătirilor pentru armistițiul franco-german, obținut de la atașatul militar german, generalul Ernst Kostring, de către șeful Departamentului Relații Externe, colonelul Grigori A. Osetrov.[587]

Este cunoscut faptul că RU avea capacitatea de a intercepta transmisiunile radio în perioada imediat premergătoare războiului. La 26 octombrie 1939, șeful RU Proskurov a trimis un raport comisarului pentru apărare, pe baza interceptării unor comunicații radio între șeful de stat-major al Armatei japoneze Kwantung, aflată în Manciuria, și Departamentul Personal al Ministerului de

Război din Tokio. Subiectul erau luptele din Halhin Gol, panica provocată în rândul ofițerilor japonezi de atacurile Armatei Roșii și faptul că pierderile japonezilor erau atât de mari încât anumite unități trebuiau reorganizate.[1]

încă din 1940, RU putea obține rezultatele decriptărilor reușite de britanici de la surse din cadrul rezidenței din Londra și, începând cu 1942, a inițiat propria operație de decriptare a codurilor germane, după ce s-a reușit capturarea unei mașini ENIGMA.[588] [589]

587 Yakovlev, *1941 god,* tom 1, p. 42-43.

588 S. L. Savin, ed., *Armia i Politika* (Kaluga, 2002), tom 5, p. 521-522.

589 Vladimir Lota, „Sekretny Front Generalnogo Shtaba”, *Krasnaia Zvezda,* 2 noiembrie 2002, p. 1,4,5.

[1] Nu s-au descoperit materiale de arhivă care să autentifice aceste documente (nota David E. Murphy). Vezi Capitolul 18, *Scrisori secrete* (n.r.).

ANEXA 2

Scrisorile lui Hitler către Stalin

31 decembrie 1940'

Stimate domnule Stalin,

Folosesc această ocazie să vă adresez urările mele pentru Noul An, să vă doresc succes și prosperitate dvs. și poporului Uniunii Sovietice și să discut o serie de chestiuni care au apărut în conversațiile mele cu dl. Molotov și dl. Dekanozov.

Războiul cu Anglia a intrat într-o fază decisivă și intenționez ca, nu mai târziu de vara anului viitor, să pun punct acestei probleme care s-a tot întins, capturând și ocupând inima Imperiului Britanic - Insulele Britanice. Sunt conștient de dificultatea acestei operații, dar consider că ea poate fi dusă la bun sfârșit, întrucât nu văd altă cale de a sfârși acest război.

După cum v-am mai scris, cele aproximativ șaptezecei de divizii pe care trebuie să le mențin în Guvernământul General trec printr-o perioadă de reorganizări și instrucție într-o zonă inaccesibilă aviației engleze și spionajului englez. înțeleg din discuțiile avute cu domnii Molotov și Dekanozov că acest lucru v-a creat o neliniște de înțeles. Aproximativ începând cu luna martie, aceste trupe vor fi mutate spre Canal și pe coastele vestice ale Norvegiei, în locul lor urmând a fi create noi unități, pentru o instrucție accelerată. Am dorit să vă avertizez despre acest lucru din timp.

în plus, intenționez să folosesc aceste trupe pentru a-i forța pe englezi să plece din Grecia, iar pentru aceasta va fi necesar să fie deplasate prin România și Bulgaria. Acele trupe care vor participa la invazia Angliei de pe teritoriul norvegian vor continua să se folosească de dreptul de tranzitare a Finlandei. Germania nu are niciun interes în Finlanda sau Bulgaria și, de îndată ce ne vom îndeplini obiectivele în acest război, aceste trupe vor fi retrase imediat...

In mod special, doresc să vă avertizez în legătură cu următoarele. Agonia Angliei este însoțită de eforturi intense de a fi salvată de la soarta ei inevitabilă. în acest scop, sunt inventate tot felul de informații absurde, dintre care cea mai importantă vizează, în mare, două aspecte: zvonuri legate de invadarea Germaniei de către URSS și cele legate de invadarea URSS de către Germania. Nu doresc să mă opresc asupra absurdității acestor aiureli. Totuși, pe baza informațiilor pe care le dețin, estimez că, pe măsură ce invazia noastră asupra Insulelor [Britanice] se apropie, intensitatea acestor zvonuri va spori, existând și posibilitatea să le fie adăugate și tot felul de documente fabricate.

Voi fi complet sincer cu dvs. Unele dintre aceste zvonuri sunt puse în circulație de anumiți ofițeri germani. Succesul invaziei noastre în Insule depinde în mare măsură de reușirea surprinderii tactice. Prin urmare, este util ca Churchill și cercurile sale să nu cunoască planurile noastre exacte.

O înrăutățire a relațiilor dintre țările noastre, care ar include și un conflict armat, este singura cale de a se salva a englezilor și vă asigur că își vor continua eforturile în această direcție cu viclenia și abilitatea cunoscute...

Pentru o soluție finală la ce este de făcut cu această moștenire engleză falimentară și, de asemenea, pentru consolidarea uniunii țărilor socialiste și punerea bazelor unei noi ordini mondiale, mi-aș dori foarte mult să vă întâlnesc personal. Am discutat despre aceasta cu domnii Molotov și Dekanozov.

Din păcate, după cum veți înțelege, volumul foarte mare de muncă mă împiedică să organizăm această întrevedere înainte de distrugerea Angliei. Prin urmare, vă propun să pregătim această întâlnire la sfârșitul lunii iunie-începutul lunii iulie 1941 și aș fi bucuros dacă aceasta se bucură de acordul și înțelegerea dvs.

Al dvs.,
Adolf Hitler

14 mai 1941,

Stimate domnule Stalin,

Vă scriu această scrisoare în momentul în care am ajuns, în sfârșit, la concluzia că nu va fi posibil să obținem o pace durabilă în Europa, nici pentru noi, nici pentru generațiile viitoare, fără destrămarea Angliei și distrugerea ei ca stat. După cum bine știți, am luat mai de

mult decizia de a pune în operă o serie de măsuri militare pentru a putea atinge acest obiectiv.

Totuși, cu cât se apropie ora bătăliei decisive, cu atât mai multe sunt problemele cu care mă confrunt. Pentru națiunea germană, niciun război nu poate fi popular, cu atât mai mult un război împotriva Angliei, deoarece poporul german îi consideră pe englezi drept un popor-frate, iar un război între noi, drept un eve-

niment tragic. Nu am să vă ascund faptul că și eu am simțit la fel și, de mai multe ori, am oferit Angliei termeni de pace omenești, luând în considerare situația militară a Angliei. Totuși, răspunsurile insultătoare la propunerile mele de pace și extinderea continuă, de către englezi, a câmpului operațiilor militare, cu intenția evidentă de a atrage întreaga lume în război, mă conving că nu există nicio altă cale de a ieși din această situație decât o invazie a Insulelor și distrugerea decisivă a tării.

Pe de altă parte, serviciile de informații engleze au început să folosească, în- tr-un mod foarte inteligent, conceptul de „popoare înrudite" pentru propriile scopuri, aplicându-1 propagandei sale, și nu fără succes. Prin urmare, opoziția la decizia mea de a invada Insulele a atras multe elemente ale societății germane, inclusiv anumiți membri ai conducerii de stat și militare. Cu siguranță, știți că unul dintre adjuncții mei, dl. Hess, într-un acces de nebunie, bănuiesc, a zburat la Londra - făcând aceasta, din câte știu eu, pentru a-i readuce pe englezi la simțul realității. Judecând pe baza informațiilor pe care le dețin, astfel de comportamente au afectat pe mai mulți dintre generalii mei, mai cu seamă pe aceia care au în Anglia rude distinse, care se trag din aceleași rădăcini vechi și nobile.

în acest sens, se cuvine să vă fac cunoscută o atenționare, cerută de următoarele circumstanțe. Pentru a putea organiza trupele pentru invazie departe de ochii inamicului englez și în legătură cu operațiile recente din Balcani, o mare parte din trupele mele, aproximativ optzeci de divizii, sunt amplasate la granițele Uniunii Sovietice. Aceasta a dat naștere zvonurilor care circulă despre un posibil conflict între noi.

Vă asigur, pe onoarea mea de șef de stat, că nu acesta este scopul meu.

în ceea ce mă privește, privesc cu înțelegere faptul că nu puteți ignora total aceste zvonuri și ați desfășurat și dvs. suficiente trupe la graniță.

în această situație, nu pot exclude total posibilitatea izbucnirii accidentale a unui conflict armat, care, în condițiile date, create de asemenea concentrări de trupe, ar putea căpăta dimensiuni foarte

mari, făcând dificilă, dacă nu chiar imposibilă, stabilirea cauzei care l-a generat.

Doresc să fiu absolut sincer cu dvs.

Mi-e teamă că unii dintre generalii mei ar putea să inițieze deliberat un astfel de conflict pentru a salva Anglia de la soarta care o așteaptă și a-mi zădărnici planurile.

Este vorba de nu mai mult de o lună.

Până în jurul datei de 15-20 iunie, intenționez să încep transferarea masivă de trupe de la granițele dvs. spre vest.

în acest sens, vă rog, cât de insistent este posibil, să nu cedați în fața niciunei provocări care ar putea porni de la acei generali ai mei care ar putea să-și fi uitat datoria. Și, e de la sine înțeles, nu încercați să le oferiți vreun motiv. Dacă devine imposibil să evitați provocările lansate de unii din generalii mei, vă cer să aveți îngăduință, să nu le răspundeți, ci să mă anunțați imediat despre cele întâmplate,

prin canalele cunoscute de dvs. Numai așa ne putem atinge scopurile comune, asupra cărora, îmi pare, suntem clar de acord.

Vă mulțumesc că ați fost de acord cu mine pe chestiunea cunoscută de dvs. și vă cer să mă iertați pentru metoda aleasă pentru trimiterea acestei scrisori la dvs. cât mai repede cu putință.

Continui să sper că vom reuși să ne întâlnim în luna iulie.

Al dvs.,

Adolf Hitler

ANEXA 3

LISTA CELOR EXECUTATI FĂRĂ PROCES
LA 28 OCTOMBRIE 1941

Generali-colonei

Loktionov, Aleksandr D. - fost comandant al Districtului Militar Special Baltic

Știern, Grigori M. - comandantul Apărării Antiaeriene

Generali-locotenenti de aviație , »

Arjenuhin, Fedor K. - șeful Academiei Militare pentru Personal de Comandă și Navigant

Proskurov, Ivan I. - șeful Forțelor Aeriene ale Armatei 7; fost șef al Direcției Informații Militare >

Rîceagov, Pavel V. - fost șef al Direcției Generale a Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii

Smușkevici, Iakov V. - adjunctul pentru Aviație al șefului Statului Major General al Armatei Roșii

Ingineri de divizie [Generali-locotenenți ingineri]

Sakrier, Ivan F. - șeful Direcției Armamente din cadrul Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii

Generali-maiori

Kaiukov, Matvei M. - adjunctul șefului Direcției Artilerie, Armata Roșie

Savcenko, Gheorghi K. - adjunctul politic al șefului Direcției Artilerie

Volodin, Pavel S. - șeful Statului Major al Forțelor Aeriene ale Armatei Roșii

Ingineri de brigadă [Generali-maiori ingineri]

Sklizkov, Stepan O. - șeful Direcției Armament Individual, Armata

Roșie

Sobornov, Mihail N. - șeful Sectorului Proiectare Experimentală, Consiliul Tehnic, NKV URSS

Colonel

Zasosov, Ivan I. - președintele Comitetului pentru Artilerie

Maior

Nesterenko, Maria P. - adjunctul comandantului Regimentului Aerian Independent pentru Obiective Speciale; soția generalului Pavel V. Rîceagov

Civili

Bulatov, Dmitri A. - secretarul Comitetului de Partid al Districtului Omsk

Goloșcekin, Filipp I. - implicat în asasinarea țarului Nikolai II și a familiei acestuia

Rozov, David A. - comisar-adjunct al poporului pentru comerț, URSS; fost președinte AMTORG

Taubin, Iakov G. - șeful Biroului Proiectare Specială, NKV URSS

Soții

Savcenko, Aleksandra I. - soția generalului-maior Savcenko

Rozova, Zinaida P.- soția lui David A. Rozov

ANEXA4

Cronologia rapoartelor provenite de la agenți

27 *august 1940:* Raport RU de la Paris: „Germanii au renunțat la ofensiva împotriva Angliei. Aparent, pregătirile continuă pentru o astfel de situație, dar sunt menite să ascundă deplasările de forte germane spre est, unde deia există 106 divizii.”

Toamna 1940: Luftwaffe primește ordin să demonteze stațiile de comunicații și alte instalații construite inițial pentru a susține invazia germană a Angliei (ULTRA).

Octombrie 1940: Korsikaneț raportează că a aflat de la o sursă că Germania va începe războiul după data de 1 ianuarie, anul viitor, și, dintr-o altă sursă, că războiul va începe în șase luni.

7 *decembrie 1940:* Ambasadorul sovietic Dekanozov primește o scrisoare anonimă în care se spune că „în primăvara viitoare, Hitler intenționează să atace URSS”.

29 decembrie 1940: Arieț raportează că „se va declara război în luna martie 1941”.

4 ianuarie 1941: Arieț raportează că a aflat de la un prieten din armată că Hitler a aprobat un ordin „secret special”, cunoscut doar câtorva persoane, prin care hotărăște pregătirea pentru un război împotriva URSS.

7 *februarie 1941:* Agentul Teffi (serviciul de contrainformații NKGB din ambasada greacă de la Moscova) raportează: „Apar tot mai multe zvonuri despre un atac german asupra Uniunii Sovietice. Există două versiuni. Prima este că acesta va surveni după înfrângerea Angliei. A doua, mai probabilă, este că Germania va ataca mai întâi Uniunea Sovietică.”

27 *februarie 1941:* Dora raportează din Elveția că „ofensiva

germană va începe la sfârșitul lunii mai”.

28 februarie 1941: Ariel descrie trei grupuri de annate germane care se pregătesc pentru atacuri împotriva URSS. „începutul atacului este stabilit, provizoriu, pentru 20 mai.”

14 martie 1941: Un maior german îi spune unui atașat militar: „Ne schimbăm planul în totalitate. Ne orientăm spre est, spre URSS. Vom lua din URSS cereale, cărbune, petrol.”

20 martie 1941: Sumner Welles îl anunță pe ambasadorul Umanski că Statele Unite are informații credibile că „Germania intenționează să atace Uniunea Sovietică”.

28 martie 1941: Secretarul lui Dekanozov a primit un telefon anonim: „în jurul lunii mai, va începe un război împotriva Rusiei”.

2 aprilie 1941: Starșina descrie un plan pentru o operație a forțelor aeriene: „Unii cred că va începe în luna mai, alții, în iunie”.

4 aprilie 1941: Harry raportează din Franța că germanii nu se mai gândesc la invadarea Angliei, dar că vor continua bombardamentele asupra ei.

5 *aprilie 1941:* Rezidența RU din Praga raportează că invazia germană a fost stabilită, provizoriu, pentru 15 mai și că va fi disimulată prin niște pregătiti la scară mare pentru invadarea Angliei.

6 aprilie 1941: Dora află de la niște înalți oficiali guvernamentali din Berlin că se așteaptă ca atacul să înceapă la 15 iunie.

9-10 aprilie 1941: Iun, un agent care acoperă ambasada SUA din Moscova, afirmă că, după războiul din Iugoslavia, Germania va invada URSS.

15 aprilie 1941: Ambasadorul american Laurence Steinhardt are o întrevedere cu Solomon Lozovski, adjunct în cadrul Comisariatului pentru Afaceri Străine, în care îi cere să-l informeze pe Molotov: „Aveți grijă cu Germania... Este mai mult decât un simplu zvon; ar fi o nebunie ca Germania să facă acest pas, dar îl poate face.”

18 aprilie 1941: în memoriile sale, LI. Fediuninski, comandantul Corpului 15 Pușcași, spune că, la 18 aprilie, un subofițer german a trecut liniile sovietice și a declarat că invazia germană va începe la ora 4,00 dimineața, în data de 22 iunie. Când a fost informat de aceasta, M.I. Potapov, comandantul Armatei 5, a spus: „Dați alarma degeaba.”

19 aprilie 1941: Churchill îl avertizează pe Stalin în legătură cu planurile de invazie ale Germaniei.

23 aprilie 1941: Vladimir Varna, un agent RU care lucra la divizia export a uzinei Skoda din Praga, raportează: „Se crede că Hitler va ataca URSS în a doua jumătate a lunii iunie.”

23 aprilie 1941: Vraci, o sursă a RU București, care a primit informația de la un colonel din cadrul misiunii aeriene germane,

raportează că războiul va începe în luna mai și că se va încheia în luna iulie.

26 aprilie 1941: Rezidența din Helsinki raportează că ofițeri germani cu funcții înalte sunt convinși că Hitler va ataca URSS.

5 *mai 1941:* Richard Sorge trimite microfilmele unei telegrame de la Ribbentrop către Ott, ambasadorul german la Tokio, în care se spune: „Germania va începe războiul împotriva URSS la mijlocul lunii iunie 1941." AVS raportează: „Data începerii operațiilor militare ale Germaniei împotriva URSS a fost inițial 15 mai... Acum a fost mutată spre mijlocul lunii iunie." AVS află de la sursa sa, Gerstenberg, că „în luna iunie va începe războiul".

9 mai 1941: Tupikov, atașatul militar și rezidentul legal RU din Berlin, raportează: „înfrângerea Armatei Roșii va fi încheiată într-o lună, o lună și jumătate, odată cu ajungerea armatei germane pe meridianul Moscovei." Agentul sofiot Mărgărit raportează că Germania intenționează să atace în luna iunie: „Germania se pregătește să deschidă ostilitățile împotriva URSS în vara lui 1941, înainte de strângerea recoltelor."

11 mai 1941: Starșina raportează că „Flota 1 Aeriană va fi principala componentă a operațiilor împotriva URSS."

15 mai 1941: Sorge raportează că războiul va izbucni la 21 sau 22 iunie.

11 iunie 1941: Starșina raportează că Goring își va muta comandamentul în România. „Chestiunea atacului asupra URSS a fost decisă definitiv. Trebuie să ne așteptăm la un atac-surpriză."

13 iunie 1941: Sorge: „Repet: nouă armate cu forța a 150 de divizii vor începe ofensiva în zorii zilei de 22 iunie 1941." Boevoi, un agent RU de la rezidența din Sofia, raportează: „Conform informațiilor lui Jurin [membru al Consiliului Militar Superior bulgar], Fiihrerul a decis să atace URSS până la sfârșitul acestei luni."

16 iunie 1941: Starșina: „Toate pregătirile Germaniei pentru un atac armat asupra Uniunii Sovietice au fost încheiate și invazia poate fi așteptată oricând."

19 iunie 1941: Ziarista americană Alice Leone-Moats spune tuturor de la ambasada americană din Moscova că Gebhardt von Walther, secretarul ambasadei germane, i-a spus că atacul va începe în data de 21 iunie.

19 iunie 1941: Willy Lehmann, agent RU infiltrat în Gestapo, raportează că atacul va începe în data de 22 iunie, la ora 3,00 dimineața. Monah, agentul NKGB din Helsinki, îi spune ofițerului său de caz că războiul va începe la 22 iunie.

20 iunie 1941: Rețeaua Kosta a rezidenței din Sofia raportează că războiul va începe la 21 sau 22 iunie.

21 iunie 1941: KhVS (Gerhard Kegel din ambasada germană din Moscova) raportează că Germania va ataca la 22 iunie, între orele 3,00 și 4,00 dimineața. Leopold Trepper, rezidentul ilegal RU în Paris, îl informează pe Susloparov, rezidentul legal, că „mâine, 22 iunie, [Germania] va ataca pe nepregătite Uniunea Sovietică.” în aceeași seară, dezertorul german Alfred H. Liskow declară că, în timpul nopții, râul Bug va fi trecut cu plute, bărci de asalt și pe pontoane.

ANEXA 5

GLOSAR.
SPIONII ȘI OFIȚERII CARE ÎI GESTIONEAZĂ

Au fost scrise cu verzale numele ofițerilor de informații și/sau înalților oficiali guvernamentali, cu litere de rând sunt scrise numele agenților recrutați.

Advokat: Sursă a rezidentei Helsinki

AGAIANTS, Aleksandr I.: Numit rezident la rezidența NKVD Berlin în 1937

Ageicik, Iakov O.: Colonel, șef de stat-major al Detașamentului 92 Trupe de Grăniceri. Reprezentant în instituția de graniță

AHMEDOV, Ismail G.: Ofițer RU în Berlin

Albaneț: Industriaș imigrant și fost ofițer țarist. Subsursă pentru NKVD, rezidenta din Berlin

ALBERT: Nume de cod al lui Alexandr RADO, șeful RU, Elveția

ALEKSANDR: Numele de cod al lui Semen D. KREMER, ofițer RU în Londra

ALLAHVERDOV, Mihail A.: A organizat Secția Informații din cadrul Departamentului pentru Germania, prima structură analitică a NKGB

Alta: Numele de cod al lisei Stoebe, agent RU în Varșovia și apoi Berlin

Arieț: Numele de cod al lui Rudolf von Scheliha, consilier german din ambasada germană de la Varșovia. Ulterior, angajat al Ministerului de Externe german, la Berlin. A activat ca agent recrutat de RU în ambele funcții.

ARNOLD: Numele de cod al lui Vasili I. TUPIKOV, atașatul militar RU, Berlin

AVS: Numele de cod al lui Kurt Volkisch, ofițer de presă german, ambasada Germaniei din Varșovia și București

Azorski: Numele de cod al lui Vladimir Zaimov, agent al rezidenței din Sofia

Baron: Numele de cod al agentului RU Frantisek Moravec, fost șef al informațiilor militare cehe >

BAJANOV, Ivan G: Ofițer în cadrul rezidenței RU Berlin

Belvedere: Agent al rezidenței Sofia

BENENSON, M. L.: Căpitan, adjunctul șefului Departamentului I (Căi Ferate), GTU

Berlinks, Oreste: Agent dublu Gestapo, nume de cod Peter. Numele de cod NKGB era Liteist

BERZIN, Ian Karlovici: ofițer RU care l-a recrutat pe Richard SORGE **BILTON:** Numele de cod al lui Ivan M. KOZLOV, rezidența RU Londra **Bîkov:** Agent al Căilor Ferate Terespol (GTU)

BLOK: Numele de cod al lui Viktor Z. LEBEDEV, rezidența RU Belgrad

Blunt, Anthony: Agent N KGB în cadrul Serviciului britanic de Contrainformații
MI-5. Nume de cod Tony

BOCIKOV, Viktor M.: Șeful Departamentelor Speciale NKVD

Boevoi: Agent al rezidenței RU Sofia

BOGDANOV, Ivan A.: General-locotenent, comandantul trupelor de grăniceri ale NKVD bielorus

BOLȘAKOV, Ivan A.: Colonel, șeful Biroului German din informațiile militare

Brand: Agent al RU Helsinki. Numele real nu a fost identificat

Breitenbach: Numele de cod al lui Willy Lehmann. Angajat al Poliției din Berlin, ulterior al Gestapo, recrutat de NKVD

BRION: Numele de cod al lui colonelului Ivan A. SKLIAROV, rezidenta RU Londra

BUDKEVICI, Serghei, L.: Subordonat al rezidentului RU din Tokio. Legătură cu SORGE și rețeaua lui

Burgess, Guy: Unul dintre membrii *Cambridge Five.* Nume de cod Mădchen

Caimcross, John: Agent NKGB. A ajuns secretarul personal al lui Sir Maurice Hankey, prin intermediul căruia erau transmise documente de natură politică și de informatii. Nume de cod List

CERNII, Ivan I.: General-maior, rezidentul RU Londra și atașat militar până în luna august 1940

DEKANOZOV, Vladimir G.: Ambasadorul sovietic la Berlin. Cunoștea rapoartele de la agenții RU și NKGB

DERGACEV, Ivan F.: Colonel, rezidentul RU și atașatul militar din Sofia **Diane:** Subsursă a lui DORA din RU Elveția

DORA: Nume de cod al lui Alexandr RADO, RU Elveția

DRONOV, N.S.: General-maior, numit șef al Departamentului Informații al RU, în luna aprilie 1941

DUBININ, Nikolai I.: L-a înlocuit pe Grigori PUGACEV la șefia Departamentului Informații al RU, în luna decembrie 1940

ERDBERG, Alexander: Pseudonim utilizat de Aleksandr M. KOROTKOV, adjunctul șefului rezidenței NKVD/NKGB, Berlin

EREMIN, Grigori M Rezidentul RU din București. Acoperirea sa era aceea de secretar 3 în cadrul ambasadei sovietice. Nume de cod EȘCENKO

ERMOLOV, M.D.: Maior, ajutor al colonelului RU Ivan V. SMIRNOV, rezident legal în Helsinki

Ernst: Informator din ambasada germană la Moscova, posibil angajat sovietic

EȘCENKO: Nume de cod al lui Grigori EREMIN, rezident RU în București

FEDOTOV, Petr V.: Șeful contrainformațiilor NKVD/NKGB în anii 1940- 1941

FILIPPOV, I.F.: Ofițer NKGB și ofițer de caz al lui Lițeist, sub legendare TASS. Nume de cod FILOSOF

FILOSOF: Numele de cod al lui I.F. FILIPPOV, membru al rezidentei NKVD din Berlin

FITIN, Pavel Mihailovici: Șeful Direcției I (Informații Externe), NKGB

GAEV, Pavel V.: Șeful Departamentului Informații, Districtul Militar Odessa

GENDIN, Semen G.: Șef interimar al RU

GILBERT, Jean: Alias utilizat de Leopold TREPPER, rezident ilegal RU în Paris

Gladiator: Agent care acoperea ambasada italiană din Moscova

GOGLIDZE, Serghei A.: Coleg vechi al lui Beria și reprezentant special al CC al VKP(b) și SNK în RSS Moldovenească

GOLIKOV, Filipp I.: General care l-a înlocuit pe PROSKUROV la șefia RU.
Ulterior, a devenit mareșal al Uniunii Sovietice

GORDON, Boris M.: Rezident NKVD în Berlin, executat în 1937

GORSKI, Anatoli: Rezident RU în Londra. Nume de cod VADIM

Grek: Membru al Departamentului Tehnic al Wehrmachtului. Subsursă a rezidenței NKVD/NKGB din Berlin

GUDIMOVICI, Petr I.: Șeful noii rezidențe legale din Varșovia, în 1940. Nume de cod IVAN

GUNEEV, S.I.: Locotenent-colonel, Direcția Operații din cadrul

Statului
Major General, desemnat ofițer de legătură la RU din Moscova

GUȘCENKO, Ivan V.: Atașat militar și rezident, RU Tokio

Harnack, Arvid: Oficial german în cadrul Ministerului Economiei, la Berlin.
Recrutat de Boris Gordon. Nume de cod Korsikaneț

HARRY: Numele de cod al lui Henri ROBINSON, rezidentul ilegal RU din Paris

Hegendorf: Adjunctul atașatului militar german la Moscova

Herrnstadt, Rudolf: Corespondent al *Berliner Tageblatt* la Moscova, unde a fost recrutat de RU. A fost mutat la Varșovia, la cererea RU

HEWELL, Walther: Ofițerul de legătură al lui Ribbentrop la biroul Fiihrerului

Hirschfeld: Numele cu care s-a născut Ivar Lissner, agent dublu sub controlul Gestapo

HLOPOV, Vasili I.: Asistentul adjunctului atașatului aerului SKORNIAKOV din Berlin

HOMENKO, Vasili A.: General-maior, șef de district al trupelor de grăniceri, RSS Ucraineană

Hotsumi, Ozaki: Membru de vârf al rețelei de agenți RU a lui SORGE; de origine japoneză. Nume de cod Invest, Otto

IARȚEV, Boris N.: Pseudonim al lui Boris A. RÎBKIN. Rezidentul legal NKVD în Helsinki, 1938

lastreb: Agent sovietic care îl cultivă pe Von B., la ambasada germană din Moscova

Invest: Numele de cod al lui Ozaki Hotsumi, membru de vârf al rețelei de agenți a lui SORGE

Italianeț: Ofițer german de marină, agent al rezidenței NKVD/NKGB Berlin

Iun: Agent NKVD care acoperea ambasada americană din Berlin

IVAN: Numele de cod al lui Petr GUDIMOVICI, rezidentul legal NKGB din Varșovia

Jack: Valet al ambasadorului american la Moscova, agent NKVD/NKGB

JUKOV, Gheorghi K.: Șeful Statului Major General sovietic, în perioada ia- nuarie-iulie 1941

JURAVLIEV, Boris N.: Ofițerul de caz al lui Willy Lehmann. Nume de cod Nikolai

JURAVLIEV, Pavel M.: Șeful Secției Germane din cadrul Direcției

Informații Externe a NKGB

Jurin: Șeful Departamentului Justiție Militară din cadrul Ministerului Apărării bulgar și membru al Consiliului Militar Superior. Sursă a agentului RU Boevoi

Karmen: Agent NKGB în cadrul ambasadei americane la Moscova; era interpreta personală și asistenta soției ambasadorului

Kegel, Gerhard: Agent RU în ambasada germană din Moscova. Nume de cod: KhVS, Kurt

KhVS: Numele de cod al agentului RU Gerhard Kegel, ambasada germană, Moscova

KOBULOV, Amaiak Z.: începând din luna august 1939, rezidentul NKVD/ GUGB din Berlin. A sosit ca secretar 1 și apoi a fost numit cosilier în adrul misiunii sovietice

KOBULOV, Bogdan Z.: Comisar-adjunct, NKGB

KOLONIST: Numele de cod al lui Nikolai B. KUZNEȚOV, angajat acoperit al Direcției a H-a din cadrul NKGB

KONOVALOV, Aleksei A.: Șeful Departamentului Tehnic-Militar, RU

KOPEȚ, Ivan I.: Comandant al forțelor aeriene al Armatei 8 în războiul finlandez și veteran al războiului civil din Spania. Comandantul forțelor aeriene, Frontul de Vest, s-a sinucis la 22 iunie 1941

KORF: Numele de cod al lui Mihail S. ȘAROV, rezidentul adjunct la București, sub legendare TASS

KOROTKOV, Aleksandr M.: Adjunctul șefului rezidenței NKGB Berlin. La 17 septembrie 1940, a reluat legătura cu Korsikaneț, folosind numele de cod Alexander ERDBERG. A fost ofițerul de caz al lui Starșina

Korsikaneț: Numele de cod al lui Arvid Harnack, Ministerul german al Economiei, Berlin

KORTER, George: Asistentul lui August Ponschab, consulul german din Harbin

Kosta: Rețea de agenți în cadrul rezidenței RU Sofia

KOZLOV, Ivan M.: Membru al rezidenței RU și al misiunii militare sovietice la Londra, în 1940. Nume de cod Bilton

KREMER, Semen D.: Membru al rezidenței RU și al misiunii militare sovietice în Marea Britanie, în 1940. Nume de cod ALEKSANDR, SERGHEI

KRUGLOV, Serghei N.: Comisar-adjunct NKVD

KULIK, Grigori I.: Acolit al lui Stalin, care a fost ales să prezideze conferința de după războiul finlandez

KURT: Numele de cod al lui Gerhard KEGEL

KUZNEȚOV, A. M.: Colonel, șeful Departamentului I (Vestic) al RU

KUZNEȚOV, Nikolai B.: Angajat acoperit al Direcției a Il-a NKGB. Nume de cod KOLONIST

LEBEDEV, Viktor Z.: Ofițer în cadrul rezidenței RU, activ în comunitatea diplomatică din Belgrad. Legendarea era cea de consilier în cadrul ambasadei de la Belgrad. Nume de cod BLOK

Lehmann, Wilhelm (Willy): Oficial al poliției germane care și-a oferit serviciile voluntar. Numit ulterior la operațiile de contrainformații ale Gestapo împotriva misiunii sovietice. Agent recrutat al rezidenței NKVD/NKGB Berlin. Nume de cod Breitenbach

LIAHTEROV, Nikolai G.: Rezidentul legal RU, ambasada din Budapesta. Nume de cod MARS

LIKUS, Rudolf: *Oberfuhrer* SS în cadrul Biroului Special al lui Ribbentrop

Liskow, Alfred H.: Dezertor din armata germană, care a trecut la sovietici la data de 21 iunie 1941 și a anunțat iminenta invazie

Lissner, Ivar: Jurnalist german recrutat de *Abwehr,* care i-a proomis că le va permite părinților săi, de origine evreiască, să părăsească Germania

List: Numele de cod al lui John Cairncross

Lițeist: Numele de cod NKGB al lui Oreste Berlinks, agent dublu leton în Berlin, aflat sub controlul Gestapo. Numele de cod Gestapo, Peter

LIUȘKOV, G.S.: General NKVD care a dezertat la japonezi, în Manciuria

LTsL: Numele de cod al Mărgăritei Volkisch, agent RU în cadrul ambasadei germane din București

Lucistîi: Angajat al firmei constructoare de mitraliere grele AEG. Subsursă a rezidenței NKVD/NKGB Berlin

Mărgărit: Agent al rezidenței RU Sofia

MARIA: Numele de cod al Elenei MODRJINSKAIA, rezidența legală NKGB din Varșovia

MARS: Numele de cod al rezidentului legal al ambasadei din Budapesta, Nikolai G. LIAHTEROV

MASLENNIKOV, Ivan I.: General-locotenent, adjunct NKVD pentru trupe

MASLOV, Mihail S.: Colonel, adjunct al atașatului militar la Belgrad

MATSKE, Gerhard: Colonel, atașatul militar german la Tokio

Mădchen: Numele de cod al lui Guy Burgess

MEISSNER, Otto: Vechi specialist pe probleme legate de Rusia în cadrul Ministerului de Externe german, care a purtat discuțiile secrete

cu DEKANOZOV

MEHLIS, Lev Z.: Șeful Direcției Politice a Armatei Roșii. Activ în timpul epurărilor

MEREȚKOV, Kiril A.: Adjunct al șefului Statului Major General, 1938-1940; șef, august 1940-ianuarie 1941. închis în perioada iunie-august 1941

MERKULOV, Vsevolod N.: Șeful GUGB, comisar pentru siguranța statului

MEȘIK, Pavel I.: Șeful NKGB, RSS Ucraineană

METEOR: Numele de cod al colonelului Nikolai D. SKORNIAKOV din cadrul rezidentei RU Berlin

MIHAILOV, Leonid A.: Rezidentul RU legal din Praga. Nume de cod RUDOLF

MILȘTEIN, Solomon R.: Șeful GTU. A devenit șef al Direcției a II I-a (Politică- Secretă) NKGB în luna februarie 1941

MODRJINSKAIA, Elena D.: Ofițer de informații NKGB în Varșovia. Soția lui Petr I. Gudimovici. Nume de cod Maria

MOHOV, Leonid E.: Alias al lui Leonid A. MIHAILOV, rezidentul RU din Praga

Monah: Sursă a rezidentei NKGB Helsinki

Moravec, Frantisek: Fost șef al informațiilor militare cehe, a cărui evadare a fost pregătită de SIS. Recrutat de RU. Nume de cod Baron

Negri: Agent NKGB în cadrul ambasadei germane din Moscova

Nemeș: Agent RU. Ofițer de stat-major în rezervă român

NIKOLAI: Numele de cod al lui Boris N. JURAVLIEV

NOVOBRANEȚ, Vasili A.: L-aînlocuitpe DUBININ ca șefal Departamentului Informații, RU

ORLOV, Aleksandr G.: Șef interimar al RU, mai 1938-aprilie 1939

OSETROV, Grigori A.: Șeful Departamentului Relații Externe, RU

OSTVALD: Numele de cod al lui Ivan V. SMIRNOV, rezidentul legal RU din Helsinki

OTTO: Numele de cod al rezidentului ilegal RU din Paris, Leopold TREPPER

Otto: Numele de cod al lui Ozaki Hotsumi din rețeaua de agenți SORGE

OVAKIMIAN, Gaik B.: Șeful rezidenței NKGB din New York, sub acoperire AMTORG

PANFILOV, Aleksei P.: General-maior, șeful Departamentului I, RU, 1940-iunie 1941

PAVLOVSKI, Boris S.: adjunctul șefului Unității de Investigații,

Direcția a IlI-a (Contrainformații), NKO

PETROV, Ivan A.: Adjunctul șefului trupelor de grăniceri din NKVD RSS Ucraineană

PETROV, Pavel I.: Alias al lui Konstantin B. LEONTEV

Philby, Kim: Agent recrutat al NKGB. Nu a intrat în SIS decât în septembrie 1941. Anterior, a activat în cadrul Oficiului pentru Operații Speciale (OSS). Nume de cod Sohnchen

Poeta: Sursă a rezidentei NKGB Helsinki

Poisson: Subsursă a lui DORA, rezidentul ilegal RU în Elveția

POLIAKOVA, Maria I.: Locotenent-colonel, în cadrul RU din 1932

PONSCHAB, August: Consulul german din Harbin, care a transmis Berlinului documente ce par a fi dezinformare germană

PROSKUROV, Ivan losifovici: Aviator și șef al RU. A luptat în războiul civil din Spania. Erou al Uniunii Sovietice. Arestat la 27 iulie 1941 și executat fără proces la 28 octombrie 1941

PUGACEV, Grigori P.: Colonel, șef interimar al Departamentului Informații, statul-major al RU, Armata Roșie, 1939-decembrie 1940

RADO, Alexandr: Șef al rezidenței ilegale RU în Elveția. Nume de cod ALBERT și DORA

RAMSAY: Numele de cod al lui Richard SORGE, rezidentul ilegal RU din Tokio

RATO: Numele de cod al lui Makar M. VOLOSIUK, adjunctul atașatului aerului din Paris

RÎBKIN, Boris A.: Fost rezident NKVD în Helsinki. Pseudonim, Boris N. IARTEV

RÎBKINA, Zoia Ivanovna: Adjunctă a lui ALLAHVERDOV în cadrul Secției Informații a Departamentului German, NKGB

RÎCEAGOV, Pavel V.: Șeful Direcției Generale a forțelor Aeriene, RKKA. Arestat și executat fără proces la 28 octombrie 1941

ROBINSON, Henri: Rezidentul ilegal RU din Paris. Nume de cod HARRY

RODOS, Boris V.: Adjunctul lui VLODZIMIRSKI de la Unitatea de Investigații pentru Cazuri de Importanță Deosebită a NKVD. Recunoscut pentru brutalitatea sa

RUDOLF: Numele de cod al lui Leonid A. MIHAILOV, rezidentul RU din Praga

Rybnikar: Sursă a rezidenței RU Belgrad

SAMOHIN, Aleksandr G.: General-maior, rezidentul legal RU din Belgrad. Nume de cod SOFOKL

SAVCENKO, Iakov S.: Ofițer în cadrul rezidenței RU Sofia. Ofițerul

de caz al lui Vladimir Zaimov

Schulze-Boysen, Harro: Agent al rezidenței NKVD/NKGB Berlin. Nume de cod Starșina

SEREDA, Leonid A,: Adjunctul rezidentului RU din Sofia. Nume de cod ZEVS

SERGHEI: Nume de cod al lui Semen KREMER, rezidentul RU din Londra

SEROV, Ivan S.: Șeful NKVD din RSS Ucraineană

SINEGUBOV, N.L: Șeful Departamentului I (Căi Ferate), GTU. Maior de siguranța statului

SINIȚÎN, Elisei T.: Rezident NKVD/NKGB în Helsinki după Războiul de Iarnă

SIZOV, Aleksandr F.: General-maior, rezidența RU Londra. Ținea legătura cu guvernele polonez, ceh și iugoslav din exil

SKLIAROV, Ivan A.: Succesorul generalului-maior CERNII ca rezident RU și atașat militar sovietic la Londra. Nume de cod BRION

SKORNIAKOV, Nikolai D.: Adjunctul rezidentului RU și atașat al aerului la Berlin. Nume de cod METEOR

Slovak: Agent al rezidenței RU Budapesta

SMIRNOV, Ivan V.: Rezidentul legal RU din Helsinki. Nume de cod OSTVALD

SMORODINOV, I. V.: Adjunctul șefului Statului Major General sovietic

SOFOKL: Nume de cod al lui Aleksandr G. SAMOHIN, rezident RU în Belgrad

SORGE, Richard: Rezident ilegal RU în Tokio. Conducea rețele de agenți. A fost arestat la 18 octombrie 1941 și executat în noiembrie 1944

Sdhnchen: Nume de cod al lui Kim Philby, agent, rezidența NKVD/NKGB Londra

Starik: Prieten al lui Korsikaneț, pe care îl ajuta în comunicațiile dintre membrii rețelei de spioni NKGB din Berlin

Starșina: Nume de cod al lui Harro Schulze-Boysen, prietenul de la Berlin al agentului NKGB al lui Korsikaneț. Ocupa o funcție de importanță majoră în structura de informații a Ministerului german al Aerului

STEPANOV: Nume de cod al lui Aleksandr KOROTKOV

Stobe, lise: Ziaristă cunoscută și amantă a lui Rudolf Herrnstadt. Era folosită ca legătură de comunicații în cadrul rețelei de agenți RU a lui Herrnstadt. Nume de cod Alta

SUDOPLATOV, Pavel A.: Adjunctul șefului Departamentului al V-lea al NKGB. Adjunct al lui FITIN. A organizat asasinarea lui Troțki

SUSLOPAROV, Ivan A.: General, rezidentul legal RU și atașatul militar în Paris

ȘAPOȘNIKOV, Boris M.: Șeful Statului Major General sovietic în mai multe rânduri înainte de război și în timpul războiului

ȘAROV, Mihail S.: Adjunctul rezidentului RU din București, sub acoperire TASS. Nume de cod KORF

ȘEVȚOV, Boris F.: Maior, adjunctul atașatului aerului în cadrul rezidenței RU Londra, în 1940

Șibanov: Agent al Departamentului Căi Ferate, GTU

ȘTERN, Grigori Mihailovici: General-colonel, consilier militar șef în Spania, 1937-1938. Comandant al Frontului Extremului Orient, ianuarie-aprilie 1941. De la 17 martie până la 7 iunie 1941, data la care a fost arestat, a fost șef al PVO. Executat fără proces la 28 octombrie 1941

ȘVARȚMAN, Lev Leonidovici: Adjunctul lui Lev VLODZIMIRSKI, șeful Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Deosebită a NKVD

Șved: Maior german din forțele aeriene, legătură între ministerele Aerului și de Externe, subsursă a rezidentei NKGB Berlin

Teffi: Agent al Departamentului al IlI-lea (Contrainformații) al GUGB NKVD. Se afla în ambasada greacă, probabil angajat sovietic

TIMOȘENKO, Semen K.: Comisarul pentru apărare, comandantul Frontului de Nord-Vest în ianuarie 1940

Tony: Nume de cod al lui Anthony Blunt, sursă a rezidenței NKVD/NKGB din Londra

TREPPER, Leopold: Rezident ilegal în Paris. Nume de cod 01'10

TUPIKOV, Vasili I.: Atașat militar la Berlin în 1940. Rezidentul legal RU. Nume de cod ARNOLD

Turok: Principalul contabil al lui I. G. Farben, subsursă a rezidenței NKGB Berlin

ȚANAVA, Lavrenti F.: Șeful NKVD RSS Bielorusă, 1938-1941. Comisarul poporului pentru siguranța statului

ȚEPKOV, V.G.: Anchetator principal în cadrul Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Deosebită a NKVD

Ukraineț: Agent al NKVD ucrainean

URIȚKI, Semen P.: Șef al RU din Moscova, executat în 1939

VADIM: Nume de cod al lui Anatoli GORSKI, rezidentul NKVD/NKGB din Londra

VAGNER: Agent al rezidenței RU Budapesta

VASILEV, Andrei A.: Căpitan, secretarul atașatului militar sovietic la Belgrad

VASILEVSKI, Aleksandr M.: Făcea parte din Direcția Operații a

VERNÎI: Agent la ambasada americană din Moscova

VLODZIMIRSKI, Lev Emelianovici: Șeful Unității de Investigații pentru Cazuri de Importanță Deosebită a NKVD

VOLOSIUK, Makar M.: Adjunctul rezidentului legal RU și atașat-adjunct al aerului în Paris. Nume de cod RATO

Von Scheliha, Rudolf: Agent recrutat de RU, consilier la ambasada Germaniei din Varșovia. Membrul al Departamentului Informații, Ministerul de Externe german, Berlin, în 1939. Nume de cod Arieț

Von B.: Ofițer superior în cadrul ambasadei germane de la Moscova, fiind cultivat de lastreb

VON WEIZSĂCKER, Ernst: Secretar de stat în cadrul Ministerului de Externe german. Dosarul său conține telegramele Ponschab

VOROȘILOV, Kliment: Comisarul poporului pentru apărare

VOZNESENSK!, Nikolai: Economist acuzat de conspirație împotriva conducerii partidului în afacerea Leningrad

Vdlkisch, Kurt: Ofițer de presă al ambasadei germane din Varșovia, apoi din București. Agent recrutat de RU. Nume de cod AVS

Vdlkisch, Margarita: Nume de cod LTsL. Agent al RU, soția lui Kurt Vdlkisch. Secretar în ambasada germană din București

Vraci: Sursă în cadrul rezidenței RU București

Vrana, Vladimir: Agent al rezidenței RU Praga. Angajat la divizia exporturi a Uzinelor Skoda

Weiss, Ernest: Agent RU în Londra. Avea mai multe contacte în Franța

Zagorski: Agent al Căilor Ferate Belostokaia (GTU)

Zaimov, Vladimir: Agent al rezidenței Sofia. Nume de cod Azorskii

ZAIȚEV, Nikolai M.: Rezidența RU Berlin. Era responsabil de menținerea contactului cu Alta, care primea informații de la Arieț

ZAIȚEV, Viktor S.: Subordonat rezidentului RU din Tokio. Legătură cu SORGE și rețeaua lui

ZARUBIN, Vasili M.: Unul dintre cei mai cunoscuți ilegali NKVD. Cunoscut în Statele Unite sub numele de ZUBILIN când a lucrat acolo ca rezident, din 1941 până în 1944. ZARUBIN îl avea în grijă pe Willy Lehmann

ZEVS: Nume de cod al rezidentului-adjunct RU din Sofia, Leonid A. SEREDA

ZUBILIN: Vezi ZARUBIN, Vasili **M.**

INDICE DE NUME

A

Abakumov, Viktor S., 66, 275
Advokat, 133, 303
Agaianț, Aleksandr I., 125, 243
Ageicik, Iakov O., 167, 303
Ahmedov, Izmail, 142, 184
Albaneț, 126, 303
Alekseev, Pavel A., 237
Alksnis, Iakov I., 234-235
Allahverdov, Mihail A., 123, 242
Alta (Ilse Stobe), 39, 89, 102, 188, 303, 310, 312
Amis, Martin, 286
Anfilov, Viktor, 112, 195, 253, 256-257, 285
Antonescu, Ion 99-101, 165, 192
Antonescu, Mihai, 99
Arieț (Rudolph von Scheliha), 39, 89-90, 91,104, 188-189, 299, 300, 303,312
Arjenuhin, Fedor K., 235, 271, 297
Ar terne v, Pavel A., 271
AVS (Kurt Volkisch), 40, 97-102, 301, 303, 312

B

Bajanov, Ivan G., 89
Bandera, Stepan, 57-59
Baranovici, 60
Barîș, 272,273
Baștakov, L. F., 271-272
Beck, Josef, 41
Belov, B. P„ 237-238
Benenson, M. L., 148-150
Berejkov, Valentin, 211
Beria, Lavrenti P., 19, 53, 55-58, 63, 98, 101, 121-122, 125-126, 129-130, 134, 137, 141-142, 144, 148, 150-152, 157-158, 161-163, 165, 174, 176, 181, 184- 185, 196-197, 201, 212, 214-216, 237, 243-244, 250, 252, 257, 261-265, 271-275,278,284,286, 305
Berlinks, Oreste (Lițeist), 215-216, 304, 307
Berzin, Ian K., 33, 36-37, 111, 234-235
Bezimenski, Lev, 220-223
Blaskowitz, Johannes, 104, 186
Blunt, Anthony (Tony), 131, 304, 311
Bocikov (procuror USSR), 233
Bocikov, Viktor M., 55, 257
Bock, Fedor von ~, 90, 104, 188, 256, 268
Bogdanov, Ivan A., 159
Bolșakov, Ivan A., 239
Brand, 91,239,304
Brauchitsch, Walther von ~, 108, 158
Braun, Werner von ~, 243
Breitenbach (Wilhelm Lehmann), 125, 243,304, 307
Budennh, Semen M., 229
Budkevici, Serghei L., Ill
Bulatov, Dmitri A., 272, 298
Bulganin, Nikolai A., 277
Bund, 60
Bunich, Igor, 172, 213, 221-223,

264
Burgess, Guy, 131, 304, 308
Burnett, Charles Stuart, 46

C

Cadogan, Alexander, 181
Cairncross, John (List), 130, 304, 307
Cajander, A. K., 72
Canaris, Wilhelm, 112
Cernîh, Serghei A., 257

Cernîi, Ivan I., 83, 92
Chamberlain, Neville, 21, 29, 47, 179
Churchill, Winston, 21, 26, 29, 48, 92-93, 123, 179, 180, 207, 222, 282, 294, 300
Cikalov, Valeri P., 32
Ciuikov, Vasili I., 78, 83
Cripps, Stafford, 130,180-181

D

Daladier, Edouard, 46
Damaskin, Igor A., 114, 244, 282
Daskalov, Teodosi, 108
Dekanozov, Vladimir G., 120, 142, 181- 184, 188, 211, 217, 219-220, 244, 284, 287, 293-294, 299-300
Dergacev, Ivan F., 88, 107
Diane, 94-95, 304
Dimitrov, Gheorghi, 51, 75, 98, 212, 253
Dora (Alexandr Rado), 94-95, 299, 300
Doumenc, Joseph Edouard, 46
Drax, Reginald, 44, 46
Drogobici, 54,59,164
Dronov, N.S., 106,175,190
Dubinin, Nikolai L, 175
Dupree, Tom, 132

E

Eden, Anthony, 130,179-181
Eltîn, Boris, 15
Epișev, Aleksei A., 278
Erdberg, Alexander. 126
Eremenko, Andrei I., 257
Eremin, Grigori M., 97, 99
Ermolov, M.D, 91
Ernst, 142,305

F

Fediuninski, Ivan I., 300
Fedotov, Petr V., 137, 138
Filin, Aleksandr I., 233-234, 237
Filippov, I. F., 184, 215, 314

G

Gaev, Pavel V., 100
Gafencu, Grigore, 42
Gerstenberg, Alfred, 98, 101,301
Gilbert, Jean, 94
Gladiator, 142, 305
Gnedin, Evgheni A., 263
Goebbels, Joseph, 206,207
Goglidze, Serghei A., 165
Golikov, Filipp I., 31, 54, 89-91, 94, 100, 103, 105-108, 113-116, 161, 163, 171, 173-178, 181, 184-188, 190-192, 195, 201, 207, 212-213, 239, 244-246, 276- 278,285,290
Goloșcekin, Filipp I., 272, 298
Golovko, Arseni G., 239
Gorceakov, Ovidi, 141,142
Gordon, Boris M., 125, 305
Goring, Hermann, 19, 90, 99-100, 126- 128, 165-166, 188, 200, 228, 301
Gorski, Anatoli, 132
Grek, 126,305
Grendal, Vladimir D., 224
Guderian, Heinz, 267
Gudimovici, Petr L, 133, 242, 308
Guneev, S. I., 185
Gusev, Konstantin M., 236-237, 274
Gujcenko, Ivan V., Ill

H

Harnack, Arvid (Korsikaneț), 125, 199, 305, 307
Harrison, L. M,, 130,240,259
Harry, 93-94,300
Hegendorf, locotenent-colonel, 87, 305
Herrnstadt, Rudolph, 39, 43, 305, 310
Hess, Rudolph, 131-132, 295
Heydrich, Reinhard, 243
Heywood, T.G., 47
Hilger, Gustav, 142
Himmler, Heinrich, 99

177-181, 187, 189-191, 193, 197, 199- 200, 205-206, 208-211, 213-217, 219- 223, 225, 245-246, 249, 251-252, 260, 267-268, 281-286, 290, 293-294, 297, 299-300
Hlopov, Vasili E., 89
Hoffmann, Hamilcar, 99
Holloway, David, 274-275
Holsti, Rudolf, 72-73
Homenko, Vasili A., 164, 166, 197
Hotsumi, Ozaki (Invest, Otto), 114, 306, 309
Hrușciov, Nikita S., 55, 57-58, 69, 114, 163, 255, 261,276, 278, 283
Hull, Cordell, 143

I

Iakovlev, Aleksandr N., 11, 15-16, 92, 107 larțev, Boris N., 71-74, 132 lastreb, 141,306,312
Invest (Ozaki Hotsumi), 114, 306
Italianeț, 126, 306
lun, 130,202,300,306
lusupov, Pavel P., 235

J

Jack, 143,306
Jdanov, Andrei A., 51, 74, 84, 101, 229, 231
Jodi, Alfred, 101
Jukov, Gheorghi, 11, 90-91, 98, 101, 106, 112, 116, 141, 164,166, 174-175, 185, 190-193, 211-213, 215, 219-223, 228- 230, 236, 246-250, 252-253, 255, 257, 268, 276-278
Juravliev, Boris N., 243-244, 306
Juravliev, Pavel M„ 122, 132, 151, 242, 306
Jurin, 107-108,301,306

K

Kaganovici, Lazar, 278
Kaiukov, Matvei M., 297
Karbîșev, Dmitri M., 170
Kirkpatrick, Ivone, 132
Kirponos 166-167, 247
Kleist, Peter, 40-43
Klenov, P.S., 249
Klimovskih, V.E., 249
Kobulov, Amaiak Z„ 125, 129, 142, 184, 205,214-216, 306
Kobulov, Bogdan Z„ 122, 126, 141-142, 148, 150-151, 159, 184, 241-242, 259, 262-263, 306
Kolpakidi, A., 16,92
Kondrașev, Serghei A., 12, 121, 211, 275
Konev, Ivan S., 268
Konovaleț, Evghen, 57, 120
Konovalov, .Aleksei A., 291
Konoye, Fumimaro, prim-ministru japonez, 113
Kopeț (sursă a rezidenței RU București), 98
Kopeț, Ivan A., 79, 240, 256
Korotkov, Aleksandr M., 126, 128-129, 182, 199, 243
Korsikaneț (Arvid Harnack), 124-127, 129- 130, 182, 188, 199, 209, 241-242, 299, 305, 307,310
Kosta, 108-109,245,301,307
Kotov, P.A., 234
Krebs, Hans, 138, 142
Kremer, Semen, 92
Kruglov, Serghei N., 55
Kulik, Gregori I., 20, 79-80, 84, 229, 255, 259
Kun, Miklos, 286
Kuusinen, O. W., 75, 77
Kuznețov (Kolonist), 306-307
Kuznețov, A. M., 91, 307
Kuznețov, Fedor I., 247, 258
Kuznețov, Nikolai G., 36, 45, 101, 236

L

Labusov, Boris N., 211
Laval, Pierre, 179
Lebedev, Viktor Z„ 92, 102-103
Leeb, Ritter von ... 90, 104, 188

Lestev, Dmitri A., 256
Levin, Aleksandr A., 235
Liahterov, Nikolai G., 104-105
Likus, Rudolph, 209, 216
Liskow, Alfred H., 249, 301, 307
List (John Cairncross), 130-131, 304, 307
List, Wilhelm, 104
Litvinov, Maksim M., 40, 120, 263
Lițeist (Oreste Berlinks), 184, 215, 304- 305,307
Loktionov, Aleksandr D., 45-46, 233, 236- 237,258,265,297
Lota, Vladimir, 92, 98, 102
Lozovski, Solomon A., 178-179, 282, 300
LTsL (Margarita Volkisch), 40, 97-98, 308, 312
Lucistîi, 126, 308

M

Maiski, Ivan M., 44, 179-181, 282
Malenkov, Gheorghi M., 84, 101, 185, 231, 248
Manuilski, Dmitri Z., 253
Mărgărit, 107
Maria, 134
Maslennikov, Ivan I. 55, 157, 159, 161-162, 164, 166-167, 196-198, 201
Maslov, Mihail S., 102
Matevosov, Ivan L, 262
Matske, Gerhard, 87-88
Matsuoka, Yisuke, 116, 245
McNeil, Hector, 131
Mehlis, Lev Z„ 54, 80-81, 141, 174, 248, 252,257
Meissner, Otto, 211
Melnik, Andrei A., 57-58
Meltiuhov, Mihail L, 214
Mereţkov, Kiril A., 74-75, 77-80, 82-83, 90, 171,175-176, 185, 190, 229, 248, 259- 260, 262-265
Merkulov, Vsevolod N., 19, 55-57, 59, 66, 122-123, 125, 129, 133-
Miheev, Anatoli M., 234
Mihno, Grigori F., 233
Mikoian, Anastas, 73, 88, 176, 249, 253
Milștein, Solomon R., 148-149, 151-153
Mironov, colonel, 230-231, 233
Modrjinskaia, Elena D., 133-134, 242
Mohov, Leonid E., 106
Molotov, Veaceslav M., 40, 44, 51, 74, 88, 90, 98, 101, 106, 134, 141-142, 144, 157, 176, 178-179, 181-185, 198, 201, 211-212, 216, 220, 229, 240-241, 249, 252-253, 262, 269, 278, 293-294, 300
Moltke, Hans-Adolph von —, 39
Monah, 133,301,308
Moravec, Frantisek, 92, 303, 308
Mussolini, Benito, 29

N

Nekrici, Aleksandr M., 177
Nemeș, 99, 308
Nesterenko, Maria Petrovna, 259, 271-272,298
Niedermayer, Oskar, 205
Nikolai al Il-lea, ţar, 272
Nikonov, Petr K., 233
Novikov, Aleksandr A., 277
Novobraneț, Vasili A., 175, 207, 291

O

Onisko, Serghei G., 235
Orlov, Aleksandr G., 35, 37, 234
Osetrov, Grigori A., 291
Ott, Eugen, 112-114,116,245,301
Ovakimian, Gaik B., 178

P

Paasikivi, J.K., 74
Panfilov, Aleksei P., 116
Panfilov, Mihail F., 245
Pavlov, Dmitri, 64-65, 94, 106,

Poliakova, Maria I., 170
Ponomarev, Aleksandr N., 45-47
Ponschab, August, 210-211, 307, 312
Poskrebîșev, Aleksandr N., 176, 252
Potapov, Mihail I., 300
Prohorov, D., 16
Prokofev, Gavil M„ 34, 233, 237
Proskurov, Ivan I., 12, 17, 31-37, 39-40, 43-45, 64, 71, 78-85, 87-88, 90, 115, 122, 169-173, 175, 227-241, 257, 260, 265-266, 269, 273, 278-279, 284, 286, 290-291, 297
Proskurova, Aleksandra I., 279
Proskurova, Galina, 278
Proskurova, Lidia, 35-36, 278
Ptuhin, Evgheni S., 78, 228, 274
Pugacev, Grigori P., 149, 175, 291
Pumpur, Petr I., 234, 237, 274
Purkaiev, Maksim A., 202, 249
Putin, Vladimir, 287

R

Rado, Alexander (Dora), 94-95
Raeder, Erich, 165,172-173
Raites, I.M., 271
Reichenau, 114,165
Revai, L, 41
Revel, 199
Ribbentrop, Joachim von ~, 40-41, 44, 47, 101, 106, 113-114, 127, 141, 184, 209, 216, 245,301,305, 307
Rioșanu, 189
Rîbkin, Boris, 71-74,132
Rîbkina, Zoia I., 71, 123, 132, 242
Rîceagov, Pavel V., 176, 194, 228-231, 233, 235-237, 259-260, 264-265, 297-298
Robinson, Henri, 93, 305, 309
Rodos, Boris V., 262-264,271-273
Roosevelt, Franklin D., 178, 188, 276, 282
Rosenberg, Alfred, 101,129,241

S

Sadovski, Viktor D., 273
Sakrier, Ivan F., 233, 237, 297
Samohin, Aleksandr G., 102-104
Savcenko, Aleksandra A., 272, 298
Savcenko, Gheorghi K., 272, 298
Savcenko,Iakov, 107, 310
Scheliha, Rudolph von (Arieț), 39, 43, 303, 312
Schnurre, 89
Schulenburg, Friedrich Werner von der ~, 140-142, 198,219, 220, 252
Schulze-Boysen, Harro (Starșina), 126, 199, 310
Semenihin, Demian, 271,272
Sereda, Leonid A., 107
Serov, Ivan S., 55-57, 59, 66
Seyss-Inquart, Artur, 29
Shirai, Hasaya, 117
Simonov, 219, 221-223, 285
Sinegubov, N.L, 150-151
Sinitîn, Elisei T., 132-133, 310
Skliarov, Ivan A., 92
Sklizkov, Stepan O., 297
Skorniakov, Nikolai, 84, 89, 181
Slovak, 104,310
Smirnov, Ivan V., 91, 116
Smorodinov, I.V., 46, 78, 83, 157, 171, 198,207
Smușkevici, Iakov V, 33, 228, 233-237, 264-265, 273, 297
Smușkevici, Rosa, 265, 273
Sobornov, Mihail N., 297
Sbhnchen, 131-132,310
Soljenițîn, Aleksandr, 223, 264
Sorge, Richard, 111-117, 173, 212, 240, 245,290,301
Sorokin, 264
Stalin, Iosif V. 9, 11, 15-16, 18-26, 30-32, 34-37, 39-40, 43-45, 47-48, 50-51, 53- 54, 56-57, 61, 63-64, 66-69, 71, 74-75, 77-85, 87-91, 93-94, 97-98, 101-102, 105-106, 111-112, 114-115, 117, 119- 123, 125, 127, 129-135, 137-139, 141, 144, 147,

271-272, 274-278, 281-286, 290-291, 293-294, 300, 307
Starik, 126, 310
Starșina (Harro Schulze-Boysen), 124, 126-129, 133, 182, 188, 199-201, 209, 240-242, 244, 300-301, 307, 310
Steinhardt, Laurence, 140, 143, 178-179, 300
Stobe, Ilse (Alta), 39, 89, 310
Student, Kurt, 206
Sudoplatov, Pavel A., 57, 92, 120-121, 150, 162,224
Susloparov, Ivan A., 93-94, 301
Suvenirov, Oleg F., 174, 224, 231, 233-234, 236-237, 258-259, 261-262, 272, 286
Suvorov, Viktor, 50,213,214
Sveșnikov, Boris, 33

T

Șaht, Ernst G., 33, 234-235, 274
Șahurin, Aleksei I., 201
Șapoșnikov, Boris S., 21, 45-46, 53, 68-69, 74, 79, 171,255, 259
Șaptalov, Boris, 214
Șarov, Mihail S., 97-98, 102
Șcerbakov, A.S., 271
Șevcenko, Gheorghi M., 233, 235
Șevțov, maior, 92
Șibanov, 148,311
Șikin, Iosif V., 277
Șkvarțev, A.A., 205
Știern,' Grigori M., 78, 83, 224-225, 234- 237,264,297
Șvarțman, Lev A., 263-264, 266, 271
Șved, 126,311

T

Taiurski, A. L, 256,257
Tanner, Văino, 71-75, 77
Taubin, Iakov G., 298
Teffi, 311
Timoșenko, Semen K., 54-55, 64-65, 69, 78, 84, 88-91, 98, 101, 106, 141, 157, 162, 166, 170-171, 176, 185, 190-193, 198, 211-213, 215, 220, 223, 228-231, 237, 246-249, 252-253, 255, 256-257
Tiulenev, 248
Tony (Anthony Blunt), 131, 304, 311
Trepper, Leopold, 93-94, 301
Troțki, Lev, 119-120,311
Tuhacevski, Mihail N., 20
Tuominen, Arvo, 75, 77
Tupikov, Vasili L, 89-91, 284, 301
Turok, 126,311

T
1

Țanava, Lavrenti F., 55, 161
Tilov, Voiko L, 235

U

Ukrainеț, 58,311
Umanski, Konstantin A., 177-178, 282, 300
Uriți, Semen P., 33, 37, 234

V

Vadim, 132
Vagner, 104
Vaksberg, 271-273
Valin, 46
Vannikov, Boris L., 236, 262
Vasilcenko, Nikolai N., 234
Vasilev, Andrei A., 102
Vatutin, 190
Vîșinski, 180, 198
Vlodzimirski, Lev L, 261, 263-264, 266, 287
Vodopianov, Mihail V., 36, 278
Voionmaa, Văino, 73
Volkisch, Kurt (AVS), 40, 43, 97, 303, 308, 312
Volkisch, Margarita (LTsL), 40,43, 97, 303, 308,312
Volkogonov, Dmitri A., 54, 225, 231, 256, 257,262
Volodin, Pavel S., 224-225, 235, 297
Volosiuk, Makar M., 93
Voloșin, A., 41
Voronov, Nikolai N., 82, 235
Voroșilov, Kliment L, 32, 35-36, 44-47, 63- 64, 74, 79, 84, 98, 101, 106, 134, 157, 171, 176,

185, 212, 228-229, 246, 255-256,284
Vosnesenski, 277
Vraci, 100,300,312
Vrana, Vladimir, 106, 312

W

Walther, Gebhardt von —, 108, 114, 142- 143, 158,216, 301,305
Weizsacker, Ernst von —, 210
Welles, Sumner, 177-178,282,300
Whaley, Barton, 205,210
Wilson, Harold, 47
Woods, Sam E., 178

Y

Yrjo-Koskinen, A. S., 73

Z

Zagorski, 148, 312
Zaharov, G. N., 240
Zaharov, Matvei V., 202, 208,
Zaimov, Vladimir, 107,303,310,312
Zaiţev, Nikolai M., 89
Zaiţev, Viktor S., Ill
Zaporojeţ, Aleksandr L, 248
Zarubin, Vasili M., 243
Zasosov, Ivan I., 298
Zimenskov, 264
Zozulov, A.A., 262

Veaceslav Molotov semnează Pactul de neagresiune germano-sovietic (23 august 1939)

Cehela es Zuoatz prolak oll.

A u s

A r . l ^ a a

a e

Entwicklung gefährt werden.

In jedem Falle werden beide Regierungen diese Frage im Wege einer freundschaftlichen Verständigung lösen.

3) Hinsichtlich des Südostens Europas wird von sowjetischer Seite das Interesse an Bessarabien betont. Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteressement an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die Deutsche Reichsregierung

Für die Regierung der UdSSR:

r

Untertei Fxvng

dee

Fichtaacrlffa-

vcr

trägea

sxlacben

doa

Deutee

h
e
n

K
e
l
c
h

o
r
.
C

d
e
r

U
n
i
o
n

d
e
r

S
o
z
i
n
l
l
s
t
i
o
c
h
e
n

S
o
»
J
e
t
r
e
p
u
b
l
l
k
e
n

h
e
b
e

n

d
i
e

u
n
t
c
r
-

z
c
l
o
h
n
e
t
e
n

3
e
T
o
l
l
c
£
o
h
t
l
g
t
e
n

d
o
r

b
c
l
d
e
n

T
e
l
l
e

1
E

e
'
-
r

e
n
g

v
e
r
t
r
o
u
l
l
c
h
c
r

A
u
o
s
r
m
c
h
o

d
i
e

P
m

K
t

d
e
r

A
b
g
.
-
e
n
z
w
g

d
o
r

b
e
l
d
c
r
o
c

i
t
i
-
’
e
n

I
n
t
e
r
e
a
o
e
n
o
o
p
h
d
r
e
n

I
r
.

O
u
t
e
u
r
o
j
r

o
r
S
r
t
e
r
t
.

D
l
e
a
e

A
u
.
i
o
p
m

c
h
e

M
t

r
u

i
o
l
g
e
n
d
e
c
.

E
r
g
r
b
n
l
s

g
e
f
O
h
r
t
:
1.
F
t
t
r

d
e
n

f
*
l
l

c
l
n
e
r

t
e
r
r
l
t
o
r
l
a

l
-
p
o
l
l
-
.
l
e
c
h
e
n

I
?
B
-

g
e
e
t
n
l
t
u
n
g

I
n

d
e
n

z
u

d
e
n

b
»
l
t
t
s
o
h
e
n

3
V
>
"
’
.
e
n

!

P

i

n

n

l

*****

n

d

.

E

o

t

l

-

n

d

.

L

e

t

t

l

'

n

d

’

L

l

t

e

o

o

n

)

g

o

h

d

r

e

n

d

e

n

G

e

b

i

e

t

e

n

b

l

l

d

e

t

d

i

e

n
d
r
d
l
i
o
h
o

G
r
e
n
z
e

L
I

t
n

n
e

n
o

l
a
t
l
e
l
c
h

d
i
e

G
r
e
n
z
e

d
e
r

I
n
t
c
r
c
a
c
e

n
t
S
F
W
r
e
n

D
e
u
t
a
o
h
l
»
n
d
e

u
n
d

d
e
r

V
d
'
■
•
R
.

d
s
e
r
b
e
l

»
l
r
t

d
«
o

i
n
t
e
r
e
s
t
s

L
t
t
n
u
e
n
n

«
a

.
’
i
l
n
o
e
r

C
o
M
e
t

b
e
l
d
e
r
-

,
oe
ite
nn
or
Xn
nn
t.
2.
M
r

d
o
n

P
n
l
i

e
l
r
.
e
r

t
e
r

r l t o r i » l O p o l ' . V . s e h e n

• J ^ g e a t A l t U E / i

d o r

Z U E

p o l n i o o r . e n

S t o * t o

x e h d r e

n
d
o
n

G
o
b
i
e
t
e

«
o
r
d
o
n

d
i
e

i
n
t
e
r
e
o
s
o
n
o
o
p
M
C
r
e
n

P
o
u
t
t
c
h
l
m
d
o

u
n
d

d
o
r

C
d
i

î
S
R

u
n
s
e
f
t
t
h
r
t

d
u
t
c
h

d
i
e

L
i
n
i
e

d
e
r

F
W
e
e
o

M
r
e
w
,

-
J
o
i
c
h
s
o
l

u
r
.
d

S
a

n

8
b
g
e
g
r
e
r
.
i
t
.

D
i
e

P
r
r
g
e
.

o
b

d
i
e

b
e
l
d
o
r
s
e
i
t
i
g
e
n

I
n
t
o
r
e
e
o
e

n

d
i
e

£
r
h
*
l
t
v
n
g

c
l
n
e
o

u
m
b
h
T
n
g
i
g
o
n

p
o
l
n
l
a
o
h
e
n

S
t
a
a
t
o
o

e

r

v

t

t

o

o

c

h

t

•

r

s

c

h

o

i

r

e

n

l

a

e

a

e

n

u

n

d

«

l

e

d

i

o

e

e

r

S

t

e

a

t

a
b
z
n
g
r
e
n
z
e
n

«
I
r
e
,

k
a
n
n

e
n
d
g
f
f
l
t
l
g

e
r
e
t

1
*

l
a
u
f
e

d
e
r

w

e

i

t

e

r

o

n

p

o

l

l

U

w

h

e

n

_____L

Stalin si Boris

Semen Timoșenko

Lavrenti Beria

Filipp Golikov

Pavel Fitin

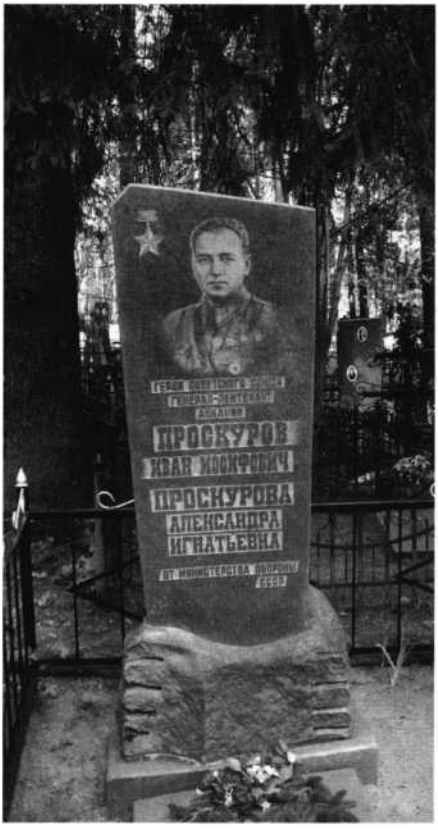

Monumentul lui Proskurov

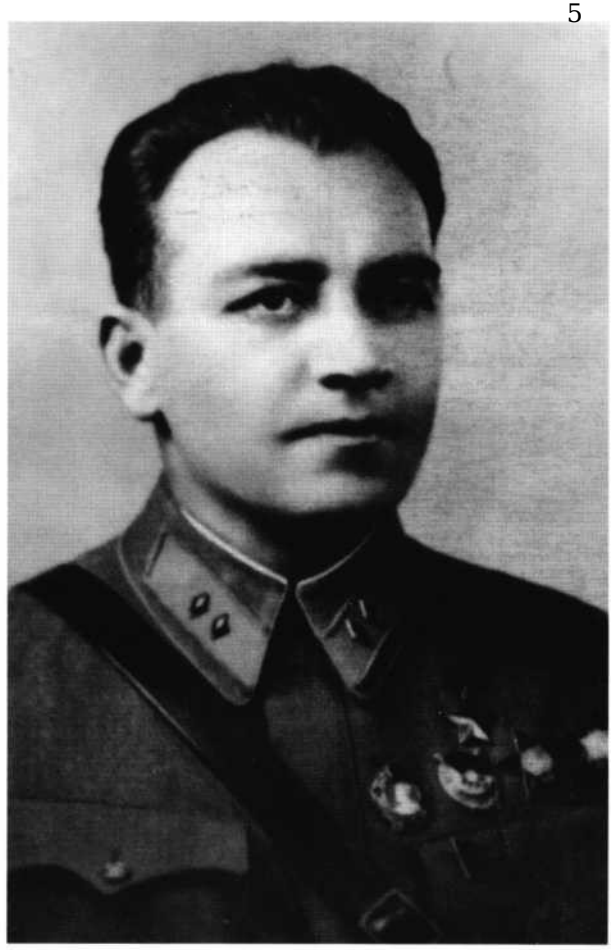

Ivan Proskurov, Erou al Uniunii Sovietice

Ivan Proskurov alături de familie, înainte de arestare

Iv

Grigori Ernst

Arvid Harnack
(Korsikaneț)

Harro Schultze-Boysen
(Starșina)

Ilse Stobe
(Alta)

Willy Lehmann
(Breitenbach)

Kurt Volkisch
(AVS)

Margarita Volkisch
(LTsL)

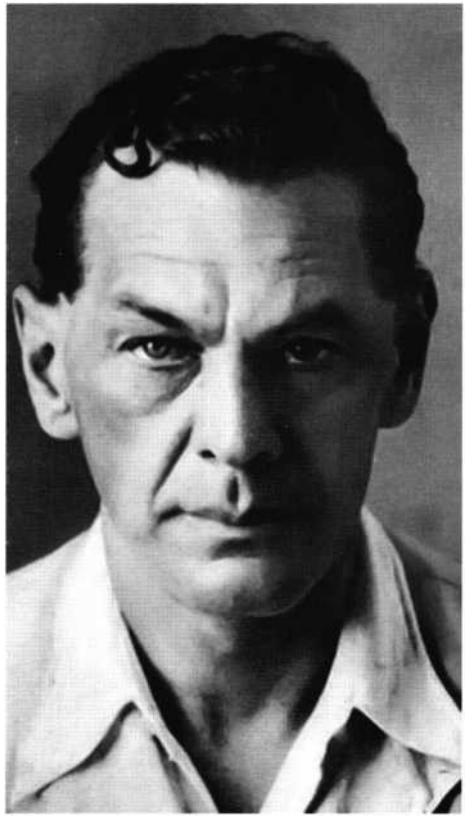

Richard
Sorge